

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS
2021 METŲ VEIKLOS
ATASKAITA**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS 2021 METŲ VEIKLOS
A T A S K A I T A**

**2022 m. kovo 31 d. Nr. 4-3
Vilnius**

Valstybė, ratifikuodama Vaiko teisių konvenciją, įsipareigojo užtikrinti, kad visuose su vaikais susijusiuose veiksmuose pirmiausia būtų atsižvelgta į vaiko interesus ir visuose teisės akty, formuojamos politikos, skiriamų biudžeto asignavimų, sprendimų priėmimo procesuose būtų vadovaujama vaiko interesais, be to, būtų realiai vertinamas sprendimų poveikis vaikams. Ne mažiau svarbi yra valstybės pareiga padėti tėvams sukurti sąlygas auginti, auklėti, ugdyti vaikus. Pripažintina, kad mūsų valstybėje daugiausia problemų kyla įgyvendinant įstatymus, praktiškai sprendžiant problemas.

Atlikdama vaiko teisių stebėseną ir tyrimus savo iniciatyva, taip pat tirdama skundus, kasmetinėse veiklos ataskaitose aptariu įsisenėjusias institucijų bendradarbiavimo spragas bei veiklos trūkumus, kitus aktualius klausimus, siekdama, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos surinkti duomenys bei įžvalgos būtų naudojami vaiko teisių užtikrinimo pažangai.

2021 metais šalia įsisenėjusių vaiko teisių iššūkių prisidėjo nauji. Valstybės institucijoms teko ieškoti priemonių ir būdų įveikti pandemiją, suvaldyti ligos plitimą. Akivaizdu, kad daliai visuomenės pasirinktos priemonės ir būdai nepatiko. Iš kilo begalė teisinių ir moralinių klausimų dėl kaukių dėvėjimo, testavimo, skiepijimo, galimybių paso. Kai kurie vykdomosios valdžios sprendimai, kaip pavyzdžiui, ilgalaikis kontaktinio ugdymo draudimas sukėlė ne tik specialistų ir tėvų pasipiktinimą, bet ir neigiamą poveikį vaikų socializacijai, kai kurių iš jų – fizinei sveikatai bei savijautai.

Kita vertus, dėl pandemijos suvaržymų daugelio sričių specialistai atrado naujas ir efektyvesnes bendradarbiavimo formas, švietimo srityje buvo ieškoma naujų lankstesnių mokymo formų ir būdų. Tėvai, ypač tie, kurie aktyviai siekė ugdyti vaikus taip vadinamoje „namų mokykloje“, gavo realiai galimybę tai pabandyti ir apsispręsti dėl savo ketinimų.

Pastebėtina, kad ne mažą darbo laiko dalį tenka skirti besiskiriančių ar jau išsiskyrusių tėvų vaikų teisių užtikrinimui. Tėvai nesugeba nei taikiai, nei su specialistų pagalba sutarti dėl esminių dalykų: vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo su skyriumi gyvenančia (-iu) mama ar tėčiu, vaiko išlaikymo, be to, nevykdami teismo priimtų sprendimų, patys kartotinai pažeidinėja savo vaikų teises. Tai rodo, jog tėvystės (motinystės) įgūdžius reikia stiprinti, tėvams reikia daugiau informacijos apie vaikų auginimą, jų ugdymą, psichologinę būseną, galimas pagalbos paslaugas.

Atkreiptinas dėmesys, kad tėvų įgūdžius reikėtų stiprinti ir tokiose srityse kaip vaikų sveikata (skiepijimas, profilaktinio sveikatos tikrinimo paskirtis ir būtinybė, gydymas, vaikų psichinė sveikata), vaikų ugdymas (tėvų būtinas dalyvavimas tėvų susirinkimuose, vaikų nepertraukiamas dalyvavimas ugdymo procese, dialogas tarp mokyklos administracijos ir tėvų), vaikų auklėjimas be smurto.

2021 metais apgyvendinus gausų užsieniečių migrantų skaičių pradžioje laikinose vietose (pasienio postuose ir užkardose bei mokyklose, buvusiuose globos namuose ir kt.) iš kilo labai daug įvairių vaiko teisių užtikrinimo klausimų tiek dėl nelydimų nepilnamečių, tiek ir vaikų, atvykusių su tėvais: dėl jų teisinio statuso ir teisinių garantijų, taip pat švietimo, sveikatos apsaugos, socialinio aprūpinimo ir kt.

Šioje ataskaitoje analizuojama vaiko teisių padėtis Lietuvoje, naujos ir įsisenėjusios problemos, detalios aptariamoms 2021 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos bei teikti siūlymai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė
Edita Žiobienė

TURINYS

I. STATISTIKA	6
II. VAIKAS IR ŠEIMA	9
2.1. Vaiko teisių įgyvendinimas, tėvams gyvenant skyrium	9
2.2. Vaiko turtinių teisių apsauga	12
2.3. Dalyvavimas Šeimos politikos komisijos veikloje	13
2.4. Diskusija dėl translyčių asmenų padėties Lietuvoje	14
III. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IŠŠŪKIAI IR POKYČIŲ POREIKIS	15
3.1. Nustatytų Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos (teritorinių skyrių) veiklos trūkumų apžvalga	15
3.2. Siūlymai iniciatyvoms dėl mobiliųjų komandų veiklos bei vaiko situacijos vertinimo tobulinimo	19
3.3. Bėgantys vaikai	20
3.4. Pasiūlymai dėl statistinių rodiklių apie vaikus sąrašo išplėtimo	22
3.5. Pasiruošimas protokolo dėl pranešimų procedūros ratifikavimui	23
3.6. Europos vaiko garantijų sistema	24
3.7. Valstybės įsipareigojimų žmogaus teisių srityje peržiūra	24
3.8. Dalyvavimas Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos veikloje	25
IV. VAIKO GLOBOS ASPEKTAI	26
4.1. Globos situacijos apžvalga	26
4.2. Vaikų, paimtų iš jiems nesaugios aplinkos, apgyvendinimo sveikatos priežiūros įstaigose praktika	27
4.3. Globojamo vaiko teisės bendrauti su tėvais, grąžinimo tėvams ir saugios aplinkos užtikrinimo praktika	31
4.4. Globėjo parinkimo likusiam be tėvų globos vaikui tvarkos aprašo pakeitimo iniciatyva	34
4.5. Išvados dėl iniciatyvos keisti vaiko globos institucijoje nustatymo pagrindus	35
4.6. Tarpinstitucinė deinstitutionalizacijos stebėsenos darbo grupė	36
4.7. Vaikų asmens duomenų apsauga	37
V. VAIKAS MIGRACIJOS PROCESUOSE	38
5.1. Neteisėtai valstybės sieną kirtusių užsieniečių vaikų pirminės priėmimo sąlygos	38
5.2. Užsieniečių migrantų vaikų priėmimo sąlygos apgyvendinimo centruose	40
5.3. Užsieniečių migrantų vaikų gimimo registravimo problematika	47
5.4. Sulaikymo praktika migracijos procese	48
5.5. Nelydimų nepilnamečių apsaugos aspektai	49
5.7. Pasiūlymai įstatymo projekto dėl užsieniečių teisinės padėties tobulinimui	54
5.8. Kiti vaikų, dalyvaujančių migracijos procesuose, aspektai	55
VI. VAIKAS ŠVIETIMO SISTEMOJE	57
6.1. Kontaktinio ugdymo atnaujinimo 2020–2021 mokslo metais problemos	57
6.2. Covid–19 pandemijos valdymo priemonių įgyvendinimo mokyklose problemos ir iššūkiai	59
6.3. Mokytojo santykis su mokiniu	60

6.4. Švietimo prieinamumas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams Mažeikių rajono ugdymo įstaigose.....	61
6.5. Vaikų technologinio ugdymo specialiojoje mokykloje problematika	64
6.6. Galimybės mokiniui stabdyti mokymąsi įteisinimo Inicatyva	65
6.7. Gyvenimo įgūdžių ugdymo bendrosios programos projekto svarstymas	67
6.8. Mokinių priėmimas į Vilniaus miesto mokyklas	68
6.9. Vaiko priežiūros paslaugų teikimas pagal „šeimų darželio“ modelį	71
6.10. Privati iniciatyva nusistatyti vaikų priėmimo į darželį sąlygas	72
6.11. Sporto federacijų priimtų teisės aktų teisėtumas.....	73
6.12. Švietimo įstatymo nuostatų dėl formalųjų švietimą papildančių ugdymą vykdančių subjektų rato išplėtimo.....	74
VII. VAIKO TEISĖ Į SVEIKATĄ.....	75
7.1. Karantino metu taikytų sveikatos priežiūros paslaugų apribojimų poveikis	75
7.2. Nuomonė dėl vaikų vakcinacijos nuo Covid-19 ligos (koronaviruso infekcijos)	77
7.3. Vegetarinio maitinimo organizavimo ikimokyklinio ugdymo įstaigose galimybės	85
7.4. Atnaujinto kontaktinio ugdymo iššūkiai	86
7.5. Dėl vaikų, augančių su laisvės atėmimo bausmę atliekančiomis motinomis, aprūpinimo normų.....	87
7.6. Dalyvavimas vaikų sveikatos politikos grupėje	88
VIII. VAIKO APSAUGA NUO SMURTO	89
8.1. Vaikų apsauga nuo smurto	89
8.2. Pagalba smurtą artimoje aplinkoje patiriantiems vaikams ir jų šeimoms	90
IX. VAIKAS TEISINGUMO SISTEMOJE	95
9.1. Policijos pareigūnų veiksmai ir sprendimai taikant procesinės prievartos priemones ir sprendžiant dėl nepilnamečiui saugios aplinkos	95
9.2. Policijos ir mokyklos bendradarbiavimas	97
X. KITI VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KLAUSIMAI IR ĮSTAIGOS VEIKLOS ASPEKTAI	98
10.1. Vaikai ir skaitmeninės aplinkos grėsmės	98
10.2. Azartinių lošimų reklama	100
10.3. Inicatyva dėl galimybės vadovauti jaunimo nevyriausybinei organizacijai	102
10.4. Europos vaikų ombudsmenų tinklo kasmetinis renginys.....	103
10.5. Nacionalinis žmogaus teisių forumas	104
10.6. Veiklos, skirtos informacijos apie vaiko teises sklaidai	104

Ataskaitoje vartojamos santrumpos:

Kontrolierius(-ė)	Vaiko teisių apsaugos kontrolierius(-ė)
Įstaiga	Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga
Tarnyba	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
Tarnybos teritoriniai skyriai, teritoriniai skyriai	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniai skyriai
Globa	globa, rūpyba
Globėjas	vaiko globėjas, rūpintojas
Globotinis	globotinis, rūpintinis
Vaiko teisių konvencija, Konvencija	Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija
JT Vaiko teisių komitetas	Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas

Pastaba:

Ataskaitoje minimi Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai yra publikuoti leidinyje „Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai“, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Vilnius, 2018.

Elektroninis leidinys yra paskelbtas Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainėje:

http://vtaki.lt/uploads/structure/docs/485_a5eebb22a7f392edf2d7634481bb46b5.pdf

I. STATISTIKA

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir teisėtus interesus, skatinti vaiko teisių užtikrinimo priemonių tinkamą įgyvendinimą, siekiant, kad kiekvienas vaikas galėtų oriai naudotis savo žmogaus teisėmis atsakingoje visuomenėje.

Viena iš Kontrolieriaus vaiko teisių ir laisvių gynimo bei atstovavimo formų – pareiškėjų skundų tyrimai, tyrimai Kontrolieriaus iniciatyva dėl vaiko teisių padėties, asmenų konsultavimas.

SKUNDAI, TYRIMAI, KONSULTACIJOS

1769
Konsultacijos

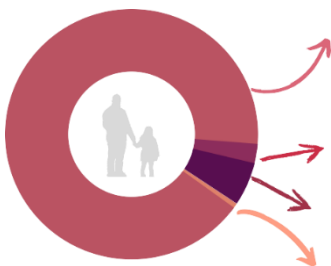

228
Skundai, tyrimai

1997

ASMENIMS SUTEIKTA PAGALBA

PAREIŠKĖJAI

91 % šeimos

2 % globėjai

6 % kiti

1 % vaikai

GAUTŲ SKUNDŲ PROBLEMATIKA

Dažniausiai nurodomi vaiko teisių pažeidimai

13 % smurtas prieš vaiką, jo nepriežiūra

30 % Tarnybos teritorinio skyriaus neveikimas ar netinkamas veikimas

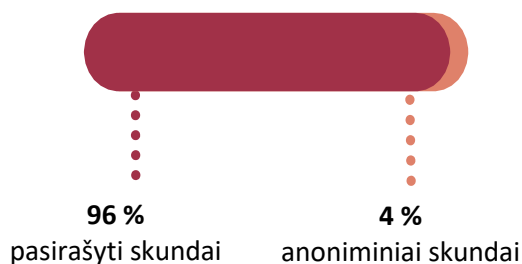
10 % vaiko teisės bendrauti su tėvais (vienu iš tėvų) neužtikrinimas

57 % kita

SKUNDAI IR TYRIMAI

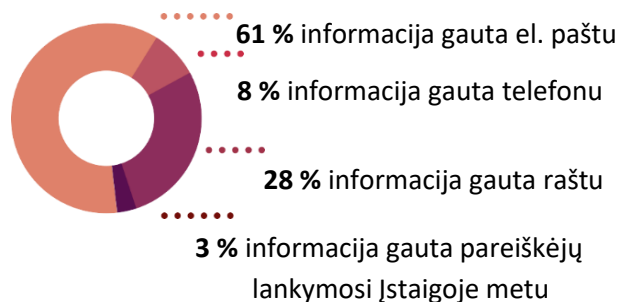
Pagal asmenų skundus pradėti tyrimai

96 %
pasirašyti skundai

4 %
anoniminiai skundai

Kontrolieriaus iniciatyva pradėti tyrimai

61 % informacija gauta el. paštu

8 % informacija gauta telefonu

28 % informacija gauta raštu

3 % informacija gauta pareiškėjų lankymosi Įstaigoje metu

BAIGTI TYRIMAI

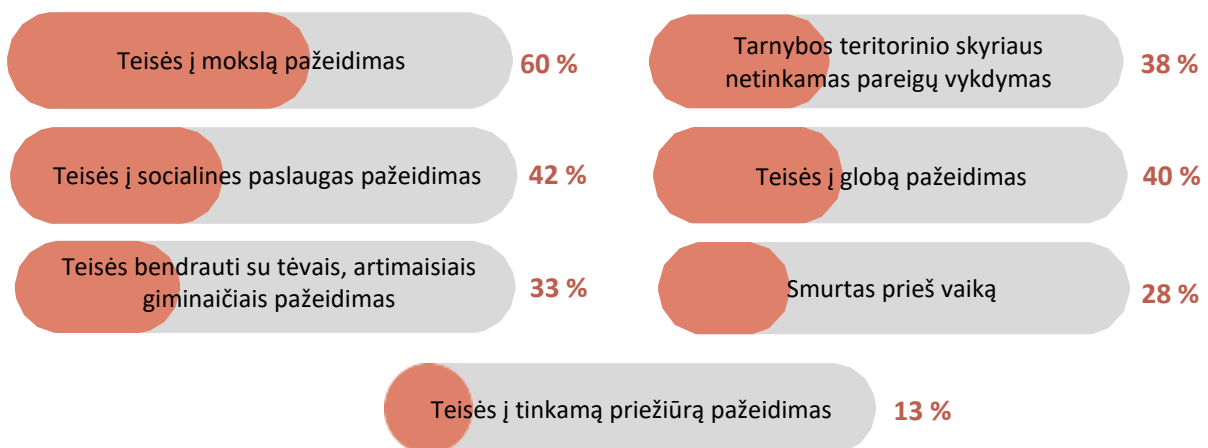
Kontrolieriaus atlikti tyrimai ir priimti sprendimai yra pagrįsti visapusišku ir objektyviu informacijos išnagrinėjimu. Ataskaitiniais metais buvo parengta daugiau nei **950 paklausimų**, siekiant surinkti įrodymus ir kitus duomenis, būtinus Kontrolieriaus objektyviam sprendimui priimti.

Tyrimų pagrįstumas

Baigtuose tyrimuose dažniausiai nustatyti vaiko teisių pažeidimai

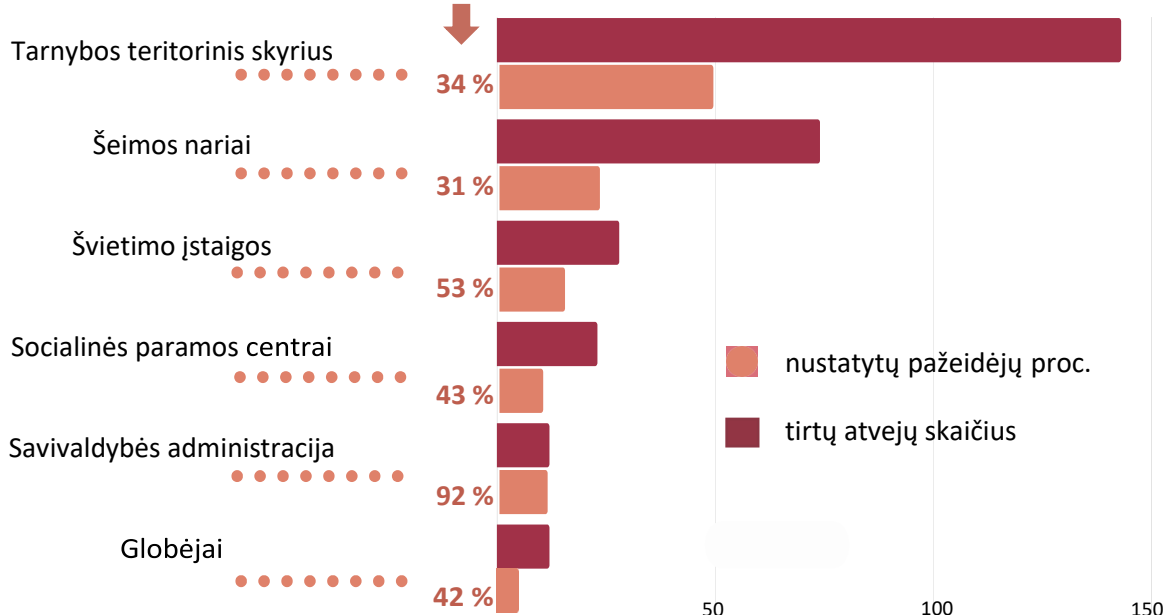
● pasitvirtinusių atvejų skaičius pagal konkretų pažeidimo pobūdį*

* Pavyzdžiui, dėl vaiko teisės į mokslą iš viso ataskaitiniais metais buvo tirta 20 atvejų, iš kurių 12 pasitvirtino, o tai sudaro 60 proc. pasitvirtinusių atvejų pagal šį konkretų pažeidimo pobūdį

Dažniausiai vaiko teises pažeidę asmenys**

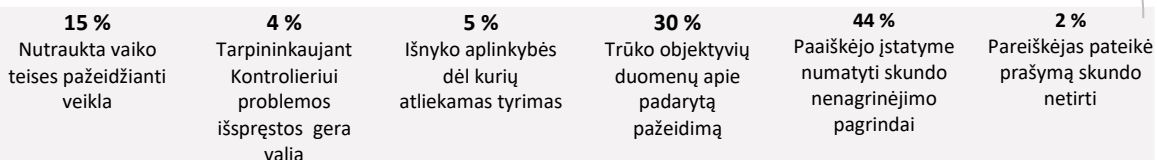
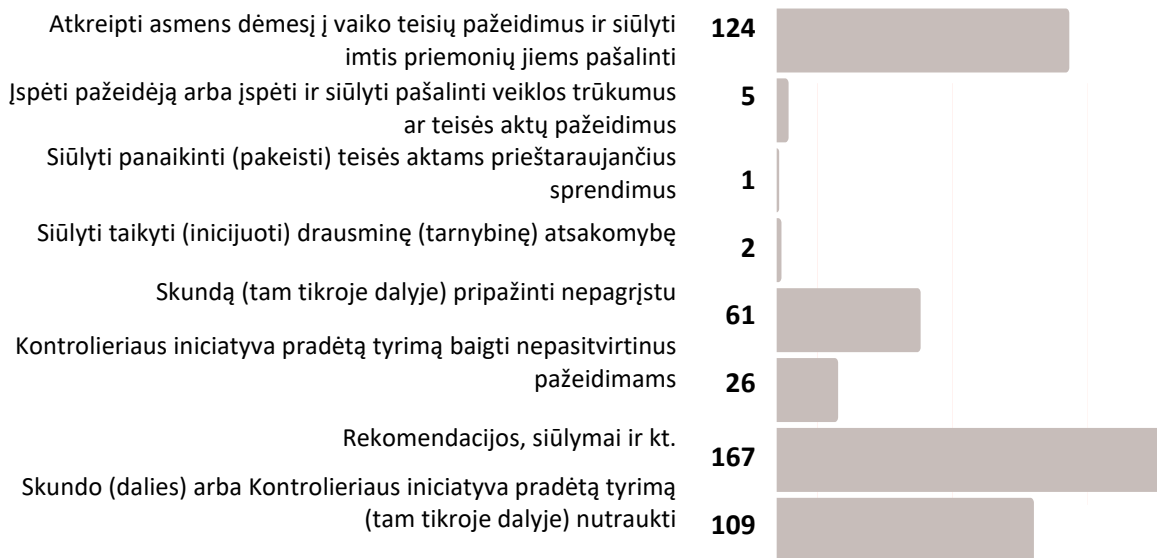
Pasitvirtinusių atvejų proc. pagal konkretų pažeidėją

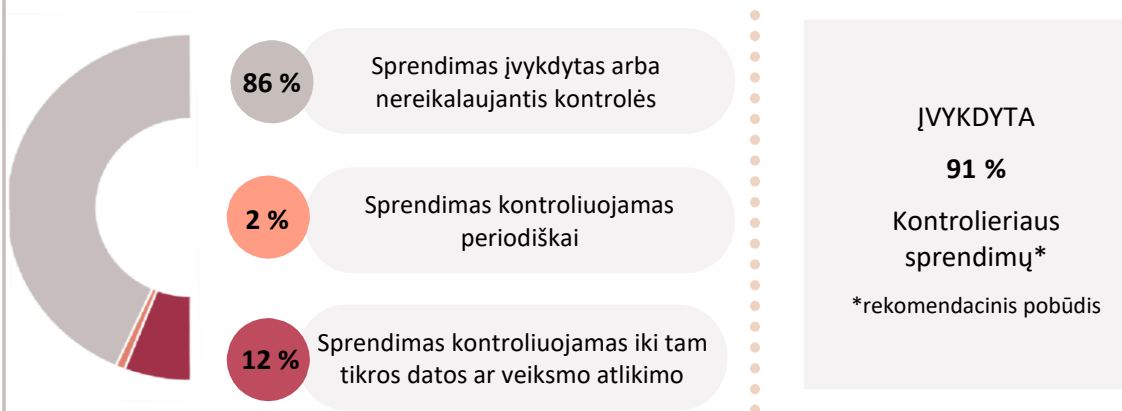
** Pavyzdžiui, dėl Tarnybos teritorinių skyrių veiklos iš viso ataskaitiniais metais buvo tirti 143 atvejai, iš kurių 49 pasitvirtino, o tai sudaro 34 proc. pasitvirtinusių atvejų pagal šį konkretų pažeidėją.

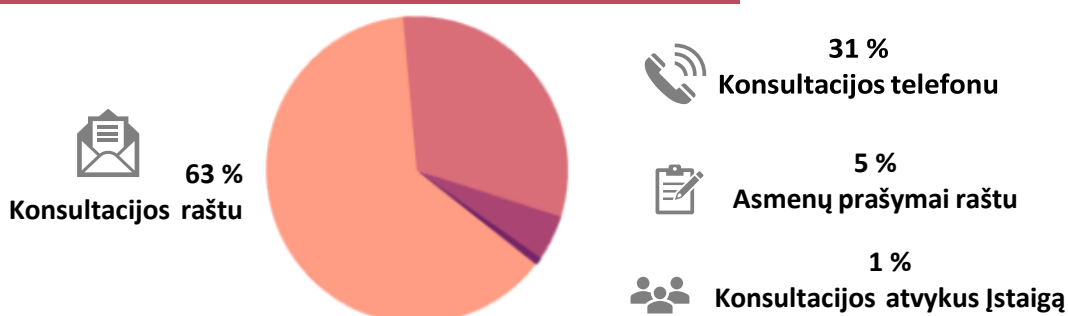
KONTROLIERIAUS PRIIMTI SPRENDIMAI

Sprendimų vykdymo kontrolė

ASMENŲ PRAŠYMŲ NAGRINĖJIMAS IR KONSULTAVIMAS

II. VAIKAS IR ŠEIMA

2.1. VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS, TĖVAMS GYVENANT SKYRIUM

Tarptautinėje ir Lietuvos nacionalinėje teisėje yra aiškiai įtvirtinti pamatiniai vaiko teisių užtikrinimo imperatyvai ir garantuojamas tinkamas jų įgyvendinimas. Vienas iš jų yra vaiko teisė bendrauti su abiem savo tėvais. Ši pamatinė teisė turi būti užtikrinama tiek įvairiais valstybės sankcionuotais vaiko ir jo tėvų atskyrimo atvejais, tiek ir vaikams atskirai gyvenant nuo tėvų dėl asmeninių priežasčių ar šeimos gyvenimo ypatumų. Valstybės institucijos ir pareigūnai, sprenddami ginčus dėl vaiko teisės bendrauti su savo tėvais užtikrinimo ar siekdami įgyvendinti asmens teisę į šeimos susijungimą, pirmiausia turi paisyti vaiko interesų, taip pat privalo išklausti ir deramai įvertinti vaiko nuomonę, atsižvelgiant į jo amžių ir brandą.

Vaiko teisė bendrauti su abiem savo tėvais yra įtvirtinta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio nuostatose, kuriose garantuojama asmens privataus ir šeimos gyvenimo apsauga, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnyje, Civilinio kodekso 3.170 straipsnyje. Šių teisės nuostatų taikymo praktikoje ne kartą konstatuota, kad vaiko bendravimas su vienu iš tėvų, kuris gyvena atskirai, turi būti saugus, tiesioginis ir reguliarus, t. y. turi būti siekiama tokio bendravimo, kad atskirai gyvenančiam vienam iš tėvų būtų įmanoma sukurti ir palaikyti nuolatinius asmeninius santykius, užtikrinti stabilų vaiko ir jo tėvų tarpusavio ryšį. Kita vertus, vaiko ir jo tėvų bendravimo samprata turi būti aiškinama Vaiko teisių apsaugos konvencijos 9 straipsnio, kuriame nustatyta, kad valstybės dalyvės gerbia vaiko, kuris išskiriamas su vienu ar abiem tėvais, teisę nuolat su jais bendrauti, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais, kontekste. Taigi šios teisės įgyvendinimui gali būti taikoma išlyga tik tuomet, kai vaiko teisė bendrauti su tėvais ar vienu iš jų yra ribojama siekiant užtikrinti geriausius paties vaiko interesus.

Tėvų valdžia vaikui yra vienoda, todėl tiek tėvas, tiek motina yra vienodai atsakingi už tėvų valdžios įgyvendinimą ir turi lygias su vaiku susijusias teises ir pareigas, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, nepaisant to, kad vaiko gyvenamoji vieta nustatyta teismo sprendimu su vienu iš tėvų.

Tėvų valdžios įgyvendinimas nėra siejamas su vaiko gyvenamąja vieta, taigi atskirai gyvenantys vaiko tėvai privalo susitarti dėl tėvų valdžios įgyvendinimo sąlygų vadovaujantis vaiko interesais. Abu tėvai yra vienodai atsakingi už neigiamus tėvų valdžios įgyvendinimo padarinius.

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimuose (*K. ir T. prieš Suomiją*, 2001; *Johansen prieš Norvegiją*, 1996) pažymėta, kad abipusis tėvų ir vaiko pasitenkinimas vienas kito draugija yra vienas svarbiausių šeimos gyvenimo elementų, net ir tuomet, kai dėl įvairių priežasčių nutrūksta tėvų tarpusavio santykiai. Atsižvelgiant į tai, valstybės narės iš principo turi veikti taip, kad būtų galima išsaugoti šeimos ryšį. Valstybės pozityvios pareigos neatsiejamos nuo tėvų teisės į veiksmingos pagalbos šeimai priemones, kurios leistų jiems susivienyti su vaikais. Kita vertus, nacionalinių valdžios institucijų pareiga imtis priemonių dėl bendravimo palengvinimo nėra absoliuti, taigi tam tikromis atskirai gyvenančio vieno iš tėvų ryšio su vaiku atkūrimo aplinkybėms yra ypatingai svarbios geranoriškos abiejų tėvų pastangos, jų nuoširdus bendradarbiavimas su vaiko teisių apsaugos institucijomis.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse dėl bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo ir tinkamo šios tvarkos vykdymo yra konstatuota, kad asmeninė tėvų teisė ir pareiga bendrauti su vaiku bei dalyvauti jį auklėjant turi būti įgyvendinama visų pirma vadovaujantis vaiko interesais. Tinkamas bendravimo su vaiku tvarkos nustatymas ir jos užtikrinimas apima ne tik pasyvų ginčo šalių susilaikymą nuo veiksmų, kurie trukdytų vaikui bendrauti su atskirai gyvenančiu vienu iš tėvų, bet ir vienodai abiem tėvams privalomas pastangas, kurios sudarytų prielaidas vaikui jausti bendrą ir vienodą abiejų tėvų globą ir rūpestį, t. y. apima tėvų pareigą bendradarbiauti tarpusavyje ir su vaiko teisių apsaugos bei pagalbos šeimai specialistais, siekti kiek galima greičiau spręsti savo asmenines emocines problemas, kurios tėvų skyrybų atveju, dažniausiai būna pagrindinė nesutarimų ir ginčų dėl bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo bei jos įgyvendinimo priežastis. Intensyvūs ir tęstiniai tėvų tarpusavio ginčai neišvengiamai veikia vaiko nusiteikimą bendrauti kuo rečiau, natūralų jo siekį pasitraukti iš įtampą keliančios konfliktinės aplinkos. Vaiko nuomonė privalo būti išklaudyta, tačiau ji turi būti

vertinama atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandą, gebėjimą apibrėžti priimamo sprendimo priežastis, suprasti jo padarinius. Teismui tenka pareiga nustatyti vaiko priešiško vieno iš tėvų atžvilgiu priežastis, numatyti priemones, kurios padėtų pašalinti ar sumažinti tokį priešišumą, išlaikyti tinkamą pusiausvyrą vertinant vaiko nuomonės svarbą ir vaiko interesą išsaugoti bei sustiprinti jo ryšį su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų. Net ir tuomet, kai tiesioginis, saugus ir reguliarus vaiko bendravimas su vienu iš tėvų neatitinka geriausių vaiko interesų, turi būti užtikrinamas netiesioginis, dalyvaujant tarpininkui ar kitais būdais šeiminių ryšių palaikymas.

Civiliniame kodekse nustatyta, kad tėvas ar motina, su kuriuo gyvena vaikas ir (ar) su kuriuo teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, turi nekludyti antrajam iš tėvų bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant. Šios pareigos nevykdymas laikomas piktnaudžiavimu tėvų valdžia, už kurį tėvas (motina) atsako įstatymų nustatyta tvarka.

Kartu pažymėtina, kad teismo nustatytos tėvo (motinos) bendravimo su vaiku tvarkos piktybiškas nesilaikymas dažnai yra ilgalaikių tėvų tarpusavio konfliktų padariny, kuris neretai sukelia itin sunkias pasekmes vaikui. Viena vertus, kartu su vaiku gyvenantis tėvas (motina), stengiasi parodyti vaikui begalinę meilę, perka brangias dovanas ar keliones, tačiau iš tiesų siekia, kad vaikas taptų visiškai jam lojalus, o kitas iš tėvų, siekdamas būti neatstumtas, vengia drausminti vaiką, priminti jam apie būtinumą atlikti kasdienes vaiko pareigas. Tokia situacija šeimoje liudija apie tėvystės įgūdžių trūkumą, tėvų nesugebėjimą užtikrinti geriausių vaiko interesus.

Įstaigos praktinėje veikloje ne kartą buvo pastebėta, kad tėvų pastangos užtikrinti socialiai reikšmingus vaiko poreikius bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina) yra nepakankamos arba vienas iš tėvų paslapčia arba atvirai trukdo vaikui bendrauti su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų, stengiasi nuteikti vaiką prieš tėvą (motiną) ar kitus artimuosius.

Pareiškėjų skundų tyrimo metu nustatyti atvejai, kai atskirai gyvenančio vieno iš tėvų bendravimas su vaikais nevyko keletą metų, konfliktinė situacija tarp tėvų buvo sunkiai sprendžiama ir įsisenėjusi, tėvams stengėsi padėti spręsti įvairūs specialistai, tėvų pageidavimu, buvo keičiami paslaugas šeimai teikę psichologai ir psichiatrai, tačiau pastangos neduodavo teigiamų rezultatų.

„Apygardos teismas 2021-02-04 sprendimu paliko galioti 2020-10-23 apylinkės teismo sprendimą dėl nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su motina, tačiau teismo sprendimas niekada nebuvo vykdomas. Vaikų tėvas piktybiškai nesilaiko nustatytos bendravimo tvarkos, vaikų neatveža, pati jų pasiimti negaliu, nes vaikai bijo tėvo <...>“

Vaiko teisių apsaugos ir pagalbos šeimai specialistams tenkančių funkcijų ir uždavinių vykdymą itin apsunkina ilgalaikiai tėvų tarpusavio konfliktai, tėvų nesugebėjimas įveikti asmenines nuoskaudas, suderinti priešingas pozicijas dėl vaikų auklėjimo, geriausių vaiko interesų užtikrinimo. Tuomet atitinkamų institucijų darbuotojams tenka didelė atsakomybė siekiant surasti ir pasiūlyti vaiko tėvams veiksmingas priemones, kurios padėtų objektyviai įvertinti vaiko situaciją, skatintų ginčo šalis bendradarbiauti, deramai įgyvendinti tėvų valdžią, užtikrintų savalaikę ir patikimą pagalbą.

Vienu iš nagrinėtų atvejų, paaiškėjo, kad vaikų tėvas atsisakė vykdyti teismo sprendimą dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su motina. Nepilnamečiai vaikai liko gyventi su tėvu, kuris vaikams formavo neigiamas nuostatas jų motinos atžvilgiu, menkino vaikų bendravimo su motina patirtį ir siekė visiškai apriboti motinos dalyvavimą vaikų gyvenime, neteikė jai informacijos apie vaikus, nebendradarbiavo su vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistais, nesudarė sąlygų jiems apsilankyti faktinėje vaikų gyvenamojoje vietoje, išklausti vaikų nuomones.

Vaiko teisių apsaugos specialistai įvertino vaikų situaciją, nustatė būtinumą teikti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai paslaugas, vaikams buvo reikalinga psichologo pagalba, rekomenduota pasitelkti šeimos mediaciją ar šeimos terapiją.

Teismo sprendimu buvo nustatytos laikinosios vaikų ir jų motinos teisių apsaugos priemonės: tėvas įpareigotas bendradarbiauti su šeimos mediatore, laikytis rekomendacijų, kuriomis siekiama užtikrinti reguliarius vaikų ir jų motinos susitikimus, prarasto vaikų ryšio su jų motina atkūrimą.

Kartu pažymėtina, kad vaiko teisių apsaugos specialistai, įvertinę turimą medžiagą, tėvo veiksmuose įžvelgė ne tik administracinio nusižengimo, bet galimai nusikalstamos veikos požymių, todėl kreipėsi į prokuratūrą su prašymu pradėti ikiteisminį tyrimą tėvo atžvilgiu (teismo sprendimo, nesusijusio su bausme, nevykdymas; piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis).

Kontrolierės nuomone, labai svarbu, kad vaiko teisių apsaugos ir pagalbos šeimai specialistai visų pirma aktyviai siektų įtikinti tėvus nuoširdžiai bendradarbiauti siekiant įgyvendinant sprendimus, kuriuose nustatyta bendravimo su vaiku tvarka. Kita vertus, tam tikrais išimtiniais atvejais turėtų būti priimami sprendimai ir dėl atsakomybės taikymo tėvams, kurie atsisako bendradarbiauti, priimti jiems siūlomą pagalbą, veikti kartu su atitinkamais specialistais siekiant užtikrinti geriausius vaiko interesus.

Įstaigos veiklos praktikoje buvo pastebėta, kad net ir tuomet, kai tėvai atsisako priimti specialistų siūlomą pagalbą, nevykdo pagalbos šeimai planuose nustatytų įsipareigojimų ir specialistų rekomendacijų, kurios galėtų padėti atkurti skyrium gyvenančio tėvo ir vaiko ryšius, Tarnybos teritorinių skyrių darbuotojai ne visuomet imasi jų kompetencijai priskirtų priemonių, kad nederamas tėvų elgesys būtų įvertintas administracine ar baudžiamąja tvarka, neretai tokį pasyvumą bando motyvuoti siekiu nepakenkti tėvų ginčų nagrinėjimui teisme. Darbuotojai nepriima nutarimų dėl administracinio nusižengimo teisenos pradėjimo ar atsisakymo pradėti šią teiseną, kurie galėtų būti skundžiami teismui. Tam tikrais atvejais, pradėjus administracinio nusižengimo teiseną, neatliekami veiksmai, kurie būtini visapusiškam ir objektyviam bylos aplinkybių ištyrimui, ne visuomet tinkamai kvalifikuojami vaiko interesus pažeidžiantys tėvų veiksmai, priimami silpnai motyvuoti nutarimai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipia dėmesį į tarptautinėje bei nacionalinėje teisėje taikytiną operatyvaus reagavimo į teisės pažeidimus principą, siekiant apsaugoti vaiko teises ir teisėtus interesus. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos veiklą bei vaiko teisių apsaugą reglamentuojantys teisės aktai įpareigoja Tarnybos teritorinį skyrių reaguoti į kiekvieną gautą pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą, Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašas¹ nustato skirtingus reagavimo veiksmus, kai vaiko teisės bei teisėti interesai pažeidžiami šeimoje bei kitose institucijose, taigi Teritorinių skyrių veikla turėtų sudaryti prielaidas užkirsti kelią ar sustabdyti galimus vaiko teisių pažeidimus, išspręsti konfliktines situacijas, pašalinti vaiko teisių pažeidimų padarinius.

Pareiškėjų skundų tyrimo metu pastebėta, kad vaiko teisių apsaugos specialistai ne visuomet laikosi teisės aktuose nustatytų reikalavimų, nesiima savalaikių veiksmų reaguodami į pranešimus apie galimus vaiko teisių pažeidimus, atsisako vertinti vaiko situaciją dėl pasikartojančių veiksmų, kuriais trukdoma vienam iš tėvų bendrauti su vaiku, o savo atsisakymą motyvuoja tuo, kad pranešimai yra analogiški.

Vaikams geriausiai gali padėti jų tėvai, tačiau, kad tėvų pagalba būtų veiksminga, jie turi turėti įvairių įgūdžių ir resursų, ypač emocinių-psichologinių. Todėl siekiant tinkamai įgyvendinti vaiko teisę bendrauti su abiem tėvais, labai svarbu, kad šeimai būtų teikiama nuosekli, individuali, planinga prevencinė ir kompleksinė valstybės pagalba ir ją teikiant būtų vadovaujama pagalbos šeimai viršenybės principu, kuris reiškia, jog vaikui ir jo šeimai užtikrinama pagalbos priemonių viršenybė prieš galimas taikyti valstybės prievartos priemones. Kai kuriais atvejais, net ir pakartotinai įvertinus vaiko ir šeimos situaciją bei nustačius pagalbos poreikį, veiksminga pagalba nebūna suteikta, nes nebūna abiejų tėvų motyvacijos bendromis pastangomis siekti rezultatų, o prioritetą teikti vaiko interesams. Vaiko tėvų teigimu, paslaugos reikalingos kitam, bet tik ne jam pačiam. Tokiais atvejais vaiko teisių apsaugos specialistams ne visada pavyksta surasti argumentų, kurie įtikintų vaiko tėvus, kad jiems būtina priimti siūlomą pagalbą, kad šeimos problemos kyla dėl abiejų tėvų nesugebėjimo kritiškai vertinti savo veiksmus.

Pavyzdžiui, vieno iš skundų tyrimo metu buvo nustatyta, kad tėvas negalėjo kelerius metus bendrauti su savo dukterimis. Motina atveždavo mergaites į susitikimą paramos šeimai centre, tačiau jos atsisakydavo bendrauti, nes tėvas būdavo piktas, nemandagus, kritikuodavo jų išvaizdą, reikšdavo nepagrįstus priekaištus pagalbos šeimai darbuotojams dėl susitikimo patalpų, priekaištavo dukterims dėl „labai didelių“ išlaikymo

¹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. A1-803 „Dėl vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

sumų, kurias jis turi sumokėti. Kartais vaikų tėvas apskritai neatvykdavo į susitikimus ir iš anksto apie tai nepranešdavo.

Kontrolierės nuomone, vaiko teisės bendrauti su abiem tėvais įgyvendinimas priklauso ir nuo kiekvieno šeimos nario geranoriškumo, gebėjimo iš anksto pasiruošti susitikimams, prisiimti bent minimalias pareigas, be kurių bendravimas būtų neįmanomas. Kita vertus, būtent tėvams, o ne vaikui tenka didžioji dalis iniciatyvos, pastangų ir atsakomybės, kad būtų sudarytos būtinos prielaidos bendravimui su vaiku. Net ir labai svarbių vaiko fizinių poreikių tenkinimas, vaiko auklėjimo ar sveikatos priežiūros užtikrinimas, savaime nereiškia pakankamo ir visapusiško vaiko teisių įgyvendinimo. Vaiko gerovė po tėvų skyrybų priklauso ne tik nuo materialinių sąlygų, kuriose vaikas gyvena. Itin svarbios yra nuolatinės abiejų tėvų pastangos, siekiant sukurti ir palaikyti su vaiku šiltą asmeninį santykį, nuolatinį jo ryšį su abiem tėvais.

Pažymėtina, kad vaiko teisių, taip pat ir jo bendravimo su tėvais užtikrinimo problemos gali būti tiesiogiai susijusios su tėvų emigracija, kai jie ilgą laiką gyvena bei dirba užsienyje ir nevykdo tėvams tenkančios pareigos pasirūpinti Lietuvoje liekančio vaiko gerove ir jo interesų apsauga.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme yra įtvirtintas vaiko laikinosios priežiūros institutas, kuris suteikia galimybę tais atvejais, kai tėvai negali pasirūpinti vaiku dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių, tėvų prašymu vaiko laikinąją priežiūrą nustatyti pas vaiko giminaičius, su vaiku emociniais ryšiais susijusius asmenis ar kitus tėvų nurodytus asmenis, galinčius laikinai prižiūrėti vaiką, bet ne ilgiau kaip 6 mėn. Tėvai, kurie patys neaugina ir neauklėja savo vaikų, negali tinkamai vykdyti teisės aktuose tėvams nustatytų pareigų, įgyvendinti savo teisių, taigi įstatyme nėra numatyta galimybė šį terminą pratęsti.

Vienu iš nagrinėtų atvejų, paaiškėjo, kad vaikas dešimt metų gyveno prižiūrimas močiutės. Vaiko motina kelis kartus per metus atvykdavo į Lietuvą, stengdavosi palaikyti ryšį elektroninėmis ryšio priemonėmis, materialiai išlaikė vaiką, tačiau jis buvo ilgą laiką paliktas be įstatyminio atstovo. Vien nuotolinis tėvų bendravimas su vaiku, fiziniai susitikimai keletą kartų per metus negali prilygti visaverčiam bendravimui, negali sukurti pastovaus vaiko ir tėvų ryšio, negali užtikrinti vaikui emocinio saugumo, visapusiško ir harmoningo jo vystymosi. Neigiamą poveikį vaiko gerovei stiprina užsienyje gyvenusios motinos motinystės įgūdžių stoka, jos konfliktai su vaiką globojusia močiute. Visa tai sudarė prielaidas pažeisti vaiko teisę nuolat bendrauti su savo motina, betarpiškai patirti jos meilę ir rūpestį, jaustis saugiai.

Tais atvejais, kai tėvai (vienas iš jų) ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą dėl objektyvių priežasčių negali pasirūpinti vaiku, Teritorinių skyrių darbuotojai turėtų įvertinti, ar vaiko tėvai bei kiti vaiko atstovai pagal įstatymą tinkamai įgyvendina savo pareigas vaikams, ar yra užtikrinamos vaiko teisės nuolat bendrauti su savo tėvais ir kitais atstovais pagal įstatymą, būti jų išlaikomiems ir prižiūrimiems, taip pat imtis atitinkamų priemonių vaiko teisėms ir teisėtiems interesams užtikrinti. Vaiko tėvams ilgam laikui išvykus dirbti į užsienį turėtų būti visapusiškai įvertinta vaiko situacija, kreipiamas ypatingas dėmesys ne tik į materialios vaiko gerovės užtikrinimą. Tokiais atvejais svarbu nustatyti, ar reguliarius ir ilgalaikius tėvų išvykimai neprieštarauja vaiko interesams augti šeimoje, ar tėvai išvykimo laikotarpiu imasi pakankamai priemonių išsaugoti ir stiprinti savo ryšį su vaiku.

Kontrolierės nuomone, įgyvendinant vaiko laikinosios priežiūros instituto nuostatas neturėtų būti nepateisinamai ilgai tęsiama vaiko laikinoji priežiūra tėvų prašymu. Įstatyme turėtų būti papildomai nustatyta pareiga informuoti Tarnybą ar jos teritorinį skyrių apie pakartotinio prašymo pateikimą ir atliktas su šiuo prašymu susijęs šeimos (vaiko) situacijos vertinimas, taip pat turėtų būti nustatyta, kad Tarnybai ar jos teritoriniam skyriui turi būti perduota informacija apie vaiko laikinosios priežiūros pasibaigimą dėl vaiko prižiūrinčio asmens atsisakymo jį prižiūrėti (kai vaiko tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą nėra nurodę kito asmens, galinčio laikinai prižiūrėti vaiką) arba nustatytas kitas būdas, kuris leistų įsitikinti, jog vaikas yra perimtas iš jį prižiūrėjusio asmens ir nėra likęs be tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą priežiūros.

2.2. VAIKO TURTINIŲ TEISIŲ APSAUGA

Kelerius pastaruosius metus vyksta diskusija su Teisingumo ministerija dėl vaiko turtinių teisių apsaugos aspektų, susijusių su ketinimais atsisakyti teismo leidimo instituto santykiams, susijusiems su vaiko teisių apsaugos garantijomis.

Teisingumo ministerija pateikė preliminarų siūlymą dėl Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso pakeitimų, t. y. siūlymą atsisakyti išankstinio teismo leidimo tėvams perleisti, įkeisti savo nepilnamečių vaikų turtą ar kitaip suvaržyti teises į jį; savo nepilnamečių vaikų vardu: priimti ar atsisakyti priimti palikimą; sudaryti arbitražinį susitarimą, paskolos sutartį, jeigu sutarties suma viršija keturių minimalių algų dydį; sudaryti nepilnamečių vaikų turto nuomos sutartį ilgesniam nei penkerių metų terminui; investuoti nepilnamečių vaikų pinigines lėšas, jeigu jų suma viršija dešimties minimalių mėnesinių algų dydį. Šį teisėkūros siūlymą Kontrolierė įvertino kaip neatitinkantį geriausių vaiko interesų ir sukuriančių sąlygas vaiko teisių pažeidimams atsirasti. Pažymėta, kad pasiūlymo tikslas ir argumentas – atsisakyti kai kurių teismams nebūdingų funkcijų, nesusijusių su ginčų sprendimu, nėra ir negali būti laikytinas svariu vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo kontekste, ypač įvertinant valstybės įsipareigojimus pagal Vaiko teisių konvencijos 3 ir 19 straipsnius, kurie įtvirtina atsakomybės už vaiko teisių apsaugą pasidalinimą tarp teisėtų vaiko atstovų bei valstybės. Taip pat buvo pažymėta, kad pritarus minėtai Teisingumo ministerijos iniciatyvai, teisinis reguliavimas taps nenuoseklus, kadangi nėra siūloma atsisakyti teismo leidimo instituto iš esmės, t. y. šis institutas bus taikomas kitiems teisiniams santykiams, nesusijusiems su teisinio ginčo sprendimu (teismas toliau nagrinės bylas, nesusijusias su teisinio ginčo sprendimu, pavyzdžiui, tvirtins sutartis (jei yra nepilnamečių vaikų) dėl santuokos nutraukimo abiejų šalių sutikimu pasekmių, dėl gyvenimo skyrium pasekmių, kt. Atkreiptas dėmesys ir į tai, kad pritarus siūlomiems teisinio reguliavimo pakeitimams, tais atvejais, kai sandoriais, susijusiais su nepilnamečio vaiko turtu, bus pažeistos vaiko teisės ir interesai, teisės normos leis spręsti tėvų atsakomybės klausimą, tačiau nesudarys galimybių pašalinti vaiko teisių pažeidimą.

Ataskaitiniais metais tęsėsi diskusijos su Teisingumo ministerija dėl parengtų teisės aktų projektų², kuriais, be kita ko, buvo siūloma atsisakyti teismo leidimo sandoriams, susijusiems su vaiko turtinių teisių užtikrinimu, tačiau numatytas papildomas vaiko teisių ir geriausių interesų užtikrinimo saugiklis – aktyvus notaro dalyvavimas, įvertinant, ar sandoriu nebus pažeistos nepilnamečio vaiko teisės ir teisėti interesai. Išanalizavusi teisės aktų projektų paketą, Kontrolierė pateikė siūlymus Civilinio kodekso pakeitimo įstatymo projektui, t. y. įtvirtinti nuostatą, jog notaras prieš tvirtindamas sandorį, Notariato įstatyme nustatyta tvarka privalo įvertinti, ar dėl sandorio nepilnamečio vaikas nebus paliktas be gyvenamojo būsto ir nebus pažeista jo teisė į gyvenimo sąlygas, būtinas visapusiškam vystymuisi, taip pat, ar sandoriu nebus pažeistos nepilnamečio vaiko turtinės teisės. Notariato įstatymo pakeitimo projektą pasiūlyta papildyti įtvirtinant pareigą notarams pranešti kompetentingoms institucijoms apie būtinybę ginti vaiko teises ir interesus.

2.3. DALYVAVIMAS ŠEIMOS POLITIKOS KOMISIJOS VEIKLOJE

Siekiant užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimą ir jų veiklos koordinavimą, įgyvendinant Lietuvos Respublikos Šeimos stiprinimo įstatymo nuostatas, 2018 m. buvo sudaryta Šeimos politikos komisija³, kurios veikloje taip pat dalyvauja Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas.

² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492 ir 6.493 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.54(1), 3.76(1) straipsniais įstatymo projektas; Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo Nr. XII-2111 13 ir 22 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas; Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 6, 28 ir 46 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas; Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo Nr. X-1809 8 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 27, 35, 80, 82, 86, 115, 1622, 199, 284, 350, 515, 577, 582 ir 608 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas; Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymo Nr. XIII-2221 29 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas; Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 35, 38 ir 105 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas.

³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2018 m. rugsėjo 12 d. nutarimas Nr. 921 „Dėl šeimos politikos komisijos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“.

Šeimos politikos komisijos veikla yra nukreipta į šeimos instituto stiprinimą: teisės aktų projektų, sietinų su gyvenimui šeimoje palankios aplinkos kūrimu, svarstymas; siūlymų dėl reikalingų pokyčių, siekiant užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų veiklos koordinavimą, teikimas.

Pastaraisiais metais Komisijos veikloje buvo keltos problemos ir svarstyti klausimai, susiję su paslaugų šeimoms prieinamumu (dalintasi įžvalgomis dėl paslaugų atitikimo individualiems šeimų poreikiams, skirtingų paslaugų prieinamumo ir kokybės, diskutuota dėl paslaugų šeimoms sistemos tobulinimo ir plėtros galimybių). Taip pat buvo skirtas dėmesys ikimokyklinio vaikų ugdymo ir priežiūros paslaugų užtikrinimo Lietuvoje aktualijoms bei užsienio šalių praktikai šioje srityje, aptartos atsakingų institucijų parengtos apžvalgos asmeninio gyvenimo ir darbo derinimo klausimais, kt.

2.4. DISKUSIJA DĖL TRANSLYČIŲ ASMENŲ PADĖTIES LIETUVOJE

Ataskaitiniu laikotarpiu dalyvauta diskusijoje, skirtoje teisei ir praktinei translyčių asmenų padėčiai Lietuvoje aptarti. Diskusijoje buvo pristatytas Europos Tarybos Seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės departamento (The Council of Europe Sexual Orientation and Gender Identity (SOGI) Unit) užsakymu paruoštos nacionalinės ataskaitos apie teisinį lytinės tapatybės pripažinimą Lietuvoje projektas. Diskusijoje dalyvavo platus spektras pašnekovų, tarp jų valstybės institucijų ir pilietinės visuomenės atstovai. Jos metu surinkta informacija ir išsakytos nuomonės turėtų atsispindėti galutinėje ataskaitoje.

Ataskaita⁴ - dalis pilotinio projekto, skirto pateikti temines analizes dėl Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. CM/Rec(2010)5 Europos Tarybos valstybėms narėms dėl kovos su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės priemonių įgyvendinimo. Šį pilotinį projektą 2021 m. pradžioje inicijavo Europos Taryba. Juo siekiama remti tęstines pastangas plėtoti dialogą nacionaliniu lygiu LGBTI asmenų žmogaus teisių pažangai svarbiais klausimais. Be Lietuvos, šiame projekte sutiko dalyvauti dar trys šalys – Ispanija, Kipras ir Šiaurės Makedonija.

Diskusijos metu, atsižvelgiant į ataskaitos projekte minimą diskriminacijos dėl lytinės tapatybės aspektą (teisinio reglamentavimo, lygių galimybių kontrolieriaus įgaliojimai, kiti sprendžiami klausimai), atkreiptas dėmesys į tai, jog JT Vaiko teisių konvencijoje, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtintas nebaigtinis diskriminacijos pagrindų sąrašas – kiekvienam vaikui garantuojama teisė nebūti diskriminuojamam dėl jo arba jo tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą lyties, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, sveikatos būklės, religijos, etninės priklausomybės ar kitų aplinkybių. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme įtvirtinti vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įgaliojimai, pavedant kontroliuoti ir prižiūrėti, kaip yra įgyvendinamos nacionalinių ir tarptautinių, Europos Sąjungos teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje; tirti asmenų skundus dėl fizinių ir juridinių asmenų veiksmų (neveikimo), dėl kurių pažeidžiamos (manoma, kad pažeidžiamos) ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, taip pat skundus dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje; pradėti tyrimus savo iniciatyva, turint informacijos apie pažeidimus. Taigi, vaiko teisių apsaugos kontrolierius yra kompetentingas nagrinėti skundus dėl vaiko (galimo) diskriminavimo ar kito vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimo, susijusio su vaiko arba jo atstovų pagal įstatymą, lytine tapatybe. Taip pat atkreiptas dėmesys į tai, jog visose situacijose, kurios vienaip ar kitaip yra susijusios su vaiku (teisę į lytinės tapatybės pripažinimą siekia įgyvendinti nepilnametis, tėvai ar vienas iš tėvų, kt.), privalo būti vadovaujama geriausių vaiko interesų pirmenybės principu bei užtikrinamas tinkamas vaiko teisių įgyvendinimas.

REKOMENDACIJOS:

⁴ „Teisė į lytinės tapatybės pripažinimą Lietuvoje. Nacionalinė apžvalga“, projektas, 2021 m. lapkritis.

✘ Vykdyti nuoseklias, aktyvias visuomenės ir atskirų tikslinių grupių informavimo ir komunikacijos kampanijas dėl požiūrio į vaiką, kaip teisių turėtoją, vaiko nuomonės bei jo dalyvavimo, sprendžiant su juo susijusius klausimus, vertę ir svarbą.

✘ Tobulinti teisinį reglamentavimą bei įgyvendinti (pritaikyti) „gerąsias praktikas“ dėl vaiko teisės būti išklaustam, reikšti savo nuomonę ir pažiūras įgyvendinimo skirtingose aplinkose ir situacijose, dėl iš geriausių vaiko interesų sąvokos lankstumo bei vaiko nuomonės reikšmės kylančių manipuliavimo, piktnaudžiavimo jomis, įtakos vaikui darymo ar spaudimo jam naudojimo rizikų (grėsmių) atpažinimo ir kompetentingo reagavimo į jas.

✘ Stiprinti vaiko teisių apsaugos bei pagalbą šeimai teikiančių, taip pat kitų kompetentingų institucijų, dalyvaujančių tėvų ginčų dėl vaiko sprendime, specialistų kompetencijas sudėtingose ir (ar) ilgalaikėse ginčų dėl vaikų ir kitų su vaiku susijusių klausimų sprendimo situacijose (tėvams ar kitiems atsakingiems asmenims atsisakant siūlomos pagalbos, nevykdant nustatytų į(si)pareigojimų, specialistų rekomendacijų, kt.);

✘ Stiprinti tarpinstitucinio, taip pat bendradarbiavimo su konflikto šalimis ir kitais konflikto šalimis poveikį turinčiais asmenimis, aspektus.

III. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IŠŠŪKIAI IR POKYČIŲ POREIKIS

3.1. NUSTATYTŲ VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBOS (TERITORINIŲ SKYRIŲ) VEIKLOS TRŪKUMŲ APŽVALGA

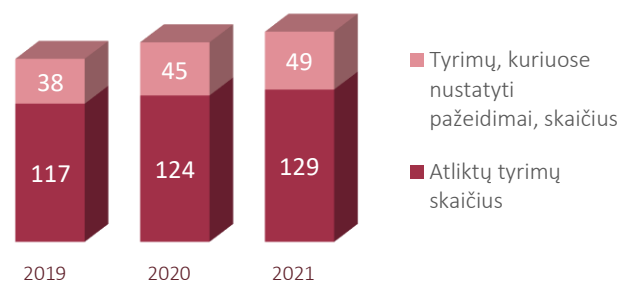
Vykdamas stebėsenos funkciją, kiekvienais metais yra analizuojami ir apibendrinami vaiko teisių apsaugos kontrolierės tais metais atliktuose tyrimuose nustatyti, dažniausiai pasikartojantys Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ir jos struktūrinių padalinių - teritorinių skyrių, neveikimo ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejai. Ši analizė leidžia įvertinti pokyčius, vykstančius šalinant nustatytus trūkumus ir keičiant ydingas praktikas, taip pat nustatyti sritis, kuriose kylančių problemų sprendimui turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys, aiškintis tęstinių ir besikartojančių vaiko teisių pažeidimų priežastis.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė atliko 129 tyrimus, kuriuose buvo nurodyti 159 galimi vaiko teisių pažeidimai dėl Tarnybos ir (ar) jos teritorinių skyrių neveikimo arba netinkamo pareigų vykdymo, iš jų – 49 tyrimuose pasitvirtino aplinkybės, dėl kurių buvo pradėti tyrimai arba nustatyti ir kiti, skunduose nenurodyti, pažeidimai. 2021 m. atliktuose tyrimuose nustatyti 143 Tarnybos netinkamo pareigų vykdymo arba neveikimo atvejai.

Pradėtų ir atliktų tyrimų bei nustatytų pažeidimo atvejų kiekybinės išraiškos skirtumus lemia tai, kad pradedamuose tyrimuose nurodomi vienas ar keli galimi pažeidimai, atlikus tyrimą nustatomi keli pažeidimai, susiję su Tarnybos neveikimu ar netinkamu pareigų vykdymu, kurie, neretais atvejais būna tarpusavyje susiję ir sąlygoja vienas kitą.

Analizuojant atliktų tyrimų ir tyrimų, kuriuos atlikus nustatyti pažeidimai, procentinį santykį, pastebėtina, kad jis išlieka pakankamai stabilus, nors ir stebimos nežymios didėjimo tendencijos.

Atliktų tyrimų ir tyrimų, kuriuose nustatyti pažeidimai, skaičius

Nustatytų pažeidimų dinamikoje esminių pokyčių nėra, augimas - nežymus. Darytina prielaida, kad kai kurių Tarnybos teritorinių skyrių, taip pat veiklos sričių ir atliekamų funkcijų tobulinimui, darbuotojų kvalifikacijos kėlimui ir (ar) darbo procesų organizavimui turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys.

Svarbu, jog sritys, kuriose dažniausiai nustatomi Tarnybos neveikimo ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejai iš esmės nekinta. Tai rodo, jog formuojasi arba jau yra susiformavusi netinkama praktika, todėl šioms sritims Tarnyba turėtų skirti ypatingą dėmesį, siekdama šalinant nustatytų pažeidimų priežastis ir užtikrinti praktikos pokyčius.

Šioje ataskaitos dalyje pateikiami apibendrinti duomenys apie sritis, kuriose 2021 m. atliktuose tyrimuose, dažniausiai nustatyti Tarnybos (jos teritorinių skyrių) neveikimo ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejai:

➔ *Pranešimų dėl galimo vaiko teisių pažeidimo nagrinėjimas ir vaiko situacijos vertinimas*

- Pranešimai apie galimą vaiko teisių pažeidimą ne visais atvejais buvo išnagrinėti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatyta tvarka. Jau kelerius metus tęsiasi ydinga ir įstatymo nuostatų neatitinkanti praktika, kai Tarnyba pranešimą apie (galimai) pažeistas vaiko teises baigia nagrinėti neatlikusi Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatyto privalomo vaiko situacijos vertinimo, kuris garantuoja objektyvų ir išsamų pranešime nurodytos informacijos apie galimą vaiko teisių pažeidimą vertinimą. Sprendimas dėl vaiko situacijos vertinimo poreikio priimamas pranešimo apie vaiko teisių pažeidimą nagrinėjimo eigoje, remiantis subjektyviu Tarnybos darbuotojo vertinimu. Ne visais atvejais atliekamas vaiko situacijos vertinimas ir nagrinėjant pranešimus dėl galimai pažeistų vaiko teisių bendrauti su atskirai gyvenančiu vienu iš tėvų.

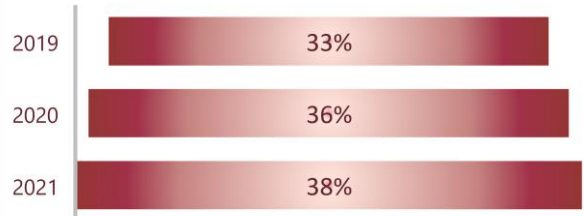
Tokią situaciją sąlygojo tai, kad Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo⁵ nuostatos prieštarauja imperatyvioms Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatomis, kurias Kontrolierė siūlė kaip įmanoma skubiau suderinti su įstatymo nuostatomis ir praktiką formuoti pagal įstatyme nustatytas procedūras, t. y. vaiko teisių pažeidimo ar jo nebuvimo faktą konstatuoti tik atlikus vaiko situacijos vertinimą.

- Nustatyti atvejai, kai nereaguojama ar reaguojama nesavalaikiai į pranešimus apie galimus vaiko teisių pažeidimus, ypač jeigu jie nėra susiję su vaiko atstovų pagal įstatymą tinkamu pareigų vykdymu. Vienu iš nagrinėtų atvejų pareiškėjas kreipėsi į Tarnybos teritorinį skyrių dėl vaiko teisių pažeidimų specialiojo ugdymo įstaigoje – per technologijų („darbų“) pamokas vaikai buvo verčiami nešioti plytas, betono skiedinį, išmontuoti senas grindis, t. y. darbų pamokų metu faktiškai dalyvavo mokyklos ir bendrabučio renovacijos darbuose. Nors informacija turėjo vaikų nelegalaus darbo požymių, Skyrius pareiškėjui pasiūlė kreiptis į savivaldybės švietimo skyrių. Situacija buvo pradėta nagrinėti tik Kontrolierėi pradėjus tyrimą, kurio metu buvo nustatyta, jog vaikų atliekama veikla neatitiko technologijų ugdymo programoje numatytoms veikloms.

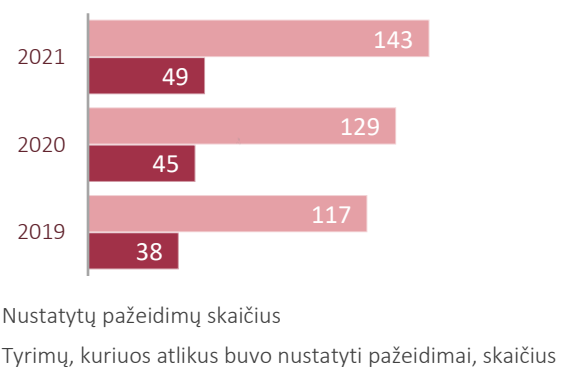
Nustatytas atvejis, kai pranešimas apie galimą smurtą prieš vaiką užregistruotas ir pradėtas nagrinėti tik po 8 dienų nuo jo gavimo, vaiko situacijos vertinimas atliktas po 20 dienų.

- Kaip ir ankstesniais metais, nustatyti vaiko situacijos vertinimo ir anketų pildymo trūkumai: neišklausoma vaiko nuomonė, neįvertinamos visos pranešimo nagrinėjimui reikšmingos aplinkybės (pavyzdžiui, aplinkybė, kad vaikas nenori kalbėti apie tėvą, traktuojama kaip „vaikas nieko blogo apie tėvą nepasakė“).

Procentinis atliktų tyrimų bei tyrimų, kuriuose nustatyti pažeidimai, santykis

Pagrįstų tyrimų ir juose nustatytų pažeidimų santykis

⁵ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. A1-803 „Dėl vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

➔ *Nepakankamas aktyvumas užtikrinant vaiko teisę bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais ir (ar) kitais artimais giminaičiais*

Atliktų tyrimų analizė rodo, kad Tarnybos teritoriniuose skyriuose formuojasi skirtinga praktika dėl Tarnybos vaidmens užtikrinant vaiko teisę bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais ir (ar) kitais artimais giminaičiais, taip pat asmenimis, su kuriais vaiką sieja emociniai ryšiai. Vieni teritoriniai skyriai į tėvų (ir kitų artimųjų giminaičių) tarpusavio ginčus dėl bendravimo su vaiku nesikiša ir siūlo kreiptis į antstolį dėl teismo nutarties, kuria nustatyta bendravimo tvarka, nevykdymo, taip pat į teismą dėl nustatytos bendravimo tvarkos pakeitimo, kiti – veikia aktyviai, siūlydami vertinti paslaugų vaikui ir šeimai poreikį, inicijuodami atvejo vadybą. Svarbu, kad šiose situacijose nėra sprendžiamas teisinės atsakomybės tėvams taikymo klausimas net ir tais atvejais, kai vienas iš tėvų atsisako bendradarbiauti ir šio pobūdžio vaiko teisių pažeidimas tampa tęstinio pobūdžio ir žinoma turi ilgalaikį, neigiamą poveikį vaikui. Nors nurodyta problema yra aktualiausia sprendžiant vaikų bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų klausimus, tačiau ne mažiau reikšmingas Tarnybos vaidmuo užtikrinant vaikų bendravimą su seneliais ar kitais artimais giminaičiais. Tyrimų metu buvo nustatyti ir atvejai, kai globėjai nesudarė sąlygų vaikams bendrauti su tėvais, tačiau šie globėjų pareigų atlikimo aspektai nebuvo įvertinti neigiamai.

➔ *Viešojo administravimo principų ir nuostatų nesilaikymas (prašymų nagrinėjimo trūkumai)*

Lyginant su ankstesniais metais, nustatytų pažeidimų pobūdis nesikeičia – asmenų prašymai (pranešimai) išnagrinėjami nesilaikant teisės aktuose nustatytų terminų, neišsamiai; nustatyti atvejai, kai prašymai (pranešimai) nepagrįstai palikti nenagrinėtais; netinkamai įforminami, registruojami bei teikiami dokumentai pareiškėjams ir institucijoms; administracinio nusižengimo teiseną atliekama nesilaikant teisės aktų reikalavimų.

➔ *Nepakankamas vaidmuo pagalbos vaikui ir šeimai teikimo procese*

Kontrolierė tyrimuose ir metinėse ataskaitose ne kartą atkreipė dėmesį, kad Tarnybos teritorinių skyrių specialistų dalyvavimas šeimos atvejo vadybos procese negali būti suprantamas vien tik kaip vadybos procesą koordinuojančio atvejo vadybininko ir kitų jo organizuojamuose posėdžiuose dalyvaujančių specialistų sprendimų ir jų atitinkamų veiksmų pasyvus stebėjimas.

Neginčytina, kad kompetencija priimti sprendimus dėl atvejo vadybos skyrimo nepriklauso Tarnybos kompetencijai, tačiau atliktų tyrimų metu nustatytos aplinkybės ir jų pagrindu padarytos išvados leidžia teigti, kad atvejo vadybininkui priėmus sprendimą neteikti socialinių paslaugų šeimai, kai, Tarnybos nuomone, sprendimas yra nemotyvuotas, Tarnybos teritoriniai skyriai aktyviais veiksmais turėtų siekti sprendimo peržiūrėjimo ir paslaugų (pagalbos) vaikui bei šeimai teikimo.

➔ *Netinkamas reagavimas į smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš vaikus atvejus*

- Nagrinėjant atvejus, susijusius su smurtu artimoje aplinkoje (kai galimai vienas iš tėvų smurtauja prieš kitą), ne visais atvejais yra įvertinamos visos pagalbos priemonių parinkimui reikšmingos aplinkybės, dėl ko pagalba būna neefektyvi, o smurto auka patiria antrinę (pakartotinio) smurto riziką. Pavyzdžiui, nagrinėjant dviejų iš keturių toje pačioje šeimoje augančių vaikų galimo teisių pažeidimo atvejį ir turint duomenų dėl smurto artimoje aplinkoje, dviem (iš keturių) vaikams kartu su tėvais (galimam smurtautojui ir smurtą patyrusiam asmeniui) buvo skirta laikinoji priežiūra socialines paslaugas teikiančioje įstaigoje.
- Nagrinėjant pranešimus dėl galimo smurto prieš vaikus, vaiko situacijos vertinimo anketose netinkamai vertinamos ir atspindimos reikšmingos aplinkybės, vertinama ir tiriama ne visa pateikta informacija. Pavyzdžiui, vienu atveju – Tarnybos teritorinis skyrius nesilaikė Kompleksinės pagalbos teikimo vaikams, galimai nukentėjusiems nuo seksualinio smurto, pagalbos centre rekomendacijų nuostatų, reglamentuojančių ilgalaikės kompleksinės pagalbos rekomendacijų aptarimą su susijusiais asmenimis; kitu atveju – buvo neatsakingai reaguojama į informaciją apie nepilnametės nėštumą, nors aplinkybės kėlė įtarimą dėl galimai nusikalstamų veikų nepilnametės atžvilgiu, t. y. nesiėmė teisės aktuose nustatytos pareigos pranešti teisėsaugos institucijoms turimą informaciją, jog būtų atliktas tyrimas, ar nepilnametė nenukentėjo nuo nusikalstamos veikos; teritorinis skyrius neturėjo ir nesiaiškino duomenų apie amžiaus skirtumą tarp nepilnametės ir su ja lytiškai santykiavusio asmens, sutikimo (ne)buvimo ir kitų aplinkybių, kurios galėtų būti

pagrindu vertinti asmens veiką ir dėl kitų Baudžiamajame kodekse nustatytų nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, neperdavė informacijos teisės saugos institucijoms.

➔ *Pasyvus vaidmuo užtikrinant vaiko teises ikiteisminio tyrimo metu*

Siekdama gerinti vaiko teisių apsaugą baudžiamajame procese, Tarnyba įsipareigojo⁶ pranešti prokurorui ar policijos įstaigai informaciją apie aplinkybes, sudarančias pagrindą manyti, kad ikiteisminio tyrimo metu nepilnamečio nukentėjusiojo atstovai pagal įstatymą dalyvaudami procese gali trukdyti objektyviam tyrimui, prieštarauti ir kenkti vaiko interesams. Praktikoje ne visada įgyvendinama ši nuostata. Pavyzdžiui, teritorinis skyrius, turėdamas duomenų, kad mažametės, galimai patyrusios seksualinį smurtą, motina linkusi ginti sugyventinio, įtariamo dėl seksualinio smurto, interesus, neatsakingai vertino turimą informaciją ir jos neperdavė ikiteisminį tyrimą pradėjusiai įstaigai. Ikiteisminio tyrimo įstaiga buvo informuota, kad mažametės teisės ir teisėtus interesus atstovaus vaiko motina ir tik prokuroro, įvertinusio, kad motinos dalyvavimas procese atstove pagal įstatymą prieštarauja nukentėjusiosios interesams, iniciatyva buvo pakeistas vaiko atstovas ikiteisminiame procese.

„buvo priimtas sprendimas užbaigti pranešimo nagrinėjimą, nevertinti vaiko situacijos, kadangi nepakako duomenų, kad vaikas būtų patyręs smurtą“; „Kauno VTAS vyr. specialistas, pabendraavęs su vaiku ir išklaęs vaiko nuomonę, negavęs duomenų apie galimą vaiko teisių pažeidimą, gautą pranešimą paliko nenagrinėtą“

➔ *Vaiko teisių atstovavimas teismo procese*

Remiantis procesinių įstatymų nuostatomis bei suformuota teismų praktika, vaiko teisių apsaugos institucijos privalo kruopščiai ruošti bylai, o siekdamas teismui pateikti nešališką ir objektyvią išvadą, nuomonę ar siūlymus – užtikrinti, kad rengiant išvadą ir atstovaujant vaiko teises ir teisėtus interesus teisme būtų remiamasi visa, iš suinteresuotų institucijų gauta, objektyviai išvadai ar nuomonei pateikti reikalinga informacija.

Nustatyti atvejai, kad Tarnybos teritoriniai skyriai pateikia teismui neišsamią ar netikslią informaciją, reikšmingą ginčui dėl vaiko išspręsti. Pavyzdžiui, teismui teikiamose išvadose yra vertinami galimi vaiko pažeidimai tik susiję su tėvų konfliktais vaiko akivaizdoje, tačiau dėl vaiko gyvenimo sąlygų galimo pabloginimo teritoriniai skyriai nepasisako, motyvuodami, kad šios aplinkybės nėra susijusios su galimais vaiko teisių pažeidimais.

Taip pat stebima besiformuojanti tendencija, kai Tarnybos teritoriniai skyriai nevykdo teismo nutarčių, įpareigojančių pateikti teismui išvadą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, motyvuodami, kad laikinųjų apsaugos priemonių taikymas (pavyzdžiui, vaiko laikinos gyvenamosios vietos nustatymas ar pakeitimas) nėra ginčas dėl vaiko.

➔ *Globos vaikams organizavimo trūkumai*

Tarnybos veiklos tobulinimo srityje toliau turi būti skiriamas didesnis dėmesys nustatytiems globos organizavimo trūkumams, susijusiems su formalia globos priežiūra, netinkamu globėjų ir budinčių globotojų pareigų atlikimo (Globos centrų paslaugų kokybės) vertinimu, globos tėvų prašymu organizavimo trūkumais ir netinkamu įstatymų normų taikymu nustatant globą nelydimiems nepilnamečiams.

Išskirtinis dėmesys turėtų būti skirtas globos organizavimo trūkumų dėl vaiko teisės bendrauti su tėvais, vaiku ryšio su tėvais palaikymo laikinosios globos atvejais, pašalinimui. Kai kuriuose Tarnybos teritoriniuose skyriuose taikoma praktika, kai net nesant globėjo prašymo neatskleisti tėvams vaiko globėjo, jo globos vietos ir kitų su globa susijusių reikšmingų aplinkybių, Skyriai priima sprendimus neatskleisti šių duomenų, taip ne tik apsunkindami, bet ir padarydami neįmanomu vaiko ryšio su tėvais palaikymą ir (ar) atkūrimą. Net esant tėvų skundams, Tarnybos teritoriniai skyriai neužtikrina ir netarpininkauja organizuojant vaikų bendravimą su tėvais.

---

⁶ Generalinės prokuratūros, Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2018 m. birželio 28 d. bendradarbiavimo susitarimas Nr. 9.11.-17/5-IL-4325/D4-SB-1/BS-1.

3.2. SIŪLYMAI INICIATYVOMS DĖL MOBILIŲJŲ KOMANDŲ VEIKLOS BEI VAIKO SITUACIJOS VERTINIMO TOBULINIMO

Daug diskusijų bei aptarimų skirta Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos taikomai Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų, susijusių su pranešimo dėl galimo vaiko teisių pažeidimo nagrinėjimu ir vaiko situacijos vertinimu, įgyvendinimo praktikai. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Tarnyba minėtą įstatymą aiškina ir taiko siaurina, t. y. nagrinėdama paminėtus pranešimus, Tarnyba vaiko teisių pažeidimą ar jo nebuvimą konstatuoja neatlikdama vaiko situacijos vertinimo ir vaiko situaciją vertina tik esant pranešimams dėl galimo vaiko teisių pažeidimo, susijusio su vaiko atstovų pagal įstatymą pareigų vykdymo tinkamumu. Tokią formuojamą praktiką Ministerija siūlė įteisinti, inicijuodama Vaiko situacijos vertinimo aprašo pakeitimus.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatyta, kad „Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius, gavęs <...> pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą, kuo skubiau, tačiau ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo pranešimo gavimo dienos, pradeda nagrinėti pranešimą ir susitinka su vaiku <...>, atsižvelgęs į vaiko amžių ir brandą išklauso vaiką jam priimtiniu būdu apie galimą jo teisių pažeidimą, pagal poreikį įvertina vaiko gyvenamąją ir (ar) socialinę aplinką bei vaiko santykius su jo tėvais ar kitais vaiko atstovais pagal įstatymą. Jeigu yra įtarimų, kad vaikas patyrė smurtą, ar jeigu vaikas turi specialiųjų poreikių, raidos ir (ar) kitokių sutrikimų, jis pagal poreikį turi būti išklaustas psichologo. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius, atlikęs <...> nurodytus veiksmus, socialinės apsaugos ir darbo ministro nustatyta tvarka atlieka vaiko situacijos vertinimą. Jeigu Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius, atlikęs <...> nurodytus veiksmus, nenustato vaiko teisių pažeidimų ir pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, jis priima sprendimą baigti pranešimo nagrinėjimą“; „Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius gali nustatyti būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba vaiko apsaugos poreikį“ (36 straipsnio 1 dalis, 36¹ straipsnio 1 dalis).

Kontrolierės nuomone, priešingai nei teigia Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei jai pavaldžios Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovai, gindami poziciją dėl netinkamo įstatymo nuostatų interpretavimo bei taikymo, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme yra nustatyta aiški ir nedviprasmiška pranešimų dėl galimų vaiko teisių pažeidimų nagrinėjimo procedūra. Nei įstatyme, nei Vaiko situacijos vertinimo apraše nėra numatyta galimybė nevertinti vaiko situacijos nagrinėjant pranešimą dėl vaiko teisių pažeidimo. Priešingai, įstatyme aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtinta, kad Tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius, atlikęs konkrečius (įvardintus) veiksmus, socialinės apsaugos ir darbo ministro nustatyta tvarka atlieka vaiko situacijos vertinimą. Veiksmų alternatyva yra galima tik dviem atvejais: (1) pagal poreikį įvertinti vaiko gyvenamąją ir (ar) socialinę aplinką bei vaiko santykius su jo tėvais ar kitais vaiko atstovais pagal įstatymą; (2) pagal poreikį išklausti vaiką su psichologo pagalba. Tik atlikusi nurodytus veiksmus, įskaitant vaiko situacijos vertinimą, Tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius, jeigu nenustatomas vaiko teisių pažeidimas ir pavojus vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei, priima sprendimą baigti pranešimo nagrinėjimą.

Šią poziciją vaiko teisių apsaugos kontrolierė pakartojo teikdama pastabas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtam Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo pakeitimo projektui⁷ ir pabrėžė, kad įstatymo nuostatų sisteminė analizė neleidžia pritarti projekto autorių pozicijai, „kad vaiko situacijos vertinimas nėra privalomas kiekvieno pranešimo nagrinėjimo atveju“. Projekto rengėjų teigimu, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 36¹ straipsnyje yra numatyti vaiko situacijos vertinimo rezultatai ir aplinkybės, kurioms esant nustatoma būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai arba vaiko apsaugos poreikį bei, kad šios aplinkybės yra siejamos su funkcionavimo ir socialinės aplinkos rizikos veiksniais bei rizikos veiksniais, susijusiais su vaiko tėvais ar kitais jo atstovais pagal įstatymą ir jų santykiais su vaiku. Kontrolierės nuomone, įstatymo leidėjas įtvirtino vaiko situacijos vertinimo institutą kaip įrankį, kurio pagalba formalizuotai ir

⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo“ pakeitimo“ projektas.

objektyviai gali būti įvertintas vaiko teisių pažeidimo faktas, kurį nustačius ir esant įstatyme įtvirtintiems pagrindams, nustatomas pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikis arba vaiko apsaugos poreikis. Svarbu, jog vaiko situacijos vertinimo atlikimas nereiškia, kad jo rezultatas turi būti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio ir vaiko apsaugos poreikio vertinimas. Taip pat paminėtina, jog pagalbos vaikui ir (ar) šeimai vertinimo poreikis bei vaiko funkcionavimo ir socialinės aplinkos rizikos veiksniai ne visais atvejais gali būti ir yra susiję su vaiko tėvais (ar kitais atstovais pagal įstatymą), jų santykiais su vaiku ir pan. (pavyzdžiui, bėgantys vaikai, vaikai, turintys priklausomybių, elgesio ir emocijų sutrikimus, kt.). Siekiant užkirsti kelią pertekliniam kišimuisi į privatų šeimos gyvenimą, turi būti įvertintas poreikis poįstatyminiame teisės akte – Vaiko situacijos vertinimo tvarkos apraše, būtina detalizuoti procedūras bei tobulinti anketas (aprašo priedus), numatant situacijų, nesusijusių su vaiko teisių pažeidimais šeimoje, vertinimu.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne kartą teikė neigiamus vertinimus dėl Tarnybos formuojamos Vaiko teisių apsaugos įstatymo nuostatų neatitinkančios praktikos, kai Tarnyba, gavusi pranešimą apie (galimai) pažeistas vaiko teises, vertina „gautos informacijos apie vaiką ir joje nurodytų aplinkybių visumą, su tikslu nustatyti, ar gauta informacija yra pranešimas“ ir nenustačiusi, kad gautoje informacijoje, Tarnybos specialistų vertinimu, yra duomenų, „sudarančių pagrindą vertinti informaciją kaip vaiko teisių pažeidimą“, šios informacijos nepriskiria pranešimui ir nenagrinėjama Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 36 straipsnio nustatyta tvarka.

Kontrolierės nuomone, teisėkūros iniciatyvos neturi būti grindžiamos egzistuojančia įstatymų taikymo praktika, ypač kai ji nuosekliai neatitinka teisinio reglamentavimo, todėl dar kartą institucijų dėmesys buvo atkreiptas į tai, kad poįstatyminiai teisės aktai turi detalizuoti įstatyminio lygmens normų įgyvendinimo mechanizmus, bet jais negali būti keičiamos, siaurinamai ar plečiamai aiškinamos įstatymų normos.

Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo pakeitimo projekto derinimo metu buvo pakartotinai pasiūlyta atsisakyti ydingų reglamentavimo iniciatyvų, pagal kurias vaiko teisių pažeidimu laikomi tik netinkamo tėvų valdžios panaudojimo atvejai, o Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba susiaurina savo funkcijas ir reaguoja tik į vaiko teisių pažeidimus šeimoje, o kitų asmenų, (galimai) pažeidusių vaiko teises, veiksmai nevertinami ir nekliamas teisinės atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus taikymo klausimas. Tobulinant projektą siūlyta įvertinti ir tai, kad būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį gali būti nustatyta ir nesant vaiko teisių pažeidimo, tačiau siekiant laiku užtikrinti reikiamos pagalbos suteikimą. Priešingu atveju, net ir nustačius vaiko funkcionavimo rizikos veiksnius, nebus nustatyta būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir šeimai poreikį. Tokiais atvejais vaiko tėvai (galimai) bus informuoti apie galimybę kreiptis pagalbos, tačiau, jeigu tėvai nesikreips, jeigu nebus pasiūlytos individualioje situacijoje reikalingos paslaugos ar pan., vaikui ir (ar) šeimai nebus suteikta pagalba, tuo pačiu bus užkirstas (apsunkintas) kelias rasti geriausią problemos sprendimo būdą, laiku reaguoti ir (padėti) spręsti vaiko ir šeimos problemas.

3.3. BĖGANTYS VAIKAI

Kiekvienais metais Europoje dingsta daugiau kaip 250 000 vaikų. Organizacija „Missing Children Europe“ išskiria šias dingusių vaikų kategorijas: bėgantys vaikai; tarptautinis tėvų vykdomas vaikų grobimas; vaikai, dingę migracijos procese; vaikų grobimas trečiųjų asmenų; pasimetę, sužaloti ar dėl kitų priežasčių dingę vaikai. Dėl palyginamosios statistikos trūkumo, nėra galimybės suvokti, įvertinti visą problemos mastą. Telefoninių pagalbos linijų 116 000 duomenimis, pabėgimai (53,10 %) sudaro didžiausią dingusių vaikų atvejų kategoriją, antra grupė - tėvų pagrobti vaikai (25,36 %) ⁸.

2021 m. „Missing Children Europe“ publikuoto tyrimo duomenimis ⁹, pagrindinė problema kovojant su vaikų bėgimu yra klaidingas šio reiškinio kaip elgesio problemos suvokimas ir požiūris, jog bėgantys vaikai „dingsta savo noru“; tokiu būdu paneigiamas šio reiškinio sudėtingumas ir pobūdis. Vaiko pabėgimas dažnai yra vienos ar daugiau nepalankių vaikystės patirčių vaiko gyvenime požymis.

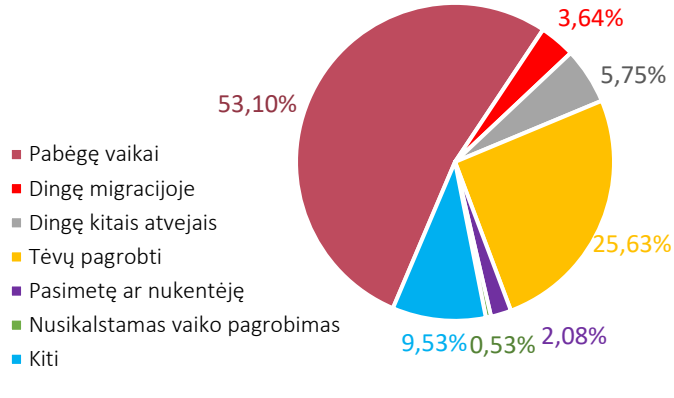
⁸ Missing Children Europe briefing on child alert system, 2022 m. vasario 3 d. 19-likos karštųjų linijų 116 000 duomenys.

⁹ RADAR Full Research Report „Running Away: Drivers, Awareness, and Responses“, Missing Children Europe, 2021.

Išskiriamos dvi vaikų bėgimo kryptys:

- (1) vaikai, kurie „bėga nuo kažko“ - tai mėginimas atsiriboti nuo sudėtingos situacijos, bandymas atkreipti dėmesį ar didinti supratimą apie problemą, tikintis, kad tai paskatins pokyčius;
- (2) vaikai, kurie „bėga link kažko“ – tai mėginimas, noras priartėti prie žmogaus ar situacijos, kuri atrodo labiau patraukli, nei esama; noras įgyti galių ir troškimas savarankiškesnio gyvenimo.

Europos karštųjų linijų 116 000 gauti pranešimai apie dingusius vaikus pagal kategorijas (19 linijų 2020 m. duomenys)

Įvairių grupių vaikai gali bėgti dėl skirtingų priežasčių (skirtingomis kryptimis) ir patirti skirtingą riziką. Tai būtina suprasti, siekiant geriau reaguoti ir apsaugoti vaikus. Vaiko sugrąžinimas (grąžinimas) taip pat yra itin svarbus etapas, kuriam būtinas atidus tėvų (globėjų) ir profesionalų dėmesys. Vaikai „grąžimo“ akimirka vertina kaip reikšmingą momentą, kuris turi įtaką jų sprendimui dėl pakartotinio bėgimo. Vaiko artimieji yra svarbus veiksnys prevencinėje ir pagalbos srityje, ypač nustatant ir sumažinant neigiamas vaikystės patirtis. Svarbu, jog vaikams trūksta informacijos apie paslaugas, jas teikiančias organizacijas arba kyla abejonių,

drąsos kreiptis į jiems nepažįstamus specialistus. Poreikis sukurti priklausymo jausmą ir būti visuomenės (bendruomenės) dalimi yra įvardijamas kaip svarbus pabėgusių vaikų poreikis. Tai glaudžiai susiję su jų gyvenimo „inkaro“, kuris gali sulaikyti juos nuo bėgimo, tema. Šis „inkaras“ gali būti bet kokios formos ir būti bet kokia priežastimi pasilikti.

Tyrimo duomenimis, pabėgusių vaikų stigmatizavimas yra paplitęs tarp specialistų ir bendruomenėse, ir tai dažnai nulemia nepakankamą pagalbą ir apsaugą. Stigmatizacija ir išankstinis nusistatymas taip pat yra susiję su nepranešimu apie pabėgusiuosius.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė manydama, kad vaikų dingimo, ypač vienos iš formų – vaikų pabėgimo problema, yra aktuali, ilgametė bei, ką patvirtinta tyrimas, kompleksinė problema – vaiko dingimas, paieška ir pagalbos teikimas suradus vaiką yra tarpusavyje susiję etapai, kuriuose yra itin svarbus visų dalyvaujančių subjektų koordinuotas, nuoseklus, aktyvus ir veiksmingas reagavimas, taip pat siekdama išplėsti 2020 m. pradėtas tarpinstitucines diskusijas dėl vaikų dingimo, bėgimo bei plačiau išdiskutuoti šios problemos sprendimą, taip pat Policijos departamento, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ir Dingusių žmonių šeimų paramos centro atstovų parengtą Reagavimo į pranešimą dėl dingusio be žinios nepilnamečio algoritmo projektą (toliau – Algoritmo projektas) bei teisinio reglamentavimo tobulinimo poreikį, kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją siūlydama, bendradarbiaujant kartu su kitomis ministerijomis bei kompetentingomis institucijomis, sudaryti tarpinstitucinę darbo grupę.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos sudarytos darbo grupės dėl reagavimo į vaiko dingimą ir (ar) pabėgimą veikloje bei teikė siūlymus darbo grupės rengiamam dokumentui. Darbo grupėje vykstančių diskusijų metu buvo pakartotinai išsakyta įstaigos nuomonė, kad dokumentas neturi būti skirtas išimtinai reglamentuoti tik vaiko atstovų pagal įstatymą ar kitų už vaiko priežiūrą atsakingų asmenų, policijos pareigūnų bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos specialistų reagavimui į vaiko dingimą (pabėgimą), formaliam institucijų funkcijų įvardijimui, neskiriant reikiamo dėmesio vaikui, jo situacijos išsamiai analizei ir vertinimui, vaiko saugumo įvertinimui ir užtikrinimui, kontakto su vaiku užmezgimui ir palaikymui (ypač, jeigu vaikas bėga ne pirmą kartą) ir pan. Įstaigos nuomone, teisės akte yra itin svarbu įtvirtinti visų kompetentingų institucijų (specialistų) bendradarbiavimą ir dalyvavimą visame vaiko dingimo (pabėgimo) atvejo sprendime – vaiko paieškoje, jo dingimo (pabėgimo) priežasčių, rizikos faktorių identifikavime ir sprendime, pasiruošime vaiko prirėmimui jį suradus, sugrąžinus ir jam reikalingos pagalbos įvertinime ir teikime. Taip pat, siekiant reikšmingų pokyčių,

turi būti skirtas tinkamas prevencinei veiklai, vaikų, jų atstovų pagal įstatymą ir kitų asmenų, kurie yra atsakingi už vaiko priežiūrą, informavimui, visuomenės švietimui, specialistų kvalifikacijos kėlimui bei kitoms priemonėms, kurios leistų pasiekti teigiamus pokyčius, ypač sprendžiant bėgančių vaikų stigmatizavimo problemą, keisti požiūrį į bėgančius vaikus, kaip probleminio elgesio vaikus, ir pan.

3.4. PASIŪLYMAI DĖL STATISTINIŲ RODIKLIŲ APIE VAIKUS SĄRAŠO IŠPLĖTIMO

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, susipažinusi su pateiktu derinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo, kuriuo išplečiamas statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašas, projektu¹⁰ (toliau – Projektas, Projekto sąrašas), pakartotinai atkreipė Projekto rengėjų dėmesį, kad siūlomi pakeitimai nėra pakankami užtikrinti tinkamą JT Vaiko teisių komiteto pateiktų rekomendacijų dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvai įgyvendinimą, ypač dalyje dėl duomenų apie vaikus rinkimo (CRC/C/LTU/CO/3-4).

Atsižvelgiant į statistinių duomenų apie vaikus ir jų pateikimo savalaikiškumo svarbą, taip pat atsižvelgiant į tai, kad dauguma duomenų yra kaupiami ir analizuojami informacinėse sistemose (ar pan.), pakartotinai pasiūlyta peržiūrėti ir objektyviai įvertinti galimybę numatyti ankstesnius suvestinės informacijos parengimo laikus. Priešingu atveju išliks situacija, kai oficialūs ir išsamūs statistiniai duomenys apie vaikus už konkrečius metus paskelbiami tik kitų metų pabaigoje (liepos, rugpjūčio, rugsėjo mėn.). Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, nėra objektyvių priežasčių (paprastai tuos pačius duomenis atskirais fragmentais (pagal savo kompetenciją) institucijos skelbia savo metinėse veiklos ataskaitose kovo–balandžio mėn.) numatyti suvestinės informacijos parengimo laiką vėliau nei birželio mėn., suvestinės informacijos parengimo laikas birželio mėn. gali būti numatytas tik specifiniais atvejais ir turėtų būti pagrįstas objektyviomis priežastimis, dėl kurių ji negali būti pateikta anksčiau.

Taip pat pasiūlyta papildyti Projektą papildomais statistinių rodiklių sąrašo parametrais (pavyzdžiui, nesantuokinių vaikų skaičius rodiklį tėvo amžiumi ir parametrais; pagal savivaldybes; pagal priežastis; pagal specialiuosius ugdymosi poreikius; pagal amžių; pagal lytį; mieste, kaime; vaikai su negalia; pagal neformaliojo švietimo kryptį; pagal trukmę, pakartotinumą; kt.), nustatyti lyginamuosius rodiklių parametrus (pagal bendrą nepilnamečių vaikų skaičių; procentais; palyginti su bendru gyventojų skaičiumi, procentais; 100000-ių gyventojų, kt.) bei tikslinti siūlomus parametrus (vietoj žodžių „seksualinę prievartą“ įrašyti žodžius „seksualinį smurtą“, vietoj žodžių „psichologinę prievartą“ įrašyti žodžius „psichologinį smurtą“ ir taip suderinti sąvokas su vartojamomis Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme; vietoj žodžio „išnaudojimo“ įrašyti žodžius „prekybos žmonėmis (vaikais)“).

Atsižvelgiant į esminius Projekto sąrašo „Švietimas“ rodiklių ir parametrų dėstymo pakeitimus bei siekiant teisinio reglamentavimo nuoseklumo ir aiškumo, siūlyti iš esmės peržiūrėti Projekto sąrašo rodiklius, suderinant su Švietimo įstatymo, mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklą, mokinių, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius, grupių nustatymą ir specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymą į lygius, kitų teisės aktų, reglamentuojančių atitinkamų statistinių duomenų rinkimą, nuostatas, įvertinant, ar parametruose turi būti išskiriami tik vaikai su negalia, ar turėtų būti išskiriamas parametras „vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių (pagal grupes, lygį)“, turint omenyje, jog viena iš mokinių, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius, grupių – mokiniai, turintys negalių.

Kontrolierės nuomone, Projektas turėtų būti tikslinamas, nurodant bendrą ugdymo įstaigų skaičių bei bendrą vietų skaičių jose bei atitinkamai detalizuojant duomenis, nurodant (išskiriant) įstaigų, kurios ugdo vaikus pagal priešmokyklinio ugdymo programas, skaičių bei atitinkamai vietų skaičių jose.

Teikiant pasiūlymus Projekto tobulinimui, pažymėta, kad turėtų būti renkami duomenys apie vaikus, kuriems buvo pakeistas globėjas, amžių ir lytį. Taip pat tikslinga svarstyti tikslingumą rinkti nurodytus duomenis pagal savivaldybes, detalizuoti duomenis apie priežastis, dėl kurių atsisakoma globoti (rūpinti) vaiką, taip pat atleidimo ar nušalinimo nuo globėjo (rūpintojo) pareigų priežastis. Siekiant statistinių duomenų išsamumo,

¹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimo Nr. 695 „Dėl statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 21-27005.

Įvertinant globos centrų ir budinčių globotojų veiklą, Kontrolierės nuomone, tikslinga papildyti Projekto sąrašą rodikliais apie globos centrus, jų su budinčiais globotojais sudarytas sutartis (budinčių globotojų skaičius) pagal savivaldybes, budinčių globotojų prižiūrimų vaikų skaičių (išskiriant pagal vaikų amžių ir lytį), priežiūros trukmę, budinčių globotojų kaitą, nutrauktų sutarčių su budinčiais globotojais skaičių ir priežastis. Projektas taip pat turėtų būti papildytas šiuo metu galiojančios redakcijos punktu „Vaikų globos įstaigų darbuotojų skaičius“ ir nustatytais parametrais (koreguojant pagal reikalavimus profesinei sudėčiai).

Įvertinant teisinio reguliavimo pokyčius ir naujų institutų atsiradimą, pakartotinai siūlyta papildyti Projekto sąrašą rodikliais apie atvejo vadybos atvejus (pasirenkant parametrus, kokie duomenys turėtų būti renkami ir skelbiami), jų trukmę, pakartotinumą, kt. vaikui saugios aplinkos užtikrinimą (nustatant parametrus iš viso, pagal savivaldybes, mieste, kaime, vaikų amžių, saugios aplinkos užtikrinimo vietą, trukmę), išmokas iš Vaikų išlaikymo fondo (pasirenkant aktualius parametrus).

Turint omenyje, kad vaikams iki 16 metų negali būti taikoma administracinė atsakomybė, tačiau praktikoje galimi atvejai, kai baudžiamosios ar administracinės atsakomybės amžiaus nesulaukęs vaikas padaro atitinkamai nusikalstamą veiką arba administracinį nusižengimą ir jam taikomos (gali būti taikomos) poveikio priemonės, rekomenduota apsvarstyti galimybę įtvirtinti atitinkamą rodiklį ir jo parametrus (atsižvelgiant į šiuo metu kaupiamus, galimus kaupti duomenis).

3.5. PASIRUOŠIMAS PROTOKOLO DĖL PRANEŠIMŲ PROCEDŪROS RATIFIKAVIMUI

2014 m. įsigaliojo Vaiko teisių konvencijos trečiasis fakultatyvinis protokolas dėl pranešimų procedūros¹¹ – nauja tarptautinė sutartis, kuri sudaro galimybę vaikams, grupei vaikų ar jų atstovams, manantiems, kad valstybė pažeidė jų teises, pateikti skundą ar pranešimą JT Vaiko teisių komitetui. „Pranešimų procedūra“ arba „skundų procedūra“ apima vaikų teises, įtvirtintas Vaiko teisių konvencijoje bei fakultatyviniuose protokoluose: dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos; dėl vaikų dalyvavimo ginkluotuose konfliktuose. Tai kvazi teisminis procesas – Vaiko teisių komiteto sprendimai nėra teisiškai privalomi atitinkamai valstybei. Visgi, tapdama trečiojo protokolo šalimi, valstybė įsipareigoja jų laikytis ir atlyginti žalą nukentėjusiajam. Prieš kreipiantis į JT Vaiko teisių komitetą turi būti išnaudotos visos vidaus teisinės gynimo priemonės, išskyrus atvejus, jeigu įrodoma, kad šios priemonės yra neveiksmingos arba nepagrįstai užsitęsusios. Pranešimas gali būti susijęs tik su faktais, įvykusiais po trečiojo fakultatyvinio protokolo įsigaliojimo (išimtis – faktai, įvyko anksčiau, tačiau tęsiasi po įsigaliojimo datos). Šiuo protokolu vaikams, kurių valstybės ratifikavo protokolą, sudaroma galimybė siekti teisingumo, jeigu to nepavyksta pasiekti pasinaudojant nacionaline teisine sistema.

2022 m. pradžioje 52 valstybės buvo pasirašiusios trečiąjį protokolą ir 48 valstybės buvo protokolo šalimis¹². Kontrolierė nuo 2012 metų ragina Seimą ratifikuoti trečiąjį Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinį protokolą dėl pranešimų procedūros, kurį Lietuvos Respublika pasirašė dar 2015 m. 2021 m. pabaigoje, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pateikė Seimui bei Prezidentui teisės aktų, susijusių su protokolo ratifikavimu, projektus, kurių rengime dalyvavo kompetentingų institucijų atstovai¹³ (tarp jų ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos). Teisės aktų projektų derinimo metu¹⁴, ministerijai buvo pateiktos pastabos dėl vieno iš teisės aktų paketą sudarančių projektų – Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo projekto¹⁵, išsakant abejones, ar siūlomu įstatyme įtvirtinti reglamentavimu nėra susiaurinamos protokolo nuostatos. Atsižvelgiant į protokolo tekstą bei informaciją (komentarų) dėl protokolo praktinio taikymo^[1], buvo išsakyta nuomonė, jog JT Vaiko teisių komitetui pranešimus (priešingai nei siūlo įtvirtinti projekto rengėjai) gali pateikti ne tik vaikas(-ai), vaiko atstovas pagal įstatymą ar grupės vaikų atstovai pagal

¹¹ Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2011 m. gruodžio 19 d. rezoliucija 66/138 (A/RES/66/138).

¹² https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-d&chapter=4&clang=_en

¹³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2020 m. lapkričio 4 d. įsakymas Nr. A1-1078 „Dėl Darbo grupės Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl pranešimų procedūros ratifikavimui pasirengti sudarymo“.

¹⁴ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2021 m. gruodžio 10 d. raštas Nr. (16.3E-34)STAP-820 „Dėl teisės aktų projektų derinimo“. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/a3193f31599611ecacf0d54306d0ca27?jfwid=-1ac9ufpex0>

¹⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 1 ir 29 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. 21-33728.

įstatymą, tačiau ir kiti vaikų (jų atstovų pagal įstatymą) paskirti atstovai – asmenys veikiantys tariamos aukos vardu, gavę pastarosios sutikimą arba negavę sutikimo, jeigu besikreipiantis asmuo gali pagrįsti savo veiksmus. Taip pat buvo paminėta, kad pasirengimo etape arba pritarus protokolo ratifikavimui, jam įsigaliojus turėtų vykti aktyvi visuomenės, ypač vaikų bei vaiko teisių apsaugos srityje dirbančių specialistų, švietimo, informavimo kampanija ir pan.; turėtų būti parengta informacija, medžiaga, susijusi su protokolo praktiniu įgyvendinimu, skirta tikslinėms grupėms (vaikams, jų atstovams pagal įstatymą, vaiko teisių apsaugos specialistams ir kt.) bei kitiems suinteresuotiems asmenims bei vykti jos sklaida. Svarstyta, ar šių tikslų įgyvendinimui nėra reikalinga numatyti (planuoti) lėšas bei atitinkamai jas nurodyti teisės aktų projektu aiškinamajame rašte.

Kontrolierės nuomone, ratifikuodama fakultatyvinį protokolo dėl pranešimų procedūros Lietuva sudarys sąlygas siekti geresnio vaiko teisių įgyvendinimo ir jų gynimo.

3.6. EUROPOS VAIKO GARANTIJŲ SISTEMA

Europos Sąjungos Taryba 2021 m. birželio 14 d. priėmė rekomendaciją, kuria nustatoma Europos vaiko garantijų sistema ir siekiama užkirsti kelią pažeidžiamų vaikų socialinei atskirčiai ir skurdui, užtikrinti galimybę vaikams naudotis pagrindinėmis paslaugomis.

Rekomendacija išskiria kelias sritis, kuriose valstybės narės turėti įgyvendinti siūlomas priemonės, – veiksmingo ir nemokamo ikimokyklinio ugdymo ir priežiūros, švietimo ir mokyklinės veiklos paslaugų (mokymosi priemonės, pavėžėjimas) prieinamumą, galimybę kiekvieną dieną mokykloje bent kartą gauti sveiko maisto, sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, sveiką mitybą ir tinkamą būstą.

Rekomendacijoje nustatyta, kad valstybės narės turėtų paskirti nacionalinį vaiko garantijų sistemos koordinatorių, kuris atliktų koordinavimą ir per devynis mėnesius nuo rekomendacijos priėmimo pateiktų Komisijai laikotarpio iki 2030 m. veiksmų planą. Valstybės narės turėtų kas dvejus metus teikti Komisijai šios rekomendacijos įgyvendinimo pažangos ataskaitas.

Lietuva yra viena iš valstybių narių, dalyvaujančių Europos Sąjungos parengiamųjų veiksmų III etape „Vaiko garantijų išbandymas ES valstybėse narėse“, skirtame pasiruošti įgyvendinti Vaiko garantijas.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra vaiko garantijų sistemos koordinatorių ir koordinuoja vaiko garantijų veiksmų plano rengimą. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu dar 2020 m. sudaryta darbo grupė, kuri koordinuoja Vaiko garantijų užtikrinimo Lietuvoje analizės atlikimą ir rekomendacijų parengimą.

Darbo grupė, į kurią buvo įtrauktas ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas, dalyvavo Vaiko garantijų užtikrinimo Lietuvoje analizės atlikimo bei rekomendacijų rengimo procese, vertindama ir teikdama ekspertines pastabas analizę atliekantiems bei rekomendacijas rengiantiems ekspertams. Darbo grupė aktyviai bendradarbiavo su Jungtinių Tautų vaikų fondo (UNICEF) Lietuvos nacionaliniu komitetu ir Jungtinių Tautų vaikų fondo Europos ir Vidurio Azijos regioniniu biuru.

Analizės metu buvo išskirtos šios labiausiai pažeidžiamos vaikų grupės: vaikai globos sistemoje ir kitose įstaigose (pavyzdžiui, vaikų socializacijos centruose), vaikai, turintys negalią ar raidos sutrikimų, vaikai, dalyvaujantys migracijos procese, tautinių mažumų vaikai, vaikai, gyvenantys šeimose, susiduriančiose su nepalankiomis sąlygomis, vaikai, kuriuos augina vieniša(s) mama (tėvas), vaikai, kurie gyvena šeimose, kurių žemas pajamų lygis, vaikai, kurie patiria mokymosi sunkumų, vaikai, linkę į teisės pažeidimus ar, kuriems būdingos elgesio problemos. Atlikus analizę, numatomos sveikatos priežiūros, socialinės, švietimo paslaugos ir jų plėtra.

3.7. VALSTYBĖS ĮSIPAREIGOJIMŲ ŽMOGAUS TEISIŲ SRITYJE PERŽIŪRA

Siekiant įvertinti žmogaus teisių padėtį konkrečioje valstybėje, Jungtinių Tautų organizacijos narėje, yra naudojamas visuotinės reguliarios peržiūros (VPP) mechanizmas (Universal Periodic Review), vykdomas valstybių narių, su Žmogaus teisių tarybos pagalba (priežiūra). Peržiūros metu valstybei narei suteikiama

galimybė pristatyti kaip yra įgyvendinami priimti įsipareigojimai žmogaus teisių srityje, kokių veiksmų imtasi gerinant žmogaus teisių situaciją, įgyvendinant pateiktas rekomendacijas ir kt.

Lietuvos vertinimai vyko 2011 m. ir 2016 m. Trečiasis pažangos žmogaus teisių srityje Lietuvoje vertinimas bus 2022 m., Jungtinių Tautų Visuotinės periodinės peržiūros sesijoje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į 2016 m. VPP 2-ojo ciklo metu Lietuvai pateiktas rekomendacijas dėl vaikų teisių užtikrinimo, atliktų tyrimų rezultatus, nustatytus iššūkius bei įvairioms kompetentingoms institucijoms pateiktus pasiūlymus, skirtus gerinti vaikų teisių apsaugą ir įgyvendinimą ir pan., pateikė komentarą¹⁶ apie vaiko teisių padėtį, jos pokyčius ir aktualiausius iššūkius 2016–2020 m.

Kontrolierė informavo apie pokyčius, įvykusius VPP 3-ojo ciklo metu: reformuota (centralizuota) vaiko teisių apsaugos sistema, tikintis aukštesnės kiekvieno vaiko teisių gynimo ir atstovavimo kokybės; įtvirtintas visų smurto prieš vaikus formų draudimas; reikšmingai pasikeitė vaikų paėmimo iš šeimos bei globos organizavimo procesai; pradėtas pasiruošimas JT Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl pranešimų procedūros ratifikavimo procedūrai, bei išliekančius aktualiausius iššūkius įvairiose vaiko teisių apsaugos srityse, stebimą atotrūkį tarp teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo, požiūrį į vaiką, kaip teisių turėtoją, ir kt.

Pagrindinį dėmesį komentare (ataskaitoje) vaiko teisių apsaugos kontrolierė skyrė vaiko teisių apsaugos veiksmingumo, vaikų apsaugos nuo smurto, vaikų dalyvavimo, jų nuomonės išklauso bei vertinimo, priimant su vaikais susijusius sprendimus situacijai, klausimams, taip pat vaikų su negalia, vaikų susidūrusių su teisingumo sistema bei vaikų migrantų padėties aspektams, aptarė aktualiausius iššūkius šiose srityse bei pateikė rekomendacijas, siekiant teigiamų pokyčių.

3.8. DALYVAVIMAS TARPŽINYBINĖS VAIKO GEROVĖS TARYBOS VEIKLOJE

Ataskaitiniais metais Kontrolierė dalyvavo Tarpžinybinėje vaiko gerovės tarybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, kuri siekia gerinti įvairių institucijų, įstaigų bei organizacijų veiklos koordinavimą, bendradarbiavimą ir teisės aktų įgyvendinimą vaiko teisių apsaugos srityje, geriausių vaikams sprendimų paiešką ir pan., veikloje. Taryboje buvo aktyviai diskutuojama ir ieškoma sprendimų dėl pagalbos galimybių vaikams, turintiems emocijų ir elgesio sunkumų, dėl priemonių, skirtų užtikrinti vaikų, patiriančių socialinę atskirtį, sėkmingą dalyvavimą ugdymo procese taikymo, iškeltos problemos, susijusios su vaikų sveikatos priežiūros paslaugų gerinimo poreikiu, akcentuotas poreikis spręsti vaikų grįžimo į švietimo įstaigas ir mokyklų pasiruošimo priimti vaikus atgal į mokyklas mokytis kontaktiniu būdu pasibaigus karantinui problemas, ieškoti pandemijos metu ribotų paslaugų vaikams prieinamumo didinimo galimybių ir pan.

REKOMENDACIJOS:

- ✘ Suderinti Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo nuostatas bei pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus nagrinėjimo praktiką su Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatomis.
- ✘ Tobulinti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos veiklos organizavimo procesus, numatant ir įgyvendinant priemones, reikalingas tinkamam funkcijų įgyvendinimui ir nustatytų veiklos trūkumų pašalinimui, ypatingą dėmesį atkreipiant į Tarnybos teritorinių skyrių praktiką išvadų teismams teikimo bei globos priežiūros, globėjo pareigų atlikimo vertinimo, sritis.

¹⁶ Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinė periodinė peržiūra. Trečiasis ciklas (2016–2020 m.). Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pastebėjimai, 2021. Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/ataskaitos-tarptautinėms-organizacijoms>.

✘ Paspartinėti Statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo atnaujinimo procesus ir užtikrinti, kad renkant bei skelbiant statistinius rodiklius apie vaikus būtų užtikrintas JT Vaiko teisių komiteto pateiktų rekomendacijų dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvai įgyvendinimas dalyje dėl duomenų apie vaikus rinkimo (CRC/C/LTU/CO/3-4).

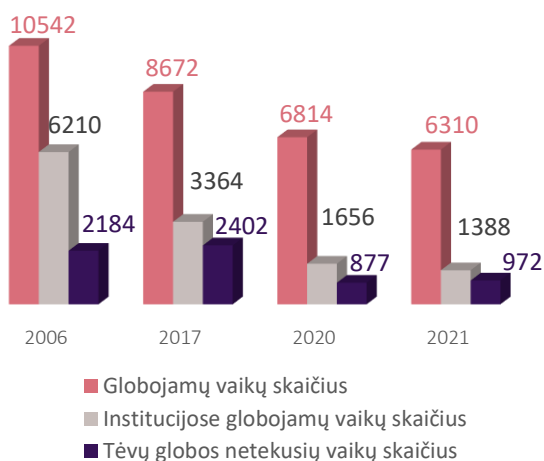
✘ Aktyviai vykdyti (tęsti) pradėtą pasiruošimo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl pranešimų procedūros ratifikavimui procesą (svarstyti ir priimti teisės aktus, susijusius su protokolo ratifikavimu; vykdyti visuomenės (ypač tikslinių grupių – vaikų, juos atstovauti galinčių asmenų, vaiko teisių apsaugos srityje dirbančių specialistų) informavimo kampanijas, kt.).

IV. VAIKO GLOBOS ASPEKTAI

4.1. GLOBOS SITUACIJOS APŽVALGA

Lietuva kelis dešimtmečius vykdė įvairaus masto ir turinio vaiko globos reformas, kūrė ir įgyvendino įvairaus lygmens strategijas ir veiksmų planus¹⁷. Pirmaisiais etapais dėmesys buvo sutelktas į vaikų globos institucijų infrastruktūros ir vaikų gyvenimo sąlygų gerinimą: mažinamas vietų skaičius vaikų globos namuose; pertvarkomos vaikų globos namų patalpos, kuriant aplinką, artimą šeimos aplinkai; nustatomi ir nuolat peržiūrimi reikalavimai specialistų, dirbančių su vaikais, profesinei sudėčiai ir kvalifikacijai. Taip pat buvo pradėtas dirbti socialinis darbas su šeimomis, nuolat jį tobulinant, tačiau dėl nepakankamo socialinių ir kitų šeimai reikalingų paslaugų išvystymo, nekoordinuoto paslaugų teikimo, vaiko teisių apsaugos institucijų, paslaugas ir pagalbą šeimai teikiančių institucijų (specialistų) bendradarbiavimo ir koordinavimo trūkumo, skirtingų tų pačių teisės aktų nuostatų įgyvendinimo, klausimų sprendimo praktikų savivaldybėse, vaikų, patenkančių į alternatyvios globos sistemą ir apgyvendinamų vaikų globos institucijose, vaikų išskyrimo su tėvais pakartotinumui statistiniai rodikliai nebuvo patenkinami. Daugelį metų reikšmingai nemažėjo tėvų

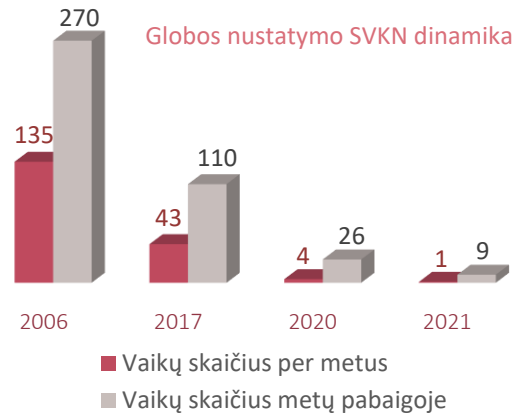
globos netekusių vaikų skaičius, nekito vaikų globos nustatymo priežastys, labai didelė tėvų globos netekusių vaikų dalis buvo apgyvendinama institucijose. Vaiko teisių apsaugos kontrolierei ypač didelį susirūpinimą kėlė tai, kad sveikatos priežiūros institucijose – sutrikusio vystymosi kūdikių namuose (SVKN) – buvo apgyvendinami ir tėvų globos netekę kūdikiai bei vaikai iki 3 metų. Įstaigoje atlikti tyrimai parodė, kad absoliuti dauguma vaikų šiose įstaigose buvo apgyvendinta ne dėl jų sveikatos būklės, o dėl jų amžiaus sąlygoto didesnio priežiūros poreikio, finansavimo ypatumų (savivaldybės nepatirdavo išlaidų už šių vaikų socialinės globos paslaugų teikimą) bei neišvystytos vaiko globos paslaugų šeimose sistemos.

¹⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. spalio 11 d. įsakymu Nr. A1-282 patvirtintame Vaikų globos įstaigų tinklo optimizavimo plane užsibrėžtas uždavinys nuo 2010 metų sumažinti vaikų vietų skaičių globos įstaigose iki 60.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2007 m. spalio 31 d. nutarimu Nr. 1193 patvirtino Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategiją ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2012 metų planą, kurio tikslas – skatinti alternatyvias vaiko globos (rūpybos) formas, mažinti vaikų, paimamų iš šeimų bei patenkančių į institucinės globos sistemą skaičių.

Lietuvai pradėjus deinstitutionalizacijos procesą¹⁸, dėmesys buvo sutelktas į kompleksiskai teikiamų paslaugų šeimai sistemos kūrimą ir plėtrą, siekiant užtikrinti paslaugų individualizavimą, jų prieinamumą bendruomenėje, vaikų, negalintį grįžti į biologinę šeimą, globos šeimoje ir įvaikinimo skatinimą. Taip pat atlikta vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos reforma, išgrynintos atskirų sričių specialistų funkcijos, įstatymų lygmenyje nustatyti reagavimo į vaiko teisių pažeidimus, paslaugų poreikio vertinimo algoritmai, įtvirtinti draudimai vaikams iki 3 metų amžiaus nustatyti globą institucijose (išskyrus nustatytas išimtis), užkirstas kelias vaikų globai sveikatos priežiūros įstaigų tipo institucijose (SVKN), atsirado budintys (profesionalūs) globotojai ir jiems paslaugas teikiantys Globos centrai, įtvirtinti nauji pagalbos šeimai mechanizmai, minimalių paslaugų šeimoms, kurių teikimą turi užtikrinti kiekviena savivaldybė, paketas (bazinis paslaugų paketas), taip pat teisiniai institutai (pavyzdžiui, teismo leidimas paimiti vaiką iš atstovų pagal įstatymą, atvejo vadyba, vaiko laikinoji priežiūra, kt.), užtikrinantys, kad praktikoje vaikai iš atstovų pagal įstatymą būtų paimiti tik kraštutiniu atveju, išnaudojus visas priemones įgalinti šeimą pačią pasirūpinti vaiku(-ais).

Įgyvendinus nurodytas priemones, ženkliai sumažėjo vaikų, globojamų institucijose, tėvų globos netekusių vaikų bei vaikų globos institucijų skaičius. Dideli pokyčiai pasiekti vaikų iki 3 metų institucinės globos srityje.

Vertindama tėvų globos netekusių vaikų interesų užtikrinimo tendencijas ir problemas vaiko institucinės globos srityje, vaiko teisių apsaugos kontrolierė stebi teigiamus pokyčius, tačiau pats deinstitutionalizacijos procesas ir jo elementai negali būti baigtiniai ir apsiriboti institucijų išskaidymu į bendruomeninius vaikų globos namus.

Siekiant tęstinių teigiamų pokyčių vaiko globos srityje, Kontrolierės nuomone, būtina: nuolat peržiūrėti pasiektus rezultatus, tobulinti ir, esant poreikiui, keisti įgyvendinamas priemones bei nuolat kelti naujus tikslus; įgyvendinant sisteminius sprendimus ir priemones, įtraukiant įvairių sričių specialistus, konsoliduojant įstatymo leidžiamosios ir vykdomosios valdžios, savivaldybių institucijų, bendruomenių, nevyriausybinių organizacijų išteklius ir pastangas; sutelkti dėmesį į pagalbą šeimai, siekiant išvengti vaiko paėmimo iš šeimos; nuolat vertinti ir tobulinti formuojamą (besiformuojančią) praktiką, šalinant vaiko teisių pažeidimus sąlygojančias priežastis.

4.2. VAIKŲ, PAIMTŲ IŠ JIEMS NESAUGIOS APLINKOS, APGYVENDINIMO SVEIKATOS PRIEŽIŪROS ĮSTAIGOSE PRAKTIKOS

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą dėl vaikų, laikotarpyje nuo 2020 m. sausio 1 d. iki spalio 30 d. paimtų iš jiems nesaugios aplinkos, apgyvendinimo ligoninėse (sveikatos priežiūros įstaigose), įskaitant atvejus, kai būtina iširti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas, arba paskirti stacionarų gydymą mąsto, tokio pobūdžio sprendimų pagrįstumo ir jų atitikimo geriausiems vaiko interesams. Tyrimo metu buvo surinkti ir išanalizuoti Socialinių paslaugų informacinės sistemos (SPIS) bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos pateikti duomenys.

SPIS duomenimis, nuo 2020 m. sausio 1 d. iki spalio 30 d. iš nesaugios aplinkos buvo paimti 1216 vaikai, iš jų: tik 121 vaikas buvo paimtas iš nesaugios neutralios (ne vaiko gyvenamosios) aplinkos; absoliuti dauguma – 1108 vaikai buvo paimti iš nesaugios jų gyvenamosios aplinkos.

¹⁸ Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strateginės gairės, patvirtintos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 16 d. įsakymu Nr. A1-517; Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymu Nr. A1-83.

➔ *Analizuojant priežastis pastebėtina, kad:*

- 738 vaikai (831 atvejais) buvo paimti dėl to, kad vaiko atstovai pagal įstatymą buvo apsvaigę nuo alkoholio ir (ar) narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų ir negali tinkamai pasirūpinti vaiku, todėl kyla realus pavojus jo fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei arba pavojus, galintis sukelti reikšmingą žalą vaiko sveikatai. Visiems iš nesaugios aplinkos paimtiems vaikams buvo nustatytas apsaugos poreikis – 532 vaikai buvo paimti iš jų atstovų pagal įstatymą, 816 vaikams nustatyta laikinoji priežiūra.

iš nesaugios
neutralios aplinkos
paimti vaikai
121

iš nesaugios
gyvenamosios
aplinkos paimti vaikai
1108

Iš viso
iš nesaugios aplinkos
paimti vaikai
1216

- Tik 174 vaikai iš 1216 iš nesaugios aplinkos paimtų vaikų buvo paimti vaiko situacijos vertinimo metu nustatius pavojų vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, arba pavojų sukelti reikšmingą žalą vaiko sveikatai. Šis rodiklis suponuoja, kad vaiko situacijos vertinimas atliekamas (ir kiti įstatyme nurodyti veiksmai atliekami) bei atitinkami sprendimai (nustatyti apsaugos poreikį) priimami tik paėmus vaiką iš jam nesaugios aplinkos, t. y. taikomas skubus vaiko paėmimas.

- Vaikai iš jiems nesaugios aplinkos buvo paimti dėl įvairių priežasčių, įskaitant ir tuos atvejus, kai tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą negali jais rūpintis dėl ligos, suėmimo, bausmės atlikimo ar kitų svarbių priežasčių, tačiau nei vienu atveju nebuvo nustatyta būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį. 97 vaikams dėl šios priežasties buvo nustatyta laikinoji priežiūra, 164 vaikai buvo paimti iš tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą.

➔ *Iš 1216 vaikų paimtų iš nesaugios aplinkos:*

- 702 vaikai iki jų perdavimo atstovams pagal įstatymą ar globos nustatymo, buvo laikinai apgyvendinti saugioje aplinkoje, pas fizinius ar juridinius asmenis.

SPIS duomenimis, kai kurie vaikai buvo pakartotinai laikinai apgyvendinti saugioje aplinkoje, tačiau jų skaičius nagrinėtu laikotarpiu nebuvo ženklus (702 vaikai, 711 atvejais).

- 329 vaikai buvo laikinai apgyvendinti pas giminaičius ar asmenis, su vaiku susijusius emociniais ryšiais; 181 vaikas – pas budinčius globotojus; 209 vaikai – globos institucijoje, kitoje savivaldybės įstaigoje ar kitoje vietoje.

- 34 vaikai, iš jų: 15 – iki 3 metų, 8 – 10-14 metų, 7 – 15-17 metų, buvo laikinai apgyvendinti sveikatos priežiūros įstaigose, užtikrinant jiems saugią aplinką.

Nei vienam iš sveikatos priežiūros įstaigose (ligoninėse) apgyvendintų vaikų nebuvo nustatytas neįgalumas.

SPIS duomenimis, sveikatos priežiūros įstaigos yra savivaldybių patvirtintos įstaigos, kuriose vaikai gali būti apgyvendinami, užtikrinant jiems saugią aplinką.

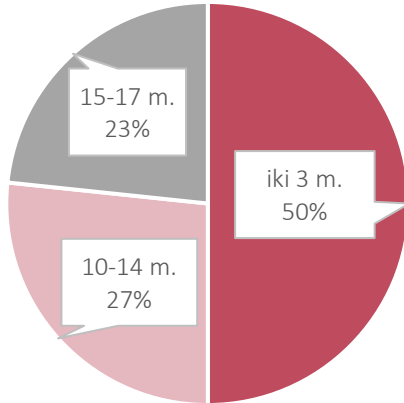
- Nagrinėtu laikotarpiu nebuvo atvejų, kai vaikas liko jo gyvenamojoje vietoje, atvykus juo pasirūpinti galinčiam asmeniui.

- Analizuojant vaikų, paimtų iš nesaugios aplinkos, pasiskirstymą pagal amžiaus grupes nustatyta, kad didžiausią amžiaus grupę sudarė vaikai nuo 10 iki 14 metų – 356 ir vaikai nuo 0 iki 3 metų – 277.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba informavo, kad Tarnyba ir jos teritoriniai skyriai nesistemina duomenų, susijusių su iš nesaugios aplinkos paimtų vaikų sveikatos būkle, nukreipimu į sveikatos priežiūros įstaigas, taikytu gydymu, skirtomis diagnozėmis, hospitalizavimo trukme ir kt.

Ligoninėse apgyvendinti vaikai

Kontrolierės nuomone, tokia informacija yra reikšminga priimant sprendimus dėl saugios aplinkos vaikui užtikrinimo sveikatos priežiūros įstaigose pagrįstumo, praktikos analizei ir formavimui bei Tarnybos funkcijų, susijusių su vaiko teisių gynimu, atlikimui.

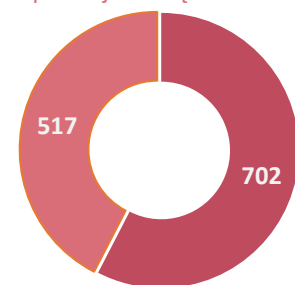
Iš Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos gauti duomenys apie: vaikų, paimtų iš nesaugios aplinkos, siųstų į sveikatos priežiūros įstaigas dėl sveikatos būklės ištyrimo, sveikatos priežiūros paslaugų suteikimo ar stacionaraus gydymo paskyrimo, skaičių; vaikų buvimo sveikatos priežiūros įstaigoje trukmę iki jie buvo perduoti globėjams; vaikams nustatytas diagnozes, paskirtą stacionarų gydymą; nesudaro galimybių atlikti jų tikslią analizę.

Paminėtina, jog vieni Tarnybos teritoriniai skyriai aiškiai nurodė, kad vaikai į sveikatos priežiūros įstaigas (toliau – ligonines, SPĮ) buvo siunčiami siekiant užtikrinti saugią jiems aplinką (apgyvendinti iki sprendimų priėmimo), kiti Tarnybos teritoriniai skyriai vaikų buvimą ligoninėse ilgiau nei 24 val. motyvavo poreikiu atlikti iš tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą paimtų vaikų sveikatos patikrinimą.

Atliktas tyrimas atskleidė, kad naudojantis Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 43 straipsnio norma, leidžiančia iš nesaugios aplinkos paimitus vaikus nukreipti į sveikatos priežiūros įstaigą, jeigu reikia iširti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas, vaikai apgyvendinami ligoninėse, jiems nenustatant diagnozių ar (ir) nepaskiriant gydymo arba nustatant diagnozes „nepriežiūra“, „kitos patikslintos problemos, susijusios su vaikų auklėjimu“, „nepakankama tėvų priežiūra ir kontrolė“. Vaikai ligoninėje su nurodytomis diagnozėmis gyvendavo nuo 1 iki 21 paras.

Surinkta informacija parodė, kad neretai vaikai buvo apgyvendinti sveikatos priežiūros įstaigoje kol atsiras tėvai, išsiblaivys tėvai, atsiras (atsilieps) budintis globotojas ir (ar) pan. Svarbu, jog tokie atvejai neretai nepatenka į SPIS duomenis apie laikinai ligoninėse apgyvendintus vaikus, nors kai kurie teritoriniai skyriai, teikdami duomenis, išskyrė apgyvendintus ligoninėse ir nukreiptus sveikatos patikrinimui vaikus. Nustatyti atvejai, kai vaikai be jokios diagnozės ir skirto gydymo ligoninėse iki jų grąžinimo tėvams ar perdavimo globėjams buvo 13–22 paras (Kaišiadorių rajono savivaldybėje), 23–42 paras (Kėdainių rajono savivaldybėje). Taip pat nustatytas atvejis, kai Radviliškio rajono teritorinis skyrius, paėmęs vaiką, iki vaiko situacijos vertinimo atlikimo nukreipė jį į VŠĮ Šiaulių ligoninės Psichiatrijos klinikos Vaikų ir paauglių psichiatrijos skyrių dėl COVID-19 tyrimo atlikimo ir stebėjimo. Vaikas šiame skyriuje prabuvo 3 paras, jokia diagnozė nenustatyta, gydymas neskirtas.

Laikiniai apgyvendintų saugioje aplinkoje vaikų skaičius

- saugioje aplinkoje laikinai apgyvendintų vaikų skaičius
- iki situacijos vertinimo

Išskirtinė situacija susiklosčiusi Vilniaus mieste. Vilniaus miesto teritorinio skyriaus duomenimis, 133 vaikai buvo laikinai apgyvendinti sveikatos priežiūros įstaigose. Šis skaičius ženkliai skiriasi nuo SPIS duomenų bazėje fiksuoto 88 atvejų skaičiaus. Skyriaus paaiškinimu, 2020 m. kovo 16 d. Lietuvoje paskelbus karantiną, visiems vaikams, paimitiems iš nesaugios aplinkos, kuriuos nuspręsta apgyvendinti socialines paslaugas teikiančiose įstaigose (BĮ Vilniaus miesto Krizių centro Paramos vaikams ir šeimai tarnyboje, Globos centruose, t. y. pas budinčius globotojus, Vilniaus sutrikusio vystymosi namuose–pagalbos centre „Šeimos slėnis“) buvo atliekamas COVID-19 infekcijos testas, nes Vilniaus miesto savivaldybės administracija nustačiusi algoritmą, pagal kurį, vaikai, nukreipiami į socialinių paslaugų įstaigas, turi turėti sveikatos pažymą. Laukdami testo rezultato vaikai VŠĮ Vilniaus miesto klinikinėje ligoninėje praleisdavo 1 parą ir daugiau. Svarbu tai, jog nors dauguma vaikų buvo nukreipti dėl COVID-19 testo atlikimo, būtent Vilniaus miesto klinikinėje ligoninėje nustatomos diagnozės „nepriežiūra“, „kitos patikslintos problemos, susijusios su vaikų auklėjimu“, „nepakankama tėvų priežiūra ir kontrolė“.

Valstybės vaiko teisių apsaugos tarnybos teritoriniai skyriai egzistuojančią praktiką vertina skirtingai: vieni – neigiamai, nes tai yra papildomas dirgiklis ir neatitinka geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo, kiti – pateisina šią praktiką tuo, kad vaikas saugioje aplinkoje (pas budinčius globotojus ar bendruomeniniuose vaiku namuose) gali būti apgyvendinamas tik tuo atveju, jei turi pažymą, kad yra sveikas. Tik vienas Tarnybos teritorinis skyrius – Marijampolės apskrities – nurodė, kad kreipėsi į Skyriaus veiklos teritorijoje esančias savivaldybes su prašymu pakeisti budinčių globotojų, globėjų šeimų, šeimynų ir vaikų socialinės globos institucijų, galinčių bet kuriuo metu priimti be tėvų globos likusį vaiką, sąrašus, iš jų išbraukiant ligonines.

Kontrolierė, įvertinusi pateiktus duomenis ir jų iliustruojamą praktiką dėl vaikų apgyvendinimo ligoninėse, atkreipė dėmesį į Civilinio kodekso 3.264 straipsnio 5 dalyje įtvirtintą prioritetų laikinai apgyvendinant vaiką saugioje aplinkoje eilę, kurioje nėra sveikatos priežiūros įstaigų. Todėl šių įstaigų įtraukimas į savivaldybės vykdomosios institucijos patvirtintą sąrašą šeimų, šeimynų ar institucijų, galinčių priimti likusį be tėvų globos vaiką bet kuriuo paros metu, prieštarauja Civilinio kodekso ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo normoms. Ligoninės aplinka nėra artima įprastai namų ir vaikų gyvenamajai aplinkai, kuri būtų palankiausia vaiko vystymuisi. Laikinas vaikų apgyvendinimas ligoninėse (nesant ūmios klinikinės būklės arba skubios medicinos pagalbos teikimo indikacijų) negali būti laikomas atitinkančiu geriausių vaiko interesus bei tinkamu vaiko teisių gynimo ir apsaugos būdu.

Atskiro dėmesio reikalauja susiformavusi praktika, kai vaikas, paimtas iš jam nesaugios aplinkos, nukreipiamas į sveikatos priežiūros įstaigą, jeigu reikia iširti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas.

Neabejotina, kad yra atvejų, kai toks vaiko nukreipimas yra būtinas ar reikalingas, įvertinant faktinę situaciją, dėl kurios vaikas buvo paimtas iš jam nesaugios aplinkos (nukentėjęs nuo smurto, akivaizdūs ligos, reikalaujančios neatidėliotinos medicininės pagalbos, požymiai, kt.). Tačiau surinkti duomenys rodo, kad vaikas, išgyvenęs stresinę situaciją (paėmimą iš šeimos ar kitos jam nesaugios aplinkos), nukreipiamas į ne mažesnę stresą jam keliančią aplinką. Savivaldybių praktika į socialines paslaugas teikiančias institucijas priimti tik sveikus vaikus, kelia abejonių dėl vaikų, sergančių lėtinėmis ar kitomis ligomis, jei nėra būtinos stacionarinės sveikatos priežiūros paslaugos, teisių užtikrinimo, jų nediskriminavimo ir tokių sprendimų bei veiksmų atitikimo geriausių vaiko interesų užtikrinimo, nestacionarių paslaugų pirmenybės prieš stacionarias paslaugas principams.

Nagrinėtas problemas dar labiau pagilino COVID-19 infekcijos plitimas, paskelbta ekstremalioji padėtis ir karantinas. Kontrolierė ne kartą pabrėžė, kad pandemijos kontekste vaikai yra viena labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių, kuriai reikalingas ypatingas, didesnis nei įprastas dėmesys. Itin pažeidžiamais tampa vaikai, susidūrę su jų teisių pažeidimu ir atskirti nuo savo šeimos (tėvų). Tėvų globos ir šeimos aplinkos netekę vaikai negali būti stigmatizuojami ir diskriminuojami kitų vaikų atžvilgiu taikant jiems neproporcingas infekcijos plitimo prevencijos bei kontrolės priemones. Pripažįstant infekcijos plitimo prevencijos ir kontrolės priemonių svarbą, jos visų pirma turi būti pamatuotos ir atitinkančios geriausių vaiko interesus.

Tyrimo duomenys leido daryti išvadą, kad savivaldybėse nėra pakankamai išvystytas alternatyvus institucinėms paslaugų vaikams, paimtiems iš nesaugios aplinkos, tinklas, nėra pakankamo budinčių globotojų paslaugų prieinamumo.

➔ *Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atlikusi tyrimą:*

- įvertino saugios aplinkos užtikrinimo vaikams praktiką, kai iš nesaugios aplinkos paimti vaikai yra laikinai apgyvendinami sveikatos priežiūros įstaigose, privalomai nukreipiami ir ilgiau nei parą apgyvendinami ligoninėse dėl COVID-19 tyrimo atlikimo, kaip neatitinkančią geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo;
- atkreipė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos dėmesį į tai, kad laikinas vaikų apgyvendinimas sveikatos priežiūros įstaigose (nesant ūmios klinikinės būklės, skubios medicinos pagalbos teikimo indikacijų) negali būti laikomas atitinkančiu geriausių vaiko interesus, o

---

Nustatyti atvejai, kai:

- vaikai apgyvendinami SPJ kol atsiras ar išsiblaivys tėvai, kol bus surastas (atsilieps) budintis globotojas, kt.;
  - nenustačius jokios diagnozės, neskyrus gydymo vaikai ligoninėje gyveno 13–23, 23–42 paras;
  - vaikas, iki situacijos vertinimo, 3 paras buvo Psichiatrijos skyriuje, į kurį nukreiptas COVID-19 tyrimo atlikimui ir stebėjimui.
-

sveikatos priežiūros įstaigų (ligoninių) įtraukimas į savivaldybės vykdomosios institucijos patvirtintą sąrašą šeimų, šeimynų ar institucijų, galinčių priimti likusį be tėvų globos vaiką bet kuriuo paros metu, prieštarauja Civilinio kodekso ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo normoms ir neatitinka geriausių vaiko interesų ir teisėtumo principo.

- pasiūlė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai, bendradarbiaujant su savivaldybių administracijomis, imtis priemonių ydingai ir geriausių vaiko interesų neatitinkančiai vaikų, paimtų iš nesaugios aplinkos, apgyvendinimo sveikatos priežiūros įstaigose praktikai šalinti;
- kreipėsi į Valstybinę ligonių kasą, prašydama įvertinti (nurodytiems) vaikams teiktų paslaugų ir jų apmokėjimo pagrįstumą.

Valstybinė ligonių kasa informavo, kad teritorinėms ligonių kasoms buvo pavesta išnagrinėti Kontrolierės pažymoje nurodytus 86 atvejus. Nustatyta, kad Vilniaus m. klinikinėje ligoninėje 61 atveju, BĮ Vilniaus miesto kompleksinių paslaugų centras „Šeimos slėnis“ 2 atvejais, VŠĮ Kėdainių ligoninėje 7 atvejais, VŠĮ Kaišiadorių ligoninėje 5 atvejais, 1 atveju VŠĮ Prienų ligoninėje ir 1 atveju VŠĮ Respublikinėje Šiaulių ligoninėje, paslaugos neatitiko sveikatos priežiūros paslaugų teikimo reikalavimų ir nebuvo pateiktos apmokėti iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo (PSDF) lėšų.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija sutiko su Kontrolierės išvadomis ir sprendimu, kad taikoma praktika, kai iš nesaugios aplinkos paimtų vaikų laikinai apgyvendinami sveikatos priežiūros įstaigose, yra ydinga, neužtikrina geriausių vaiko interesų ir negali būti toleruojama. 2021 m. pabaigoje nebebuvo nei vienos sveikatos priežiūros įstaigos, įtrauktos į savivaldybių administracijų tvirtinamus Budinčių globotojų, šeimynų, ir vaikų socialinės globos institucijų, galinčių priimti vaiką bet kuriuo paros metu, sąrašus.

4.3. GLOBOJAMO VAIKO TEISĖS BENDRAUTI SU TĖVAIS, GRAŽINIMO TĖVAMS IR SAUGIOS APLINKOS UŽTIKRINIMO PRAKTIKA

Vaikas turi teisę, kiek tai įmanoma, būti globojamas savo tėvų; augti šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą; į ypatingą valstybės apsaugą, priežiūrą ir paramą, ypač netekus savo šeimos aplinkos ar kai vaiko buvimas joje neatitinka vaiko interesų. Valstybei tenka pareiga pasirūpinti laikinai ar visam laikui šeimos aplinkos netekusio vaiko priežiūros pakeitimu, skelbiama Vaiko teisių konvencijoje. Dėl įvairių aplinkybių ir priežasčių (nepriežiūros, smurto ar kitokio pobūdžio netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo, nepalankių gyvenimo aplinkybių ir pan.) vaikai paaimami iš šeimos, iš nesaugios aplinkos ir jų globa bei priežiūra laikinai perduodama globėjams. Įstatyminiame lygmenyje yra vienareikšmiškai įtvirtinta, kad vaiko laikinosios globos tikslas yra grąžinti vaiką į šeimą ir šiame procese itin svarbus vaidmuo tenka laikiniams vaiko globėjams, kurie turi ne tik konkrečiu laikotarpiu rūpintis vaiku, jo gerove bei apsauga, bet ir užtikrinti vaiko emocinio ryšio su tėvais ir kitais vaikui artimais asmenimis palaikymą, taip pat dalyvauti pagalbos vaikui teikimo procese.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atlikdama individualius tyrimus, taip pat metinėse veiklose ataskaitose ne kartą yra įvardijusi, jog globėjų rengimo programose turi būti daugiau dėmesio skiriama vaiko globos rūšių (laikinoji, nuolatinė) tikslams ir būsimų globėjų kompetencijų ugdymui jų pareigų srityje, o globos priežiūros procese – globėjo pareigų vykdymo vertinimui. Nekvestionuojant vykstančių pokyčių, įstaigoje gaunami skundai sudaro pagrindą teigti, kad praktikoje pokyčiai yra nepakankami, vaiko teisių pažeidimai globos srityje kartojasi.

➔ Vaiko teisės bendrauti su tėvais užtikrinimo aspektai

Vadovaujantis Civilinio kodekso nuostatomis dėl vaiko globėjo skyrimo, jei tai būtina siekiant apsaugoti geriausius vaiko interesus, nustatant vaiko laikinąją globą, globėju arba budinčiu globotoju skiriamo fizinio asmens duomenys šio asmens rašytiniu prašymu ir (ar) vaiko laikinąją globą nustatančio subjekto (savivaldybės administracijos direktoriaus) sprendimu gali būti neatskleidžiami vaiko tėvams (tėvui arba motinai), kurių globos vaikas neteko. Tokiais atvejais globėjas jam nustatytas pareigas netrukdyti vaikui bendrauti su tėvais, jei tai nekenkia vaiko interesams, bei palaikyti ryšius su vaiko tėvais, informuoti vaiko

tėvus ar artimuosius giminaičius, jeigu jie to pageidauja, apie vaiko vystymąsi, sveikatą, mokymąsi ir kitais svarbiais klausimais, įgyvendina tarpininkaujant valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai (t. y. Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai, jos teritoriniams skyriams).

Nustatyti atvejai, kai Tarnybos teritoriniai skyriai savo iniciatyva tėvams (tėvui arba motinai), iš kurių paimamas vaikas, nesuteikia informacijos apie vaiko globėją, vaiko gyvenamąją vietą. Pavyzdžiui, vienu iš nagrinėtų atvejų nustatyta, kad Tarnybos teritorinis skyrius savavališkai tėvui, iš kurio buvo paimti vaikai, neteikė informacijos apie iš jo paimtų vaikų globėją bei vaikų gyvenamąją vietą, šiuos duomenis užtušuodamas tėvui teikiamuose dokumentuose. Šie veiksmai buvo atlikti, nesant nei vienos iš minėtų, Civiliniame kodekse įtvirtintų sąlygų, t. y. nebuvo gautas globėjo rašytinis prašymas; nebuvo priimtas savivaldybės administracijos direktoriaus sprendimas, be to, toks sprendimas neatitiko geriausių vaiko interesų.

Kontrolierė, siekdama stabdyti šio pobūdžio praktikos formavimąsi, kreipėsi į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, siūlydama įsivertinti Civiliniame kodekso nuostatų dėl globėjo duomenų ir vaiko globos vietos neatskleidimo tėvams, iš kurių paimtas vaikas, taikymo praktiką, taip pat pateikti teritoriniams skyriams rekomendacijas dėl šių nuostatų įgyvendinimo.

Tarnyba pastebėjo, jog asmenys gali savo valios neišreikšti dėl nežinojimo, todėl jų aiškus valios neišreiškimas, nenurodant, kad jie nesutinka dėl tam tikrų asmens duomenų (vardo, pavardės, gyvenamosios vietos, kurioje bus globojamas vaikas) atskleidimo vaiko biologiniams tėvams, savaime nereiškia, kad ši informacija pilna apimtimi gali būti perduodama, nurodant ją vaiko tėvams. Tarnyba planavo konsultuotis su asmens duomenų apsaugos pareigūnais dėl teisės aktų nuostatų suderinamumo ir galimybių tinkamai užtikrinti tiek asmens duomenų apsaugą, tiek tėvų teisės gauti informaciją apie vaiką, jo globą įgyvendinimą praktiką.

Kitas aspektas, į kurį buvo atkreiptas dėmesys – tinkamas vaiko, paimto iš tėvų, teisės bendrauti su tėvais bei teisės grįžti į savo šeimą, augti joje ir būti globojamam savo tėvų, įgyvendinimas. Vaiko teisė bendrauti su tėvais ir palaikyti su jais ryšį yra prigimtinė vaiko teisė, kuri gali būti ribojama tik, kai tai kenkia vaiko interesams ar kitais teisės aktuose nustatytais pagrindais. Vaiko globėjas privalo užtikrinti šios vaiko teisės įgyvendinimą, ne tik netrukdydamas vaikui bendrauti su tėvais, palaikyti ryšį su jais, bet ir aktyviai siekdamas padėti vaikui ir tėvams naudotis bendravimo teise, palaikyti tarpusavio ryšį (jį atstatyti, stiprinti, gerinti jo kokybę), siekdamas sudaryti galimybę vaikui grįžti į šeimą, ypač laikinosios globos atveju. Kaip globėjas atlieka šias pareigas, globos priežiūros proceso metu turi vertinti Tarnybos teritoriniai skyriai.

Nustatomi atvejai, kai globėjas (fizinis ar juridinis asmuo) nėra suinteresuotas palaikyti ar stiprinti tėvų ir iš jų paimto vaiko ryšį, aktyviai siekti maksimalaus, kokybiško vaiko ir tėvų bendravimo, padėti spręsti kylančias problemas ir pan. Pavyzdžiui, vienu iš nagrinėtų atvejų paaiškėjo, kad globos įstaiga buvo nustačiusi, jog šioje įstaigoje apgyvendinti vaikai gali bendrauti su savo tėvais vieną kartą per savaitę po vieną valandą.

Taip pat atkreiptas dėmesys į tai, kad kaip ir ankstesniais laikotarpiais, globos priežiūros metu nėra vertinami globėjo pareigų vykdymo aspektai, susiję su vaiko teisės bendrauti su tėvais ir kitais artimais giminaičiais užtikrinimu. Tarnybos teritorinių skyrių pasyvumas, vengimas imtis priemonių vaikų ir tėvų ryšiui palaikyti ar atkurti, kai jis globos metu nutrūksta, nekoordinuoti bei nenuoseklūs institucijų veiksmai neužtikrina laikinosios globos tikslo įgyvendinimo ir leidžia konstatuoti netinkamo institucijų funkcijų įgyvendinimo atvejus.

Kartojasi ir atvejai, kai laikinieji globėjai skundžia Tarnybos teritorinių skyrių sprendimus dėl laikinosios globos nutraukimo ir vaikų grąžinimo tėvams. Tokio pobūdžio skunduose pareiškėjai Tarnybos sprendimus kvestionuoja remdamiesi kritišku globojamo vaiko tėvų gyvenimo būdo, jų gyvenimo sąlygų vertinimu, abejonėmis dėl tėvų gebėjimų, įgūdžių rūpintis vaikais, akcentuodami vaiko tėvų sveikatos sutrikimus ir pan. Kontrolierės nuomone, globėjų neigiamas, itin kritiškas požiūris į globojamo vaiko tėvus, jų gebėjimą ir galimybę sudaryti tinkamas, vaiko vystymuisi būtinas sąlygas, neabejotinai apsunkina laikinosios globos tikslo įgyvendinimą bei sudaro prielaidas vaiko teisės į šeimos ryšių išsaugojimą, teisės augti šeimoje, globojam savo tėvų ir kt. pažeidimui.

➔ **Tarnybos teritorinių skyrių atsakomybė sprendžiant vaiko grąžinimo tėvams klausimą**

Įgyvendindama Vaiko teisių konvencijos ratifikavimu prisiimtus įsipareigojimus, valstybė privalo tėvams teikti reikalingą pagalbą ir paramą, kad jie galėtų tinkamai vykdyti savo pareigas vaikui, užtikrintų vaiko visapusiškam ir harmoningam vystymuisi būtinas gyvenimo sąlygas, būtiną vaiko apsaugą ir globą. Tuo atveju, kai atsižvelgiant vaiko interesus jis yra atskiriamas nuo tėvų, paimamas iš šeimos aplinkos, šie sprendimai, remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, visų pirma, turi būti vertinami kaip laikinos priemonės, kurios privalo būti nutrauktos iš karto. Taip pat visą laikinąją priežiūrą įgyvendinančios priemonės turi atitikti galutinį tikslą – suvienyti tėvus ir vaiką.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinti pagalbos šeimai proceso pagrindai, kurie įgyvendinami taikant atvejo vadybą, kai organizuojamos bei teikiamos atvejo vadybininko koordinuojamos kompleksinės pagalbos paslaugos vaikui ir tėvams, siekiant jiems padėti įveikti iškilusius socialinius sunkumus, kurių sėkmingas sprendimas sudarytų prielaidas išvengti galimų vaiko teisių pažeidimų ir sudarytų sąlygas savarankiškai užtikrinti vaiko teises bei teisėtus interesus. Paaiškėjus, kad aplinkybėmis, dėl kurių buvo iškilęs realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, išnyksta arba šeima įvykdo visas atvejo vadybos proceso metu iškeltas sąlygas, nedelsiant, atvejo nagrinėjimo posėdyje turi būti sprendžiamas vaiko skubaus grąžinimo šeimai klausimas. Posėdis dėl vaiko skubaus grąžinimo šeimai taip pat organizuojamas ir tais atvejais, kai šeimai iškeltas sąlygas galima įvykdyti vaikui esant šeimoje, nesukeliant realaus pavojaus vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei.

Individualių atvejų dėl paimto vaiko grąžinimo tėvams tyrimai leidžia manyti, jog šiuo klausimu yra susiformavusi skirtinga praktika. Pavyzdžiui, vienu iš nagrinėtų atvejų vaikai buvo paimti iš šeimos po motinos mirties dėl galimo tėvo smurto, priklausomybės nuo alkoholio. Remiantis tyrimo duomenimis: prokuratūra nutraukė ikiteisminį tyrimą dėl galimo smurto prieš vaikus; Socialinės paramos centras konstatavo, kad tėvui kelti pagalbos plano uždaviniai įgyvendinti, formalių prižasčių tęsti globą nėra, o šeimai gali būti teikiamos reikalingos paslaugos, atliekama šeimos stebėseną; užsienio socialinėms tarnyboms šeima buvo žinoma dėl motinos piktnaudžiavimo alkoholiu, jos gebėjimų saugiai auginti vaikus, vaikų nepriežiūros aspektų, tačiau vaikai palaikė gerus santykius su tėvais, neišsakė nerimą keliančių aspektų. Tačiau globos laikotarpiu nutrūko tėvo ir vaikų emociniai ryšiai dėl globėjo pareigų netinkamo vykdymo bei Tarnybos teritorinio skyriaus pasyvumo, taip pat netinkamai atliekamo vaiko globos priežiūros proceso.

Kitu atveju, mergaitė po motinos mirties buvo taikoma laikinoji priežiūra brolio šeimoje. Iki motinos mirties mergaitė gyveno su motina, patėviu (vadino tėvu; jis ne vienerius metus rūpinosi ja). Biologinis tėvas paskutinius kelis metus su dukra nebendravo, teigdamas, kad motina nesudarė sąlygų, tačiau išreiškė norą rūpintis dukra. Nustačius vaikui apsaugos poreikį, tėvui buvo paskirtas atvejo vadybininkas bei mobilioji komanda. Darbo su tėvu metu buvo nustatyta ne viena problema: tėvo nusišalinimas nuo vaiko ugdymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros; emocinio ryšio tarp vaiko ir tėvo nebuvimas; išplėstinės šeimos nesutarimai dėl rūpinimosi vaiku; tėvo neryžtingumas savarankiškai priimti sprendimus dėl vaiko ir dažnas tėvo motinos (močiutės) dalyvavimas sprendimų priėmime. Tėvas turėjo žinių apie vaiko poreikių patenkinimą, tačiau jų neužtikrino. Po motinos mirties tėvas nerodė iniciatyvos susitikti su dukra ir tik po mobiliosios komandos konsultacijų ir paraginimų, pradėjo kontaktuoti su dukters laikinuoju prižiūrėtoju dėl susitikimo su ja. Specialistų vertinimu, mergaitė adekvačiai vertino susidariusią situaciją šeimoje, džiaugėsi, kad ja rūpinasi broliai, jautėsi jų mylima ir įvardino juos kaip patikimus asmenis. Tėvą matė kaip tam tikrų poreikių tenkintoją (tikisi daiktų gavimo, dalyvavimo pramogose). Atvejo vadybos posėdžio metu Tarnybos teritorinio skyriaus teikė nuomonę, kad šeimai reikalinga pagalba ir būtina tęsti vaiko laikinąją priežiūrą. Priimtas sprendimas tęsti vaiko laikinosios priežiūros priemonę bei sudarytas pagalbos planas, siekiant pokyčių dukters ir tėvo santykiuose. Kito posėdžio metu, Tarnybos teritorinis skyrius nurodęs, kad laikinoji priežiūra pas fizinį asmenį gali tęstis du mėnesius ir vaikas turi būti grąžintas tėvui arba turi kreiptis į teismą dėl leidimo paimti vaiką iš tėvo išdavimo, išsakė poziciją, kad vaiko laikinąją priežiūrą tikslinga nutraukti, o vaiką perdavus tėvui, šeimai bus teikiamos socialinio darbuotojo paslaugos. Dėl neišklaustos vaiko nuomonės, sprendimo priėmimas buvo atidėtas. Kito posėdžio metu, argumentuojant, jog: vaiko laikinosios priežiūros priemonės taikymo terminas baigėsi; tėvas pagal galimybes deda pastangas ir nori auginti dukrą; tėvo šeimai bus teikiamos socialinės paslaugos ir pagalba, priimtas sprendimas perduoti vaiką tėvui, nors mergaitė buvo išsakiusi kylantį nerimą, jeigu jai tektų gyventi su tėvu.

Dar vienu atveju mergaitė buvo paimta iš šeimos nustačius, kad motina dėl psichikos sutrikimų negeba savarankiškai pasirūpinti ja. Vaiko tėvui, teismui pripažinus jį biologiniu tėvu, iš karto buvo taikoma atvejo vadyba, kurios metu pastarasis dėjo aktyvias pastangas pasiruošti vaiko auginimui, bendradarbiavo su pagalbą teikiančiais specialistais, vykdė visus pagalbos plane numatytus j(si)pareigojimus. Teritorinis skyrius, nors buvo išlikusi dalis vaiko funkcionavimo, socialinės aplinkos ar kitų rizikos veiksnių, kuriuos galima kompensuoti intensyvia kompleksine pagalba, priėmė sprendimą dėl nurodymo teikimo savivaldybės administracijos direktoriui dėl vaiko laikinosios globos pabaigos. Gavus vaiko globėjo skundą, nurodymas buvo atšauktas ir organizuotas išplėstinis posėdis, kuriame, nepavykus suderinti pagalbos priemonių, kurios užtikrintų vaiko galimybę augti šeimoje, specialistų bendru sutarimu nuspręsta tęsti vaiko laikinąją globą. Kolegialių specialistų ir globėjo sutarimu, tėvo ir dukters susitikimai vyko socialinės paramos centro padalinyje, dalyvaujant šeimos atvejo vadybininkei ir psichologei. Psichologė teikė išvadą, jog yra stebimas glaudus tėvo ir dukros ryšys; vaikas lengvai ir saugiai eina į kontaktą su tėvu; tėvo žinių apie dukters individualias savybes, ritualus trūkumas priskirtas natūraliam pažinimo procesui, atsižvelgiant į vaiko raidą bei galimybę pažinti vaiko poreikius, norus tiesioginio bendravimo gyvenant kartu metu. Sprendimai dėl vaiko grąžinimo tėvui nebuvo priimti ne viename išplėstiniame posėdyje. Kontrolierė atkreipė dėmesį į negeranorišką globėjo požiūrį į vaiko tėvą (akcentavo tėvo negalią; išsakė abejones dėl tėvo galimybių rūpintis dukra). Globėjos nuomone, sprendimas atiduoti vaiką tėvui globai neužtikrino geriausių vaiko interesų.

Kiekviena situacija, kai sprendžiamas vaiko grąžinimo tėvams klausimas, yra individuali ir unikali, o valstybės bei savivaldybių institucijos privalo tinkamai ir atsakingai vykdyti savo pareigas šiose situacijose (išsamiai bei nešališkai išnagrinėti ir įvertinti visas galimybes vaikui augti savo šeimoje, kiekvieno iš tėvų galimybes tinkamai vykdyti savo pareigas vaikui, užtikrinti vaiko teises ir kt.). Kontrolierės nuomone, Tarnybos teritoriniuose skyriuose taikomi skirtingi tėvų (vieno iš jų) galimybių auginti vaiką vertinimo kriterijai, sudaro prielaidas vaiko teisių pažeidimams.

➔ Saugios vaiko globos aplinkos užtikrinimas

Vaikui, negalinčiam augti savo šeimos aplinkoje, privalo būti užtikrinta ypatinga apsauga ir parama. Šios vaiko teisės užtikrinimui ir tinkamam valstybės pareigos įgyvendinimui įvairaus lygmens teisės aktuose įtvirtintos vaiko globos procedūros bei jų priežiūros mechanizmai. Akivaizdu, kad iš nesaugios aplinkos paimtas vaikas yra itin pažeidžiamas ir privalo būti imtasi visų priemonių, siekiant užtikrinti saugias, vaiko visapusiškam ir harmoningam vystymuisi reikalingas sąlygas, tačiau praktikoje teisės aktų reikalavimai, nustatytos pareigos ne visada atsakingai įgyvendinamos.

Pavyzdžiui, vienu iš nagrinėtų atvejų, nepilnametė buvo laikinai apgyvendinta pas budintį globėją, kuris globojo vyresnį paauglį, turintį sveikatos problemų (globėjas nurodė, kad gali priimti nepilnametę tik kelioms dienoms). Nepilnametė kreipėsi į Tarnybos teritorinį skyrių ir informavo, kad globojamas paauglys vartoja alkoholį, elgiasi neadekvačiai, priekabiauja. Skyriaus specialistai priėmė sprendimą atlikti vaiko situacijos vertinimą ir nustatė būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį, tačiau nenustatė realaus pavojaus nepilnametės fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei arba realaus pavojaus, galinčio sukelti reikšmingą žalą vaiko sveikatai, todėl priėmė sprendimą nekeisti vaiką laikinai prižiūrinčio asmens iki bus priimtas ikiteisminio tyrimo pareigūnų sprendimas dėl galimos veikos sudėties. Specialistai teigė, kad gautų (turimų) duomenų nepakanka manyti, jog nepilnametė galėjo patirti seksualinį smurtą. Tik gavęs policijos informaciją apie pradėtą ikiteisminį tyrimą dėl galimos nusikalstamos veikos, numatytos Baudžiamojo kodekso 149 straipsnyje, padarymo, Teritorinis skyrius priėmė sprendimą pakeisti laikinai prižiūrintį asmenį. Konkrečiu atveju buvo konstatuota, jog Teritorinio skyriaus specialistai, savo veiksmais (neveikimu) pažeidė vaiko (nepilnametės) teises ir teisėtus interesus. Taip pat buvo konstatuota, kad savivaldybė neskiria reikiamo dėmesio ir nesiima priemonių, kad vaikai, paimami iš nesaugios aplinkos, būtų apgyvendinami saugioje, jų poreikius atitinkančioje aplinkoje.

4.4. GLOBĖJO PARINKIMO LIKUSIAM BE TĖVŲ GLOBOS VAIKUI TVARKOS APRAŠO PAKEITIMO INICIATYVA

Ataskaitiniu laikotarpiu tęsėsi socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Globėjo (rūpintojo) parinkimo likusiam be tėvų globos vaikui tvarkos aprašo patvirtinimo“ projekto Nr.20-9708(2) derinimas.

Kontrolierė pakartotinai atkreipė dėmesį, kad projekte nėra atskleistos ir nustatytos globėjo parinkimo konkrečiam vaikui reikšmės turinčios aplinkybės bei kriterijai, garantuosiantys vaiko interesų užtikrinimą globėjo ar (ir) budinčio globotojo (toliau – globėjo) parinkimo procese. Pažymėta, jog projekto nuostatos nesudaro prielaidų užtikrinti globėjo parinkimo proceso skaidrumo, priimamų sprendimų objektyvumo ir pagrįstumo, nenustatytos priimtų sprendimų objektyvumo bei pagrįstumo patikros (esant poreikiui) galimybės, taip pat kriterijai, kuriais remiantis užtikrinamas objektyvus reikšmingų aplinkybių vertinimas.

Kontrolierės nuomone, įvertinant, kad vaiko interesų užtikrinimas nustatant vaikui globą ir paskiriant globėją galimas tik tada, kai įvertinamos visos aplinkybės susijusios su konkrečios vaiko poreikiais bei globėjo galimybės juos užtikrinti konkrečioje situacijoje, t. y. globėjo parinkimas yra (turėtų būti) procesas, kurio metu specialistų komanda be tėvų globos likusiam vaikui parenka geriausiai jo poreikius galinčius patenkinti globėjus, taip pat tai, kad savivaldybės administracijai rekomendacijas dėl konkrečiam vaikui parenkamo globėjo teikia (gali teikti) daug subjektų, projekte pagrindinį dėmesį tikslinga skirti detaliai globėjo parinkimo aspektų, kurie turėtų būti įvertinti šiame procese (kokiais kriterijais remiantis parenkamas globėjas (budintis globotojas) vaikui reglamentavimui. Pakartotinai buvo siūlyta įvertinti Valstybės kontrolės¹⁹ bei Specialiųjų tyrimų tarnybos²⁰ išvadas.

Derinimo metu atkreiptas projekto rengėjų dėmesys, kad pagal Civilinio kodekso nuostatas, globos centras bei valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija yra tik dalis subjektų, turinčių teisę teikti rekomendacijas dėl globėjo kandidatūros, tačiau projekte nėra reglamentuota kokie subjektai ir kokius veiksmus turės atlikti, kai rekomendacijas dėl globėjo skyrimo savivaldybės administracijos direktoriui pateiks kitos valstybinės institucijos ir įstaigos, nevyriausybinės organizacijos, dirbančios vaiko teisių apsaugos srityje.

Taip pat pakartotinai buvo siūlyta įvertinti, ar tikslingas kitų teisės aktų nuostatų atkartojimas (pavyzdžiui, Vaiko globos organizavimo nuostatų), taip pat normų, susijusių su vieno iš vaiko globos nustatymo etapų – pasirengimu nustatyti globą, dėstymas ir detalizavimas projekte, kurio tikslas yra reglamentuoti likusio be tėvų globos vaiko globėjo parinkimo tvarką bei nustatyti aiškius kriterijus. Kontrolierės nuomone, neabejotinai svarbūs pasirengimo nustatyti vaikui globą (įskaitant ir globėjo parinkimo organizavimo) procesai turėtų (galėtų) būti detalčiau aptarti papildant šiuo metu galiojančius Vaiko globos organizavimo nuostatus bei Vaiko laikinosios globos organizavimo nuostatus.

Kontrolierė nepritarė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyvai nustatyti skirtingus globėjo parinkimo kriterijus pagal vaiko globos rūšis (laikinoji, nuolatinė) ir globos formas. Pakartotinai pasiūlyta nustatyti socialinės globos įstaigos, kaip vaiko globėjo parinkimo tvarką ir kriterijus (galinti užtikrinti vaiko ryšį su šeima, užtikrinanti vaiko poreikius, teikianti kokybiškas vaiko socialinės globos paslaugas, t. y. kurios licencijos galiojimo nesustabdė, nepanaikino kompetentingos institucijos, dėl licencijos sustabdymo ir (ar) panaikinimo nėra ginčo teisme, nėra kompetentingų institucijų nustatytų ir nepašalintų esminių kaip globėjo veiklos trūkumų ir pan.).

Derinimo metu atkreiptas dėmesys, kad projekto nuostatos ne visa apimtimi suderintos su kitais teisės aktais, reglamentuojančiais globos organizavimo santykius, kai kurios kitų galiojančių teisės aktų nuostatos šiuo Projektu keičiamos ar dėstomos plečiamai, atkartojamos Projekte netiksliai, todėl sukurs teisinio neaiškumo situaciją ir kolizijas, o tai savo ruožtu neužtikrins vienodo teisės normų taikymo, vienodos praktikos formavimo, kels pagrįstas abejones dėl priimtų sprendimų objektyvumo ir skaidrumo.

4.5. IŠVADOS DĖL INICIATYVOS KEISTI VAIKO GLOBOS INSTITUCIJOJE NUSTATYMO PAGRINDUS

¹⁹ Valstybės kontrolės 2014 m. sausio 31 d. valstybinio audito ataskaita Nr. VA-P-10-3-1 „Ar vaiko globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausius interesus“.

²⁰ Specialiųjų tyrimų tarnybos 2019 m. spalio 1 d. Antikorupcinio vertinimo išvada Nr. 4-01-8443 „Dėl budinčių globotojų atrankos proceso ir vaiko laikinosios globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymo.“

Atsakydama į Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto prašymą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė teikė nuomonę dėl Civilinio kodekso²¹ ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo²² pakeitimų.

Pasiūlyta nepritarti projekto autorių – Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtam Civilinio kodekso pakeitimo projektui dalyje, kuria siūloma keisti Civilinio kodekso 3.261 straipsnį nustatant, kad vaiko globa institucijoje gali būti nustatyta, kai „vaiko globa (rūpyba) šeimoje, globos centre arba šeimynoje prieštarautų vaiko interesams“. Kontrolierė pažymėjo, jog projekto aiškinamajame rašte nėra pateikti šio pakeitimo argumentai ir, išsakė nuomonę, kad pritarimas šiam siūlymui galėtų skatinti formuotis praktiką, kai argumentuojant geriausiais vaiko interesais, dėl nepakankamai išvystytos vaikų globos šeimoje, globos centruose (tik laikinosios globos atvejais) ir šeimynose sistemos, vaikai bus apgyvendinami vaikų globos institucijose. Taip pat atkreiptas dėmesys, kad nustatant vaikui globą visais atvejais turi būti vadovojamasi geriausių vaiko interesų pirmumo ir kitais principais, įtvirtintais Civilinio kodekso 3.249 straipsnio 1 dalyje, o teisės aktų nuostatos turi būti aiškinamos ir taikomos sistemiskai. Tai reiškia, kad ir galiojančios redakcijos Civilinio kodekso nuostatos išimtiniais atvejais leidžia nustatyti vaikui globą vaikų globos institucijoje, todėl siūlomas pakeitimas yra perteklinis.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo projektą pasiūlyta papildyti nuostata, kad vaiko globėju negali būti skiriamas asmuo, su kuriuo buvo nutraukta tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartis, sudaryta su globos centru, dėl netinkamo jos vykdymo.

4.6. TARPINSTITUCINĖ DEINSTITUCIONALIZACIJOS STEBĖSENOS DARBO GRUPĖ

Ataskaitiniu laikotarpiu įstaigos atstovas tęsė darbą Socialinės apsaugos ir darbo ministro sudarytoje Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų plano tarpinstitucinės stebėsenos grupės veikloje.

Grupė buvo supažindinta su parengta veiksmų plano priemonių komunikacijos strategija bei Neįgaliųjų reikalų departamento koordinuojamo projekto „Nuo globos link galimybių: bendruomeninių paslaugų plėtra“ (apsaugotas būstas, įdarbinimas su pagalba, socialinės dirbtuvės, pagalba priimant sprendimus) eiga ir rezultatais. Apsaugoto būsto paslaugas iki šio laikotarpio gavo 149 asmenys (su 11 buvo nutrauktos sutartys): Vilniaus regione – 58; Kauno regione – 9; Šiaulių regione – 14; Tauragės regione – 22; Telšių regione – 18; Marijampolės regione – 28. Įdarbinimo paslaugas gavo 199 asmenys (su 40 buvo nutrauktos sutartys). Faktiškai paslaugos pradėtos teikti nuo 2021 m. liepos mėn. Iki 2021 m. rugsėjo 4 d. buvo sudaryta 30 pagalbos atliekant įsidarbinimo procedūras sutarčių bei 3 lydimosios pagalbos įsidarbinus sutartys. Pagalbos priimant sprendimus paslaugas gavo 353 asmenys (su 17 buvo nutrauktos sutartys). Reikia svarstyti paslaugos koncepciją, pavyzdžiui, ar tai socialinė paslauga ar alternatyva veiksnio apribojimo prevencijai, pasitelkti skėtines nevyriausybinės organizacijas ir šiuos klausimus spręsti veiksnio klausimų kontekste. Socialinių dirbtuvių veikloje iki šiol dalyvavo 454 asmenys (su 43 buvo nutrauktos sutartys). Socialinių dirbtuvių veiklos turinys yra labai įvairus, skirtingose dirbtuvėse skirtingai pasiskirstę paslaugas teikiantys specialistai (socialiniai darbuotojai, jų padėjėjai, rinkodaros specialistai ir meistrai). Reikalinga analizė dėl paslaugų įkainių ir kaip šios paslaugos galėtų įsiliesti į bendrą bendruomeninių paslaugų koncepciją. Šiuo metu asmenys gauna stipendiją, jeigu tai būtų socialinė paslauga, asmeniui reikėtų mokėti iki 20 proc. savo pajamų, todėl turėtų būti pradėti svarstymai dėl šios paslaugos reglamentavimo.

Nuo 2030 m. negalią turintys asmenys neturėtų būti nukreipiami į institucinę globą, o nuo 2024 m. – nebesiunčiami į pertvarkos procesą patenkančias institucijas, įgyvendinimui. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktais duomenimis, siekiama sukurti ilgalaikės priežiūros sistemą, kuri apima paslaugas ir senyvo amžiaus asmenims ir asmenims su negalia, planuojama kurti ir plėtoti ilgalaikės priežiūros paslaugas

²¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.246, 3.250, 3.253, 3.254, 3.254(1), 3.257, 3.261, 3.262, 3.264, 3.268, 3.269 ir 3.276(1) straipsnio papildymo įstatymo projektas Nr. XIIP-4820.

²² Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 30, 36, 36(5) ir 42 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-4822.

– nestacionarias ambulatorines paslaugas, paslaugas dienos centruose ir paslaugas stacionare. 2022 m. rudenį planuojama pateikti Seimui Ilgalaikės priežiūros įstatymo projektą.

Aptartas ir vaikų su negalia ugdymo aspektas. Nuo 2024 m. vaikai su negalia bus ugdomi bendrojo ugdymo mokyklose, tačiau ugdymo modelis neapima socialinių įgūdžių ugdymo, kurie reikalingi vaikams su negalia. Socialinių įgūdžių trūkumas gali tapti iššūkiu pereinant prie įtraukiojo ugdymo.

Veiksmų plane numatytos priemonės (ir skirtas finansavimas) turi būti įgyvendintos iki 2023 m., todėl reikia pasiręsti naujam deinstitutionalizacijos laikotarpiui, kuris didžiąją dalimi bus finansuojamas iš naujojo Europos Sąjungos periodo lėšų, įtraukiant nevyriausybinės organizacijos ir tikslines grupes į paslaugų planavimą, organizavimą ir teikimą. Šiuo tikslu buvo rengiamas ir pristatytas Tarpinstitucinės stebėsenos grupei perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų bendruomeninių paslaugų regiono žemėlapis. Žemėlapis, kaip analitinis įrankis, rengiantis naujam žmonių su negalia globos deinstitutionalizacijos etapui reikšmingas daugeliu aspektų, tačiau išskirtinas siekis skatinti lygiavertę atsakomybę, paslaugų teikėjų (įskaitant savivaldybes) iniciatyvą ir atsakomybę, nevyriausybinių organizacijų įtrauktį. Ne mažiau svarbu yra atpažinti tuos asmenis, kurie šiuo metu nėra jokių paslaugų gavėjai ir yra priklausomi nuo savo artimųjų globos, tam, kad suteikti artimiesiems paslaugas (pavyzdžiui, laikino atokvėpio) ir jų globojamiems asmenims pagalbą. Žemėlapio gairės sukonstruotos iš keleto dalių, apima tiek esamus paslaugų gavėjus, tiek tuos, kurių socialinių paslaugų akiratyje nėra. Asmeninės pagalbos teikimas, mąsto didinimas ir tęstinumo užtikrinimas taip pat yra žemėlapyje. Kiekviena paslauga ir jų įvairovė yra būtina kiekvienos savivaldybės lygmenyje, o paslaugų poreikis turėtų būti identifikuojamas kuo ankstesniame amžiuje ir pradėtos teikti paslaugos. Žemėlapio sudarymas yra gana sudėtingas bei daug klausimų ir diskusijų grupėje keliantis procesas.

4.7. VAIKŲ ASMENS DUOMENŲ APSAUGA

Kontrolierės metinėse veiklos ataskaitose ne kartą ir įvairiais aspektais buvo nagrinėjamas įvaikinimo konfidencialumo, įvaikintų vaikų ir įtėvių asmens duomenų apsaugos ir neteisėto atskleidimo klausimas.

Ataskaitiniais metais vėl buvo sugrįžta prie šios temos nagrinėjimo ir galimų sprendimo būdų paieškos, nes išliko aktuali įvaikinimo paslapties atskleidimo dėl netinkamos sąsajos tarp valstybės registru ir informacinių sistemų realizacijos, problema.

Neretai įvaikinimo paslaptis atskleidžiama (įvaikintų vaikų duomenys (naujos pavardės, lankomos ugdymo, sveikatos priežiūros įstaigos), duomenys apie įtėvius) dėl asmens duomenų atnaujinimo per sąsajas su Lietuvos Respublikos gyventojų registru, taip pat dėl Elektroninės sveikatos paslaugų ir bendradarbiavimo infrastruktūros informacinės sistemos (ESPBI IS) bei sveikatos priežiūros įstaigų informacinių sistemų netinkamos tarpusavio sąveikos.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos organizuotame tarpinstituciniame pasitarime, skirtame aptarti galimus problemos sprendimo būdus, buvo pristatyti ir susitarta dėl Gyventojų registro bei ESPBI IS valdytojų ir tvarkytojų tolimesnių proaktyvių veiksmų prižiūrint registru ir informacinių sistemų sąsajas, diegiant papildomas technines priemones įvaikinimo konfidencialumui užtikrinti.

Dar iki organizuoto susitikimo ESPBI IS buvo atliktas visų įvaikintų vaikų ir su jais susijusių asmenų duomenų atnaujinimas pagal Gyventojų registro duomenis. Atlikti papildomi programavimo darbai – periodiškai (kartą per parą) duomenų atnaujinimas bei visų įvaikintų vaikų duomenų atnaujinimas pagal Gyventojų registro pateiktą duomenų šaltinį. Pristatyti pacientų atstovavimo blokavimo techniniai sprendimai, kai kreipiasi vaiko globėjas.

Susitikime aptarti galimi ir planuojami veiksmai derinant ESPBI IS ir sveikatos priežiūros įstaigų (SPĮ) informacinių sistemų sąsajas. Planuojama, kad ESPBI IS iš SPĮ informacinių sistemų gaus duomenis apie vaiko atstovus bus atliekama šių duomenų aktualizavimo patikra.

Įgyvendinant paciento (vaiko) duomenų validaciją gaunant duomenis iš SPĮ informacinių sistemų iki 2021 m. pabaigos planuota atlikti programavimo darbus, po kurių SPĮ IS veiks taip, kad nesutapus perduodamiems

duomenims apie vaiko atstovą su duomenimis, esančiais Gyventojų registre, ESPBI IS juos gražins su klaidos žyma. Taip pat ESPBI IS paciento lange bus rodomi tik aktualūs atstovavimai.

Pažymėtina, kad aukščiau nurodytų techninių priemonių įgyvendinimu išsprendžiami su įvaikinimo konfidencialumo apsauga susiję klausimai, tačiau lieka spręstinis panašaus pobūdžio asmens duomenų apsaugos problemos, susijusius su nuolatinės globos vaikui nustatymu.

REKOMENDACIJOS:

- ✘ Vykdyti nuolatinę deinstitutionalizacijos procese įgyvendinamų priemonių ir pasiektų rezultatų peržiūrą, esant poreikiui tobulinti ir keisti įgyvendinamas priemones. Siekiant išvengti vaiko paėmimo iš šeimos, ypatingą dėmesį sutelkti į priemones, skirtas užtikrinti savalaikę pagalbą šeimai ir jos prieinamumą.
- ✘ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai įsivertinti Civilinio kodekso nuostatų dėl globėjo duomenų ir vaiko globos vietos neatskleidimo tėvams, iš kurių paimitas vaikas, taikymo praktiką, parengti ir pateikti teritoriniams skyriams rekomendacijas dėl šių nuostatų įgyvendinimo.
- ✘ Užtikrinti globėjo (rūpintojo) parinkimo likusiam be tėvų globos vaikui proceso skaidrumą, priimamų sprendimų pagrįstumo ir objektyvumo patikros (esant poreikiui) galimybes, nustatyti globėjo ar budinčio globotojo parinkimo konkrečiam vaikui kriterijus.
- ✘ Ieškoti galimybių įgyvendinti technines priemones, užtikrinsiančias asmens duomenų apsaugą valstybės ir žinybiniuose registruose nuolatinės globos vaikui nustatymo atvejais.

V. VAIKAS MIGRACIJOS PROCESU

5.1. NETEISĖTAI VALSTYBĖS SIENĄ KIRTUSIŲ UŽSIENIEČIŲ VAIKŲ PIRMINĖS PRIĖMIMO SĄLYGOS

Tarptautinės migracijos reiškinys – procesas, su kuriuo susiduria visi pasaulio regionai bei visuomenės. Nuo šio amžiaus pradžios migrantų vaikų skaičius visame pasaulyje auga. Jungtinių Tautų Ekonomikos ir socialinių reikalų departamento skaičiavimais, 2020 m. 35,5 mln. vaikų gyveno už savo gimimo šalies ribų, 11,5 mln. daugiau nei 2000 m. 2021 m. pabėgėlių ir migrantų skaičius augo ir buvo tikimasi, kad ši tendencija išliks ir 2022 m.²³ 2021 m. į Europą atvyko daugiau nei 165,5 tūkst. pabėgėlių ir migrantų (13 proc. iš jų yra vaikai).²⁴

Migruojantys vaikai yra ypač pažeidžiami dėl savo amžiaus, lyties, sveikatos, religijos, tautinės, etninės ar socialinės kilmės, seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės, neretai atskirties nuo savo tėvų ar kitų teisėtų globėjų, dėl atstumo nuo namų (pažįstamos aplinkos) ir kt. Nepriklausomai nuo vaiko (šeimos) kelionės tikslų ar sąlygų (ekonominė migracija, prieglobsčio paieška, šeimos susijungimas, kt.), nepriklausomai nuo vaiko ir jo tėvų ar kitų teisėtų globėjų pilietybės, migracijos statuso, priimtų sprendimų ar pan., valstybė privalo užtikrinti visas Vaiko teisių konvencijoje nustatytas, kiekvienam vaikui garantuojamas teises.

Vaikų migrantų priėmimo sąlygos apima ne tik saugų ir tinkamą apgyvendinimą, bet ir visas reikiamas paramos paslaugas, kuriomis užtikrinama vaiko interesų apsauga ir gerovė, pavyzdžiui, nepriklausomo atstovavimo paslaugos, taip pat galimybė naudotis švietimo paslaugomis, sveikatos priežiūros paslaugomis, psichologine ir socialine parama, su laisvalaikiu ir integracija susijusiomis priemonėmis²⁵. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje Nr. 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo (Priėmimo sąlygų direktyva), nustatyta, jog nacionalinės valdžios institucijos pirmiausia turėtų

²³ Child migrants: Irregular entry and asylum, Briefing 2022-02-09, European Union, 2022.

²⁴ Refugee and Migrant Crisis in Europe, Humanitarian Situation Report No. 42, UNICEF.

²⁵ Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai „Vaikų migrantų apsauga“; COM(2017) 211.

pasirūpinti specialių priėmimo poreikių turinčių asmenų priėmimu, kad užtikrintų, jog toks priėmimas būtų specialiai pritaikytas jų specialiems priėmimo poreikiams tenkinti; jog nuspręsdamos dėl apgyvendinimo sąlygų, valstybės narės turėtų atsižvelgti į vaiko interesus.

Lietuva iki 2021 m. nebuvo susidūrusi su masiniu užsieniečių antplūdžiu, todėl susidariusią kritinę situaciją buvo sudėtinga valdyti dėl patirties stokos, tinkamų apgyvendinimo vietų, paslaugų, žmogiškųjų ir kitų resursų trūkumo, nepakankamo specialistų pasirengimo ir kt. Situacijos sudėtingumą komplikavo ir pandemine padėtis.

2021 m. vasarą neteisėtai atvykę užsieniečiai buvo apgyvendinami Valstybės sienos apsaugos tarnyboje, valstybės bei savivaldybių apgyvendinimo vietose (buvusiose mokyklose, globos namuose, oro uosto administraciniame pastate, kt.). Tarp atvykusiųjų buvo daugiau nei 600 vaikų.

2021 m. liepos – rugsėjo mėn. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai lankėsi laikinosiose užsieniečių apgyvendinimo vietose. Vizitų metu nustatyta, jog šeimos su nepilnamečiais vaikais laikinai buvo apgyvendintos Valstybės sienos apsaugos tarnybos užkardų, pasienio kontrolės punktų administracinėse patalpose, ne gyvenamosios paskirties patalpose (garažuose, salėse) bei teritorijoje pastatytose palapinėse, angaruose, taip pat buvusių mokyklų bei globos namų kambariuose, salėse, klasėse. Rudenį kai kuriuose Valstybės sienos apsaugos tarnybos teritoriniuose padaliniuose pradėti įrengti moduliniai nameliai, tačiau dalis užsieniečių vis dar gyveno palapinėse ir angaruose. Pirmenybė perkeliant į nuolatines apgyvendinimo vietas buvo teikiama šeimoms su vaikais, kitoms pažeidžiamoms grupėms, tačiau perkėlimo sprendimai buvo dažnai atidedami, nes apgyvendinimo vietos nebuvo paruoštos (patalpos remontuojamos, atliekami švarinimo darbai). Daugumoje vietų užsieniečiai buvo apgyvendinti didelėmis grupėmis, neužtikrinant privatumo: šeimos su vaikais buvo apgyvendinamos su vienišais vyrais ir moterimis, nelydimi nepilnamečiai buvo apgyvendinami kartu su jiemis nepažįstamais asmenimis, ne visose apgyvendinimo vietose užsieniečiai buvo apgyvendinami pagal atskiras pažeidžiamas grupes, lytį, etninę priklausomybę. Kambariuose buvo bandoma sukurti atskiras erdves atidalinant jas užuolaidomis iš paklodžių. Apgyvendinimo vietų sanitariniai mazgai buvo nepritaikyti dideliame žmonių skaičiui, gyventojai skundėsi ribota prieiga prie karšto vandens. Atšalus orams, užsieniečiai skundėsi šiltų drabužių bei avalynės trūkumu, šildymo sprendimų nebuvimu. Esant lietingiems orams, palapinėse buvo šlapia.

Vizitų metu taip pat nustatyta, jog maitinimo organizavimas skirtingose apgyvendinimo vietose skyrėsi iš esmės, t. y. vienose – dar liepos mėn. buvo pradėtas kasdiena tiekti šiltas maistas, kitose – ilgą laiką buvo teikiami sauso maisto daviniai ir tik vėliau pradėtas tiekti šiltas maistas, kartais tik du kartus per savaitę. Maisto racioną papildydavo nevyriausybinių organizacijų teikiama parama maisto produktais. Gyventojai skundėsi pieno vaikams ir mišinių kūdikiams trūkumu, sauso maisto davinio turiniu bei virškinimo sutrikimais dėl tiekiamo maisto. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės vertinimu, sauso maisto davinys yra tik trumpalaikis sprendimas organizuojant maitinimą atvykusiems užsieniečiams. Nors sauso maisto davinys galimai atitinka rekomenduojamas paros maistinių medžiagų ir energijos normas, turėtų būti ieškoma kitų ilgalaikių sprendimų, kaip užtikrinti sveikatai palankią vaikų mitybą: kiekvieną dieną vaikai turi gauti šilto maisto, turi būti patiekta daržovių ir vaisių. Galimybė ruošti maistą patiems būtų tinkamas sprendimas tiek valstybės resursų, tiek žmonių užimtumo ir individualių poreikių tenkinimo aspektais.

Daugelyje apgyvendinimo vietų nebuvo sudarytos sąlygos vaikams žaisti, užsiimti aktyvia fizine veikla, nes judėjimo galimybes riboja apgyvendinimo vietą juosianti tvora. Retoje apgyvendinimo vietoje buvo lauko įrengimai vaikams žaisti. Užimtumo paslaugos nebuvo organizuojamos. Kai kuriose apgyvendinimo vietose buvo ribojamos užsieniečių, tame tarpe ir vaikų, galimybės išeiti į lauką, čia leisti laisvalaikį ir pan.

Laikinosiose užsieniečių apgyvendinimo vietose nebuvo dirbančių socialinių darbuotojų, psichologų. Valstybės institucijoms pagalbą ir paslaugas teikė nevyriausybinė organizacijų darbuotojai. Operacijų vadovo sprendimu patvirtinus sveikatos priežiūros paslaugų teikimo užsieniečiams tvarką, ne visose apgyvendinimo vietose šios paslaugos buvo prieinamos: mobilios medikų komandos atvykdavo nereguliariai (susidurta su sunkumais organizuojant šias komandas savivaldybėse), buvo atvejų, kai greitoji medicinos pagalba neatvykdavo į iškvietimus.

Pastebėta keitimosi informacija apie nelydimus nepilnamečius bei šeimų apgyvendinimo sprendimus tarp Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos bei už migracijos srautų valdymą atsakingų institucijų problema.

Atsižvelgiant į ypatingą vaikų pažeidžiamumą migracijos kontekste, Kontrolierės nuomone, valstybė bei kompetentingos institucijos privalo užtikrinti, jog tiek migracijos politikos planavimo, tiek įgyvendinimo bei sprendimų priėmimo individualiais atvejais procesuose vaikams būtų skiriamas ypatingas dėmesys, siekiant sudaryti galimybes naudotis jiems garantuojamomis teisėmis. Siekiant bendrų ir koordinuotų veiksmų, yra itin svarbus aktyvus bei kryptingas institucijų bendradarbiavimas vaiko apsaugos migracijoje klausimais.

5.2. UŽSIENIEČIŲ MIGRANTŲ VAIKŲ PRIĖMIMO SĄLYGOS APGYVENDINIMO CENTRUOSE

Reaguodama į kardinalius pokyčius migracijos srityje, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą dėl užsieniečių migrantų vaikų padėties užsieniečių apgyvendinimo centruose, kurio metu buvo vertinamas migrantų vaikų apgyvendinimas, maitinimas, aprūpinimas, švietimo, sveikatos priežiūros, socialinių bei psichologo paslaugų teikimas, laisvalaikio praleidimo galimybės, pažeidžiamumo vertinimo procedūros, kt.

Siekdami išsiaiškinti, įvertinti migrantų vaikų situaciją, Įstaigos atstovai lankėsi apgyvendinimo vietose: Pabradės ir Medininkų užsieniečių registracijos centruose (URC), Pabėgėlių priėmimo centre Rukloje, Naujininkų pabėgėlių stovykloje, bendravo su apgyvendinimo vietų vadovais bei darbuotojais, paslaugas teikiančiais darbuotojais (sveikatos priežiūros specialistais, mokytojais), savanoriais bei pačiais gyventojais. Taip pat buvo lankytasi Vilniaus lietuvių namuose bei su mokyklos administracija aptartas pasiruošimas teikti švietimo paslaugas vaikams užsieniečiams nuolatiniuose apgyvendinimo centruose.

2021 m. rugsėjo mėn. buvo pristatytas Vidaus reikalų bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų užsieniečių apgyvendinimo planas, pagal kurį neteisėtai į Lietuvos Respubliką atvykę užsieniečiai iš pasienio užkardų, savivaldybių patalpų per mėnesį turėjo būti perkelti į nuolatinius apgyvendinimo centrus. Už pažeidžiamų asmenų kategorijos asmenų (šeimos su vaikais, nėščiosios, asmenys su negalia, nelydimi nepilnamečiai) apgyvendinimą buvo atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, už likusių asmenų – Vidaus reikalų ministerija. Nutarta, jog Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pavaldume esantis Ruklos pabėgėlių priėmimo centras bus išplėstas, įkurta Naujininkų pabėgėlių stovykla. Planuota iki 2021 m. spalio mėn. perkelti asmenis į nuolatinius apgyvendinimo centrus, pirmiausia – pažeidžiamus asmenis. Naujininkų pabėgėlių stovykloje planuota apgyvendinti šeimas su vaikais per rugsėjo mėn., tačiau apgyvendinimo terminas ne kartą buvo nukeltas dėl įvairių priežasčių. Dėl šios priežasties šeimos iš pasienio užkardų, savivaldybių apgyvendinimo vietų buvo apgyvendintos Medininkų URC.

Įstaigos duomenimis 2021 m. pabaigoje nuolatinėse užsieniečių apgyvendinimo vietose buvo 716 vaikų.

➔ *Apgyvendinimas*

Migrantų apgyvendinimo sprendimai skirtingose Europos šalyse atspindi jų skirtingas socialines ir ekonomines aplinkybes bei sąlygas. Valstybės turėtų užtikrinti, kad tarptautinės migracijos kontekste atsidūrusių vaikų gyvenimo lygis atitiktų jų vystymąsi; kad gyvenamosios patalpos be reikalo neapribotų vaikų kasdienio judėjimo, įskaitant *de facto* judėjimo apribojimus, bei skatinti tarptautinės migracijos paveiktų šeimų socialinę įtrauktį ir visišką integraciją į priimančiąją visuomenę²⁶.

²⁶ Jungtinių Tautų Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų narių teisių apsaugos ir Vaiko teisių komitetų bendrieji komentarai: dėl valstybių įsipareigojimų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste, kilmės, tranzito, paskirties ir grįžimo šalyse,

Lietuvoje prieglobsčio prašytojai gali būti apgyvendinami Valstybės sienos apsaugos tarnyboje, Pabėgėlių priėmimo centre ir kitose apgyvendinimo vietose. Vidaus reikalų bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų pavaldumo apgyvendinimo vietose, užsieniečiai buvo apgyvendinti skirtingomis sąlygomis – pastatuose ir modulinuose nameliuose.

Įstatymiškai buvo pasirinkta praktika užsieniečius, tarp jų ir vaikus, apgyvendinti uždaruose centruose be teisės išvykti iš apgyvendinimo vietos. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, įvertindama izoliacijos žalą vaiko raidai, siūlė Užsieniečių teisinės padėties įstatymo pakeitimo projektą papildyti nuostatomis, jog organizuojant paslaugas vaikams prioritetas būtų skiriamas paslaugų teikimui už apgyvendinimo vietos ribų, kai yra valdoma pasišalinimo iš laikino apgyvendinimo vietos rizika. Kontrolierės vertinimu, valstybei pasirinkus uždarą užsieniečių apgyvendinimo būdą, paslaugų teikimą išimtinai apgyvendinimo vietose, nėra skatinama vaikų visapusiška raida bei vystymasis, nepatenkinami jų emociniai poreikiai, nesudaromos galimybės socializacijai vietos (vaikų) bendruomenėse, o tai veikia vaikų psichinę sveikatą, galimybes tobulėti.

Tyrimo metu nustatyta, jog migrantų šeimos su vaikais yra apgyvendintos uždaruose, tvoromis apjuostose įstaigose, kuriose galioja kontrolės mechanizmai, perimetras saugomas pareigūnų, kai kur langai apsaugoti grotomis. Visose apgyvendinimo vietose šeimos su nepilnamečiais vaikais buvo apgyvendintos laikantis privatumo reikalavimų, tačiau gyvenimo sąlygos pastatuose ir modulinų namelių stovyklose skirtingos. Modulinų namelių apgyvendinimo vietų aplinka nėra palanki vaikams (mažai erdvės judėti lauke), šeimų gyvenimo sąlygos yra nepatenkinamos dėl mažos kvadratūros, ypač šeimų su kūdikiais, nėščiujų atvejais, nes žiemos metu į higienos patalpas tenka eiti per lauką. Gyventojai skundėsi higienos patalpų bei karšto vandens jose trūkumu.

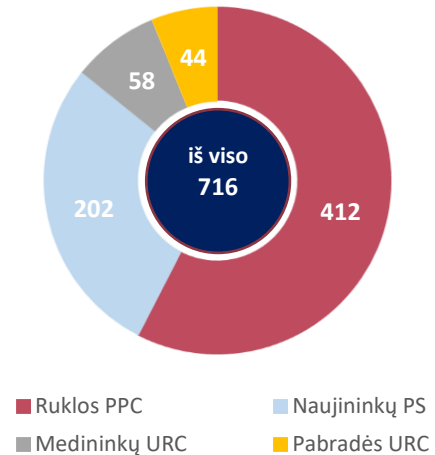
➔ Maitinimas

Maitinimas yra viena iš materialinių prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygų. Tinkama mityba susijusi su bendriausiu valstybių įsipareigojimu pagal Vaiko teisių konvenciją, taip pat tai viena iš sveikatos užtikrinimo garantijų ir svarbus teisės išpažinti tikėjimą elementas. Kiekviena valstybė, atsižvelgdama į nacionalines sąlygas ir savo galimybes, turi imtis reikiamų priemonių padėti tėvams užtikrinti vaikams tinkamą gyvenimo lygį, o prireikus, teikti materialinę paramą ir remti programas, ypač aprūpinimo maistu, drabužiais ir būstu. Turi būti priimamos priemonės, kurios padėtų įgyvendinti valstybių įsipareigojimus užtikrinti galimybes gauti pakankamai maistingus, kultūriškai tinkamus ir saugius maisto produktus, kovoti su prasta mityba, atsižvelgiant į konkretų kontekstą²⁷.

Maitinimo paslaugų organizavimu rūpinasi užsieniečių apgyvendinimo įstaigos. Priklausomai nuo įstaigos pavaldumo, taikomi skirtingi maitinimo organizavimo būdai, t. y. užsieniečių registracijos centruose taikomas centralizuotas maitinimo būdas, Pabėgėlių priėmimo centre ir Naujininkų pabėgėlių stovykloje –gyventojai savarankiškai gamina maistą įrengtose virtuvėse, jiems mokama nustatyto dydžio pašalpa maisto produktams.

Užsieniečių registracijos centruose: maitinimas gali būti tradicinis, alternatyvus bei vegetarinis; vaikai maitinami centralizuotai, 3 kartus per dieną tiekiamas šiltas maistas (pavakariai vaikams teikiami kartu su pietumis); maisto energijos normos atitinka rekomenduojamas paros normas; remiantis orientaciniu 10 dienų valgiaraščiu, kasdien teikiama daržovių, vaisių. Visgi, neišvengiamai gaunami nusiskundimai dėl maitinimo kokybės ir kiekio, vaisių ir daržovių, pieno mažiems vaikams trūkumo; dėl neatitikimo individualių šeimų

Migrantų vaikų skaičius apgyvendinimo vietose

CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23; dėl bendrųjų principų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22.

²⁷ Bendrasis komentaras Nr. 15 (2013) dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis, CRC/C/GC/15.

religinių įsitikinimų; kultūriškai svetimo maisto. Visose apgyvendinimo vietose papildomai maistu gyventojus rėmė nevyriausybinių organizacijų, kiti rėmėjai. Taip pat buvo sudaromos galimybės papildomai maisto įsigyti mobiliose ar stacionarijose įrengtose parduotuvėse, arba maisto įsigijimą organizuodavo darbuotojai.

Užsieniečiai turi skirtingus nuo Europos kultūrų mitybos modelius, gaminimo būdus. Galimybių gaminti maistą sudarymas geriau atitinka užsieniečių individualius poreikius, leidžia išlaikyti savo etnines bei religines tradicijas ir kt. Kontrolierės nuomone, vykdant centralizuotą maitinimą, tikslinga nustatyti aiškias maitinimo tipo (vegetarinis, tradicinis, alternatyvus) pasirinkimo galimybes; apgyvendinimo centrai turėtų skatinti gyventojus ir sudaryti jiems sąlygas palaikyti švarą bei tvarką bendroje maisto gaminto erdvėje.

➔ *Aprūpinimas*

Tarptautiniuose teisės aktuose nustatyti valstybių įsipareigojimai rūpintis vaikais pabėgėliais, užtikrinti deramą apsaugą ir humanitarinę pagalbą. Valstybės įpareigos padėti tėvams, remiant įvairias programas, tame tarpe ir aprūpinimo drabužiais. Aprangos suteikimas yra viena iš materialinių prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygų, numatytų Priėmimo sąlygų direktyvoje.

Užsieniečių aprūpinimas yra susijęs su įstaigos, kurioje jie apgyvendinami, pavaldumu. Pabėgėlių priėmimo centre užsieniečiai turi būti aprūpinami: būtiniausia baldais ir pagal galimybes kitais baldais, atsižvelgiant į individualius jų poreikius, amžių, brandą, lytį, psichikos, fizinės savybės; drabužiais ir avalyne, patalyne ir asmens higienos priemonėmis; mokyklinio amžiaus vaikai – mokykliniais reikmenimis, centro direktoriaus nustatyta tvarka, taip pat vadovaujantis patvirtintais atitinkamais aprūpinimo normatyvais. Užsieniečių registracijos centrų gyventojai aprūpinami vadovaujantis higienos norma (švariais lovos skalbiniais, higienos priemonėmis).

Tyrimo metu nustatyta, jog vaikai apgyvendinimo vietose ne visuomet buvo pakankamai ir laiku aprūpinti drabužiais bei avalyne pagal sezoną. Nustatytas ne vienodas aprūpinimo drabužiais ir avalyne aprūpinimo lygis skirtingose apgyvendinimo vietose, ypač didelis nepasitenkinimo lygis buvo Medininkų URC. Užsieniečių registracijos centruose teisės aktai nenumato gyventojų aprūpinimo drabužiais, avalyne; ši funkcija patikėta nevyriausybiniams organizacijoms.

➔ *Švietimas*

Visi vaikai, neatsižvelgiant į jų statusą, turi turėti visišką prieigą prie visų švietimo sistemos lygių ir ugdymo aspektų²⁸. Užtikrinta galimybė pakankamai anksti ir veiksmingai naudotis įtraukaus formaliojo švietimo paslaugomis – viena iš svarbiausių ir veiksmingiausių vaikų integravimo priemonių, padedančių stiprinti kalbos įgūdžius, socialinę sanglaudą ir savitarpio supratimą²⁹.

Priėmimo sąlygų direktyvoje numatyta, jog valstybės narės nepilnamečiams prašytojų vaikams bei nepilnamečiams prašytojams suteikia galimybę naudotis švietimo sistema panašiomis sąlygomis kaip ir savo piliečiams iki tol, kol jiems arba jų tėvams bus realiai pritaikyta išsiuntimo priemonė, o galimybė naudotis švietimo sistema suteikiama ne vėliau kaip per tris mėnesius nuo nepilnamečio arba nepilnamečio vardu pateikto tarptautinės apsaugos prašymo pateikimo dienos; nepilnamečiams turi būti užtikrinamas ugdymas išlyginamosiose klasėse, įskaitant kalbų pamokas, kai tai būtina, siekiant palengvinti jų galimybes mokytis ir dalyvauti jame.

Lietuvoje nepilnamečiai prieglobsčio prašytojai turi teisę mokytis pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio, bendrojo ugdymo arba profesinio mokymo programas. Prieš pradėdami nuoseklų mokymąsi bendrojo ugdymo mokykloje, jie vienus metus mokosi lietuvių kalbos išlyginamojoje klasėje arba mobiliojoje grupėje. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija yra atsakinga už vaikų ugdymo koordinavimą.

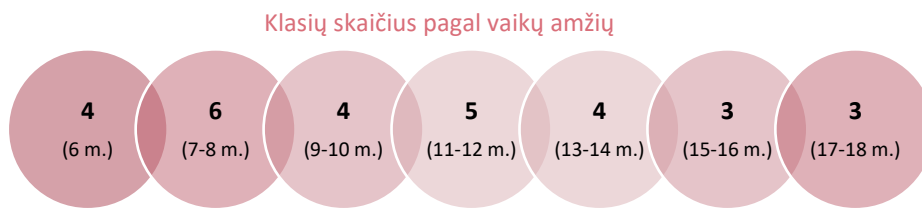
Vaikų ugdymas buvo pradėtas 2021 m. spalio 4 d. Ruklos pabėgėlių priėmimo centre, Pabradės užsieniečių registracijos centre ir Naujininkų pabėgėlių stovykloje. Pabradės URC gyvenantys vaikai, kuriems nebuvo ribojama judėjimo laisvė, lankė Pabradės mieste esančią mokyklą. Dėl laiku nepradėto teikti formalus

²⁸ Bendras Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų narių teisių apsaugos komiteto bendrasis komentaras Nr. 4 (2017) ir Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 23 (2017) dėl valstybių įsipareigojimų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste, kilmės, tranzito, paskirties ir grįžimo šalyse, CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23.

²⁹ Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai „Vaikų migrantų apsauga“, COM(2017) 211.

ugdymo Medininkų URC, Kontrolierė kreipėsi į Švietimo, mokslo ir sporto, Vidaus reikalų bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijas dėl skubaus šios problemos sprendimo. Migrantų vaikų ugdymas Medininkų URC pradėtas teikti tik 2021 m. spalio 25 d.

2021 m. lapkričio mėn. ugdymo paslaugos buvo teikiamos 447 migrantų vaikams (29 klasės).

Vaikai mokėsi pagal Išlyginamųjų klasių (mobiliųjų grupių) lietuvių kalbos programą, į kurią integruojama istorija, matematika, geografija, dailė, technologijos, užsienio kalbos, šokis, muzika.

Vaikų ugdymu siekiama sudaryti prielaidas nemokantiems lietuvių kalbos mokiniams įgyti komunikacinius gebėjimus, sudarančius sąlygas integruotis į bendrojo ugdymo mokyklą, įgyti komunikavimo lietuvių kalba ir kultūrinės kompetencijos pradmenis. Apgyvandinimo vietų administracijų teigimu, vaikai yra suinteresuoti lankyti mokyklą ir mokytis lietuvių kalbos, tėvų požiūris į teikiamas paslaugas teigiamas. Visi migrantų vaikai buvo aprūpinti mokymosi priemonėmis, kurias suteikė Vilniaus lietuvių namai. Prie mokymo proceso prisijungė ir nevyriausybinių organizacijų.

Tyrimo metu nustatyta, jog ne visiems migrantams vaikams buvo užtikrinta ugdymo(si) pradžia laikantis Priėmimo sąlygų direktyvoje nustatytų terminų (ne vėliau kaip per tris mėnesius nuo tarptautinės apsaugos prašymo pateikimo dienos), ir tai buvo susiję su sutrikusiais šeimų su vaikais apgyvendinimo (perkėlimo) procesais, patalpų ugdymui neparuošimu.

Migrantų vaikų ikimokyklinis ugdymas visose jų apgyvendinimo vietose išlieka siektinu tikslu, užtikrinant visų vaikų, nepriklausomai nuo jų amžiaus ir teisinio statuso, teisę į mokslą.

Vaikų ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose, ne apgyvendinimo vietose, Kontrolierės bei kitų institucijų nuomone, geriau atitinka vaikų interesus, dėl galimybės vaikams keisti aplinką, greičiau socializuotis, bendrauti su vietos vaikais, greičiau užmezgant tarpkultūrinį dialogą su priimančių bendruomenių nariais ir pan. Taip pat tai reikšminga vaiko psichikos sveikatos sąlyga ir asmenybės vystymosi veiksnys.

➔ Socialinės paslaugos

Užsieniečių teisinės padėties įstatyme įtvirtinta prieglobsčio prašytojo teisė gauti psichologinę pagalbą ir socialines paslaugas Valstybės sienos apsaugos tarnyboje, Pabėgėlių priėmimo centre ar kitoje apgyvendinimo vietoje. Vaikų gerovei užtikrinti, nepriklausomai nuo to, ar vaikai apgyvendinami su tėvais, ar yra nelydimi, vienos reikšmingiausių yra socialinių darbuotojų bei psichologų paslaugos ir pagalba.

Lankantis apgyvendinimo vietose išskirta pagrindinė problema, su kuria susiduria migrantai – judėjimo laisvės apribojimas, kuris turi įtaką psichologinei savijautai, sukelia neigiamus jausmus, emocijas, mintis. Taip pat problemos kyla dėl išgyventų trauminių patirčių, dėl esamos gyvenamosios situacijos, kuri gali tiesiogiai neveikti vaikų, tačiau dėl poveikio tėvams, jos poveikį gali jausti ir vaikai.

Apgyvandinimo vietų administracijų teigimu, gyventojai tampa priklausomi nuo paslaugas teikiančių specialistų, praranda socialinius, bendruomeninius įgūdžius, mažėja jų gebėjimas pasirūpinti savimi ir šeimos nariais, pastebimi migrantų elgesio pakitimai dėl apribotos laisvės ir nežinomybės dėl ateities. Tyrimo metu nustatyta, kad daugiau socialinių darbuotojų įdarbinta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pavaldumo įstaigose. Medininkų URC Priėmimo sąlygų organizavimo skyriuje nebuvo užimtas nė vienas etatas. Dėl socialinių darbuotojų trūkumo, ne visiems gyventojams užtikrinamos poreikius atitinkančios socialinės paslaugos. Taip pat ne visur buvo įdarbinti psichologai (arba jaučiamas jų trūkumas). Siekiant patenkinti psichologinės pagalbos poreikį pasitelkiamos nevyriausybinių organizacijų. Psichologinės pagalbos trūkumas – viena iš opiausių ir skubaus sprendimo reikalingų problemų.

Skirtingo pavaldumo užsieniečių apgyvendinimo įstaigose yra dideli socialinių darbuotojų, psichologų netolygumai; Vidaus reikalų ministerijos pavaldumo įstaigose išlieka didesnis socialinių darbuotojų poreikis. Kontrolierės nuomone, paslaugų neprieinamumas arba ribotos galimybės jas gauti, neleidžia užtikrinti individualių vaikų poreikių.

➔ Sveikatos priežiūra

Valstybės turi užtikrinti, kad prašytojams būtų suteikta reikalinga sveikatos priežiūra, į kurią įeina bent jau pirmoji medicinos pagalba ir būtiniausias gydymas ligų ir rimtų psichikos sutrikimų atveju; specialių priėmimo poreikių turintiems prašytojams suteikia būtiną medicinos ar kitokią pagalbą, įskaitant prireikus tinkamą psichikos sveikatos priežiūrą.³⁰ Pasaulio sveikatos organizacija siūlo skatinti sveikatos priežiūros paslaugų teikimą pirminiame lygmenyje, kaip daugelyje situacijų ekonomiškiausia psichosocialinės pagalbos teikimo būdą; numatyti kuo skubesnį sveikatos priežiūros specialistų atliekamą išsamų individualizuotą sveikatos įvertinimą, kai pabėgėliai ir migrantai vaikai atvyksta į tikslo šalį, siekiant nustatyti sveikatos priežiūros poreikius; dėti pastangas suderinti pabėgėlių ir migrantų vaikų sveikatos lygį su visų šalyje gyvenančių vaikų, įskaitant prevencinę priežiūrą, kt.³¹ Kiekvienas migrantas vaikas turėtų turėti priėjimą prie sveikatos priežiūros lygiai kaip ir piliečiai, nepaisant jų migracijos statuso. Tai apima visas sveikatos priežiūros paslaugas, tiek prevencines ar gydymo, psichikos, fizinės sveikatos ir psichosocialinę priežiūrą, teikiamą bendruomenėje ar sveikatos priežiūros institucijose.³²

Sveikatos politika Europos Sąjungos valstybėse narėse labai skiriasi ir Europoje keliaujantys vaikai susiduria su įvairiomis kliūtimis siekdami gauti sveikatos priežiūros paslaugas. Įvairiose šalyse vyksta diskusijos dėl šių paslaugų teikimo prieglobsčio prašytojams bei nereguliariems migrantams apimtį. Daugelyje Europos šalių teikiama tik būtinoji medicinos pagalba.

Lietuvoje prieglobsčio prašytojai turi teisę nemokamai gauti būtinąją medicinos pagalbą. Kontrolierė, Užsieniečių teisinės padėties įstatymo pakeitimų svarstymo metu siūlė išplėsti sveikatos priežiūros paslaugų apimtį, įtvirtinant įstatyme užsieniečiams vaikams, nepriklausomai nuo jų teisinio statuso, teisę gauti ir būtiniausią gydymą ligų bei rimtų psichikos sutrikimų atveju.

Sveikatos priežiūros paslaugų užtikrinimui masinio užsieniečių antplūdžio metu, savivaldybių administracijoms buvo pavesta³³ suformuoti mobiliąsias komandas, atliksiančias pirminį ir pakartotinį savivaldybės teritorijoje esančių užsieniečių sveikatos būklės vertinimą, pasitelkiant ir asmens sveikatos priežiūros specialistus iš kitų savivaldybių; organizuoti vaistinių preparatų ir medicinos pagalbos priemonių įsigijimą bei pristatymą užsieniečiams pagal gydytojų išrašytus receptus. Nustatyta, kad Pabėgėlių priėmimo bei užsieniečių registracijos centruose (dar iki migracijos krizės) buvo įdarbinti sveikatos priežiūros specialistai (gydytojai, slaugytojai, slaugos administratoriai), kitose užsieniečių apgyvendinimo vietose – sveikatos priežiūros paslaugas teikė savivaldybių administracijų organizuojamos mobiliosios komandos, Medininkuose – ir Vidaus reikalų ministerijos Medicinos centro specialistai.

Tyrimo duomenimis, vaikams migrantams atliekamos visos pirminio ir pakartotinio sveikatos būklės vertinimo paslaugos, prieinamas vakcinavimas nuo Covid-19 bei pagal patvirtintą Vaikų profilaktinių skiepimų kalendorių³⁴. Vykdamas Covid-19 ligos prevencijos ir kontrolės priemones, profilaktiškai testuojami ir migrantų apgyvendinimo įstaigą atvykstantys nauji asmenys, testuojami turėję kontaktą su Covid-19 sergančiu asmeniu ir viršutinių kvėpavimo takų ligų simptomus turintys asmenys.

³⁰ 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo. Prašytojas – tarptautinės apsaugos pasiprašęs trečiosios šalies pilietis arba asmuo be pilietybės, dėl kurio dar nepriimtas galutinis sprendimas.

³¹ Health of refugee and migrant children: policy brief, Regional Office for Europe of World Health Organization, 2018.

³² Bendras Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų narių teisių apsaugos komiteto bendrasis komentaras Nr. 4 (2017) ir Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 23 (2017) dėl valstybių įsipareigojimų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste, kilmės, tranzito, paskirties ir grįžimo šalyse, CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23.

³³ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, valstybės lygio ekstremalios situacijos valstybės operacijų vadovo, 2021 m. liepos 11 d. sprendimas Nr. 10V-4 „Dėl sveikatos priežiūros paslaugų teikimo užsieniečiams“.

³⁴ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2018 m. rugpjūčio 29 d. įsakymas Nr. V-955 „Dėl Lietuvos Respublikos vaikų profilaktinių skiepimų kalendoriaus patvirtinimo“.

Migrantų vaikų sveikatos problemos dažniausiai susijusios su peršalimo ligomis (stebimi menki tėvystės įgūdžiai dėl aprangos vaikams parinkimo, atsižvelgiant į oro temperatūrą; vaikams paskirto gydymo užtikrinimo). Pastebėtos atsisakymo vaikus skiepyti pagal skiepavimo kalendorių, hospitalizuoti būtinai atvejais problemos. Tolesnį sveikatos priežiūros paslaugų teikimą apsunkina duomenų iš migrantų vaikų kilmės šalių apie jiems atliktus skiepus ir (ar) nustatytas lėtines ligas trūkumas. Specialistai nurodė nuolat bendraujantys su tėvais įvairiais su vaikų auginimu, priežiūra susijusiais klausimais, taip pat buvo paminėta, kad susiduriama su kultūriniais skirtumais, sunkumais dėl kalbos barjero. Kontrolierė, reaguodama į apgyvendinimo vietų administracijų bei sveikatos priežiūros specialistų išsakytus pastebėjimus dėl ne visuomet tinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo, atkreipė dėmesį į būtinybę stiprinti migrantų tėvų įgūdžius, plėsti žinias vaikų priežiūros, auklėjimo, sveikatos ir kitais klausimais.

Paminėtina, kad įstaigoje buvo nagrinėti ir individualūs sveikatos priežiūros paslaugų migrantams vaikams užtikrinimo klausimai, tarp jų, dėl nepilnametei Somalio Federacinės Respublikos pilietei, hospitalizuotai VŠĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santaros klinikose, nesuteikiamų gydymo paslaugų, nesant sveikatos draudimo. Konkrečiu atveju konstatuota, kad valstybės laiduojamai (nemokamai) sveikatos priežiūrai priskiriama užsieniečių, pateikusių prašymą suteikti jiems prieglobstį Lietuvos Respublikoje, asmens sveikatos priežiūra (apimtis neribojama), tačiau nepilnametės motina nagrinėjimo metu nebuvo pateikusi prašymo suteikti jai ir (arba) jos dukrai prieglobstį. Tarpininkaujant vaiko teisių apsaugos kontrolieriui, nepilnametei teikiamų sveikatos priežiūros paslaugų apimties klausimas buvo išspręstas, t. y. Sveikatos apsaugos ministerijos Komisijai buvo pavesta³⁵ nagrinėti tretinio lygio asmens sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių asmens sveikatos priežiūros įstaigų pateiktus dokumentus ir priimti sprendimus dėl užsieniečiams reikalingų asmens sveikatos priežiūros paslaugų, kurios nepriskiriamos būtiniosios medicinos pagalbos paslaugoms ir kurių nesuteikus grėstų pavojus gyvybei arba tokios pagalbos nesuteikimas laiku sukeltų sunkių komplikacijų grėsmę. Pažymėtina, jog tyrimo metu nustatyta, kad nepilnametei būtiniosios pagalbos ir ištyrimo paslaugos Santaros klinikose buvo teikiamos pilna apimtimi nuo pirmos hospitalizacijos dienos.

Nustatyta, kad migrantams vaikams sveikatos priežiūros paslaugos, tiek apgyvendinimo įstaigose, tiek sveikatos priežiūros įstaigose, teikiamos pagal poreikį (ne tik būtiniosios medicininės pagalbos paslaugos). Tyrimo duomenimis, 2021 m. birželio – spalio mėn. įvairiose šalies sveikatos priežiūros įstaigose fiksuotos 59 vaikų ligų gydytojo, vaikų chirurgo, vaikų oftalmologo, vaikų ortopedo traumatologo konsultacijos. Taip pat paaiškėjo kilę nesklaidumai dėl užsieniečiams vaikams laiku nesuteikiamų identifikavimo kodų (vaikas negali būti užregistruotas sveikatos priežiūros įstaigoje) bei didesnio sveikatos priežiūros specialistų poreikio apgyvendinimo įstaigose.

➔ *Pažeidžiamumo vertinimas*

Pažeidžiamumo vertinimas reikšmingas užtikrinant individualius vaikų poreikius bei paslaugų teikimą, sprendžiant dėl prieglobsčio prašymo procedūrinių garantijų bei pažeidžiamų asmenų sulaikymo, dėl apgyvendinimo vietų.

Europos Komisija³⁶ ragina valstybes užtikrinti, kad vaikams atvykus, būtų atliekamas individualus jų pažeidžiamumo ir poreikių vertinimas atsižvelgiant į lytį ir amžių, taip pat kad į šį vertinimą būtų atsižvelgiama visose tolesnėse procedūrose. Valstybės turi vertinti, ar prašytojas yra specialių priėmimo poreikių turintis prašytojas (vertinimas pradedamas per pagrįstą laikotarpį nuo tada, kai paprašoma tarptautinės apsaugos) bei užtikrinti, kad specialių priėmimo poreikių turintiems prašytojams teikiant pagalbą būtų atsižvelgiama į šiuos jų poreikius visą prieglobsčio procedūrą ir būtų tinkamai stebima jų padėtis³⁷.

³⁵ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo 2021 m. rugsėjo 21 d. sprendimas Nr. 10V-49 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo 2021 m. liepos 11 d. sprendimo Nr. 10V-4 „Dėl sveikatos priežiūros paslaugų teikimo užsieniečiams“ pakeitimo“.

³⁶ Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai „Vaikų migrantų apsauga“, COM(2017) 211.

³⁷ 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo. Prašytojas – tarptautinės apsaugos pasiprašęs trečiosios šalies pilietis arba asmuo be pilietybės, dėl kurio dar nepriimtas galutinis sprendimas.

Pirminės prieglobsčio prašytojo apklausos metu atliekamas prieglobsčio prašytojo pažeidžiamumo pirminis vertinimas. Vėliau, Migracijos departamentas gavęs kompleksinio prieglobsčio prašytojo pažeidžiamumo įvertinimo išvadą, iš naujo įvertina specialiųjų procedūrinių garantijų poreikį prieglobsčio prašytojui. Kompleksinis prieglobsčio prašytojo pažeidžiamumo įvertinimas atliekamas dalyvaujant socialiniam darbuotojui, medicinos gydytojui bei psichologui ir apima prieglobsčio prašytojo socialinių įgūdžių, sveikatos būklės bei psichologinės būsenos įvertinimą. Skirtingo pavaldumo užsieniečių apgyvendinimo įstaigose galioja pažeidžiamumo vertinimo aprašai, pagal kuriuos numatyti skirtingi pažeidžiamumo vertinimo terminai (nuo 2 iki 8 savaičių nuo apgyvendinimo dienos). Pažymėtina, kad aprašuose nėra aiškiai reglamentuojama, kokių būdu pasitelkiama nevyriausybinų, tarptautinių organizacijų pagalba nustatant pažeidžiamumą bei kokią įtaką tai turi centrų darbuotojų nustatytoms funkcijoms identifikuojant pažeidžiamus asmenis. Ministerijų lygmenyje sudaryta darbo grupė turi peržiūrėti skirtingo pavaldumo užsieniečių apgyvendinimo įstaigose taikomas pažeidžiamumo vertinimo tvarkas, suvienodinti reikalavimus ir kt.

Tyrimo metu nustatyta, jog užsieniečių migrantų vaikų pažeidžiamumo vertinimas ne visuomet atliekamas laikantis teisės aktuose nustatytų terminų; vertinimas neatliekamas (atliekamas pavėluotai) dėl šioje srityje kompetentingų darbuotojų (socialinių darbuotojų, psichologų, gydytojų) trūkumo.

➔ *Vaikų laisvalaikis*

Žaidimų, poilsio, laisvalaikio veikla svarbi kiekvieno vaiko gyvenime, tačiau dažnai šios teisės įgyvendinimas nėra tinkamas. Įvairių tyrimų duomenimis, vaikams skirtos veiklos yra stiprybės šaltinis bei būdas nuvyti negatyvias mintis. Konfliktų ar nelaimių situacijose, pirmenybė teikiama maistui, prieglobsčiui ir vaistams, tačiau tokiose situacijose žaidimo, laisvalaikio ir kultūrinės veiklos galimybės gali atlikti svarbų terapinį ir reabilitacinį vaidmenį, padėti vaikams atgauti normalumo ir džiaugsmo jausmą po to, kai jie patyrė netektį, buvo perkelti ar patyrė traumą.³⁸ Vaikai turėtų galimybę užsiimti laisvalaikio veikla, įskaitant pagal amžių jiems tinkamus žaidimus ir pramogas, taip pat veiklą gryname ore.³⁹

Dėl nacionalinio teisinio reguliavimo, į šalį atvykę užsieniečiai neturi galimybių laisvai judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje, centruose apgyvendinti vaikai neturi galimybės dalyvauti atvirose veiklose bendruomenėse, bendrauti ir socializuotis su vietos vaikais, kt. Svarbu, jog vaikų užimtumas pagrįstas ne laisvu pasirinkimu, o apsiriboja veiklomis, kurias gali pasiūlyti į centrus atvykstančių organizacijų atstovai.

Atliekant stebėseną nustatyta, jog vaikų laisvalaikio ir užimtumo veikloms užsieniečių apgyvendinimo centruose palaipsniui buvo skiriama vis daugiau dėmesio; vaikų neformalųjį užimtumą padėjo organizuoti nevyriausybinių organizacijų; vaikams buvo siūlomos meno, muzikos, sporto veiklos. Tačiau ne visuose centruose buvo užtikrinamos tinkamos galimybės vaikams leisti laisvalaikį lauke, nėra lauko įrengimų vaikams arba teritorija yra itin maža, ribojamas prieinamumas prie užimtumo vietų, įrengimų lauke.

➔ *Atlikusi tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė:*

- Prašė Vyriausybę imtis priemonių užtikrinti orumą garantuojančias migrantų vaikų priėmimo sąlygas, atitinkančias tarptautinius Lietuvos įsipareigojimus vaiko teisių apsaugos srityje.
- Siūlė Vidaus reikalų, Socialinės apsaugos ir darbo, Švietimo, mokslo ir sporto bei Sveikatos apsaugos ministerijoms pagal kompetenciją:
  - imtis priemonių nustatytų vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo trūkumų šalinimui, taip pat migrantų vaikų priėmimo sąlygų gerinimui, visapusiškai ir laiku įvertinant vaikų poreikius, užtikrinant jiems reikalingos pagalbos ir paslaugų prieinamumą, tam efektyviai panaudojant Europos Komisijos skiriamą finansinę paramą;
  - užtikrinti, kad priimami sprendimai būtų įvertinami geriausių vaiko interesų bei valstybės prisiimtų įsipareigojimų vaiko teisių apsaugos srityje aspektu, o priemonės, ribojančios galimybę vaikams naudotis savo teisėmis, būtų proporcingos ir taikomos ne ilgiau nei yra būtina;

³⁸ Bendrasis komentaras Nr. 17 (2013) dėl vaiko teisės į poilsį, laisvalaikį, dalyvauti žaidynėse, rekreacinėje veikloje, kultūriniam gyvenime ir menuose, CRC/C/GC/17.

³⁹ 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo. Prašytojas – tarptautinės apsaugos pasiprašęs trečiosios šalies pilietis arba asmuo be pilietybės, dėl kurio dar nepriimtas galutinis sprendimas.

- atsižvelgiant į ikimokyklinio ugdymo svarbą, bendradarbiaujant su atitinkamų savivaldybių administracijomis, ieškoti galimybių ikimokyklinį ugdymą teikti visose migrantų apgyvendinimo vietose arba, esant teisinėms prielaidoms, neformaliojo švietimo paslaugas teikti savivaldybių bendruomenėse;
- spręsti dėl Vidaus reikalų ministerijos pavaldumo įstaigose apgyvendintų migrantų vaikų aprūpinimo apranga normatyvų patvirtinimo inicijavimo, siekiant tinkamai užtikrinti jų priėmimo sąlygas, bei stiprinti materialinio aprūpinimo administravimą;
- imtis sistemingų priemonių kelti migrantų apgyvendinimo vietose dirbančių ir kitų paslaugas jiems teikiančių asmenų kvalifikaciją, tobulinti žinias ir didinti jų gebėjimus, tokiu būdu užtikrinant, kad teikiant paslaugas bus atsižvelgta į kultūrinius, religinius asmenų skirtumus ir kitus veiksnius, kurie svarbūs priimant geriausiai migrantų vaikų poreikius užtikrinančius sprendimus;
- skatinti ir didinti visuomenės pagarbą migrantams, jų skirtingoms kultūroms ir raiškoms, mažinant diskriminacinį požiūrį į juos ir kovojant su visuomenėje egzistuojančiais stereotipais.
- Atkreipė užsieniečių apgyvendinimo vietų vadovų dėmesį į migrantų vaikų, kaip pažeidžiamos grupės, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo trūkumų bei siūlė imtis visapusiškų ir neatidėliotinių priemonių tinkamoms migrantų vaikų priėmimo sąlygoms užtikrinti.
- Siūlė Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai aktyviai dalyvauti ir glaudžiai bendradarbiauti su specialistais įvairiose srityse sprendžiant vaiko teisių užtikrinimo klausimus, stiprinant vaikų atstovų pagal įstatymą tėvystės įgūdžius, skiriant ypatingą dėmesį vaiko teisės į sveikatą užtikrinimui.

5.3. UŽSIENIEČIŲ MIGRANTŲ VAIKŲ GIMIMO REGISTRAVIMO PROBLEMATIKA

Universalios vaiko gimimo registracija yra fundamentali kiekvieno vaiko teisė bei svarbi jo apsaugos priemonė, kuri susijusi su vaiko teisinio identiteto pripažinimu valstybėje. Pagal Vaiko teisių konvenciją, jog vaikas įregistruojamas tuoj po gimimo ir nuo gimimo momento turi teisę į vardą (pavardę) ir pilietybę, teisę, kiek tai įmanoma, žinoti savo tėvus ir būti jų globojamu. Valstybės turi imtis visų būtinų priemonių, siekiant užtikrinti, kad visi gimę vaikai būtų nedelsiant užregistruoti ir jiems būtų išduoti gimimo liudijimai, neatsižvelgiant į jų ar jų tėvų migracijos statusą; taip pat visų priemonių palengvinti pavėluotą gimimo registravimą ir išvengti finansinių baudų už vėlavimą. Neregistruoti vaikai susiduria su konkrečia rizika tapti asmenimis be pilietybės, kai jie gimsta tėvams, patekusiems į neteisėtos migracijos situaciją, dėl kliūčių įgyti pilietybę tėvų kilmės šalyje, taip pat užregistruoti gimimą ir įgyti pilietybę gimimo vietoje. Gimimo neužregistravimas gali turėti įvairų neigiamą poveikį (pavyzdžiui, vaikų santuoka, prekyba žmonėmis, priverstinis verbavimas ir vaikų darbas) galimybėms pasinaudoti vaiko teisėmis.⁴⁰

Civiliniame kodekse numatyta, jog valstybė privalomai registruoja civilinės būklės aktus, tarp jų – gimimą. Vaiko gimimo registravimo procedūrą išsamiau reglamentuoja Civilinės būklės aktų registravimo taisyklės, tačiau jose nėra aptarta galimybė registruoti vaiko gimimo civilinės metrikacijos įstaigoje, kai vaikas gimė neteisėtai šalyje esantiems migrantams, neprašantiems prieglobsčio bei neturintiems dokumentų. Svarbu, jog neteisėtai į šalį atvykusiems užsieniečiams registracijos pažymėjimas neišduodamas arba išduodamas tik po tam tikro laiko (6 mėnesių). Valstybės lygio ekstremaliosios situacijos dėl masinio užsieniečių antplūdžio metu, apgyvendinimo vietose be teisės judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje apgyvendinti prieglobsčio prašytojai nėra įleisti į Lietuvos Respublikos teritoriją ir jiems nėra išduodami užsieniečio registracijos pažymėjimai.

Siekdama įvertinti susiklosčiusią praktiką bei galimybę tobulinti teisinį reglamentavimą, atsižvelgiant į valstybės prisiimtus įsipareigojimus vaiko teisių srityje, Kontrolierė kreipėsi į Vidaus reikalų bei Teisingumo ministerijas.

⁴⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių Komiteto ir Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimos narių teisių apsaugos komiteto bendrasis jungtinis komentaras dėl valstybių įsipareigojimų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste, kilmės, tranzito, paskirties ir grįžimo šalyse, CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23.

Vidaus reikalų ministerija informavo, jog nėra renkama ir kaupiama statistinė informacija ar analizuojama su ja susijusi praktika dėl vaikų gimimo neregistravimo. Lietuvos Respublikos migracijos informacinė sistema MIGRIS nėra skirta registruoti gimimo faktui, tačiau gavus duomenų, kad prieglobsčio prašytoja pagimdė vaiką ir pageidauja pateikti prašymą suteikti prieglobstį gimusiam vaikui, MIGRIS sukuriamas vaiko asmens byla, prašymas šiam vaikui suteikti prieglobstį nagrinėjamas kartu su vaiko pagimdžiusios moters prašymu suteikti prieglobstį. Įregistravus vaiko gimimo faktą, vaiko ir jo tėvų duomenys patenka į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą, kuris yra pagrindinis valstybės registras, kuris kaip duomenų šaltinis yra naudojamas kitose valstybės valdymo ir visuomeninio gyvenimo srityse, jame įrašomi duomenys turi būti pagrįsti dokumentais. Ministerija svarstė, ar tikslinga plėsti į Gyventojų registrą įrašomų nepatikimų duomenų (tėvų tapatybė būtų patvirtinama nepatikimais duomenų šaltiniais) apimtis. Įstaigoms priėmus ir įvykdžius sprendimą dėl vaiko pagimdžiusios moters (ypač tais atvejais, kai ji de jure nebuvo įleista į Lietuvą) ir vaiko grąžinimo į kilmės šalį ar išsiuntimo iš Lietuvos Respublikos, vaiko teisinis ryšys su Lietuva net nesusikurtų, o jo gimimas, tikėtina, būtų įregistruojamas kitoje valstybėje.

Teisingumo ministerija nurodė, jog civilinės būklės aktų įrašų duomenys turi atitikti juos patvirtinančių dokumentų duomenis. Registruojant vaiko gimimą, svarbu tinkamai nustatyti asmenų, kurių duomenys užfiksuojami gimimo įrašė (t. y. kūdikio ir jo tėvų), tapatybę ir kitus faktus, pavyzdžiui, tėvų santuokos faktą. Ministerijos nuomone, visų pirma turėtų būti išspręstas užsieniečių, neteisėtai kirtusių valstybės sieną, tinkamo identifikavimo klausimas. Vidaus reikalų ministerijai siūlyta apsvarstyti galimybę MIGRIS sistemoje kaupiamų duomenų pagrindu šiems užsieniečiams išduoti dokumentą, kuris patvirtintų jų asmens tapatybę, ir kuriuo remdamiesi civilinės metrikacijos įstaigų darbuotojai gimimo įrašė galėtų įrašyti vaiko tėvus, iki kol jiems pagal migracijos srities teisės aktus būtų išduotas kitas jų tapatybę ar gyvenimą Lietuvoje patvirtinantis dokumentas. Pakeitus migracijos srities teisės aktų nuostatas, atitinkamai būtų koreguojamos Civilinės būklės aktų registravimo taisyklės.

Po pakartotinio Kontrolierės kreipimosi, Vidaus reikalų ministerija informavo, jog Teisingumo ministerijos organizuotame įstaigų ir institucijų susitikime aptartos galimybės įregistruoti Lietuvoje užsieniečiams gimusių vaikų gimimą tais atvejais, kai gimusio vaiko tėvai (vienas iš jų) neturi asmens tapatybę patvirtinančio ar kito, galiojančiuose civilinės būklės akto įrašų sudarymą reglamentuojančiuose teisės aktuose nustatyto, tinkamo dokumento. Susitikimo metu buvo nuspręsta sudaryti galimybę gimimo akto įrašė duomenis apie vaiko tėvus (vieną iš jų) įrašyti pagal MIGRIS sistemoje esančius šių užsieniečių duomenis ir atitinkamai pakeisti Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių nuostatas.

5.4. SULAIKOMO PRAKTIKA MIGRACIJOS PROCESU

Pastarąjį dešimtmetį tarptautinėje erdvėje skirtas dėmesys vis dar egzistuojančiai sulaikymo praktikai, taip pat vaikų sulaikymo migracijos procese praktikos žalingam poveikiui. Šį laikotarpį Lietuvoje keitėsi teismų praktika dėl vaikų sulaikymo migracijos procese. Kontrolierė, nagrinėdama skundus ne kartą atkreipė valstybės institucijų dėmesį į vaikų sulaikymo praktiką, kaip neatitinkančią tarptautinių standartų bei geriausių vaiko teisių interesų, siūlė plėtoti alternatyvių sulaikymui priemonių šeimoms su vaikais sistemą.

Ataskaitiniais metais (iki užsieniečių masinio antplūdžio) buvo nagrinėta praktika, kai, siekiant įgyvendinti neteisėtos migracijos kontrolę, sulaikomas vienas iš vaikų tėvų. Tokiu atveju keičiasi visa šeimos struktūra, apsunkinamas tėvų pareigų įgyvendinimas, apribojama vaiko teisė būti globojam abiejų tėvų ir kt.

Šalys turi priimti sprendimus įgyvendinti geriausius vaiko interesus ir praktiką, leidžiančią vaikams likti su savo šeimos nariais ir (ar) globėjais aplinkoje be laisvės atėmimo, bendruomeninėje aplinkoje; kai geriausi vaiko interesai reikalauja laikyti šeimą kartu, imperatyvus reikalavimas neapriboti vaiko laisvės praplečiamas ir vaiko tėvams bei reikalauja valdžios įstaigų parinkti sprendimus visai šeimai, nenumatančius laisvės apribojimo⁴¹.

⁴¹ Bendras Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų narių teisių apsaugos komiteto bendrasis komentaras Nr. 4 (2017) ir Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 23 (2017) dėl valstybių įsipareigojimų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos

Lietuvoje sulaikymą sankcionuoja teismas. Remiantis teisės aktais, pažeidžiami asmenys ir šeimos, kuriose yra nepilnamečių užsieniečių, gali būti sulaikyti tik ypatingu atveju, atsižvelgiant į geriausias vaiko ir pažeidžiamų asmenų interesus. Pagal teismų praktiką, nors vienas iš tėvų tiesiogiai nepriskiriamas pažeidžiamiems asmenims tik dėl to, kad jis turi vaikų, tačiau dėl asmens šeiminių padėties perspektyvos vertinama, jog tokie asmenys gali būti sulaikyti tik ypatingais, išimtiniais atvejais. Taigi, vieno iš šeimos narių sulaikymas teismo taikomas kaip išimtinė priemonė.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, teisė į šeimos privatų gyvenimą ir valstybei taikomas imperatyvas neiškirti šeimos reikalauja institucijų parinkti alternatyvias sulaikymui, mažiau asmenų teises ribojančias priemones visai šeimai, tačiau Lietuvoje jos nėra pakankamai išplėtotos. Nagrinėjamu atveju Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog Užsieniečių teisinės padėties įstatymo pakeitimai, įsigalioję 2021 m. kovo 1 d., leidžia institucijoms taikyti alternatyvią sulaikymui priemonę – užsieniečio apgyvendinimą Valstybės sienos apsaugos tarnyboje nustatant teisę judėti tik apgyvendinimo vietai priklausančioje teritorijoje. Nepaisant šios alternatyvios sulaikymui priemonės ribojančio poveikio vienam iš tėvų (pareigos būti tam tikroje teritorijoje), jos taikymo atveju, abu tėvai galės tinkamiau, pilnavertiškiau rūpintis vaikais, dalyvauti bendrame kasdiniame vaiko bei visos šeimos gyvenime, o tai geriausiai atitinka vaiko interesus.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog institucijos, inicijuodamos vieno iš šeimos nario sulaikymą, turėtų įvertinti geriausias vaiko ir pažeidžiamų asmenų interesus, kreipimesi į teismą dėl sulaikymo (šeimos, šeimos nario) turėtų pagrįsti, jog vaiko interesai įvertinti.

5.5. NELYDIMŲ NEPILNAMEČIŲ APSAUGOS ASPEKTAI

Nelydimais nepilnamečiais laikomi vaikai, kurie buvo atskirti (atsiskyrę) nuo abiejų tėvų ar giminių ir kuriais nesirūpina pagal įstatymus ar papročius atsakingu laikomas suaugusysis. Vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybes ypatingai rūpintis vaiku, netekusiu šeimos, bei imtis visų būtinų priemonių siekiant užtikrinti tinkamą nelydimo ar atskirto vaiko geriausių interesų atstovavimą.

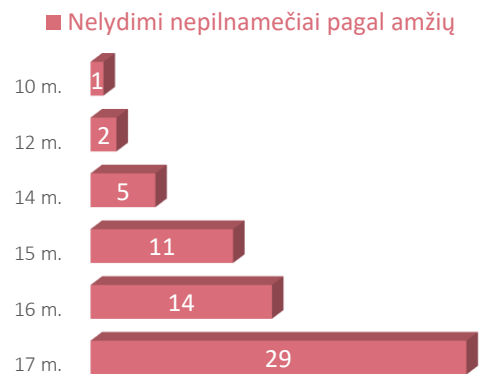
Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą dėl nelydimų nepilnamečių užsieniečių padėties Lietuvoje, paskelbus ekstremaliąją situaciją dėl masinio užsieniečių antplūdžio. Tyrimo metu buvo vertinti šių vaikų identifikavimo procedūrų, apgyvendinimo, aprūpinimo ir paslaugų teikimo aspektai laikinosiose apgyvendinimo vietose, iki jų apgyvendinimo nuolatinėje apgyvendinimo vietoje – Pabradės pabėgėlių priėmimo centre.

Nuo 2021 m. liepos mėn. atvyko apie 250 asmenų, prisistačiusių nelydimais nepilnamečiais, tačiau nelydimais nepilnamečiais pripažinti 62 vaikai.

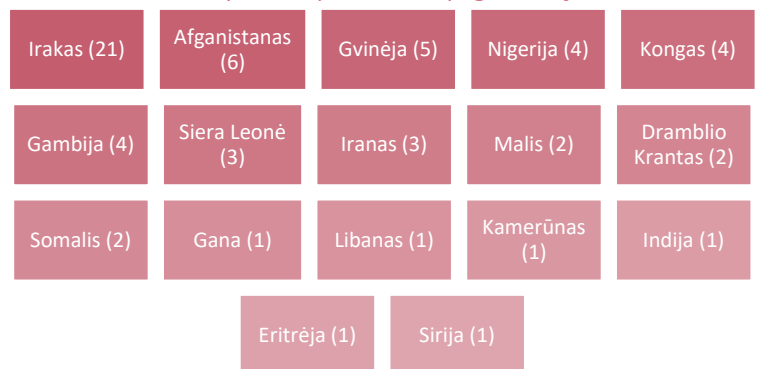
Pagrindinės tyrimo išvados:

➔ *Nelydimų nepilnamečių nustatymas bei su tuo susijusios procedūros*

Tarptautiniai instrumentai įpareigoja valstybes imtis visų reikiamų priemonių, siekiant kuo anksčiau identifikuoti nelydimus vaikus bei priimti su jų apsauga susijusius sprendimus. Lietuvoje nustačius nelydimą

Nelydimi nepilnamečiai pagal kilmę

kontekste, kilmės, tranzito, paskirties ir grįžimo šalyse (toliau – Bendras komentaras dėl valstybių įsipareigojimų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste, kilmės, tranzito, paskirties ir grįžimo šalyse), CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23.

nepilnametį turi būti informuojama Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba; šios institucijos specialisto dalyvavimas nelydimo nepilnamečio apklausoje būtinas.

Tyrimo metu nustatyta, jog nustačius nelydimu nepilnamečiu prisistatantį asmenį, nebuvo laikomasi teisės aktuose nustatytų procedūrų, ne visada apie šiuos atvejus buvo informuojama Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, Tarnybos specialistai dalyvavo ne visų vaikų apklausose. Valstybės sienos apsaugos tarnyba kai kuriais atvejais informuodavo Tarnybą apie nelydimą nepilnametį tik po atliktų amžiaus nustatymo tyrimų. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė išsakė poziciją, jog nelydimam nepilnamečiui turi būti taikomos garantijos ir iki amžiaus tyrimo atlikimo (atliekant veiksmus turi dalyvauti vaiko atstovas, apklausose – Tarnybos atstovas, kt.), o abejonės dėl vaiko amžiaus neturi nulemti taikytinų garantijų apimtį.

➔ *Nelydimų nepilnamečių priėmimo sąlygos*

Apgyvendinimas. Tarptautiniai teisės aktai įpareigoja valstybes priimant apgyvendinimo sprendimus atsižvelgti į amžiaus ir lyties aspektus, pažeidžiamų asmenų padėtį. Nelydimi nepilnamečiai turėtų būti apgyvendinami su giminaičiais, globėjų šeimose, apgyvendinimo centruose, specialiai pritaikytuose priimti vaikus ir kituose jiems gyventi tinkančiuose būstuose, su vaikais dirbantys asmenys turi būti dalyvavę reikiamuose mokymuose. Taip pat tarptautinės organizacijos rekomenduoja nelydimus nepilnamečius, dėl kurių amžiaus tyrimas nėra atliktas, apgyvendinti vaikams skirtuose centruose (atskirose dalyse) dėl didesnio šių institucijų saugumo.

Nelydimi nepilnamečiai paprastai būdavo apgyvendinami Pabėgėlių priėmimo centre. Pakeitus Užsieniečių teisinės padėties įstatymą, nelydimi nepilnamečiai dėl paskelbtos ekstremalios situacijos dėl masinio užsieniečių antplūdžio buvo apgyvendinami ir kitose apgyvendinimo vietose. Nelydimi nepilnamečiai buvo apgyvendinti 16-oje vietų – Valstybės sienos apsaugos tarnybos pasienio užkardose, valstybės bei savivaldybių apgyvendinimo vietose.

Tyrimo metu nustatyta, kad laikinosiose apgyvendinimo vietose vaikai dažnai buvo apgyvendinti kartu su suaugusiais asmenimis, nebuvo nuolat budinčių ir vaikų priežiūrą užtikrinančių asmenų, socialinių darbuotojų, dalyje apgyvendinimo vietų vaikai gyveno palapinėse, angaruose. Laikinosiose apgyvendinimo vietose nebuvo užtikrintos tinkamos nelydimų nepilnamečių priėmimo sąlygos. Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad kai kuriems nelydimiems nepilnamečiams teisė naudotis jiems taikytinoms apgyvendinimo garantijomis buvo neužtikrinta neproporcingai ilgai, t. y. kai kurie nepilnamečiai į Pabėgėlių priėmimo centrą – tinkamą apgyvendinimo vietą, buvo perkelti net 3 mėn. išbuvę pasienio užkardose ar kitose apgyvendinimo vietose. Svarbu, jog dėl pavėluotai priimtų sprendimų, negalėjo būti laiku pradėtas formalus ugdymas, jis pradėtas teikti vėliau nei kitiems vaikams nuolatiniuose apgyvendinimo centruose.

Globėjo paskyrimas. Valstybė privalo imtis visų būtų priemonių, siekdama užtikrinti nelydimo ar atskirto vaiko interesų atstovavimą – paskirti globėją. Užsieniečių teisinės padėties įstatymas numato privalomą atstovo paskyrimą nelydimam nepilnamečiui nedelsiant, neatsižvelgiant į jų buvimą Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumą. Globėjas nelydimam nepilnamečiui turi būti paskiriamas netrukus, kai jis yra nustatomas, neatsižvelgiant į tai, ar institucijos papildomai reikalauja įvertinti vaiko amžių.

Tyrimo metu nustatyta, jog globa nelydimiems nepilnamečiams nebuvo nustatoma nedelsiant, kaip to reikalauja tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, galimai dėl įvairių priežasčių: ne visada apie nustatytą nelydimą nepilnametį buvo informuojama Tarnyba ir (ar) būdavo informuojama pavėluotai, tik po amžiaus nustatymo tyrimo rezultatų gavimo; Tarnyba netinkamai taikė teisės aktų nuostatas dėl globos nustatymo (nesant pagrindo kreipdavosi į teismą prašydama išduoti leidimą nustatyti globą, leidimą paimti vaiką iš įstatyminių atstovų). Kai kurie nelydimi nepilnamečiai pasienio užkardose ar kitose apgyvendinimo vietose gyveno apie 2–3 mėnesius, jų neatstovavo globėjas.

Kontrolierė kartu su Lietuvos Aukščiausioju Teismu organizavo praktinę diskusiją dėl teisės aktų taikymo praktikos užtikrinant vaiko teisę turėti atstovą ir vienodos praktikos šioje srityje formavimo. Teisėjų vertinimu, būtinybė paskirti globėją nelydimam nepilnamečiui yra tarptautinė garantija, nereikalaujanti įrodinėti globos pagrindų teisme bei kreiptis dėl leidimo paimti vaiką iš šeimos.

Amžiaus nustatymas. Asmens amžius migracijos kontekste turi esminę reikšmę, nes vaikams taikant apsaugos nuostatas, suteikiama galimybė teisėtai likti šalyje, gauti saugų apgyvendinimą, turėti globėją ir t.t., kitu atveju

– būti sulaikytu, deportuotu ir pan. Daugelis keliaujančių vaikų dėl įvairių priežasčių neturi asmens dokumentų, o asmenys dėl vaikams taikomų garantijų prisistato esantys nepilnamečiai.

Europos valstybėse naudojami įvairūs metodai amžiaus nustatymui: fizinis ištyrimas, radiologiniai testai, praktinis stebėjimas ir kt., tačiau visi metodai nėra tikslūs, turi paklaidos ribas. Lietuvoje amžiaus nustatymo tyrimas iš esmės remiasi rentgenografiniais tyrimais, toks tyrimas nėra tarpdisciplininis ir nėra galimybės apskusti tyrimo rezultatus.

Iš Valstybinėje teismo medicinos tarnyboje atliktų 212 tyrimų, nepilnametystė patvirtinta 29 atvejais. Padidėjus atvykstančių užsieniečių skaičiui, smarkiai padidėjo poreikis atlikti amžiaus nustatymo tyrimus ir jų trukmė kartais siekė iki 11 dienų (jau paskyrus tyrimą). Taip pat dėl didelio tyrimų poreikio ir eilės, amžiaus nustatymo tyrimai nebuvo paskiriami laiku. Tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai nustato, jog amžiaus nustatymo tyrimas atliekamas tik gavus nepilnamečio užsieniečio ir jo teisėto atstovo arba atstovo sutikimą, tačiau tyrimo metu nustatyta, jog nebuvo laikomasi minėtų procedūrinių garantijų – medicininis amžiaus nustatymo tyrimas atliekamas nesant paskirto atstovo (globėjo) ir negavus jo sutikimo. Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog nelydimų nepilnamečių teisių ir interesų apsauga pirmiausia turi būti orientuota į apsaugą ir globą, o tik vėliau į procedūrinių atskirų klausimų įvertinimą (įskaitant ir amžiaus nustatymą).

Valstybės teismo medicinos tarnybos Medicinos kriminalistikos laboratorijoje atliktų asmens biologinio amžiaus tyrimų dinamika nuo 2012 m.											
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Po 2021 07 02
Tyrimų skaičius	0	2	23	16	3	4	4	2	0	34	33
Tiriamųjų asmenų skaičius	0	2	43	43	3	5	4	3	0	214	212
Iš jų nustatyta:											
nepilnamečiai, iki 18 metų	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	12
asmenys patenkantys į nepilnamečių kategoriją ⁴²										21	21
pilnamečiai, >18 m.	0	2	43	43	3	5	4	3	0	181	179
Tyrimo trukmė, vidurkis, d. d.	1-2										3,73
Tyrimo trukmė, min. d. d.											1
Tyrimo trukmė, max d. d.											11

Maitinimas, aprūpinimas. Maitinimas yra viena iš prieglobsčio prašytojų materialinių priėmimo sąlygų. Maitinimo organizavimas įvairiose laikinosiose apgyvendinimo vietose skyrėsi iš esmės: vienoje – dar liepos mėn. buvo pradėtas tiekti šiltas maistas, kitose – ilgą laiką buvo teikiamas sauso maisto paketas, trečioje – šiltas maistas tiekiamas du kartus per savaitę. Kontrolierės vertinimu, sauso maisto davinytis yra tik trumpalaikis sprendimas organizuojant maitinimą ir, nors sauso maisto davinytis galimai atitiko rekomenduojamo paros maistinių medžiagų ir energijos normas, turėtų būti ieškoma kitų ilgalaikių sprendimų, kaip užtikrinti sveikatai palankią vaikų mitybą (gauti šilto maisto, vaisių, daržovių). Tyrimo metu nustatytas ir nevienodas aprūpinimo drabužiais, avalyne patenkinimo lygis.

Laisvalaikis. Vaikai turi turėti galimybę užsiimti laisvalaikio veikla, įskaitant pagal amžių jiems tinkamus žaidimus ir pramogas. Įvairios apgyvendinimo vietose nustatytos skirtingos sąlygos vaikams žaisti, būti gryname ore, kai kuriuose apgyvendinimo vietose vaikų judėjimą riboja apgyvendinimo vietą juosianti segmentinė tvora, suteikiant užsieniečiams tik minimalų praėjimą nuo palapinių į sanitarines patalpas, kitose vietose buvo tam tikri įrengimai (krepšinio aikštelė), sporto salė. Visose apgyvendinimo vietose vaikams trūko

⁴² Asmenys patenkantys į nepilnamečių kategoriją įvertinus galimą amžiaus paklaidą +/-2 m - įvertinus rentgenogramose matomus skeletinio brendimo požymius, nustatomas jų pasireiškimo vidutinis amžius – 18-19 metų, tačiau įvertinus galimą amžiaus nustatymo paklaidą (+/- 2 metai), šie asmenys traktuojami kaip galimi nepilnamečiai, t. y. apatinė jų biologinio amžiaus amplitudės riba yra mažiau 18 metų.

socialinės veiklos. Vaiko teisės žaisti, užsiimti laisvalaikio veikla įgyvendinimas laikinosiose apgyvendinimo vietose nebuvo pakankamas.

Darbuotojai. Vaiko teisių konvencija įtvirtina valstybių įsipareigojimą, kad tiek už vaikų globą ar apsaugą atsakingos institucijos, ypač saugumo, sveikatos apsaugos sritys, jų darbuotojų skaičius bei tinkamumas, tiek kompetentinga jų priežiūra atitiktų kompetentingų institucijų nustatytas normas. Remiantis Europos Sąjungos dokumentais, su nelydimais nepilnamečiais dirbantys asmenys turi būti dalyvavę šios srities mokymuose. Teisės aktai numato nelydimo nepilnamečio teisę gauti socialines, psichologo paslaugas. Tyrimo metu nustatyta, jog laikinosiose apgyvendinimo vietose (pasienio užkardose, savivaldybių apgyvendinimo vietose) nebuvo įdarbinti socialiniai darbuotojai, psichologai, kurių vaidmuo darbe su nelydimais nepilnamečiais yra reikšmingas jų gerovei ir vystymuisi. Darbuotojų buvimas bei kvalifikacija reikšminga ir valstybės įsipareigojimui smurto prevencijos užkardymo srityje. Nesant atsakingų asmenų, kurie galėtų įvertinti ir atliepti poreikius, laikinosiose apgyvendinimo vietose kai kuriais atvejais nelydimų nepilnamečių poreikiais nebuvo pasirūpinta.

➔ *Atlikusi tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė nusprendė:*

- Siūlyti už migracijos politikos formavimą atsakingoms Vidaus reikalų bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoms:
  - atkreipti dėmesį į buvusią nepalankią nelydimų nepilnamečių apgyvendinimo situaciją, maitinimą, aprūpinimą, paslaugų trūkumą užsieniečių apgyvendinimo vietose bei, svarstant migrantų apgyvendinimo klausimus, numatyti, jog nelydimi nepilnamečiai apgyvendinami tik specialiai pritaikytose priimti nelydimus nepilnamečius vietose;
  - atkreipti ministerijų dėmesį į susiklosčiusią ydingą pavaldžių institucijų praktiką dėl nelydimų nepilnamečių nustatymo, globėjo skyrimo, amžiaus nustatymo, apgyvendinimo bei užtikrinti, kad institucijų formuojama praktika atitiktų įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytus reikalavimus, imtis priemonių kelti darbuotojų kvalifikaciją;
  - bendradarbiaujant su Teisingumo ministerija svarstyti klausimą dėl teisės aktų, susijusių su nelydimų nepilnamečių teisių užtikrinimu, tobulinimo.
- Siūlyti Valstybės sienos apsaugos tarnybai užtikrinti savalaikį kompetentingų institucijų informavimą apie nelydimą nepilnamečių bei kitas procedūrinės garantijas, įvertinant šios grupės asmenų ypatingą pažeidžiamumą.
- Siūlyti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai užtikrinti, jog Tarnyboje gavus informaciją apie nelydimą nepilnamečių užsieniečių, nedelsiant būtų inicijuojama globos nustatymo procedūra.

✂ ✂ ✂

Vidaus reikalų ministerija sutiko su Kontrolierės vertinimais bei informavo, jog:

- kai kuriais atvejais migrantų krizės pradžioje nelydimų nepilnamečių užsieniečių materialinių ir priėmimo sąlygų standartas buvo užtikrinamas tik iš dalies; 2021 m. vasarą drastiškai padaugėjus neteisėtai valstybės sieną kertančių užsieniečių, valstybės institucijos ne visada buvo pajėgios užtikrinti tinkamas priėmimo sąlygas;
- nemažai nepilnamečiais prisistatančių jaunuolių neturėjo amžių patvirtinančių dokumentų; amžiaus nustatymo tyrimai dėl didelio poreikio ir ribotų išteklių užtruko. Dauguma nepilnamečiais prisistačiusių užsieniečių po amžiaus nustatymo tyrimų buvo pripažinti pilnamečiais. Tai, ministerijos nuomone, suponuoja riziką, kad jei toks užsienietis būtų apgyvendinamas kartu su nepilnamečiais užsieniečiais, neatlikus amžiaus nustatymo tyrimų, galėtų būti pažeistas Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimas užtikrinti, kad nelydimi nepilnamečiai būtų apgyvendinti atskirai nuo suaugusiųjų, būtent ten jau gyvenančių nepilnamečių, kurių amžius nekelia abejonių, atžvilgiu. Daryta prielaida, kad dar labiau daugėtų piktnaudžiaujančių nepilnamečio statusu užsieniečių, jei būtų žinoma, kad toks statusas bent laikinai užtikrina palankesnes priėmimo sąlygas;
- prieš atliekant amžiaus nustatymo tyrimą, visi užsieniečiai jiems suprantama kalba yra išsamiai informuojami apie šį tyrimą ir gaunamas jų raštiškas sutikimas atlikti tokį tyrimą;

- Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnai visais atvejais, nustatę nelydimu nepilnamečiu prisistačiusį užsienietį, privalomai informuoja Tarnybos teritorinį skyrių, apklausų metu šio skyriaus atstovo dalyvavimas yra būtinas ir užsieniečio amžiaus nustatymo tyrimas organizuojamas tik esant šio atstovo pritarimui;
- užsieniečiai juos nustačiusiems Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnams dažnai prisistatydavo pilnamečiais asmenimis, o tik vėliau, apklausas atliekant Migracijos departamento darbuotojams ar užsieniečiams bendraujant su nevyriausybinų organizacijų atstovais, prisistatydavo nepilnamečiais. Dėl šios priežasties kai kurių užsieniečių amžiaus nustatymo tyrimas buvo atliktas vėliau, t. y. tada, kai užsienietis pateikė kitus duomenis apie savo amžių;
- siūlomas kompleksinis amžiaus nustatymo tyrimas užtruktų gerokai ilgiau, ypač tokiose situacijose, kai nelydimais nepilnamečiais prisistatančių užsieniečių yra daug, ir prireiktų didesnių kaštų, tačiau nėra aišku, ar jo metu gauti rezultatai būtų patikimesni. Daug Europos Sąjungos valstybių atlieka įvairius rentgenologinius kaulų tyrimus amžiui nustatyti, nepaisydamos pažymyje minimų Europos Sąjungos institucijų ir organizacijų rekomendacijų tokio metodo taikymą riboti. Apsisprendžiant, ar tikslinga būtų keisti šiuo metu Lietuvoje taikomą amžiaus nustatymo praktiką (metodus), reiktų išsamiau išanalizuoti kitų valstybių praktiką, taip pat kitų (alternatyvių) amžiaus nustatymo metodų efektyvumą ir jų taikymo Lietuvoje galimybes (ypač juos taikyti galinčių specialistų buvimą).

Valstybės sienos apsaugos tarnyba informavo, jog, siekiant užtikrinti Nelydimų nepilnamečių aprašo nuostatų įgyvendinimą valstybės lygio ekstremalios situacijos dėl masinio užsieniečių antplūdžio metu, visi tarnybos pareigūnai papildomai yra informuoti, kad nustačius nelydimu nepilnamečiu prisistačiusį užsienietį, visais atvejais yra informuojamas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritorinis skyrius, apklausų metu jo atstovo dalyvavimas yra būtinas, užsieniečio amžiaus nustatymo tyrimas organizuojamas tik esant šio atstovo pritarimui.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija sutiko su vaiko teisių apsaugos kontrolierės atlikto tyrimo išvadomis ir informavo:

- ne visais atvejais pavyko geriausiai užtikrinti vaikų interesus ir tam lemiamą reikšmę turėjo beprecedentė ir sunkiai prognozuojama situacija, dėl ko itin sumažėjo realios galimybės su esamais resursais tinkamai atliepti visų asmenų net ir bazinius poreikius.
- vadovaudamasi Valstybiniu ekstremaliųjų situacijų valdymo planu, ministerija organizuoja užsieniečių, priskiriamų pažeidžiamų asmenų grupėms, socialinės paramos teikimą ir telkia išteklius, reikalingus užsieniečiams apgyvendinti. Tai sudarė daugiau nei pusę visų neteisėtai sieną kirtusių užsieniečių. Ministerijos žinioje esantis Pabėgėlių priėmimo centras nebuvo pajėgus skubiai talpinti tokį skaičių asmenų, todėl bendradarbiaujant su kitomis institucijomis net ir pažeidžiamoms grupėms priskirtiniams asmenims, tame tarpe ir nelydimiems nepilnamečiams, apgyvendinimas buvo organizuojamas išskiriant prioritетines grupes, kuriems pagalba ir (ar) atitinkamos sąlygos galimai reikalingos itin skubiai bei atsižvelgiant į laikino apgyvendinimo stovyklose esančias jų gyvenimo sąlygas, kurios ženkliai skyrėsi. Ribotas apgyvendinimo vietų skaičius Pabėgėlių priėmimo centre buvo vienas iš veiksnių, lėmusių kiek atsargesnį institucijų požiūrį į asmenis prisistatančius nepilnamečiais.
- atsakingos valstybinės institucijos yra ne tik pasiskirstę atsakomybėmis, tačiau ir nuolat tobulina galimus veikimo algoritmus, kurie, tikėtina, ateityje leis nesikartoti kai kuriais individualiais atvejais pasitaikiusiems nesklandumams.

5.6. VAIKŲ PERKĖLIMAS IŠ HUMANITARINĖS KRIZĖS IŠTIKTOS UŽSIENIO VALSTYBĖS

Humanitarinės krizės, tokios kaip karas, masinės riaušės, badmetis ir pan., kelia grėsmę užsienio valstybėje ar jos dalyje gyvenančių žmonių gyvybei, sveikatai, saugumui, turtui ir gerovei. Minėti įvykiai verčia žmones bėgti iš šalies ir ieškoti saugaus prieglobsčio.

Lietuvos Respublika remia savo piliečių ir lietuvių kilmės asmenų perkėlimą iš humanitarinės krizės ištiktos užsienio valstybės, teikdama jiems paramą atvykti ir įvairiapusę pagalbą integruotis Lietuvoje: mokamos išmokos, pašalpos, laiduojama nemokama asmens sveikatos priežiūra, teikiamos teisinės konsultacijos, savivaldybės pagalba integruojantis į vietos bendruomenę, pan.

Įstaigoje buvo nagrinėjamas atvejis, kai mažametės Lietuvos Respublikos pilietės motinai, kuri buvo vienintelė vaiko įstatymine atstovė (lietuvių kilmės tėvas miręs), nebuvo suteikiamas perkeliamo asmens statusas⁴³. Remiantis Asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymu, valstybė remia eilės asmenų persikėlimą ir integraciją, tačiau perkeliama nepilnamečio Lietuvos Respublikos piliečio tėvas (motina), būdamas vieninteliu vaiko atstovu pagal įstatymą, negali būti perkeliamas ir nėra remiamas valstybės. Konkrečiu atveju, vaiko motinai buvo atsisakyta suteikti perkeliamo asmens statusą, nes ji nebuvo išlaikoma giminaitė pagal tiesiąją aukštutinę giminystės liniją.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, įvertinusi teisinį reglamentavimą ir susiklosčiusią situaciją, į kurią galėtų patekti ir daugiau vaikų (šeimų), kreipėsi į Vidaus reikalų ir Užsienio reikalų ministerijas. Kontrolierė atkreipė dėmesį į valstybės tarptautinius teisinius įsipareigojimus dėl šeimos vientisumo išsaugojimo bei geriausių vaiko interesų principo įgyvendinimo. Teisė į šeimos gyvenimą turi būti pilnai gerbiama, saugoma ir įgyvendinama kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos, nepriklausomai gyvenimo ar pilietybės statuso. Teisės į šeimos aplinką apsauga reikalauja valstybės ne tik susilaikyti nuo veiksmų, kurie gali sąlygoti šeimos išskyrimą ar kitą neteisėtą šeimos gyvenimo teisės pažeidimą, bet taip pat imtis pozityvių priemonių išlaikyti šeimos vienybę, įskaitant išskirtą šeimos narių susijungimą.⁴⁴

Vidaus reikalų ministerija pripažino, jog Asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatyme nustatytų sąlygų vykdymas konkrečiu atveju nėra įmanomas ir tai neatitiktų Civiliniame kodekse įtvirtintos pareigos veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Nėra protinga reikalauti, kad vaikas išlaikytų savo motiną ir dėl to galėtų būti pripažintas atitinkančiu įstatyme įtvirtintą perkeliamojo asmens šeimos nario sąvoką. Todėl Vidaus reikalų ministerija, įvertinusi konkrečią situaciją, rekomendavo Migracijos departamentui, kaip įstatyme nurodytai institucijai, sprendžiančiai perkeliamojo asmens statuso suteikimo klausimus, suteikti perkeliamojo asmens statusą nepilnamečio vaiko motinai. Taip pat ministerija informavo apie planuojamą Asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymo tobulinimą. Migracijos departamentas informavo, jog kitų analogiškų atvejų praktikoje nebuvo.

Lietuvos Respublikos Seimui 2021 m. buvo pateiktas svarstyti Asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymo pakeitimo projektas, kuriame buvo siūloma patikslinti ir išplėsti perkeliamojo asmens šeimos nario sąvoką.

5.7. PASIŪLYMAI ĮSTATYMO PROJEKTO DĖL UŽSIENIEČIŲ TEISINĖS PADĖTIES TOBULINIMUI

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė Lietuvos Respublikos Seimo komitetams siūlymus dėl Užsieniečių teisinės padėties įstatymo pakeitimo projekto⁴⁵ tobulinimo.

Siūlyta tobulinti svarstomą projektą, nustatant nepilnamečiams užsieniečiams teises, kurias garantuoja tarptautiniai teisės aktai⁴⁶: naudotis materialinėmis priėmimo sąlygomis, atitinkančiomis jų amžiaus poreikius ir reikalingas jų fiziniam, protiniam vystymuisi; mokytis pagal priešmokyklinio, bendrojo ugdymo programą (programas) švietimo, mokslo ir sporto ministro nustatyta tvarka, užtikrinant šios teisės įgyvendinimą ne vėliau kaip per 3 mėn. nuo jų atvykimo ir teikiant prioritetą ugdymo paslaugų teikimui už laikino apgyvendinimo vietos ribų, kai yra valdoma pasišalinimo iš laikino apgyvendinimo vietos rizika; gauti būtinąją medicinos pagalbą ir būtiniausių gydymą ligų ir rimtų psichikos sutrikimų atveju, sveikatos apsaugos ministro nustatyta tvarka; užsiimti laisvalaikio veikla, teikiant prioritetą paslaugų teikimui už laikino apgyvendinimo vietos ribų, kai yra valdoma pasišalinimo iš laikino apgyvendinimo vietos rizika.

⁴³ Perkeliamojo asmens šeimos narys – perkeliamojo asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis, taip pat perkeliamojo asmens, jo sutuoktinio arba asmens, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis, tiesioginiai palikuonys, kuriems nesukakę 21 metai, jeigu jie nesuotokuę, arba kurie yra išlaikytiniai, ir išlaikomi giminaičiai pagal tiesiąją aukštutinę giminystės liniją, Lietuvos Respublikos asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymas.

⁴⁴ Jungtinių Tautų Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimos narių teisių apsaugos komiteto ir Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras dėl bendrųjų principų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis, tarptautinės migracijos kontekste, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ Nr. IX-2206 2, 3, 5, 26, 32, 40, 50, 67, 71, 76, 77, 79, 113, 125, 126, 130(1), 136, 138, 139, 140 straipsnių pakeitimo, 69 straipsnio ir IX¹ skyriaus pripažinimo netekusiais galios ir įstatymo papildymo X² skyriumi įstatymo projektas Nr. XIVP-1018.

⁴⁶ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo, 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/115/EB dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse.

Teikiant siūlymus buvo išreikšta abejonė dėl siūlymo keisti galiojančio Užsieniečių teisinės padėties įstatymo (toliau – UTPĮ) nuostatas dėl nelydimų nepilnamečių užsieniečių atstovavimo klausimo sprendimo, kadangi, Kontrolierės nuomone, tokiu būdu yra siekiama įteisinti ydingą ir netinkamą įstatymų interpretavimo ir taikymo praktiką⁴⁷, o netinkamas įstatymų normų taikymas neturėtų būti pagrindas teisėkūros iniciatyvoms. Taip pat atkreiptas dėmesys, kad vaiko, atvykusio į Lietuvos Respublikos teritoriją be atstovų pagal įstatymą (nelydimo nepilnamečio) paėmimo iš jo atstovų pagal įstatymą procedūra, nustatyta Civiliniame kodekse ir Vaiko teisių pagrindų įstatyme (gavus teismo leidimą), yra negalima dėl vaiko atstovų pagal įstatymą (subjekto) nebuvimo.

Vadovaujantis nediskriminavimo principu, Kontrolierės nuomone, nepriklausomai nuo vaiko buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumo (statuso), teisė į mokslą turi būti užtikrinta visiems vaikams. Siekiant užtikrinti vienodą teisės į švietimą (ugdymą) prieinamumą nepilnamečiams užsieniečiams nepriklausomai nuo jų teisinio statuso, taip pat UTPĮ ir įstatymo projekto nuostatų, susijusių su priešmokyklinio ugdymo užtikrinimu, tarpusavio dermę, buvo pasiūlyta svarstyti nuostatų dėl teisės mokytis pagal priešmokyklinio, bendrojo ugdymo programą (programas) užtikrinama ne vėliau kaip per 3 mėn. nuo jų atvykimo, įtvirtinimą. Kontrolierės nuomone, UTPĮ įstatymo nuostatos turėtų būti suderintos su Vaiko teisių konvencijos ir 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos Nr. 2013/33/ES nuostatomis, todėl projekte turėtų būti įtvirtinta nepilnamečiams užsieniečiams ne tik nemokamai gauti būtinąją medicinos pagalbą, bet ir būtiniausių gydymą ligų ir rimtų psichikos sutrikimų atveju (sveikatos apsaugos ministro nustatyta tvarka).

Ypatingą dėmesį Kontrolierė atkreipė į tai, kad projekto nuostatas, kuriose numatomas nepilnamečių izoliuotas apgyvendinimas konkrečioje apgyvendinimo vietoje be teisės išvykti iš apgyvendinimo vietos. Įvertinant izoliacijos žalą vaiko raidai, siūlyta įtvirtinti nuostatą, kad teikiant atitinkamas paslaugas nepilnamečiams, prioritetas teikiamas jų suteikimui už laikino apgyvendinimo vietos ribų, kai yra valdoma pasišalinimo iš laikino apgyvendinimo vietos rizika.

Įstatymo projekto nuostatas dėl nelydimų nepilnamečių apgyvendinimo „kitose apgyvendinimo vietose“, kurios iš esmės nėra pritaikytos priimti nelydimus nepilnamečius bei atliepti jų specifinius poreikius, Kontrolierė kritikavo vaiko teisių ir geriausių jo interesų užtikrinimo, taip pat atitiktis tarptautiniams teisės aktams aspektu ir siūlė tikslinti šią formuluotę (išbraukiant žodžius „ar kitose“). Teikiant šį siūlymą pažymėta, kad 2021 m. liepos mėnesį įvedus ekstremaliąją situaciją dėl masinio užsieniečių antplūdžio, nelydimi nepilnamečiai buvo apgyvendinami pasienio užkardose, pasienio kontrolės punktuose, savivaldybių kuruojamose apgyvendinimo vietose, Užsieniečių registracijos centre, kas neatitiko geriausių vaiko interesų dėl apgyvendinimo sąlygų, maitinimo organizavimo, apmokytų darbuotojų pagalbos ir paramos šiems nepilnamečiams nebuvimo, kt. Atsižvelgiant į susiklosčiusią praktiką bei teisinį reglamentavimą įvedus ekstremaliąją situaciją dėl masinio užsieniečių antplūdžio, nelydimi nepilnamečiai ir toliau būtų apgyvendinami pasienio kontrolės punktuose, pasienio užkardose, Valstybės sienos apsaugos tarnyboje.

Seimas pritarė tik keliems Kontrolierės teiktiems siūlymams – dėl paslaugų nepilnamečiams užsieniečiams teikimo už laikino apgyvendinimo vietos ribų, kai yra valdoma pasišalinimo iš laikino apgyvendinimo vietos rizika bei dėl nelydimų nepilnamečių apgyvendinimo tik jiems pritaikytose apgyvendinimo vietose.

5.8. KITI VAIKŲ, DALYVAUJANČIŲ MIGRACIJOS PROCESUOSE, ASPEKTAI

➔ *Tarpinstituciniai pasitarimai*

Aktualūs vaikų, dalyvaujančių migracijos procesuose, teisių ir jų interesų užtikrinimo klausimai buvo sprendžiami ir susitikimų, diskusijų metu.

⁴⁷ Valstybės vaiko teisių ir įvaikinimo tarnybos teritoriniai skyriai kreipiasi į teismą dėl leidimo paaimti vaiką iš tėvų, apie kuriuos neturi jokių tikslų duomenų, išskyrus tuos, kuriuos pateikia nelydimas nepilnamečis (duomenis apie tėvų vardus, pavardes, kilmės valstybę). Pažymėtina, kad kreipiantis į teismą dėl vaiko paėmimo iš jo atstovų pagal įstatymą, jiems yra skiriama valstybės garantuojama teisinė pagalba, keliama reikalavimai procesinių dokumentų įteikimui ir kt.

- Kontrolierė, matydama besiformuojančią ydingą praktiką užtikrinant nelydimų nepilnamečių (neteisėtai atvykusių į Lietuvos teritoriją be tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą) teisės į tinkamą atstovavimą įgyvendinimą, kai Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba (jos teritoriniai padaliniai) užuot vykdydama Užsieniečių teisinės padėties įstatymo reikalavimą nedelsiant tokiam vaikui skirti atstovą, kreipėsi į teismą dėl leidimo paimti vaiką iš tėvų (apie kuriuos ir jų gyvenamąją ar buvimo užsienio valstybėje vietą arba šalį neturėjo jokių duomenų), o teismų praktika nebuvo vienoda (vieni teismai tokius kreipimusis atmesdavo, kiti – išduodavo leidimą nustatyti vaikui globą, nors toks teismo leidimas net nėra teisiškai reglamentuotas), inicijavo susitikimą su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjais, kurio metu buvo aptartos įstatymų taikymo problemos.

Taip pat kartu su Lietuvos Aukščiausiojo Teismu buvo organizuota praktinė diskusija nelydimų nepilnamečių užsieniečių, esančių Lietuvos Respublikoje, globos nustatymo klausimais.

Diskusijoje dalyvavo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apylinkių teismų teisėjai, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos, Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos bei Migracijos departamento specialistai. Aptarta valstybės institucijų bei teismų netinkamai taikyta praktika, sprendžiant klausimus dėl nelydimo nepilnamečio užsieniečio teisės į tinkamą atstovavimą užtikrinimo, suformuluota pozicija dėl tolimesnės praktikos, galimybių tobulinti teisės aktus.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir įstaigos atstovai dalyvavo Nacionalinės teismų administracijos inicijuotoje diskusijoje „Migrantų krizė: teisiniai iššūkiai, rizikos ir galimi sprendimai“. Surengtoje diskusijoje dalyvavo teisėjai, Seimo, Vidaus reikalų ministerijos, Teisingumo ministerijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos, Migracijos departamento ir kitų institucijų atstovai, aptarti praktiniai prieglobsčio bylų proceso efektyvaus organizavimo, informacijos rinkimo ir operatyvaus bendradarbiavimo klausimai.
- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė susitikimo su Vidaus reikalų ministerijos viceministrais A. Abramavičiumi ir K. Lančinsku metu aptarė migracijos krizės metu kylančius vaiko teisių ir jų interesų užtikrinimo iššūkius. Ypatingas dėmesys skirtas vaiko teisių ir interesų užtikrinimui vykdant apgręžimo politiką. Taip pat pasikeista nuomonėmis dėl poreikio tobulinti teisinį reglamentavimą, susijusį su nelydimų nepilnamečių ir nepilnamečių užsieniečių, atvykusių su atstovais pagal įstatymą, teisių užtikrinimu.
- Susitikimo su vidaus reikalų ministre A. Bilotaite bei Valstybės sienos apsaugos tarnybos vadu R. Liubajevu, kuriame dalyvavo ir Seimo Žmogaus teisių komiteto pirmininkas T. V. Raskevičius bei Seimo kontrolierė E. Leonaitė, metu, Kontrolierė dar kartą akcentavo ir aptarė vaiko teisių užtikrinimo problemas ir jų sprendimo būdus bei humanitarinės pagalbos teikimo, pasitelkiant nevyriausybinės organizacijas galimybes.
- Vaiko teisių apsaugos Kontrolierė aktyviai dalyvavo Žmogaus teisių komiteto posėdžiuose, kuriuose buvo nagrinėti įvairūs migracijos procese dalyvaujančių vaikų teisių ir interesų užtikrinimo aspektai.
- Kontrolierė susitiko su Jungtinių Tautų Vyriausiojo pabėgėlių komisaro Šiaurės ir Baltijos regiono šalių atstovybės bei komisaro valdybos Lietuvoje atstovais bei aptarė migrantų padėties Lietuvoje klausimus.
- Migrantų padėties Lietuvoje klausimai aptarti su Jungtinių Amerikos Valstijų ambasados atsakingais asmenimis.

➔ *Tyrimas dėl galimo vaikų, neįleistų į Lietuvos Respublikos teritoriją, teisių ir interesų pažeidimo*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ataskaitiniais metais pradėjo tyrimus dėl galimo vaikų, neįleistų į Lietuvos Respublikos teritoriją 2021 m. lapkričio 6 d. ir 2021 gruodžio 1 d., teisių ir interesų pažeidimo.

Tyrimų metu buvo renkami ir vertinami Vidaus reikalų ministerijos ir Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos Alytaus apskrities vaiko teisių apsaugos skyriaus pateikti duomenys, susiję su nagrinėjamomis aplinkybėmis.

Šių tyrimų metu valstybės sienos apsaugos tarnybos (pareigūnų) veiksmai bei sprendimai vertinami vaiko teisių ir jo interesų užtikrinimo (atitikimo) aspektu. Tyrimas baigtas pasibaigus ataskaitiniams metams, todėl jo rezultatai, vaiko teisių apsaugos kontrolierės sprendimai bei informacija apie jų vykdymą bus pateikti einamųjų metų ataskaitoje.

REKOMENDACIJOS:

- ✘ Imtis priemonių, kad migracijos procese į šalį patekusiems vaikams, nepriklausomai nuo jų teisinės padėties, būtų užtikrintos orumą garantuojančios, vaikų poreikius bei tarptautinius įsipareigojimus atitinkančios priėmimo sąlygos, įskaitant apgyvendinimą, aprūpinimą bei reikalingos pagalbos ir paslaugų prieinamumą.
- ✘ Užtikrinti, jog nelydimų nepilnamečių užsieniečių nustatymo, apgyvendinimo, globėjo skyrimo, amžiaus nustatymo praktika atitiktų tarptautinius ir nacionalinius šių vaikų apsaugos standartus. Įvertinant šios grupės asmenų pažeidžiamumą bei siekiant šių nepilnamečių apsaugos, turi būti užtikrintas sklandus procedūrinių garantijų įgyvendinimas bepradarbiaujant tarp kompetentingų institucijų.

VI. VAIKAS ŠVIETIMO SISTEMOJE

6.1. KONTAKTINIO UGDYMO ATNAUJINIMO 2020–2021 MOKSLO METAIS PROBLEMOS

Kilus Covid–19 pandemijai, kartu su iškilusiais sveikatos užtikrinimo iššūkiais, kilo ir tinkamo vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo problema. Iš pradžių sunkumų kėlė nuotolinis vaikų ugdymas(is), vėliau, Vyriausybei švelninant karantino priemones, iškilo poreikis spręsti ir įvairius mokinių sugrįžimo mokytis į mokyklas kontaktiniu būdu klausimus, kartu kuriant ugdymo praktikas, kai derinami saugumo, sveikatos, švietimo ir gerovės tikslai.

Reaguodama į asmenų ir įstaigų bei organizacijų kreipimusis dėl problemų, susijusių su mokinių grįžimu mokytis į mokyklas kontaktiniu būdu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą. Siekiant įvertinti savivaldybių patirtis ir jų priimamų sprendimų dinamiką Covid-19 paplitimo konkrečioje savivaldybėje kontekste, kylančias problemas ir pan., buvo kreiptasi į visas Lietuvos savivaldybių administracijas (60), Vyriausybę, Sveikatos apsaugos bei Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją, mokyklas ir kitas organizacijas.

Išanalizavus tyrimo medžiagą, buvo padarytos šios išvados:

➔ Šalyje susidarius ekstremaliajai situacijai, valstybės teisė imtis būtinų priemonių padėčiai suvaldyti yra nekvestionuotina. Iš kitos pusės, vaiko teisės į mokslą užtikrinimo aspektu, sprendimai, susiję su mokyklų uždarymu, siekiant kontroliuoti COVID-19 pandemijos mastą ir, kartu užtikrinti tinkamą žmonių gyvybės ir sveikatos apsaugą, turėtų būti priimti tik kaip kraštutinė priemonė, atsižvelgus į geriausių vaiko interesų užtikrinimo poreikį bei įvertinus tokio sprendimo neigiamų pasekmių ir naudos santykį.

➔ Švietimo vystymas yra neatsiejamas nuo šalies kultūrinės, ekonominės ir socialinės raidos (pažangos), todėl vaiko teisės į mokslą įgyvendinimas ir galimybės vaikams mokytis kontaktiniu būdu užtikrinimas yra prioritetinės reikšmės, ir su šios teisės visapusišku įgyvendinimu susijusių klausimų ir kylančių problemų sprendimui turėtų būti skiriami reikiami finansiniai ir žmogiškieji ištekliai. Kartu turėtų būti užtikrintas ir aiškus teisinis reglamentavimas, kuris leistų laiku suplanuoti atitinkamus veiksmus ir imtis priemonių sklandžiam vaikų sugrįžimui mokytis kontaktiniu būdu užtikrinti.

Kontaktinis vaikų ugdymas(is) užtikrina didesnes galimybes vaikams gauti ne tik akademinį, bet ir į praktiką orientuotą mokymąsi, sudaro sąlygas įvairesnėmis priemonėmis ir būdais įsisavinti žinias bei išvystyti gebėjimus, palankesnę terpę siekti švietimo tikslų, sustiprinti vaikų įgūdžius, patirtį ir pajėgumus. COVID-19 stipriai paveikė vaikų gyvenimą, lėmė ne tik mokymosi praradimus, bet ir daugeliui vaikų sukėlė neigiamas pasekmes jų sveikatai ir gerovei, todėl kuo įmanomai greitesnis kontaktinio ugdymo(si) atnaujinimas (pagerėjus Lietuvoje epidemiologinei situacijai ir įvertinus rizikas) buvo būtinas. Nepaisant to, atnaujinant vaikų kontaktinį ugdymą kilo nemažai sunkumų: ne visada buvo pakankamai atsižvelgiama į poreikį pirmiausia gerinti vaikų padėtį; kilo iššūkių dėl ribotų laboratorijų pajėgumo, žmogiškųjų išteklių trūkumo ir pan.; grįžimo

mokyti kontaktiniu būdu procesas ne visada buvo sklandus (ypač pradžioje) dėl pernelyg didelio situacijos neapibrėžtumo, nuolat kintančio teisinio reglamentavimo, ilgalaikių planų (priklausomai nuo kintančios epidemiologinės situacijos ir esamos padėties valstybėje) nebuvimo valstybiniu mastu, mokyklų bendruomenių nepritarimo testavimui bei tarpusavio susipriešinimo, kt.

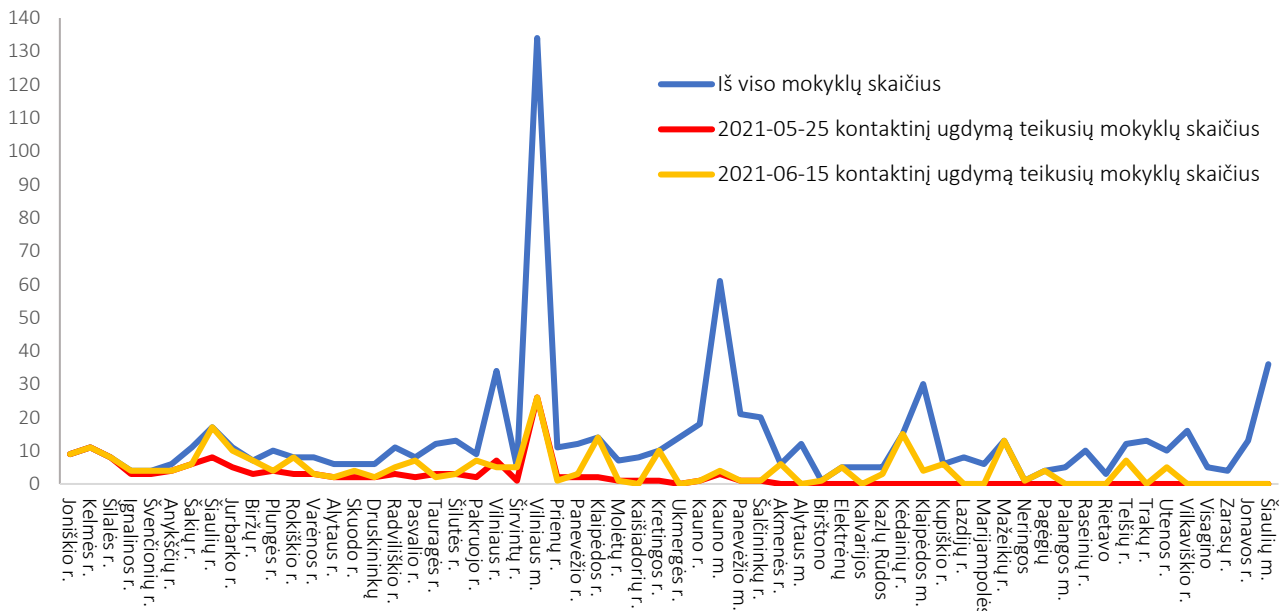
➔ Lietuvoje kontaktinio ugdymo atnaujinimas pradėtas įgyvendinti visų pirma sudarant galimybę į mokyklas grįžti pagal pradinio ugdymo(si) programą besimokantiems mokiniams, įvertinus tai, jog mažo amžiaus vaikams, kuriems reikalingas didžiausias mokytojų dėmesys dėl nesusiformavusių savarankiško ugdymo(si) įgūdžių ir, atitinkamai dėl to kyla poreikis gauti nuolatinę pagalbą ugdymo(si) procese, karantinas ir ugdymas(is) nuotoliniu būdu sukėlė didžiausius praradimus. Iš kitos pusės, kontaktinio ugdymo(si) atnaujinimo procesas nebuvo pakankamai sklandus, dėl ko pagal pradinio ugdymo(si) programą besimokančių vaikų mokymosi kontaktiniu būdu pradžia kai kuriais atvejais nepagrįstai ilgai užtruko.

Sekdamos pirmosios kontaktinį ugdymą atnaujusios progimnazijos pavyzdžiu, norą nuo 2021 m. kovo 15 d. atnaujinti kontaktinį ugdymą išreiškė 25 savivaldybės, tačiau realiai kai kuriose iš jų, mokyklos veiklą pradėjo vykdyti tik Vyriausybės sprendimu nuo 2021 m. kovo 22 d. panaikinus prievolę atitinkamų 45 savivaldybių teritorijose esančiose ugdymo įstaigose atlikti mokinių namų ūkių ir įstaigose kontaktiniu būdu dirbančių darbuotojų bandomąjį profilaktinį tyrimą COVID-19 ligai (koronaviruso infekcijai) diagnozuoti. Likusiose savivaldybėse, kuriose išliko privalomas testavimas, kontaktinis pradinis klasių vaikų ugdymas buvo atnaujintas dar vėliau.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos duomenimis, 2021 m. gegužės 3 d. 77 357 (68,8 proc.) pradinis klasių mokinių mokėsi mišriu būdu.

➔ Vyriausybės sprendimu sudarius galimybę nuo 2021 m. gegužės 10 d. atnaujinti pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų vykdymą mišriu būdu, tik nedaugelis mokyklų (klasių) iš karto atnaujino kontaktinį 5–11 klasių mokinių ugdymą. Daugeliu atvejų ši situacija susiklostė dėl mokyklų bendruomenių nepritarimo profilaktiniam mokinių tyrimui COVID-19 ligai diagnozuoti (pavyzdžiui, gegužės mėn. pabaigoje iš 798 bendrojo ugdymo mokyklų, teikiančių ugdymą pagal pagrindinio ugdymo ir vidurinio ugdymo programas, tik 139 (po keletą klasių) atnaujino kontaktinį ugdymą, t. y. 17,4 proc.).

Savivaldybėse kontaktinį ugdymą teikusių mokyklų skaičius skirtingais laikotarpiais

Daugelyje savivaldybių buvo dedamos pastangos (nuolat kalbant su tėvais, teikiant informaciją, atsakant į klausimus, periodiškai organizuojant tėvų apklausas dėl sutikimo vaikams mokytis kontaktiniu būdu ir pan.) didinti kontaktinį ugdymą atnaujusių mokyklų skaičių. Iš kitos pusės, kai kuriose savivaldybėse dar 2021 m. gegužės mėn. pradžioje buvo priimti sprendimai neatnaujinti kontaktinio 5–11 klasių mokinių ugdymo

mokyklose iki mokslo metų pabaigos, ir tokio sprendimo buvo laikomasi nepaisant savivaldybėje gerėjančios epidemiologinės situacijos.

Tyrimo metu atkreiptas dėmesys į tai, kad kai kuriose savivaldybėse priimant sprendimus dėl 5–11 klasių mokinių sugrąžinimo mokytis kontaktiniu būdu, galėjo nepagrįstai didelę įtaką turėti Lietuvos moksleivių sąjungos (LMS) išsakyta pozicija, jog mokiniai nepritaria grįžimui į mokyklas ir mokymuisi mišriu būdu (priežastys: staigus grįžimas į ugdymo įstaigas gali neigiamai įtakoti vaikų pasiekimus ir jų psichikos sveikatos būklę; sugrįžę į mokyklas vaikai nebeturės galimybės planuoti savo mokymo(si) laiko savarankiškai; kontaktinio ugdymo(si) metu vykstančios pamokos dažniausiai bus orientuotos į atsiskaitymus, o ne į bendrosiose programose nurodytų temų dėstymą; didėjant užsikrėtimų nuo COVID-19 skaičiui, dalyje mokyklų būtų sunku suvaldyti moksleivių srautus, užtikrinti visus saugumo reikalavimus, dėl ko mokyklos, tikėtina, taps COVID-19 viruso židiniai; regionuose gyvenantys moksleiviai neturi galimybės reguliariai testuotis dėl mobilių patikros punktų trūkumo ir nepatogios infrastruktūros).

Neneigiant vaikų nuomonės svarbos ir pritariant, jog iš tiesų kai kurie LMS paminėti aspektai neabejotinai atspindėjo atskirose savivaldybėse esančią situaciją, visgi gegužės mėn. savivaldybėms priimant sprendimus dėl kontaktinio 5–11 klasių mokinių ugdymo atnaujinimo aspektai buvo nebetekę aktualumo ar apskritai neatspindėjo visų vaikų amžių grupių poreikius. Pavyzdžiui, LMS mokinių apklausą vykdė balandžio mėn., o savivaldybėse vaikų nuomonė buvo gauta ir vertinama gegužės mėn., jau pasikeitus epidemiologinei situacijai (susirgimų palaiptumui mažėjo); LMS nuomonė apie mokinių srautų suvaldymo galimybes pagrįsta 2020 m. spalio mėn. apklausa; galimybė savarankiškai planuoti laiką yra teigiamas ugdymo(si) nuotoliniu būdu aspektas tik vyresnio amžiaus vaikams; priešingai nei LMS teigė, kontaktiniu būdu pradėję mokytis mokiniai išskyrė pagerėjusią savo savijautą (socialinę ir emocinę būseną, fizinę sveikatą) ir padidėjusią motyvaciją mokytis, kt.

➔ *Įvertinusi situaciją, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pasiūlė suinteresuotoms institucijoms:*

- Užtikrinti geresnį švietimo valdymą ir lankstesnį sprendimų priėmimą, užtikrinti mokymo ir mokymosi kokybės gerinimą, stiprinti mokytojų ir mokinių bendrąsias ir socialines kompetencijas, ugdyti emocinį vaikų atsparumą neigiamiems įvykiams.
- Imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų ir priimant su vaiko teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimu susijusius sprendimus, atkreipti dėmesį į geriausių vaiko interesų prioriteto principo svarbą, įvertinti atitinkamų veiksmų įtaką vaikui ir suteikti tam tinkamą pirmenybę. Užtikrinti, kad priimant sprendimus bus paaiškintas priemonių reikalingumas bei pagrįstumas, taip pat nurodyta, kaip konkreti teisė buvo gerbiama sprendime (t. y. kas atitiko vaiko interesus, kokiais kriterijais buvo remtasi, kaip vaiko interesai buvo įvertinti ir pan.).
- Nedelsiant reaguoti į savivaldybių administracijų ar konkrečių mokyklų pastebėtus teisinio reglamentavimo sistemos trūkumus, teisės aktų papildymo poreikį ir pan., siekiant, jog pandemijos metu organizuojant vaikų ugdymą(si) būtų užtikrintas kuo ilgesnis kontaktinio ugdymo(si) modelis, taip išvengiant mokslo praradimų.
- Atlikti reikalingus tyrimus, siekiant įvertinti situaciją ir atkreipti dėmesį į ilgalaikį mokinių mokymosi gerovės dėl pandemijos nuosmukį.
- Skatinti mokyklas užtikrinti kuo didesnį tėvų įtraukimą į sprendimų, sietinų su vaikų gerovės užtikrinimu pandemijos metu ir ugdymo(si) proceso mokyklose saugumu, paieškos ir priėmimo procesus, tokiu būdu užtikrinant geresnę tarpusavio komunikaciją ir glaudesnę bendradarbiavimą.

6.2. COVID–19 PANDEMIJOS VALDYMO PRIEMONIŲ ĮGYVENDINIMO MOKYKLOSE PROBLEMAS IR IŠŠŪKIAI

„Mano vaikas švietimo įstaigoje nedėvės nosį ir burną dengiančios <...> veido kaukės ar respiratoriaus“, „kategoriskai draudžiu mano vaikui ugdymo įstaigoje kelti reikalavimą dėvėti kaukę“ – tai kelios citatos iš pokalbių, pareiškimų dėl teisės aktuose nustatytų Covid–19 pandemijos valdymo priemonių taikymo mokyklose.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė laikosi nuomonės, jog dėl COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos) plitimo grėsmės valstybės teisė imtis būtinų priemonių padėčiai suvaldyti – nekvestionuotina. Iš kitos pusės, taikomos priemonės turi būti proporcingos, būtinos ir tinkamos, o atskiri atvejai – individualizuoti. Vaikai yra visuomenės dalis, kurios apsaugai keliami papildomai reikalavimai dėl didesnio pažeidžiamumo, tačiau atskiroms vaikų grupėms taikomi ribojimai, konkrečiai – susiję su privalomu apsauginių medicininių veido kaukių dėvėjimu, nors sukelia tam tikrus nepatogumus, atsižvelgiant šios priemonės tikslą – žmonių gyvybės ir sveikatos apsaugą, yra pagrįsti (plačiau žr. vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2021 m. kovo 3 d. pažyma Nr. (6.7-2020-60)PR-21 „Dėl galimo neigiamo veido kaukių poveikio vaikų sveikatai ugdymo(si) proceso metu“⁴⁸). Reaguojant į mokyklų ir tėvų nesutarimus dėl Covid-19 pandemijos valdymo priemonių taikymo, buvo organizuotas suinteresuotų institucijų pasitarimas, kuriame taip pat dalyvavo vaiko teisių apsaugos kontrolierė. Susitikimo metu nuspręsta, jog mokyklos iš anksto turėtų parengti atitinkamų mokyklos vidaus teisės aktų pakeitimus, numatydamos priemones, taikytinas, kai nesilaikoma valstybės lygio ekstremaliosios situacijos valstybės operacijų vadovo sprendimų, ir supažindinti su šiomis normomis mokyklos bendruomenės narius. Dėl konkrečių priemonių taikymo, pavyzdžiui, tėvams išreiškus prieštaravimus medicininių kaukių, respiratorių dėvėjimo mokyklose tvarkai ir nepavykus rasti sprendimų bendradarbiavimo, prevencinių pokalbių būdu, pasiūlyta mokykloms kreiptis į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritorinį skyrių. Tokiu būdu, manyta, bus užtikrintas pareigos užtikrinti valstybėje galiojančių teisės aktų normų laikymąsi išaiškinimas tėvams, kadangi nustatyti reikalavimai yra susiję ne tik su kitų vaikų (mokinių) teise į sveikatą ir saugią ugdymo(si) aplinką, tačiau ir paties vaiko sveikata, jos apsauga. Pasitarime aptarta galimybė, esant poreikiui, spręsti administracinės atsakomybės taikymo tėvams klausimą.

6.3. MOKYTOJO SANTYKIS SU MOKINIU

Kiekvienas raidos etapas vaikui yra reikšmingas, nes vyksta svarbūs vystymosi pokyčiai fizinio, psichologinio, emocinio ir socialinio vystymosi, lūkesčių ir normų atžvilgiu; vaiko vystymosi etapai yra kumuliaciniai ir kiekvienas etapas turi poveikį paskesniajam etapui ir daro įtaką vaikų sveikatai, potencialui, pavojams ir galimybėms⁴⁹. Mokytojo vaidmuo vaiko gyvenime turi didelę įtaką, nes jis perduoda vaikui ne tik žinias, kompetenciją, bet ir ugdo įvairius žmogaus viduje vykstančius edukologinius procesus. Deja, įstaigos praktikoje buvo gana dažni atvejai, kai nustatyta, jog mokytojų netinkamu elgesiu (veiksmams, neveikimu) buvo pažeistos vaiko teisės, mokytojo veiklos etika. Įžeidžiantys komentarai vaiko atžvilgiu („tinginė“, „tau reikia gydytis“, „manipuliantė“, „nieko nepasieksi, nes ir tavo globėja buvo dvejetukininkė“); kišimasis į mokinio asmeninį gyvenimą, į jo santykius su draugais; su privačiu asmens gyvenimu susijusių duomenų atskleidimas; vaiko ignoravimas ir atribojimas nuo informacijos, būtinos mokymuisi, kaip kerštas už mokyklos vadovams atskleistą netinkamą paties mokytojos elgesį ir kt., tai tik keletas nustatytų mokytojų netinkamo elgesio pavyzdžių.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė laikosi nuomonės, jog minėti ir panašūs veiksmai neturi būti toleruojami, kadangi mokytojas turi pasižymėti nepriekaištingu etikos normų laikymusi, vadovautis aukščiausiais doroviniais principais, pasižymėti pavyzdiniu elgesiu ne tik profesinėje srityje, bet ir socialiniame gyvenime, t. y. pedagogo etika turėtų būti aiškinama ir suprantama kaip sąmoningas dorovinių vertybių ir principų laikymasis santykiuose su kitais asmenimis ne tik mokykloje, bet ir visuomenėje, demonstruojant tinkamą etišką elgesį. Mokytojai turi tikėti įgimtu žmogaus vertingumu ir dėti pastangas, kad savo veiksmais (elgesiu) nesudarytų sąlygų jį sumenkinti, nesukeltų prielaidų patyčių apraiškoms ugdymo įstaigoje bei vaiko garbės ir orumo pažeidimui. Vaikas dėl savo fizinio ir psichinio nebrandumo, o dažnai ir ribotos galimybės kovoti už savo interesus, reikalauja ypatingos apsaugos ir priežiūros, todėl būtina rodyti vaikui pozityvų elgesį ir pagarbą, taikyti humaniškus, moralius ir atsakingus auklėjimo metodus, vadovautis geriausių vaiko interesų užtikrinimo principu.

⁴⁸ Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/naujienos/kontroliere-atliko-tyrima-del-galimai-neigiamo-kaukiu-poveikio-vaiku-sveikatai-ugdymo-si-proceso-metu>

⁴⁹ Bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus, CRC/C/GC/14.

Paminėtina, kad šios problemos buvo nurodytos ir Įstaigos ataskaitoje, pateiktoje Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybai, kartu atkreipiant dėmesį į susiformavusią praktiką, jog mokytojams, pažeidusiems vaiko teises, paprastai skiriamos tik minimalios drausminės nuobaudos, vengiant tam tikrus mokytojų veiksmus konkrečiais atvejais vertinti kaip šiurkštų darbo drausmės ir vaiko teisių pažeidimą. Taip pat, galimai, vis dar nepakankamai dėmesio skiriama mokytojų kvalifikacijos kėlimui tolerancijos, pagarbos, vaiko garbės ir orumo bei kitų teisių visapusiško užtikrinimo temomis.

6.4. ŠVIETIMO PRIEINAMUMAS SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINTIEMS VAIKAMS MAŽEIKIŲ RAJONO UGDYMO ĮSTAIGOSE

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į kreipimusis dėl švietimo pagalbos trūkumo Mažeikių rajono savivaldybės ugdymo įstaigose, atliko tyrimą savo iniciatyva.

Bendrojo ugdymosi įstaigose vis labiau plėtojami vaikų, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius (SUP), įtraukties į ugdymą procesai, tačiau realiam šio tikslo įgyvendinimui būtina užtikrinti individualius kiekvieno vaiko poreikius (reikiamais atvejais pritaikyti aplinką (fizinę, informacinę), sumažinti vaikų skaičių klasėje, teikti įvairią specialistų pagalbą, pagalbos priemones, pan.). Už švietimo kokybę atsako švietimo teikėjas – mokykla bei savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija (dažniausia tai savivaldybė).

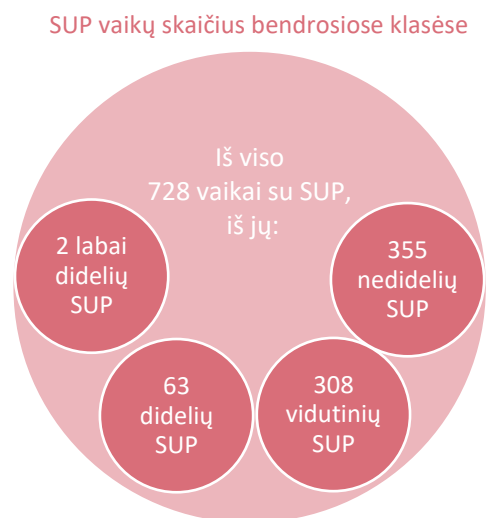
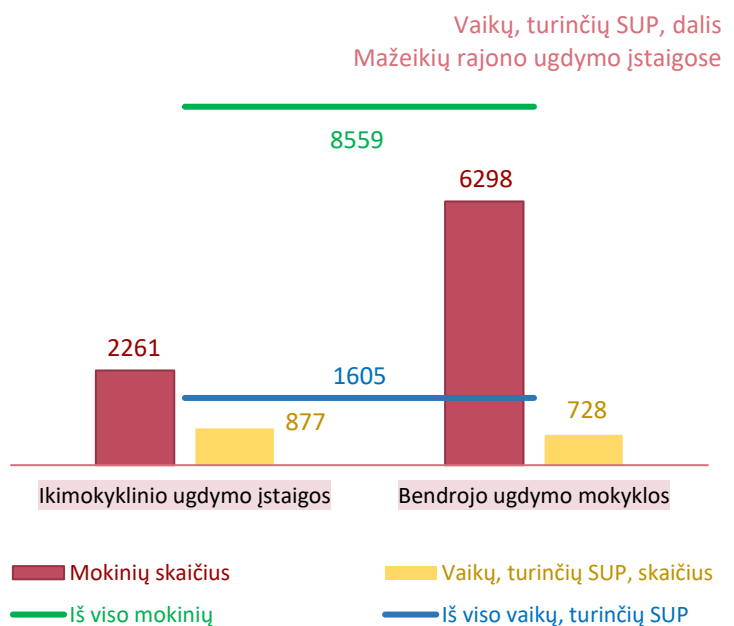
Mažeikių rajono ugdymo įstaigose iš 8559 mokinių 1605 mokiniai (19 proc.) turi SUP.

Ikimokyklinio ugdymo įstaigose vaikų, turinčių SUP, yra daugiau nei tris kartus, dažniausiai vaikai turi nedidelių SUP (didžiausias poreikis logopedo pagalbos).

Vienas pagrindinių švietimo kokybės užtikrinimo mokiniams, turintiems SUP, aspektų – švietimo pagalbos teikimas. Specialistų nebuvimas ir jų pagalbos negavimas yra reikšmingas visiems – vaikams, mokytojams, tėvams.

Mažeikių rajono švietimo bei švietimo pagalbos įstaigų, savivaldybės administracijos apklausa parodė, jog aštriausia švietimo pagalbos užtikrinimo problema – švietimo pagalbos specialistų ir kitų darbuotojų trūkumas.

Pastaruosius trejus metus buvo nuosekliai didinamas didžiausias leistinas švietimo pagalbos specialistų pareigybių skaičius ugdymo įstaigose, tačiau specialistų trūksta; nėra patenkinami visi mokyklų prašymai dėl pagalbos specialistų pareigybių steigimo ir finansavimo. Dėl šios priežasties, nors pedagoginė psichologinė tarnyba įvertina vaiko SUP ir pagalbos poreikį, pagalba skiriama vaikams, „kuriems reikalingiausia“, ji mažinama arba, priešingai, skiriama visiems vaikams „tik skirtingais pusmečiais“.

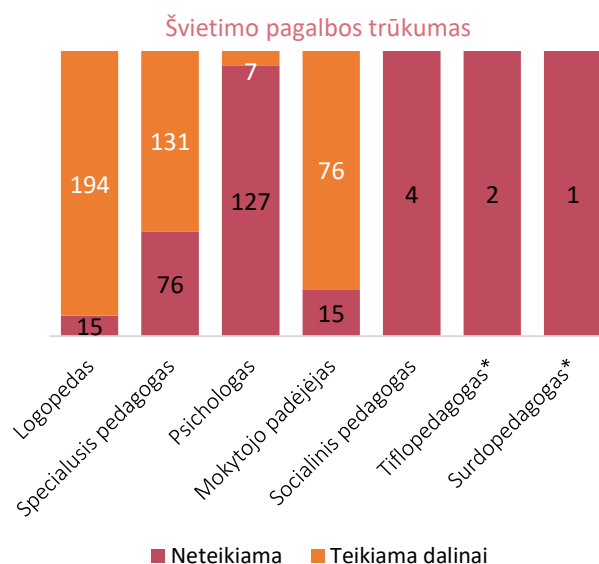

Švietimo įstaigose nustatytas didžiausias leistinas švietimo pagalbos specialistų pareigybių skaičius

Mokyklos	2018 m.	2019 m.	2020 m.
Bendrojo ugdymo mokyklos	81,5	96,53	105,29
Ikimokyklinio ugdymo įstaigos	51,09	62,75	75,25
Iš viso:	132,59	159,28	180,54

➔ Tyrimo rezultatai dėl specialistų etatų parodė, jog:

- ne visose ugdymo įstaigose įdarbinti socialiniai pedagogai – šių specialistų neturėjo 4 iš 33 įstaigų; iš viso dirbo 27,4 etato socialiniai pedagogai, tai sudarė 0,8 etato vienai ugdymo įstaigai;
- ugdymo įstaigose bei pedagoginėje psichologinėje tarnyboje trūksta psichologų; tik 19 iš 33 ugdymo įstaigų įsteigta 14,5 psichologų etatų, t. y. vidutiniškai po 0,4 etato kiekvienoje mokykloje. Kai kurie vaikai psichologo pagalbą gauna pedagoginėje psichologinėje tarnyboje ar psichikos sveikatos centre, tačiau kyla tarnybos psichologo darbo krūvio problema, jam pavestos papildomos funkcijos – teikti pagalbą atvejo vadybos procesuose;
- specialiojo pedagogo pagalba nėra pilnai užtikrinama; 23 bendrosiose mokyklose įsteigta 19,9 specialiojo pedagogo etato, vidutiniškai – 0,6 etato kiekvienoje ugdymo įstaigoje;
- logopedo pagalba nėra pilnai užtikrinama; logopedo krūvis daugelyje mokyklų yra per didelis, todėl pagalba – minimali, nepakankama; 30 ugdymo įstaigų turi 35,2 logopedo etatus;
- mokytojo padėjėjo pagalba neužtikrinama pilna apimtimi arba visai neteikiama; 27 ugdymo įstaigose įsteigti 72,1 mokytojų padėjėjų etatai, vidutiniškai – 2,2 etato kiekvienoje ugdymo įstaigoje. Dėl šių darbuotojų trūkumo vaikams, turintiems SUP, pagalba kartais neteikiama visiškai arba teikiama tik keletą valandų per savaitę, dirbama su keletu vaikų vienu metu.

*Tiflopedagogas teikia pagalbą akliems ir silpnaregiams mokiniams.

*Surdopedagogas teikia pagalbą kurtiems ir neprigirdintiems mokiniams, taip pat kochlearinių implantų naudotojams.

Apibendrinus tyrimo duomenis, konstatuota, kad dalis vaikų, turinčių SUP, negauna jiems nustatytos pagalbos, kitiems vaikams – reikalinga pagalba teikiama dalinai (mažinamas užsiėmimų skaičius, nustatomas tam tikras laikotarpis, kt.).

Mažeikių rajono savivaldybės ugdymo įstaigose specialistų darbo krūvio (vaikų skaičius vienam specialistui) pasiskirstymas:

- vidutiniškai vienam socialiniam pedagogui tenka 286 mokiniai (normatyvas – ne daugiau kaip 400 vaikų), tačiau specialistų darbo krūvis yra labai netolygiai pasiskirstęs – daug didesnis gimnazijose, nei ikimokyklinio ugdymo įstaigose (etatui tenka nuo 85 iki 772 vaikų);
- vienam psichologo etatui tenka apie 431 mokinys (normatyvas – ne daugiau kaip 400 mokinių), tačiau specialistų darbo krūvis yra labai netolygus (etatui tenka nuo 46 iki 1315 mokinių);
- ikimokyklinio–priešmokyklinio ugdymo įstaigose vienu etatu dirbančiam logopedui tenka vidutiniškai apie 32,2 vaikai (normatyvas – ne daugiau kaip 30 SUP turinčių mokinių), skirtingose ikimokyklinio ugdymo įstaigose krūvis skirtingas (etatui tenka nuo 5 iki 50 vaikų);
- priešmokyklinio ir (ar) pradinio ugdymo įstaigose logopedo etatui tenka vidutiniškai 50,3 mokinio (normatyvas – ne daugiau kaip 40 SUP turinčių mokinių), etatui tenka nuo 22 iki 74 vaikų;

- priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir (ar) vidurinio ugdymo įstaigose logopedo etatui tenka vidutiniškai 57 mokiniai (normatyvas – ne daugiau kaip 50 SUP turinčių mokinių), etatui tenka nuo 38 iki 84 vaikų;
- ikimokyklinio–priešmokyklinio ugdymo įstaigose specialiajam pedagogui tenka vidutiniškai apie 16,4 vaiko (normatyvas – ne daugiau kaip 24 SUP turinčių vaikų), etatui tenka nuo 6 iki 26 vaikų;
- vienam specialiajam pedagogui priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir (ar) vidurinio ugdymo bei profesinio mokymo įstaigose tenka vidutiniškai 38,6 mokinio (normatyvas – 27 SUP turintys mokiniai), etatui tenka nuo 23 iki 72 SUP turinčių vaikų.

Mokytojo padėjėjui tenkančių vaikų skaičius skirtingose mokyklose skiriasi – nuo 1 iki 18, vidutiniškai 5,3 SUP turinčio mokinio. Vaikų poreikiai yra skirtingi ir mokytojo padėjėjo pagalba, remiantis pedagoginės psichologinės tarnybos išvada, vieniems vaikams turi būti teikiama prireikus, kitiems – gali būti reikalinga ilgalaikė ar nuolatinė pagalba. Kai kuriose mokyklose mokytojo padėjėjo pagalba buvo visiškai neužtikrinama arba užtikrinama tik iš dalies (dirbama su keliais vaikais grupėje, keliose klasėse; mažinamas pagalbos valandų skaičius; pagalba „teikiama pagal svarbumą“; pagalba teikiama pagal tik pagal poreikį, derinant su mokytoju, nors pedagoginės psichologinės tarnybos pažymose nurodoma nuolatinė pagalba).

Tyrimo metu nustatyta, jog pailgintų dienos grupių poreikis nėra pilnai patenkinamas, galimai, kadangi buvo gauta per mažai tėvų prašymų, leidžiančių įsteigti tokias grupes, bei, kadangi buvo padidintas mokestis už grupės lankymą. Ugdymo įstaigose, teikiančiose pailgintos dienos paslaugas, sudarytos sąlygos šias paslaugas gauti ir mokiniams, turintiems SUP, ir šie vaikai sudaro proporcingą dalį.

Aplinka pritaikyta 7 (35 proc.) bendrojo ugdymo mokyklose, iš dalies pritaikyta – 7 (35 proc.) mokyklose, nepritaikyta mokiniams su fizine negalia – 6 (30 proc.) mokyklose. Iš 13 ikimokyklinio ugdymo įstaigų, aplinka pritaikyta 1 lopšelyje-darželyje (7,7 proc.), 1 įstaigoje – iš dalies (7,7 proc.), 11 (84,6 proc.) įstaigų – aplinka nepritaikyta. Savivaldybė, vadovaudamasi Lietuvos savivaldybių asociacijos, sveikatos apsaugos ministro, švietimo, mokslo ir sporto ministro ir Lietuvos negalios organizacijų forumo pasirašytu memorandumu „Dėl švietimo ir sveikatos priežiūros įstaigų prieinamumo“, nėra numačiusi, kuri mokykla bus pritaikyta negalią turintiems žmonėms. Kontrolierė išreiškė susirūpinimą dėl savivaldybės įsipareigojimų įgyvendinimo bei negalią turinčių vaikų interesų užtikrinimo. Paminėtina, kad tinkamas sąlygų (fizinės, informacinės aplinkos, kt.) nepritaikymas laikytinas diskriminacija dėl neįgalumo.

Mažeikių rajono ugdymo įstaigų teigimu, nors daugelyje mokyklų bendradarbiavimas tarp tėvų ir mokyklos, sprendžiant dėl vaikų, turinčių SUP, teisių užtikrinimo ar kitas kylančias problemas, yra glaudus ir efektyvus, tačiau yra nemažai atvejų, kai teikiant švietimo pagalbą susiduriama su sunkumais, t. y. tėvų elgesys, bendravimas ir bendradarbiavimas su specialistais ne visada pakankamai atviras, nuoseklus ir atsakingas.

Ugdant SUP turintį mokinį svarbus mokytojo pasirengimas dirbti: jo žinios, gebėjimas išsiaiškinti kylančias problemas, empatiškas požiūris į individualius vaiko poreikius; pozityvios nuostatos, supratimas bei žinojimas, kaip kurti besimokančią aplinką klasėje, todėl mokytojams yra numatytas reikalavimas išklausti specialiosios pedagogikos ir specialiosios psichologijos kursą. Mažeikių savivaldybėje didžioji dalis mokytojų minėtus kvalifikacijos tobulinimo kursus yra baigę, tačiau daliai mokytojų (6 mokyklose) švietimo įstaigos neturi galimybių užtikrinti (dažniausia priežastis – didelė kursų kaina) nurodytų žinių ir įgūdžių įgijimo pradėjus darbą. Tačiau, suprantant kursų svarbą, dedamos pastangos, kad situacija keistųsi ir visi mokytojai palaipsniui išklaustų specialiosios kvalifikacijos tobulinimo kursus, įgytų kokybiškam darbui reikalingų žinių ir gebėjimų.

Specialiųjų poreikių vaiko integracija – ilgalaikis procesas, reikalaujantis tęstinių sprendimų, nuolatinės ir tinkamos taikytų priemonių vykdymo priežiūros, jų poveikio vertinimo ir koregavimo, pagal pakitusius poreikius; proceso rezultatai priklauso nuo visų suinteresuotų pusių bendradarbiavimo, bendros tolimesnių sprendimų paieškos ir nuolatinio tobulėjimo siekio. Didžioji dalis Mažeikių savivaldybės ugdymo įstaigų buvo išsikėlusios siauresnius ar platesnius uždavinius, siekdamos gerinti vaikų, turinčių SUP, įtrauktį; numačiusios bendresnes ar konkretesnes priemones, susijusias su: specialistų, pedagogų ir kitų darbuotojų, taip pat mokinių, tėvų, mokytojų ir pagalbos specialistų bendradarbiavimo skatinimu ir jo stiprinimu; mokytojų kompetencijų tobulinimu; individualia mokinio ugdymosi pažanga, pagalbos teikimo ir integracijos stebėjimu; neformalaus ugdymo plėtojimu; saugios aplinkos kūrimu; tėvų švietimu ir įtraukimu į ugdymo procesą; pagalbos specialistų etatų kūrimu; mokymosi bazės ir edukacinės aplinkos mokymui(si) kūrimu.

➔ *Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atlikusi tyrimą siūlė:*

- Mažeikių rajono savivaldybės administracijai: atkreipti dėmesį į švietimo pagalbos prieinamumo vaikams, turintiems SUP, trūkumus savivaldybės bendrojo ugdymo įstaigose; didinti pagalbos mokiniui specialistų skaičių, pirmiausia atkreipiant dėmesį į tas ugdymo įstaigas, kuriose šių specialistų nėra; užtikrinti optimalų, galiojančius standartus atitinkantį specialistų krūvį; steigti psichologo etatą (-us) socialinių paslaugų įstaigoje; plėsti neformalaus ugdymo galimybes; numatyti aiškius veiksmus dėl ugdymo įstaigų aplinkos pritaikymo, remiantis institucijų pasirašytu Memorandumu dėl švietimo ir sveikatos priežiūros įstaigų prieinamumo; skatinti ugdymo įstaigas stiprinti mokytojų kompetencijas ugdant mokinius, turinčius SUP, suteikiant mokykloms reikalingą visapusišką pagalbą.
- Mažeikių rajono savivaldybės ugdymo įstaigoms: užtikrinti ugdymą pagal kiekvieno mokinio ugdymo(si) poreikius; aktyviai bendradarbiauti su tėvais, paslaugas teikiančiomis įstaigomis dėl trūkstamos švietimo pagalbos užtikrinimo, gaunant grįžtamąjį ryšį, skatinti tėvus atvirai ir glaudžiai spręsti vaikui, turinčiam SUP, kylančias problemas; plėsti neformalaus ugdymo galimybes; užtikrinti mokytojų kompetencijų didinimą, įgyjant darbui su mokiniais, turinčiais SUP, reikalingų įgūdžių per specialiosios pedagogikos ir specialiosios psichologijos kvalifikacijos tobulinimo ir kitus kursus.

Mažeikių rajono savivaldybės administracija atliko išsamią pagalbos mokiniui specialistų poreikio apklausą ir parengė Tarybos sprendimų projektus dėl didžiausio leistino švietimo pagalbos specialistų pareigybių skaičiaus, kurie atliepia pagalbos specialistų pareigybių skaičiaus poreikį. Mažeikių rajono savivaldybės tarybai pritarus, planuota įsteigti 58,95 pagalbos specialistų pareigybių ugdymo įstaigose ir atitinkamai sumažinti specialistams tenkanti darbo krūvis. Sprendžiant socialinės srities problemas (atvejo vadybos situacijas), Socialinių paslaugų centre pradėjo dirbti dar vienas psichologas. Siekiant didinti vaikų, turinčių SUP, galimybę ugdytis pagal neformaliojo ugdymo programas, Taryboje priimti sprendimai dėl mokesčio už maitinimą mažinimo vaikams, kuriems nustatyti dideli ir labai dideli SUP ar neįgalumas; dėl neformaliojo švietimo programų finansavimo prioriteto, kai veiklose dalyvauja vaikai, turintys SUP; dėl finansavimo prioriteto vaikų stovyklų programoms, kuriose dalyvauja SUP ar negalią turintys vaikai. Savivaldybė nebuvo numačiusi lėšų 2021 m. biudžete mokyklų aplinkos pritaikymui, tačiau 2022 m. planuojama vykdyti dalinį aplinkos pritaikymą. Mažeikių ugdymo centrui pavesta išanalizuoti mokytojų kvalifikacijos tobulinimo poreikius bei organizuoti mokymus.

6.5. VAIKŲ TECHNOLOGINIO UGDYMO SPECIALIOJOJE MOKYKLOJE PROBLEMATIKA

Kiekvienas vaikas, taip pat ir specialiųjų ugdymosi poreikių turintis vaikas, turi teisę į mokslą, kuris leistų išlavinti gyvenimui svarbius komunikacinius gebėjimus ir socialinę kompetenciją, įgyti gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą. Valstybė bei jos institucijos turi ieškoti būdų, kad paslaugos specialiųjų poreikių vaikams būtų ir prieinamos, ir saugios.

Ataskaitiniais metais nagrinėtas netinkamai organizuojamo technologijų dalyko ugdymo specialiojoje mokykloje klausimas, t. y. informacija, jog turintys negalią vaikai išnaudojami mokyklai atliekant remontą (per pamokas turėdavo atlikti sunkius statybos darbus, dėl kurių pavargdavo, sugadindavo drabužius ir avalynę).

Technologijos yra vienas iš bendrojo ugdymo programų dalykų. Technologinis raštingumas, kaip gebėjimas suprasti, naudoti, įvertinti ir valdyti technologijas, pozityvios nuostatos nuolatinei technologijų plėtrai, yra svarbus šiolaikinei visuomenei. Šio dalyko užsiėmimai turi būti organizuojami taip, kad mokiniai galėtų susipažinti su profesijomis, pagal galimybes būtų užtikrinta mokinio praktinė veikla, pamokos gali vykti ne tik klasėse ar kabinetuose, tačiau ir kitoje mokyklos aplinkoje ir erdvėse ar už mokyklos ribų. Remiantis Švietimo įstatymu, mokytojas turi teisę siūlyti savo individualias programas, pasirinkti pedagoginės veiklos būdus ir formas, taip pat mokytojas privalo užtikrinti ugdymų mokinių saugumą, geros kokybės ugdymą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pasisakė, jog ugdymo procese vaikams skiriamos veiklos turi atitikti vaikų fizines galimybes, būti saugios, neturinčios poveikio vaiko raidai, taip pat jos turėtų būti numatytos veiklos planuose ir neturi būti sudaroma prielaidų naudotis vaikų darbu. Tyrimo metu nustatyta, jog specialiosios

mokyklos vyresniųjų klasių mokinių technologijų programoje numatytos temos yra plačios: numatytos teorinės pamokos bei praktinės veiklos, susijusios su lauko (mūro darbai, fasadai) ir vidaus darbais (grindys, sienos, lubos). Vaikai galėjo atlikti tam tikrus darbus (vaikai nurodė, jog turėjo nešioti lentas, plytas, teigė dirbę su statybininkais), kurie nesutampa su mokymo programoje numatytais veiklomis. Mokykla tai motyvavo „savo darbo vietos pasiruošimu ar susitvarkymu“.

Mokykla privalo užtikrinti sveiką, saugią aplinką, geros kokybės švietimą. Saugios aplinkos užtikrinimas apima ir sveikatos saugos reikalavimų laikymąsi. Mokyklų veiklą reglamentuojančioje higienos normoje numatyta, jog konstrukcinių medžiagų dirbtuvėse mokiniai turi dirbti vilkėdami tinkamo dydžio darbine apranga. Tyrimo metu nustatyta, jog įvertinant pamokose atliekamų darbų pobūdį (statybinio pobūdžio), galimus rizikos veiksnius, vaikams nebuvo išduodama tinkama avalynė (išduodami guminiai batai), nebuvo užtikrinama, jog vaikai dėvėtų duodamus darbo drabužius, avėtų duodamą avalynę, motyvuojant vaikas nesutikimu jais rengtis. Kontrolierė pažymėjo, jog tokios situacijos neturi būti toleruojamos tiek dėl mokinio saugumo, tiek dėl jo paties saugos įgūdžių formavimo, bendrų nuostatų elgtis atsakingai. Mokytojas turi pareigą prižiūrėti, kad vaikai naudotųsi duodamomis apsaugos priemonėmis, drabužiais ir avalyne. Vaikams dėl patirties stokos, nežinojimo, kokia yra ar gali kilti rizika ir dėl jų nesubrendimo neturi būti perkeliama atsakomybė.

Asmeninės darbo apsaugos priemonės turi būti parenkamos pagal priemones, medžiagas naudojamas veikloje. Konkrečiu atveju, technologijų pamokose vaikai praktines užduotis atlikdavo su medžiagomis, pagal kurių saugos duomenų lapus, be darbo rūbų ir batų, turėjo būti privalomai naudojamos asmeninės apsaugos priemonės (kvėpavimo takų apsaugos priemonės, akiniai, pirštinės), tačiau negauta informacijos, jog vaikams būtų išduotos visos reikalingos asmeninės apsaugos priemonės. Negarantavus tinkamų priemonių, neužtikrintinus jų dėvėjimo veiklose, specialiojoje mokykloje vaikams nebuvo užtikrinta saugi ugdymo(si) aplinka.

Kontrolierė specialiosios mokyklos administracijai nurodė užtikrinti sveiką bei saugią ugdymosi aplinką technologijų pamokose (įvertinti asmeninių apsaugos priemonių poreikį, užtikrinti jų dėvėjimą, pan.) bei užtikrinti, jog technologijų pamokose vaikams skiriamos užduotys (veiklos) būtų suderintos išimtinai su mokymo tikslais, atitiktų vaikų fizinės galimybes, nekenktų jų saugai, sveikatai, vystymuisi.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat vertino, jog mokyklos savininko teises ir pareigas įgyvendinanti savivaldybė dėjo nepakankamas pastangas vertinti švietimo kokybę specialiojoje mokykloje, gilintis į keliamas problemas dėl saugios aplinkos vaikams bei siūlė, esant signalams apie galimus piktnaudžiavimo atvejus, imtis aktyvių veiksmų iširti galimus pažeidimus.

6.6. GALIMYBĖS MOKINIUI STABDYTI MOKYMĄSI ĮTEISINIMO INICIATYVA

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, svarstydamą klausimą dėl galimybės mokiniams, įskaitant mokinius iki 16 metų, stabdyti mokymąsi bendrajame ugdyme ir šios nuostatos įtvirtinimo Nuosekliojo mokymosi pagal bendrojo ugdymo programas tvarkos apraše (poįstatyminiame teisės akte), kreipėsi į vaiko teisių apsaugos kontrolierę. Inicatyva buvo grindžiama gaunamais kreipimais dėl galimybės laikinai (iki metų) stabdyti mokymąsi dėl mokinio ligos (pavyzdžiui, susirgus onkologine liga) ar kitų priežasčių (pavyzdžiui, nėštumo, gimdymo, vaiko priežiūros). Galimybė vienus metus nesimokyti dėl sveikatos būklės yra įtvirtinta Mokinių mokymo stacionarinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje ir namuose organizavimo tvarkos apraše⁵⁰, jeigu gydytojai teikia šią rekomendaciją ir to pageidauja mokinio, neturinčio 14 metų, vardu vienas iš tėvų ar pats mokinys nuo 14 iki 18 metų, turėdamas vieno iš tėvų sutikimą raštu.

Pripažįstant ministerijos nurodytą situacijų svarbą, jų įtaką vaiko teisės į mokslą įgyvendinimui bei pritariant būtinybei tobulinti galiojantį teisinį reglamentavimą, buvo atkreiptas dėmesys, jog yra svarbu: iš vienos pusės – sudaryti mokiniams, esantiems sudėtingose situacijose dėl ligos, motinystės (tėvystės) ar kitų objektyvių aplinkybių, lankstesnes ugdymosi galimybes, iš kitos pusės – užtikrinti tinkamą kiekvieno vaiko teisės į mokslą

⁵⁰ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2012 m. rugsėjo 26 d. įsakymas Nr. V-1405 „Dėl mokinių mokymo stacionarinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje ir namuose organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (su vėlesniais pakeitimais).

(mokymosi tęstinumą), vaiko teisių apsaugos principų įgyvendinimą, vaiko apsaugą nuo galimo piktnaudžiavimo ar jo teisių pažeidimo, ir pan.

Vertinant projektą išsakyta nuomonė, kad galimybė tam tikromis sąlygomis laikinai stabdyti mokinio mokymąsi bendrajame ugdyme turėtų būti įtvirtinta įstatyminiame lygmenyje – Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme bei, jog šios nuostatos įgyvendinimo procesas bus reglamentuotas poįstatyminiame lygmenyje (švietimo, mokslo ir sporto ministro ar bendrame kelių ministrų – švietimo, mokslo ir sporto, sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos – įsakyme; arba aukštesnės galios teisės akte). Taip pat išsakyta nuomonė, kad reglamentuojant nepilnamečių mokinių mokymosi proceso sustabdymą dėl mokinio ligos, mokinės nėštumo, gimdymo, mokinės motinos ir (ar) tėvo vaiko priežiūros, nesutapatinti šių situacijų ir nustatyti skirtingas sprendimų priėmimo sąlygas, reikalavimus ar pan.

Svarstant ministerijos klausimą dėl mokymosi stabdymo („akademinių atostogų“) dėl nėštumo, gimdymo ar vaiko priežiūros įtvirtinimo, paminėtina, kad Mokymosi pagal formaliojo švietimo programas (išskyrus aukštojo mokslo studijų programas) formų ir mokymo organizavimo tvarkos apraše⁵¹ įtvirtinta galimybė nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma) mokyti: nepilnametės, esančios nėštumo ir gimdymo atostogose, nepilnamečius, auginančius savo vaikus. Neneigiant nėščios ir (ar) pagimdžiusios nepilnametės, vaiką auginančios(-io) nepilnametės(-čio) situacijos sudėtingumo, poreikių, pažeidžiamumo ir papildomos apsaugos pagrindų, išsakyta abejonė dėl ministerijos nurodytų argumentų, nepilnametės situacijos prilyginimo kūdikio susilaukusios studentės ar dirbančios moters padėčiai.

Valstybei tenka papildoma pareiga garantuoti ir nepilnamečių tėvų (motinų, tėvų), ir jų vaikų teisių apsaugą bei tinkamą įgyvendinimą, teikti įvairiapuse, būtiną pagalbą ir paramą, kt. Svarbu, kad nepilnamečiai neveiksnūs ar ribotai veiksnūs tėvai turi teisę kartu su savo vaiku gyventi ir dalyvauti jį auklėjant; taip pat tokiais atvejais vaikui yra skiriamas globėjas. Atsižvelgiant į tai bei teisės aktuose įtvirtintas garantijas globėjams dėl vaikų (kūdikių) priežiūros, pažymėta, kad nepilnamečių tėvų atstovams pagal įstatymą bei jų vaiko globėjui (paprastai tai yra tas pats asmuo) tenka itin svarbus vaidmuo, pirmenybės teisės, pareigos ir atsakomybė savo nepilnamečiui vaikui ir globotiniui.

Vertinant projektą, atkreiptas dėmesys, jog svarstant mokymosi stabdymo terminą itin svarbu turėti omenyje JT Vaiko teisių komiteto, kitų tarptautinių ir Europos institucijų, organizacijų pastebėjimus dėl nepilnamečių tėvų, ypač motinų, pažeidžiamumo, kylančios rizikos. Vienas iš aspektų – „iškritimas“ iš švietimo sistemos, sunkumai, kurie kyla nėštumo ir (ar) vaiko auginimo laikotarpiu (pradžioje) dėl diskriminacijos, patyčių, stigmatizavimo ir kt., t. y. švietimo ir kitų sistemų nepasiruošimo, nepakankamo dėmesio ir galimybių spręsti kylančias problemas, suteikti reikalingą pagalbą. Akcentuojant švietimo svarbą, pažymima, kad pasitraukimas iš švietimo sistemos (galimai ir mokymosi sustabdymas, priklausomai nuo trukmės ir (ar) kitų aplinkybių) gali turėti įtakos minėtam nepilnamečių „iškritimui“, pasitraukimui iš švietimo sistemos. Tai atitinkamai turi įtakos jų gerovei, išauga skurdo, ekonominio pažeidžiamumo rizika ir kt. Ankstyvas pasitraukimas iš švietimo gali turėti įtakos ir sprendimui tapti tėvais (tėvu, motina) jauname amžiuje.

Mokymosi stabdymo („akademinių atostogų“) dėl nėštumo, gimdymo, vaiko priežiūros klausimas yra sudėtingas, kompleksinis klausimas ir numatant tokią galimybę turi būti akcentuojama ir išnaudojamos visos galimybės nepilnamečiai motinai (tėvui) tęsti mokymąsi tokiu būdu ir formomis, kurios labiausiai atitiktų tiek jos (jo), tiek kūdikio interesus. Taip pat svarbu, kad toks sprendimas būtų priimtas ne tik atsižvelgiant į gydytojų konsultacinės komisijos rekomendaciją, bet ir mokinės(-io) nuomonę, užtikrinant, kad ji nėra įtakojama atstovų pagal įstatymą, kad ji (jis) nepatiria spaudimo ar pan. Svarstyta, jog į šį procesą turėtų būti įtrauktas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovas. Turint omenyje šių situacijų sudėtingumą ir nepilnamečių tėvų (būsimų tėvų) pažeidžiamumą, švietimo įstaigose turėtų būti skiriamas papildomas dėmesys šių mokinių teisių, saugios aplinkos užtikrinimui, taip pat turėtų būti įvertinti nepilnamečių nėščių, pagimdžiusių motinų poreikiai, jos reikalingos sąlygos ir t. t.

⁵¹ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2012 m. birželio 28 d. įsakymas Nr. V-1049 „Dėl mokymosi pagal formaliojo švietimo programas (išskyrus aukštojo mokslo studijų programas) formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (su vėlesniais pakeitimais).

Visiems vaikams (jauniems, nepilnamečiams tėvams (tėvams, motinoms) ir jų vaikams) turi būti garantuojama teisė į deramą, fizinį, emocinį, protinį, dvasinį, dorovinį ir socialinį vystymąsi užtikrinantį, gyvenimo lygį ir sąlygas bei institucijų pagalbą tėvams (kitiems atstovams pagal įstatymą) tinkamai įgyvendinti savo teises vaikams; teisė naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei atstatymo priemonėmis; teisė mokytis, apimanti ir priemonės, skatinančias nuolat lankyti mokyklą ir mažinti mokinių, paliekančių mokyklą, skaičių; kt.

6.7. GYVENIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS PROJEKTO SVARSTYMAS

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija vykdė konsultacijas dėl Gyvenimo įgūdžių ugdymo (socialinio, emocinio, sveikatos, lytiškumo, rengimo šeimai ugdymo ir žmogaus saugos) bendrosios programos projekto (toliau – Programa), kuris buvo parengtas integruojant, praplečiant ir sujungiant Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrąją programą, Gyvenimo įgūdžių ugdymo programą ir Žmogaus saugos bendrąją programą bei papildant nauju socialinio – emocinio ugdymo aspektu, sudarant programą, apimančią socialinio, emocinio, sveikatos, lytiškumo, rengimo šeimai ugdymo ir žmogaus saugos aspektus. Siekiant išvengti turinio dubliavimo tarp programų, užtikrinti turinio integralumą, didelę dalį Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai programos turinio pasiūlyta susieti su dorinio ugdymo (etikos, Romos katalikų tikybos), gamtamokslinio ugdymo, socialinio ugdymo programomis bei informatikos, pilietiškumo ugdymo krypties dalykų bendrųjų programų projektais⁵². Taip pat buvo atsižvelgta į praktikoje kylančius sunkumus dėl integruojamų programų įgyvendinimo, siekiama keisti jų įgyvendinimo praktiką bei stiprinti vaikų socialinį ir emocinį ugdymą.

JT Vaiko teisių komitetas mini, kad švietimas turi būti orientuotas į vaikus, jiems palankus ir įgalinantis, sukurtas taip, kad vaikai galėtų įgyti gyvenimo įgūdžius, stiprintų vaikų gebėjimus naudotis visomis žmogaus teisėmis ir skatintų kultūrą, kurią įkvepia atitinkamos žmogaus teisių vertybės. Pagrindiniai įgūdžiai apima ne tik raštingumą ir skaičiavimo įgūdžius, bet ir gebėjimą priimti gerai subalansuotus sprendimus, spręsti konfliktus nesmurtiniu būdu, pasirinkti sveiką gyvenimo būdą, formuoti gerus socialinius santykius ir atsakomybę, ugdyti kritinį mąstymą, kūrybinius talentus ir kitus gebėjimus, kurie vaikams suteikia įrankius, būtinus naudotis gyvenimo galimybėmis.⁵³

Valstybinėje švietimo 2013–2022 m. strategijoje numatyta rūpintis socialiniu, emociniu, lytiniu ir tarpkultūriniu ugdymu; mokyklose diegti sisteminius pokyčius, lemiančius patyčių, prekybos žmonėmis ir smurto, alkoholio ir tabako vartojimo mažinimą, kad būtų užtikrinamas mokyklos bendruomenės psichologinis saugumas.

Nekvestionuojant programų keitimu siekiamų tikslų ir iniciatyvos pagrindų, buvo pastebėta, kad išlieka aktualūs bei išsamių, nuoseklių atsakymų reikalaujantys viešojoje erdvėje vykstančiose diskusijose keliami klausimai dėl naujai parengtos Programos bei Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos (galimai ir kitų programų) santykio, planuojamo Programos įgyvendinimo. Išsakyta nuomonė, kad reikalingas aktyvus ir įvairiapusis dialogas, abejonių, ypač dėl lytiškumo ugdymo, išsklaidymas.

Atsižvelgiant į Programos tikslą, siekį ir paskirtį, daryta prielaida, kad tam tikru lygmeniu Programoje yra atliepiamos minėtos strategijos nuostatos bei daugelis aktualių temų, kurių įgyvendinimas dėl įvairių priežasčių yra kritikuojamas. Tuo pačiu išsakyta abejonė ar, atsižvelgiant į tai, kad Sveikatos ir lytiškumo bei rengimo šeimai programa yra išskaidoma ir jos turinys perkeliamas į Programą bei kitas bendrojo ugdymo programas, yra įvertintas šis pokytis, numatyti kokybiško, nuoseklaus, visapusiško lytiškumo ugdymo užtikrinimo kriterijai, kurie užtikrintų tinkamą valstybės įsipareigojimų šioje srityje vykdymą, vaikų lūkesčių, interesų ir poreikių atliepimą bei jų teisių užtikrinimą.

Visapusiškas lytiškumo ugdymas (comprehensive sexuality education) – pagrindinis sveikatos ir gerovės aspektas; apima mokymą apie žmogaus teises, žmogaus seksualumą, lyčių lygybę, brendimą, santykius ir

⁵² Programoje nurodoma, kad „dalis, integruojamų Sveikatos, lytiškumo ugdymo ir rengimo šeimai, Žmogaus saugos programų, turinio integruota į gamtamokslinio, dorinio, socialinio ugdymo, kalbinio ugdymo, informatikos, pilietiškumo ugdymo programų turinį“.

⁵³ Bendrasis komentaras Nr. 1 Dėl švietimo tikslų, CRC/GC/2001/1.

seksualinę bei reprodukcinę sveikatą.⁵⁴ Visapusiškas lytiškumo ugdymas yra mokymo programa pagrįstas mokymo ir mokymosi apie pažintinius, emocinius, fizinius ir socialinius seksualumo aspektus procesas. Juo siekiama vaikams ir jaunimui suteikti žinių, įgūdžių, požiūrį ir vertybes, kurios įgalintų juos: suvokti sveikatos, gerovės ir orumo svarbą; plėtoti pagarbius socialinius ir seksualinius santykius; gebėti įvertinti, kaip jų pasirinkimas veikia jų pačių ir kitų gerovę; suprasti ir užtikrinti savo teisių apsaugą visą gyvenimą.⁵⁵

JT Vaiko teisių komitetas pažymi, kad: „preveninės programos yra veiksmingos tik tada, jei pripažįsta paauglių gyvenimo realijas ir sprendžia seksualumo klausimą, užtikrinamos vienodas galimybes naudotis tinkama informacija, įgyti gyvenimo įgūdžius ir pasinaudoti prevencinėmis priemonėmis“; „vaikams reikalinga aktuali, tinkama ir laiku pateikta informacija, kuri pripažįsta skirtingus supratimo lygius, yra pritaikyta pagal amžių ir gebėjimus ir įgalina juos teigiamai ir atsakingai susidoroti su savo seksualumu“; „valstybės dalyvės privalo užtikrinti, kad vaikai, pradėdami reikšti savo seksualumą, galėtų įgyti žinias ir įgūdžius, būtinus apsaugoti save ir kitus“.⁵⁶

Komitetas atkreipia dėmesį į paauglystės laikotarpį, „kurį apibūdina staigūs fiziniai, pažintiniai ir socialiniai pokyčiai, seksualinis ir reprodukcinis brendimas, laipsniškai didėjantis gebėjimas perimti suaugusiųjų elgesį ir vaidmenis, susijusius su naujomis atsakomybėmis, kurioms reikia naujų žinių ir įgūdžių. Nors paaugliai paprastai yra sveika gyventojų grupė, dėl santykinio pažeidžiamumo ir visuomenės, ir bendraamžių spaudimo imtis sveikatai pavojingų veiksmų jie susiduria su naujais iššūkiiais, susijusiais su sveikata ir vystymusi. Tokie iššūkiai apima individualaus tapatumo formavimą ir savo seksualumo klausimą“.

Komitetas primena, kad valstybės dalyvės privalo: „užtikrinti, kad visi paaugliai ir paauglės mokyklose ir už jos ribų turėtų galimybę gauti tikslią ir tinkamą informaciją, kaip apsaugoti savo sveikatą ir vystymąsi ir pasirinkti sveiką gyvenseną. Tai turėtų apimti informaciją apie tabako, alkoholio ir kitų medžiagų vartojimą ir piktnaudžiavimą jomis, saugų ir pagarbų socialinį ir seksualinį elgesį, mitybą ir fizinę veiklą“; „skatinti ir remti galimybes ugdyti tokius įgūdžius, be viso kito, kurdamos formalus ir neformalus ugdymo ir mokymo programas“; „suteikti paaugliams galimybę naudotis informacija apie seksualinę ir reprodukcinę sveikatą, taip pat šeimos planavimą ir kontracepciją, ankstyvo nėštumo pavojus, ŽIV/AIDS prevenciją, lytiniu keliu plintančių ligų (LPI) prevenciją ir gydymą“; užtikrinti „galimybę naudotis informacija, nepriklausomai nuo šeiminių padėties, tėvų ar globėjų sutikimo“, „numatyti tinkamas informacijos teikimo priemones ir būdus, kurie atsižvelgtų į paauglių (mergaičių ir berniukų) ypatumus ir specialias teises“.⁵⁷

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė *pritarinama* sprendimui (iniciatyvai) stiprinti vaikų socialinį ir emocinį ugdymą, sudaryti galimybę ir sąlygas kiekvienam vaikui (mokiniui) nuosekliai ugdytis gyvenimui svarbius įgūdžius, Gyvenimo įgūdžių ugdymo programą įtraukiant bendrąsias programas, siūlo Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai kritiškai įvertinti ar, net ir užtikrinus tinkamą, kokybišką Programos bei kitų programų, į kurias perkeliamas atitinkamas Sveikatos, lytiškumo ugdymo ir rengimo šeimai turinys, įgyvendinimą, visumoje bus užtikrinamas visapusiškas (keliamus reikalavimus atitinkantis) lytiškumo ugdymas, ar bus garantuota galimybė mokiniams visą mokymosi laikotarpį (ir po 10 klasės) gauti jiems, atsižvelgiant į amžiaus tarpusnius, būtinas ir aktualias žinias įvairiapusiam kontekste (emocinis, socialinis, tarpusavio santykių, individo vystymosi ir kt.) bei visais aspektais, atitinkančiais šiuolaikinę visuomenę.

6.8. MOKINIŲ PRIĖMIMAS Į VILNIAUS MIESTO MOKYKLAS

➔ *Mokymosi vietų trūkumas*

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėti skundai dėl mokinių priėmimo į Vilniaus miesto mokyklas. Vaikų priėmimas į ugdymo įstaigas Vilniaus mieste yra itin aktuali, ilgametė problema. Konkrečiais atvejais, pareiškėjai skundėsi, jog vaikai negali patekti į arčiausiai gyvenamosios vietos esančias mokyklas, nes praėjus

⁵⁴ Prieiga internete: <https://en.unesco.org/news/new-online-toolkit-comprehensive-sexuality-education>

⁵⁵ Prieiga internete: <https://csetoolkit.unesco.org/toolkit/getting-started/what-comprehensive-sexuality-education>

⁵⁶ Bendrasis komentaras Nr. 3 (2003) Dėl ŽIV/AIDS ir vaiko teisių, CRC/GC/2003/3.

⁵⁷ Bendrasis komentaras Nr. 4 (2003) „Dėl paauglių sveikatos ir vystymosi vaiko teisių konvencijos kontekste“, CRC/GC/2003/4.

pirmam mokinių priėmimo į mokyklą etapui neliko vietų ir baiminosi, kad pirmokus reikės vežioti į kitas, nuo gyvenamosios vietos nutolusias mokyklas, dėl ko nebus užtikrintas mokinių saugumas ir kt.

Švietimo įstatyme imperatyviai nurodyta, jog asmuo turi teisę rinktis valstybinę, savivaldybės ar nevalstybinę mokyklą ir ją keisti, taip pat, jog vaiko tėvai turi teisę dalyvauti parenkant (prireikus parinkti) vaikui ugdymo programą, formą, mokyklą ar kitą švietimo teikėją. Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą tvarką nustato savininko teisės ir pareigos įgyvendinanti institucija (dalyvių susirinkimas), vadovaudamasi švietimo ir mokslo ministro patvirtintais bendraisiais priėmimo kriterijais⁵⁸ (toliau – Kriterijų sąrašas).

Pagrindiniu bendruoju priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklą principu numatytas kriterijus – mokyklai priskirta aptarnavimo teritorija, t. y. į bendrąją bendrojo ugdymo mokyklą mokytis pagal ugdymo programą pirmumo teise priimami toje mokykloje mokytis pageidaujantys asmenys, gyvenantys mokyklai priskirtoje aptarnavimo teritorijoje. Į likusias laisvas vietas klasėse (grupėse) gali būti priimti asmenys, negyvenantys mokyklos aptarnavimo teritorijoje: pirmumo teise priimami asmenys, dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, mokykloje jau besimokančių mokinių broliai (įbroliai) ir seserys (įseserės), ir arčiausiai mokyklos gyvenantys asmenys. Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą tvarkos aprašas⁵⁹ taip pat nustato tą patį pagrindinį priėmimo kriterijų – pirmiausia priimami mokiniai, kurie gyvena mokyklai priskirtoje teritorijoje.

Vaikų priėmimo mokytis į bendrojo ugdymo mokyklą tvarka kėlė ir kelia įvairias diskusijas, todėl svarbu imtis priemonių, jog būtų užtikrintos visų vaikų lygios teisės pretenduoti mokytis konkrečioje mokykloje ir vyktų skaidrus mokinių priėmimo procesas. Paminėtina, kad Kriterijų sąrašas buvo koreguojamas, atsižvelgiant į Specialiųjų tyrimų tarnybos pastabas⁶⁰. Specialiųjų tyrimų tarnyba taip pat atliko korupcijos rizikos analizę Vilniaus miesto savivaldybėje dėl priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklą bei atliktos stebėsenos rezultatuose⁶¹ nurodė, kad buvo imtasi priemonių įgyvendinant pateiktus pasiūlymus, patobulinta mokinių priėmimo e. sistema ir kt.

Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2021–2025 m. bendrajame plane (toliau – Planas)⁶² įvardinta, jog mokyklų tinklas atskirose seniūnijose netenkina gyventojų švietimo poreikių, dėl sparčios gyvenamųjų namų plėtros mokyklų tinklas kai kuriose seniūnijose yra nepakankamas: itin trūksta mokyklų ir mokymosi vietų vaikams kai kuriose seniūnijose; dėl besikeičiančios demografinės padėties bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pokyčiai vyks stichiškai; mokyklų tinklas atskirose seniūnijose netenkins gyventojų švietimo poreikių.

Nors įgyvendinamos įvairios priemonės, mokinių priėmimo metu susidarė situacija, kai Vilniaus Gabijos progimnazijoje pradiniam priėmimo etape numatytas suformuoti 4 pirmųjų klases, apie 100 teritorinių vaikų (t. y. gyvenančių progimnazijos aptarnaujamoje teritorijoje ir turinčių pirmumo teisę) nepateko į progimnaziją. Antruoju priėmimo etapu suformavus papildomą pirmųjų klases, vis tiek 70 teritorinių vaikų nebuvo priimti. Tėvai nuogaštavo, kad pirmųjų klasių mokiniai bus priversti mokytis gerokai nutolusiose nuo gyvenamosios vietos mokyklose.

Mokyklos steigėjas paaiškino, kad savivaldybė negali prognozuoti ar įtakoti Vilniaus miesto gyventojų migracijos, atvykstančių ir deklaruojančių gyvenamąją vietą, t. y. aplinkybių, kurios turi įtakos priėmimo procesui ir kt. Mokinių priėmimo į mokyklą procesas nebuvo baigtas ir siekiant patenkinti poreikį buvo sprendžiamas klausimas dėl papildomų klasių steigimo. Suprasdama, kad mokinių priėmimas yra sudėtingas

⁵⁸ Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. ISAK-1019 (su vėlesniais pakeitimais).

⁵⁹ Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2021 m. vasario 17 d. sprendimu Nr. 1-874 patvirtintas Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą tvarkos aprašas ir Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų 2021–2022 mokslo metų aptarnavimo teritorijų žemėlapiai.

⁶⁰ Specialiųjų tyrimų tarnybos 2016 m. rugsėjo 9 d. antikorupcinio vertinimo išvada „Dėl mokinių priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklą organizavimo didžiųjų miestų savivaldybėse“.

⁶¹ Prieiga internete: <https://www.stt.lt/korupcijos-prevencija/korupcijos-rizikos-analizes/atliktos-korupcijos-rizikos-analizes/7471/act941>

⁶² Patvirtintas Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2021 m. kovo 31 d. sprendimu Nr. 1-902.

ir dinamiškas procesas, tačiau Vilniaus miesto mokyklų steigėjui problema buvo žinoma, ji buvo identifikuota ir nurodyta Plane, todėl Kontrolierė pritarė pareiškėjų nuomonei, kad jau pradiniam etape Vilniaus miesto savivaldybė turėjo spręsti problemą ir numatyti, kad mokymosi vietų poreikis Pašilaičių mikrorajone yra labai didelis. Konkrečiu atveju susidarė situacija, kai deklaruotų mokyklinio amžiaus vaikų skaičius viršijo tame rajone esančių mokyklų projektinius pajėgumus ir visi tame rajone deklaruojamą vietą vaikai galėjo nepatekti į jame esančią(-ias) mokyklą(-as)⁶³.

Nekvestionuojant, jog aplinkos ir demografiniai pokyčiai, kitos aplinkybės koreguoja situaciją, tačiau, Kontrolierės nuomone, savivaldybė planuodama naujų gyvenamųjų vietovių plėtrą turi numatyti ir ugdymo įstaigų steigimą, siekdama užtikrinti bendruomenės švietimo paslaugų poreikio patenkinimą. Pašilaičių mikrorajone (taip pat ir kai kuriuose kituose Vilniaus mikrorajonuose) susidarė situacija, jog pirmų klasių (taip pat 5 klasių mokiniai) pradiniais priėmimo į mokyklas etapais negavo kvietimo mokytis jų pasirinktoje ir pagal teisės aktus priklausančioje mokykloje, todėl natūralu, kad situacija sukėlė pagrįstą vaikų ir tėvų neigiamą reakciją, kadangi prieš naujus mokslo metus vaikai ir jų tėvai nežinojo į kurią mokyklą jie pateko (pateks). Savivaldybė, konkrečiu atveju, ėmėsi priemonių ir patenkino visų mokinių, turinčių pirmumo teisę mokytis jiems priskirtinoje mokykloje, prašymus.

Nors savivaldybė individualiu atveju rado problemos sprendimus dėl mokinių priėmimo, tačiau akivaizdu, jog problema išlieka labai aktuali. Kontrolierės nuomone, būtina nuolat tobulinti bei koreguoti priimamus sprendimus, atsižvelgiant į pokyčius, pasikeitusią situaciją, bendruomenės poreikius ir pan., kadangi dėl laiku nepriimamų sprendimų, pavėluoto reagavimo į situacijos pokyčius ir pan., vaikai ir jų tėvai patiria ne tik neigiamus išgyvenimus, bet ir kitus nepatogumus, susijusius su šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimu, vaiko saugumo užtikrinimu ir kt. Vilniaus miesto savivaldybei pasiūlyta įgyvendinti priemones (teisines, organizacines, investicines ir kt.), kad vaiko teisė mokytis kuo arčiau gyvenamosios vietos būtų įgyvendinama tinkamai, priėmimas į Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklas vykėtų sklandžiai, planuotai (tikslinant mokykloms priskirtas teritorijas, numatant naujų švietimo įstaigų plėtrą pagal bendruomenės poreikius ir kt.) bei nesudarant sąlygų galimam vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui.

Pažymėtina, kad teisės aktai negarantuoja absoliučios teisės pasirinkti pageidaujamą mokymo įstaigą. Įstatymų leidėjas, pagrindiniu priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas kriterijumi nustatė teritorinį principą, tačiau kyla grėsmė, jog vaiko teisė mokytis arčiausiai gyvenamosios vietos nebus realiai įgyvendinta.

➔ *Dėl papildomų lengvatų taikymo tėvams, kurie „vieni augina“ vaikus*

Sprendžiant mokinių priėmimo į Vilniaus bendrojo ugdymo mokyklas klausimus, buvo gautas kreipimasis dėl Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos aprašo nuostatuose numatytų kriterijų, t. y. papildomos lengvatos numatytos vaikams, kuriuos augina vienas iš tėvų (globėjų) ir atitinka faktines aplinkybes: (1) vienas iš tėvų yra miręs; (2) teismo pripažintas dingusiu be žinios ar nežinia kur esančiu; (3) teismo pripažintas neveiksniu; (4) teismo sprendimu apribotos tėvystės teisės. Pareiškėjos nuomone, lengvata turi būti taikoma ir tėvams, kurie faktiškai vieni augina vaiką, t. y. analogiška lengvata numatyta Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – DK) 138 straipsnyje, kuris, siekiant įgyvendinti šeiminių įsipareigojimų ir darbo derinimo principą, numatyto lengvatą darbuotojams „vieniems auginantiems vaiką iki keturiolikos metų“. Konkrečiu atveju, vaiko tėvas gyveno užsienio valstybėje, motina faktiškai viena augino vaiką, todėl, pareiškėjos nuomone, jai turi būti taikoma lengvata ir sprendžiant vaiko priėmimo į mokyklą klausimą.

Įstatymų leidžiamoji valdžia sukūrė papildomas garantijas asmenims, auginantiems vaikus, sudarant jiems palankesnes sąlygas derinti šeimyninius ir darbo įsipareigojimus. Šeiminių įsipareigojimų ir darbo derinimo principas, papildomos garantijos tam tikriems darbuotojams, tarp jų „vieniems auginantiems vaiką iki

⁶³ Specialiųjų tyrimo tarnybos analizė „<...> kai kuriose Vilniaus miesto rajonuose, (pavyzdžiui, Pilaitės, Pašilaičių, Verkių, Žvėryno ir pan.), deklaruotų mokyklinio amžiaus vaikų skaičius viršija tame rajone esančių mokyklų projektinius pajėgumus. Todėl gali būti, kad visi tame rajone deklaruoti vaikai nepateks į jame esančią mokyklą.“

keturiolikos metų“, yra įtvirtintos DK 138 straipsnyje. Atsižvelgiant į minėtą nuostatą bei teismų praktiką⁶⁴, galima teigti, kad darbuotojai, vieni auginantys vaikus, yra tie, kurie faktiškai vieni augina vaiką (vaikus) (pavyzdžiui, yra našlys (našlė), vieniša motina, kitas vaiko tėvas atlieka laisvės atėmimo bausmę ar jam neterminuotai arba terminuotai apribota tėvų valdžia, santuoka yra nutraukta ar gyvena skyrium ir teismo sprendimu vaiko gyvenamoji vieta yra nustatyta su juo, ir kt.). Šis sąrašas nėra baigtinis, nes praktikoje gali būti ir kitų situacijų, kai darbuotojas bus laikomas faktiškai vienas auginantis vaiką, todėl kiekvieną atvejį būtina analizuoti ir aiškintis konkrečias aplinkybes, t. y. sąvoka „vienas auginantis vaiką“ yra vertinamoji sąvoka. Turint omenyje minėtas nuostatas darbo teisinių santykių aspektu, svarbu išsiaiškinti konkrečią vaiko auginimo situaciją (faktines aplinkybes) ir darbdaviui, kaip nurodė pareiškėja, gali pakakti darbuotojo pateikiamo pažymos apie šeimos sudėtį ar pan.

Tvarkos apraše nustatyti pirmumo kriterijai ir jų vertė taškais, t. y. nustatytas platus asmenų, turinčių papildomą lengvatą suteikiančią papildomus prioritetų taškus, ratas. Paminėtina, kad nustatyti kriterijai yra susiję su objektyviomis aplinkybėmis, kurių papildomai vertinti nereikia, turi būti pateikti konkretūs faktinės aplinkybės patvirtinantys rašytiniai įrodymai. Savivaldybė, turinti teisę nustatyti papildomus priėmimo kriterijus, nustatė ir laikėsi pozicijos, kad pirmumo kriterijų, vykdant asmenų atranką, kai prašymų skaičius į mokyklą viršija nustatytą mokymosi vietų skaičių, taškai skiriami ir prioritetą siekiama suteikti asmenims, kai vienas iš tėvų dėl objektyvių priežasčių negali rūpintis vaiku.

Švietimo įstatyme, Kriterijų sąraše pagrindiniu, bendroju priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas principu numatytas kriterijus – mokyklai priskirta aptarnavimo teritorija, kurią nustatyti pavesta savininko teisės ir pareigas įgyvendinančiai institucijai (dalyvių susirinkimui). Savivaldybė patvirtino pirmumo kriterijus, kurie paremti objektyviomis aplinkybėmis ir užtikrina socialiai jautrių asmenų grupei papildomas lengvatas ir garantijas. Savivaldybė turi teisę svarstyti ir numatyti platesnį ratą asmenų, turinčių teisę gauti papildomus pirmumo kriterijų taškus, tačiau nėra įpareigota taikyti lengvatas ir garantijas, analogiškas įtvirtintoms DK.

Kontrolierės nuomone, turint omenyje valstybės pareigą suteikti pagalbą šeimai, galima daryti prielaidą, jog sprendžiant dėl vaiko priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklą galėtų būti taikomos garantijos, numatytos DK darbuotojams (tėvams) „vieniems auginantiems vaiką“, tačiau šiais atvejais galimi ir tam tikri pavojai: kyla pagrįstų abejonių, ar tokiu atveju nebus sudarytos sąlygos kitų vaikų, gyvenančių konkrečios mokyklos aptarnaujamoje teritorijoje, diskriminacijai dėl jų socialinės padėties; šios garantijos yra vertinamojo pobūdžio, todėl praktinis įgyvendinimas būtų sudėtingas, taip pat neatmestina, jog būtų sudarytos sąlygos piktnaudžiavimui (analogiškomis aplinkybėmis esant gali būti priimami skirtingi sprendimai ir kt.).

Šiuo atveju nebuvo nustatytas vaiko teisių pažeidimas ir (ar) diskriminacija. Taip pat buvo pažymėta, jog iš esmės gali būti plečiamas pirmumo kriterijų sąrašas, tačiau dėl susidariusios situacijoje Vilniaus mieste (mokinių priėmimo metu nuolat išryškėja įvairios situacijos dėl gyvenamosios vietos deklaravimo, trūksta mokymosi vietų ir kt.), vertinamojo pobūdžio kriterijų taikymas praktikoje būtų sudėtingas.

6.9. VAIKO PRIEŽIŪROS PASLAUGŲ TEIKIMAS PAGAL „ŠEIMOS DARŽELIO“ MODELĮ

Ikimokyklinio ugdymo tikslas – įgyti kompetencijų, kurios vaikui padės sėkmingai dalyvauti mokyklos veikloje. Europos Komisija⁶⁵ nurodo, kad aukštos kokybės ankstyvasis ugdymas ir priežiūra yra veiksmingos ir teisingos švietimo sistemos pagrindas. Taip vaikai pasirengia pradiniam ugdymui ir pasiekia geresnių mokymosi rezultatų visose paskesnėse švietimo pakopose.

Siekiant užtikrinti kokybišką ikimokyklinį ugdymą visiems socialinę riziką patiriantiems vaikams ir pereiti prie ankstyvesnio, tačiau lankstaus privalomo ugdymo, 2021 m. buvo priimti Švietimo įstatymo pakeitimai

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 44 „Dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės (DK 129 straipsnis) taikymo teismų praktikoje“; Lietuvos Vyriausiojo Administracinio teismo 2010 m. kovo 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-143-531/2010.

⁶⁵ Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, Mokyklų raida ir aukštos kokybės mokymas gerai gyvenimo pradžia, 2017 m. gegužės 30 d. Prieiga internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=COM%3A2017%3A248%3AFIN>.

(nuostatos įsigalios palaipsniui; privalomas ugdymas bus nuo 2023 m. – 4 metų, nuo 2024 m. – 3 metų, nuo 2025 m. – 2 metų amžiaus vaikams).

Šiuo metu dalis savivaldybių susiduria su laisvų vietų trūkumu ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir kiekviena jų šią problemą sprendžia skirtingai: kuriamos naujos vietos darželiuose, renovuojami veikiančios darželiai, naudojamos greitai surenkamos modulinės patalpos, pasitelkiami privatūs tiekėjai, ketinantys privačių namų kvartaluose pastatyti modernius darželius ir pagal sutartis juos nuomoti savivaldybei ir pan.

Ataskaitiniu laikotarpiu atliktas tyrimas dėl Kauno rajono savivaldybės pasirinkto sprendimo, t. y. siekdamą mažinti nepatenkančių į ugdymo įstaigas vaikų skaičių, savivaldybė įteisino „Šeimos darželio“ modelį⁶⁶. Pagal šį modelį ikimokyklinio amžiaus vaikams, gyvenantiems Kauno rajono savivaldybės teritorijoje, kurie nepatenka į savivaldybės švietimo įstaigose įsteigtas ikimokyklinio ugdymo grupes ir nelanko nevalstybinių švietimo įstaigų, teikiamos tik vaikų priežiūros paslaugos. Grupę sudaro 5 vaikai (2–5 metų amžiaus), juos prižiūri 1 asmuo, išklauses 180 val. specialiosios pedagogikos ir specialiosios psichologijos kursų programą.

Tokios vaikų priežiūros paslaugos buvo teikiamos 7 Kauno rajono seniūnijose, paslaugą gavo 110 vaikų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus nuomone, „Šeimos darželių“ modelis nesprenžia ikimokyklinio ugdymo prieinamumo problemos. Valstybės tikslas – aukštos kokybės ankstyvasis ugdymas ir priežiūra; kokybiško ankstyvojo ikimokyklinio vaikų ugdymosi nauda vaikų pasiekimams mokykloje – įrodyta. Pasiiekti aukštos kokybės ugdymą galima tik, jeigu vaikai gaus kokybišką ugdymąsi ir su jais dirbs kvalifikuotas diplomuotas pedagogas, nes darbas su ikimokyklinio amžiaus vaikais reikalauja ypatingo pasirėngimo, specifinių žinių ir įgūdžių (asmuo turi žinoti šio amžiaus tarpsnio raidos ypatumus, gebėti atpažinti specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčius vaikus ir taikyti tinkamus ugdymo, bendravimo ir priežiūros metodus, gebėti kurti ir palaikyti palankų vaikų grupės mikroklimatą). Nepakanka tik noro ir gebėjimo bendrauti su vaikais, tačiau yra būtinas specialus išsilavinimas ir patirtis, nes vaiko ugdymo sėkmė priklauso nuo ikimokyklinio ugdymo auklėtojo ir tėvų gebėjimo stebėti vaiką ir sekti jo „sufleruojamu“ ugdymo organizavimo keliu. Ikimokyklinis ugdymas vaikui naudingas tik tada, kai yra kokybiškas, o kokybiškas įmanomas tik tada, kai su vaiku dirba specialistas, išmanantis savo darbą.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad gerinant paslaugų prieinamumą svarbu naujų vietų kūrimas. Švietimo įstatymo pataisos dėl privalomo ikimokyklinio ugdymo, priešmokyklinio ugdymo ankstinimas, visuotinio ikimokyklinio ugdymo įteisinimas dar labiau aktualizuoja naujų, papildomų vietų kūrimą. Vaikai turi gauti ne tik priežiūros, bet ir kokybiško ugdymo paslaugas, o Kauno rajone taikomas „Šeimos darželio“ modelis, pagal kurį vaikai gauna tik priežiūros paslaugą, nėra lygiavertis ugdymo įstaigų teikiamoms paslaugoms.

„Šeimos darželio“ modelio klausimu Socialinės apsaugos ir darbo ministerija organizavo neformalią darbo grupę. Buvo siūloma peržiūrėti teisės aktus, siekiant paskatinti naujos rūšies vaiko priežiūros paslaugų atsiradimą namuose arba nuomojamose patalpose pagal „Šeimos darželio“ modelį, tikslu – padėti į darželius nepatekusioms ir eilėse laukiančioms šeimoms.

Kontrolierė nepritarė higienos normos⁶⁷ nustatytų reikalavimų mažinimui, kadangi tai neatitiktų geriausių vaiko interesų. „Šeimos darželio“ modelis (vaikų priežiūra) galėtų būti taikomas vaikams iki 2 metų amžiaus, bet ne vyresniems vaikams, nes vaikui būtina kuo anksčiau ugdytis ir socializuotis. Be to, „Šeimos darželis“ neturėtų vadintis „darželiu“, nes gali klaidinti tėvus, t. y. tėvai gali manyti, kad jų vaikas gaus tokias pačias paslaugas, kaip ir darželyje, kad su vaikais dirbs tokios pačios kvalifikacijos pedagogai, kaip darželyje.

6.10. PRIVATI INICIATYVA NUSISTATYTI VAIKŲ PRIĖMIMO Į DARŽELĮ SĄLYGAS

Visiems vaikams be jokios diskriminacijos turi būti užtikrinta teisė į švietimą. Šeima turi teisę pasirinkti darželį. Darželiai, nepriklausomai nuo jo steigėjo (privatus asmuo, valstybė, savivaldybė), turi vadovautis teisės aktais ir negali savo vidaus dokumentuose įtvirtinti nuostatų, kurios prieštarautų aukštesnės galios teisės aktams.

⁶⁶ Kauno rajono savivaldybės tarybos 2019 m. rugsėjo 26 d. sprendimas Nr.TS-325 „Dėl ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros namuose arba nuomojamose patalpose pagal „Šeimos darželio“ modelį tvarkos aprašo patvirtinimo“.

⁶⁷ HN 75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“.

Konkrečiu atveju kilo ginčas dėl vaiko priėmimo į privatų darželį, t. y. pareiškėjo teigimu vaikas patyrė diskriminaciją – nebuvo priimtas į privatų darželį, nes neturėjo rekomenduojamų skiepų nuo tymų, raudonukės ir poliomieliito. Darželio administracija atsisakymą priimti vaiką motyvavo tuo, kad vaikai į jų darželį priimami profilaktiškai pasitikrinę sveikatą ir tik paskiepyti visais rekomenduojamais skiepais.

Kontrolierė pažymėjo, kad Lietuvoje nėra įstatymo, kuris numatytų, jog vaikai privalo būti skiepijami nuo poliomieliito, tymų ir raudonukės, todėl ugdymo įstaiga negali dėl šios priežasties atsisakyti priimti vaiko. Taip pat buvo paminėta, kad 2016 m. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, įvertinęs teisinį reguliavimą vaikų skiepavimo klausimu, yra konstatavęs, kad poįstatyminiu teisės aktu negalima pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, naujų asmens teisių ribojimų. Siekiant teisėto bei demokratinėje visuomenėje reikalingo tikslo tai gali būti apribota tik įstatymuose nustatytais pagrindais bei tvarka. Tai reiškia, kad toks klausimas gali būti sprendžiamas tik įstatymu, o ne poįstatyminiu, o tuo labiau lokalinio, teisės aktu.

Europos Žmogaus Teisių Teismas, išnagrinėjęs grupės Čekijos šeimų ieškinį dėl privalomo vaikų skiepavimo, 2021 m. balandžio 8 d. paskelbė išvadą, kad privalomas skiepimas demokratinėse visuomenėse gali būti laikomas būtinu. Teismas nurodė, kad kiekvieno vaiko apsauga nuo sunkių ligų turi būti tikslas, pasiekiamas vakcinų arba kolektyvinio imuniteto pagalba; kad vakcinavimas (imunizacija) yra svarbi kaip sudarymas sąlygų, kad vaikai nesusirgtų liga, galinčia sukelti ilgalaikių sveikatos sutrikimų ne tik jiems patiems, bet ir kitiems vaikams ar visuomenei bendrai.

6.11. SPORTO FEDERACIJŲ PRIIMTŲ TEISĖS AKTŲ TEISĖTUMAS

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Lietuvos futbolo federacijos (toliau – LFF) ir asociacijos „Hockey Lietuva“ (toliau – Asociacija) sprendimus, kuriais buvo apribota vaikų, sportuojančių valstybės ir savivaldybėms nuosavybės teise priklausančiose neformaliojo ugdymo (sporto) mokyklose, galimybė dalyvauti tam tikro lygio sporto (atitinkamai futbolo ir ledo ritulio) varžybose, pripažino diskriminaciniais, pažeidžiančiais geriausių vaiko interesų prioriteto principą bei ribojančiai galimybę visiems vaikams dalyvauti sporto varžybose. Kontrolierė, reaguodama į paaiškėjusią situaciją, kreipėsi į Vyriausybę, Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją bei Lietuvos savivaldybių asociaciją. Vyriausybė pavedė ministerijai išnagrinėti šį klausimą. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija pažymėjo, kad siekiant įgyvendinti Sporto įstatyme nurodytus tikslus ir principus turi būti sudarytos vienodos sąlygos dalyvauti futbolo ir ledo ritulio sporto šakų sporto varžybose visiems vaikams, atsižvelgiant į jų meistriskumo lygius, o ne į atstovaujamos organizacijos teisinę formą ar jos savininką (dalininką, akcininką ir pan.) bei kreipėsi į Generalinę prokuratūrą dėl viešojo intereso gynimo priemonių taikymo. Kontrolierė taip pat kreipėsi į Generalinę prokuratūrą dėl viešojo intereso gynimo priemonių taikymo.

Generalinė prokuratūra dar 2020 m., atsisakė taikyti viešojo intereso gynimo priemones, vėliau priėmė sprendimą panaikinti nutarimą ir medžiagą grąžinti prokurorui papildomam tyrimui. Pakartotinai prokurorui priėmus nutarimą atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemones, Kontrolierė 2021 m. sausio mėn. pateikė skundą aukštesniam prokurorui, kuris skundą tenkino ir kreipėsi į Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą dėl minėtų sporto federacijų priimtų bendro pobūdžio teisės aktų teisėtumo.

Kontrolierė Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui teikė nuomonę dėl teisės aktų teisėtumo, pabrėždama, kad LFF ir Asociacijos priimti ginčijami sprendimai neatitinka proporcingumo principo, sprendimais sudaromos diskriminacinės ir nelygiateisės galimybės vaikams dalyvauti aukšto sportinio meistriskumo varžybose, nepagrįstai ribojama valstybės ir savivaldybių neformalaus (sporto krypties) ugdymo mokyklų veikla ir vienašališkais sprendimais pažeidžiamos imperatyvios Sporto bei Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymų nuostatos. Iš esmės sprendimais be jokio objektyviai pateisinamo pagrindo buvo įtvirtinta absoliuti atskirtis tarp vaikų, kurie treniruojasi biudžetinėse neformalaus (sporto krypties) ugdymo mokyklose, klubuose, ir vaikų, kurie treniruojasi privačiuose sporto klubuose, nors tarp šių vaikų nėra jokio pobūdžio ar apimties skirtumų, kuriais būtų galima pateisinti tokį skirtingą vaikų traktavimą. Paminėta, kad vaikai diferencijuojami ir jiems uždraudžiama dalyvauti varžybose atsižvelgiant ne į sportinius rezultatus, meistriskumo lygį, o tik pagal jų atstovaujamos organizacijos teisinę formą ar jos savininką. Kontrolierės

nuomone, ginčytiniais sprendimais užkertama vaikams galimybė siekti aukšto sportinio meistriškumo rezultatų, paneigiami valstybės ir vietos savivaldos įsipareigojimai plėtoti vaikų neformalaus (sportinio ir kt.) švietimo paslaugų prieinamumą, steigiant neformalaus (sporto krypties) ugdymo įstaigas, finansuojant aukšto sportinio meistriškumo sportininkus rengiančias biudžetines sporto mokyklas, teikiant neformalaus švietimo (sporto krypties) paslaugas vaikams ir kt. Manytina, kad ginčijami sporto federacijų sprendimai neigiamai paveikė (paveiks) visą aukšto meistriškumo sportininkų rengimo sistemą.

6.12. ŠVIETIMO ĮSTATYMO NUOSTATŲ DĖL FORMALŲJŲ ŠVIETIMĄ PAPILDANTĮ UGDYMĄ VYKdanČIŲ SUBJEKTŲ RATO IŠPLĖTIMO

Seimas 2021 m. gegužės mėn. priėmė Švietimo įstatymo nuostatų, reglamentuojančių neformalų vaikų švietimą, pakeitimus⁶⁸, dėl kurių Seimo narė I. Kačinskaitė-Urbonienė kreipėsi į vaiko teisių apsaugos kontrolierę bei lygių galimybių kontrolierę dėl įtvirtintu teisiniu reguliavimu galimai pažeidžiamų lygių galimybių, geriausių vaiko interesų principų ir kt.

Įstatymo projekto svarstymų metu buvo nagrinėjami formalųjų švietimą papildančio ugdymo (toliau – FŠPU) finansavimo, reikalavimų ir kriterijų naujiems FŠPU vykdytojams klausimai (grėsmės, kylančios dėl išplėsto vykdytojų sąrašo; ribotos valstybės ir savivaldybių finansinės galimybės), išsakyti nuogastavimai dėl FŠPU vykdančių subjektų veiklos tęstinumo, diskutuota dėl susiformavusio subjektų tinklo išsaugojimo ir kt. Taip pat buvo svarstoma, jog planuojant FŠPU plėtros galimybes (Švietimo įstatymo ir kitų teisės aktų pakeitimus) turėtų būti atlikta teikiamų neformaliojo ugdymo (įskaitant FŠPU) paslaugų pobūdžio, įvairovės, pasiūlos ir prieinamumo, kokybės ir poreikio analizė; jog įstatyminiame lygmenyje turėtų būti įtvirtintos pamatinės nuostatos, užtikrinančios FŠPU išskirtinumą, prieinamumą, kokybę bei jos priežiūros užtikrinimą; jog turėtų būti įvertintas FŠPU plėtros poveikis vaikų ugdymo tęstinumui ir pan. Įstatymo svarstymo informacijoje nebuvo duomenų, ar buvo įvertinta įstatymo įgyvendinimo praktikoje apimtis ir galimybės (ar aukštosios mokyklos, STEAM centrai svarsto galimybę vykdyti FŠPU, kiek iš jų svarsto(-ytų) tokią galimybę ir (ar) galėtų vykdyti FŠPU, kokiam vaikų skaičiui galėtų būti teikiamos (prieinamos) šios paslaugos ir t.t.).

Nekvestionuojant, jog priėmus Švietimo įstatymo pakeitimus, FŠPU programų įvairovė ir paslaugų prieinamumas vaikams priklausys nuo vykdančių subjektų tinklo, pobūdžio ir kitų aplinkybių, buvo teigiamai įvertintina tai, kad Seimas priimdamas sprendimą išplėsti FŠPU vykdančių subjektų ratą, sudarė sąlygas FŠPU programų plėtrai, įvairovei bei atitinkamai didesniai skaičiui vaikų gauti šias paslaugas bei išsakyta nuomonė, kad FŠPU programų įvairovė, subjektų ratas (tinklas) turėtų būti dar platesnis, garantuojantis prieinamumą skirtingomis sąlygomis gyvenantiems vaikams, atitinkantis vaikų poreikius ir interesus. Taip pat buvo pastebėta, kad paslaugų vaikams individualizavimas, įvairovė, lankstumas ir jų prieinamumas – iššūkis su kuriuo susiduriama ne tik švietimo, bet ir kitose srityse: socialinės apsaugos, teisingumo, sveikatos, kt.

Galiojusios Švietimo įstatymo nuostatos sudarė galimybę labai ribotam subjektų ratui (muzikos, dailės, kitoms menų ir sporto mokykloms) vykdyti formalųjų švietimą papildantį ugdymą bei atitinkamai ribojant vaikų galimybes plėsti kitų sričių žinias, stiprinti gebėjimus ir įgūdžius, įgyti papildomas dalykines kompetencijas kitose srityse. Akivaizdu, kad iniciatyva išplėsti FŠPU vykdytojų ratą buvo nevienareikšmiškai įvertinta, akivaizdžiai išsiskyrė kompetentingų institucijų, specialistų ir kitų suinteresuotų asmenų nuomonė. Visgi, svarstyta, kad atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Vyriausybės planus⁶⁹ atnaujinti Neformaliojo ugdymo koncepciją, numatant didesnę neformalųjų švietimą ir formalųjų švietimą papildančio ugdymo programų įvairovę, kokybės užtikrinimo sistemų ir kompetencijų ugdymo plėtrą ir kt., buvo priimtas laikinas kompromisinis sprendimas dėl FŠPU plėtros (vykdytojų rato išplėtimo).

Paminėtina, kad Vaiko teisių konvencijoje, įvertinant skirtingas valstybių finansines ir kitų išteklių galimybes (trūkumą), yra numatytas „laisvniškas įgyvendinimas“ ekonominių, socialinių ir kultūrinių vaiko teisių bei

⁶⁸ 2021 m. gegužės 20 d. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 15 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XIV-339.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 2020 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr. XIV-72 „Dėl aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 155 „Dėl aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano patvirtinimo“.

atitinkamai valstybės pareiga siekti užtikrinti didžiausią įmanomą galimybę naudotis atitinkamomis teisėmis pagal vyraujančias aplinkybes; pareiga atkreipti ypatingą dėmesį į nepalankioje padėtyje atsidūrusias grupes⁷⁰.

REKOMENDACIJOS:

- ✘ Užtikrinti galimybę kiekvienam vaikui ugdyti visus įgūdžius, įskaitant lytiškumo ugdymą, sudaryti sąlygas pasirinkti sveiką gyvenimo būdą, formuoti gerus socialinius santykius ir atsakomybę, taip pat ugdyti kritinį mąstymą visą mokymosi laikotarpį, atsižvelgiant į amžiaus tarpsnius, būtinas ir aktualias žinias įvairiapusiame kontekste (emocinis, socialinis, tarpusavio santykių, individo vystymosi ir kt.).
- ✘ Įgyvendinti priemones (teisines, organizacines, investicines ir kt.), kad vaiko teisė mokytis kuo arčiau gyvenamosios vietos būtų įgyvendinama praktiškai ir tinkamai, priėmimas į bendrojo ugdymo mokyklas vyktų sklandžiai, planuotai bei nesudarant sąlygų galimam vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui. Savivaldybės planuodamos naujų gyvenamųjų vietovių plėtrą, atsižvelgdamos į esamas sąlygas ir situaciją, turi numatyti naujų ugdymo įstaigų steigimą (naujų ugdymo vietų plėtrą), siekdamos užtikrinti bendruomenės švietimo paslaugų poreikių patenkinimą.
- ✘ Didinti ikimokyklinio ugdymo prieinamumą, kad pereinant prie ankstyvesnio privalomo ugdymo visi vaikai gautų ne tik priežiūros, bet ir kokybiško ugdymosi paslaugą.
- ✘ Visapusiškai plėtoti įtraukties švietime galimybes, užtikrinant tinkamas sąlygas kiekvienam specialiuosius ugdymosi poreikius turinčiam mokiniui gauti kokybišką ugdymą artimiausioje ikimokyklinio ar bendrojo ugdymo įstaigoje, neformaliojo ugdymo paslaugas.
- ✘ Siekiant švietimo pagalbos prieinamumo vaikui ir visapusiško jo poreikių patenkinimo, didinti mokyklose dirbančių pagalbos mokiniui specialistų skaičių ir užtikrinti optimalų jiems tenkantį krūvį.
- ✘ Įgyvendinti priemones, užtikrinančias sportinio ugdymo prieinamumą visiems vaikams bei lygiomis galimybėmis užsiimti aukšto meistriškumo sportu.
- ✘ Siekiant efektyvesnio vaiko teisės į mokslą įgyvendinimo, užtikrinti geresnį švietimo valdymą, lankstesnį sprendimų priėmimą, skatinti ir stiprinti mokytojų kompetencijų ugdymą, užtikrinti mokymo ir mokymosi kokybės gerinimą, mokinių pasiekimų pažangą, stiprinti mokytojų ir mokinių bendrąsias ir socialines kompetencijas, ugdyti emocinį atsparumą neigiamiems įvykiams.

VII. VAIKO TEISĖ Į SVEIKATĄ

7.1. KARANTINO METU TAIKYTŲ SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGŲ APRIBOJIMŲ POVEIKIS

Įstaigoje išnagrinėtas kreipimasis dėl galimo vaiko teisių pažeidimo pirmojo karantino laikotarpiu, nuo 2020 m. kovo 16 d. pagal laikinai pakeistą asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo tvarką dalies sveikatos priežiūros paslaugų neteikiant ar teikiant tik nuotoliniu būdu (išskyrus pagalbą ir paslaugas, kurių nesuteikus atsirastų poreikis būtinajai medicinos pagalbai arba reikšmingai pablogėtų pacientų būklė). Kontrolierės buvo prašoma įvertinti, ar operacijų vadovo sprendimais įvesti paslaugų teikimo apribojimai, pilna apimtimi taikyti

⁷⁰ Bendrieji komentarai: Nr. 14 (2013) Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus (3 straipsnio 1 dalis), CRC/C/GC/14; Nr. 5 (2003) Dėl bendrųjų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo priemonių (4 ir 42 straipsniai, 44 straipsnio 6 dalis), CRC/GC/2003/5.

ir vaikams teikiamoms sveikatos priežiūros paslaugoms, nepažeidė vaiko teisių. Kreipimesi teigta, kad COVID-19 pandemijos nulemtu karantino laikotarpio bei ekstremalios padėties metu galioję sveikatos priežiūros paslaugų teikimo apribojimai pažeidė žmogaus teisę į sveikatą, diskriminavo skirtingas pacientų grupes bei objektyvių priežasčių bei pažeidė vaiko teises.

Tyrimo⁷¹ metu surinkti duomenys apie vaikams teiktą sveikatos priežiūros paslaugų apimtį ir jų pokyčius, patvirtino, kad dėl įvestų apribojimų tam tikrų sveikatos priežiūros paslaugų teikimui, konkrečiais 2020 m. laikotarpiais paslaugų vaikams skaičius buvo mažesnis, nei tais pačiais laikotarpiais 2019 metais. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad lyginant karantino laikotarpį (2020 m. kovo 16 d. – balandžio 30 d.) su tuo pačiu laikotarpiu 2019 m., iki 70 proc. sumažėjo priėmimo – skubios pagalbos paslaugų vaikams, nors šioms paslaugoms apribojimų nustatyta nebuvo. Tyrimų duomenimis, iki 60 proc. sumažėjo stacionarių aktyvaus gydymo paslaugų vaikams.

Nepaisant vėliau priimtų karantino švelninimo priemonių, kuriomis buvo suteikta galimybė teikti tam tikras sveikatos priežiūros paslaugas, stebint 2020 m. sausio – rugsėjo mėn. duomenis, vaikams suteiktų sveikatos priežiūros paslaugų skaičius, lyginant su 2019 m. tuo pačiu laikotarpiu, išliko mažesnis - vaikų apsilankymų pas pirminės asmens sveikatos priežiūros specialistus sumažėjo apie 23 proc.; ambulatorinių konsultacijų – apie 40 proc.; stacionarių aktyvaus gydymo paslaugų – 33 proc.; stacionarių ilgalaikio gydymo paslaugų – 50 proc. Tuo pačiu lyginamuoju laikotarpiu buvo stebimas ir profilaktinio tikrinimo paslaugų vaikams sumažėjimas – apie 19 proc.

Vaikams suteiktų⁷² Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšomis apmokamų sveikatos priežiūros paslaugų skaičius, jų pokyčiai⁷³

Laikotarpis									Pokytis 2019 –2020m. sausio –rugsėjo mėn.
sausio 1 d. – kovo 15 d			kovo 16 d. – balandžio 30 d.			gegužės 1 d. – rugsėjo 30 d.			
2019 m.	2020 m.	Pokytis	2019 m.	2020 m.	Pokytis	2019 m.	2020 m.	Pokytis	
Apsilankymai pas PAASP specialistus									
878 182	705 119	↓ 19%	503 960	366 870	↓ 27,2%	1910 796	1469 269	↓ 23%	↓ 23%
Ambulatorinės slaugos paslaugos⁷⁴									
2 008	3 252	↑ 62%	1 242	888	↓ 28%	3 851	4 731	↓ 22,8%	↑ 25%
Stacionarinės slaugos paslaugos⁷⁵									
330	449	↑ 36%	361	459	↑ 27 %	1 084	1 197	↓ 10,4%	↑ 18 %
Ambulatorinės konsultacijos									
228 025	228 916	↑ 0,4%	153 791	13 979	↓ 90%	477 616	291 967	↓ 39%	↓ 38%
Dienos stacionaro paslaugos									
40 218	44 654	↑ 11%	27 871	267	↓ 99%	80 467	57 273	↓ 29%	↓ 31%

Vertinant vaikų vakcinacijos apimtį 2020 m., stebimas akivaizdus vaikų skiepavimo aprėpties sumažėjimas. Žymus sumažėjimas nustatytas skiepime: 11 metų mergaičių – nuo žmogaus papilomos viruso; 2 ir 7 metų vaikų – nuo tymų, epideminio parotito ir raudonukės; 6–7 metų vaikų – nuo difterijos, stabligės, kokliušo ir poliomielitito; 15–16 metų paauglių – nuo difterijos, stabligės, kokliušo. Skiepavimo aprėptys padidėjo, skiepijant vaikus nuo rotavirusinės, B tipo meningokokinės ir pneumokokinės infekcijų.

⁷¹ Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>.

⁷² Informacinės sistemos „Sveidra“ informacija.

⁷³ Sveikatos priežiūros paslaugų vaikams pokytis apskaičiuotas pagal Valstybinės ligonių kasos pateiktus duomenis.

⁷⁴ Ambulatorinės slaugos paslaugos⁷⁴ (slauga namuose, sergančiųjų cukriniu diabetu slauga, paliatyvi pagalba).

⁷⁵ Stacionarinės slaugos paslaugos⁷⁵ (slauga ir palaikomasis gydymas, paliatyvi pagalba) (lovadieniai).

Paskiepytų vaikų dalis 2016–2020 m. (proc.)⁷⁶

Ligos	Dozės	2016	2017	2018	2019	2020
Tuberkuliozė	BCG	97.7	97.3	96.4	96.6	95.8
Hepatitis B	HB1	97.1	96.4	96.0	96.3	95.3
Hepatitis B	HB3	94.6	93.8	92.7	92.0	91.5
Difterija / Stabligė	DTaP/IPV/HiB3	94.1	93.7	92.3	92.1	91.4
Kokliušas	DTaP/IPV/HiB3	94.1	93.7	92.3	92.1	91.4
Poliomielitas	DTaP/IPV/HiB3	94.1	93.7	92.3	92.1	91.4
B tipo Haemophilus influenzae infekcija	DTaP/IPV/HiB3	94.1	93.7	92.3	92.1	91.4
Tymai	MMR1	93.7	93.5	92.2	92.7	90.2
Parotitas	MMR1	93.7	93.5	92.2	92.7	90.2
Raudonukė	MMR1	93.7	93.5	92.2	92.7	90.2
Pneumokokinė infekcija	PCV3	81.6	82.5	81.9	81.6	83.5
Rotavirusinė infekcija	RV2	-	-	-	66.6	66.9
B tipo meningokokinė infekcija	MenBV3	-	-	-	48.9	75.2
Žmogaus papilomos viruso infekcija	HPV2	-	27.7	65.2	65.7	67.6

Akivaizdų suteiktų sveikatos priežiūros paslaugų vaikams sumažėjimą lėmė ne tik Operacijų vadovo (sveikatos apsaugos ministro, Vyriausybės) sprendimai, priimti reaguojant į COVID-19 keliamas grėsmes: nustatyti apribojimai ir suvaržymai, draudimai ir kt., tačiau ir kitos aplinkybės, kaip iškilę sunkumai susisiekti su gydytojais, pačių pacientų vengimas kreiptis į gydytojus, viešoji informacija, visuomenėje susiformavęs (suformuotas) bendras padidintas baimės susirgti COVID-19 (koronaviruso infekcija) emocinis fonas ir kt. Šios priežastys galėjo turėti įtakos ir vaikų skiepavimo rezultatams, nes karantino laikotarpiu planiniai skiepavimai nebuvo atidėti, o tik privalėjo būti perorganizuoti, numatant pacientų srautų valdymą.

Įvertinusi tyrimo metu gautus duomenis, vaiko teisių apsaugos kontrolierė padarė išvadą, jog nebuvo užtikrinta vaiko teisė į prieinamas sveikatos priežiūros paslaugas ir tarptautinio bei nacionalinio lygmens teisės aktuose bei kituose dokumentuose reglamentuotą žmogaus (vaiko) teisę į aukščiausią, kokį įmanoma, sveikatos apsaugos lygį.

Kontrolierė pažymėjo, jog priimant sprendimus visose situacijose, pirmenybė būtų teikiama vaikų teisėms ir poreikiams, priimami sprendimai būtų įvertinami geriausių vaiko interesų užtikrinimo bei valstybės prisiimtų įsipareigojimų vaiko teisių apsaugos srityje aspektu, o priemonės, ribojančios galimybę vaikams naudotis savo teisėmis, būtų proporcingos, būtinos ir taikomos ne ilgiau nei yra būtina.

7.2. NUOMONĖ DĖL VAIKŲ VAKCINACIJOS NUO COVID-19 LIGOS (KORONAVIRUSO INFEKCIJOS)

Europos Komisija 2021 m. gegužės mėn. priėmė sprendimą išplėsti vakcinos „Comirnaty“ vartojimą ir įteisinti jos skyrimą 12–15 metų paaugliams⁷⁷. Lietuvoje 2021 m. birželio mėn. buvo pradėta 12–15 metų vaikų vakcinacija nuo COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos) „Comirnaty“ vakcina. Sveikatos apsaugos ministerija

⁷⁶ Lentelės 2016–2018 m. duomenys gauti iš viešai prieinamų Higienos instituto šaltinių.

⁷⁷ Europos Komisija atsižvelgė į Europos vaistų agentūros (EVA) Žmonėms skirtų vaistinių preparatų komiteto rekomendaciją. Už visų įpareigojimų vakcinos „Comirnaty“ registruotojui vykdymo stebėseną yra atsakinga EVA. Apibendrinti vakcinų veiksmingumo, saugumo duomenys EVA ir VVKT interneto svetainėse. Vakcinos „Comirnaty“ poveikis buvo įvertintas 2260 (1131 „Comirnaty“ grupėje ir 1129 placebo grupėje) 12–15 metų paaugliams. Klinikinis tyrimas buvo atliktas vadovaujantis EVA Pediatrijos komiteto patvirtintu pediatriinių tyrimų planu.

(toliau – SAM, Ministerija) informavo visuomenę apie 12–15 metų paauglių vakcinavimo tvarką ir situaciją, kai vaiko ir jo (vieno iš) tėvų nesutaps, sprendimo galimybes⁷⁸.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į Seimo nario A. Gedvilo bei kitus įstaigoje gautus kreipimusis dėl vaikų vakcinavimo proceso (keliamus klausimus dėl jaunesnių nei 14 metų vaikų teisės duoti sutikimą vakcinavimui; dėl vaiko teisių užtikrinimo, išsiskyrus vaiko ir tėvų nuomonei dėl vakcinacijos; dėl teisinio reglamentavimo nuoseklumo ir kt.), aiškinosi Sveikatos apsaugos ministerijos ir Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos, Socialinės apsaugos ir darbo bei Švietimo, mokslo ir sporto ministerijų, taip pat Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos požiūrį ir, įvertinusi surinktą informaciją, keliamus klausimus ir prieštarigus argumentus, teikė nuomonę dėl pradėtos vykdyti 12-15 metų vaikų vakcinacijos tvarkos, vaikų teisių ir jų galimybės dalyvauti sprendimų priėmimo⁷⁹.

Pasaulio sveikatos organizacijos konstitucijoje, Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte, Europos socialinėje chartijoje, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje skiriamas dėmesys žmogaus (vaiko) teisei į sveikatą. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta valstybės funkcija rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Paciento – asmens, kuris naudojami sveikatos priežiūros įstaigų teikiamomis paslaugomis, nepaisant to, ar jis sveikas, ar ligonis, teisės ir pareigos, atstovavimo ypatumai ir kt. aspektai reglamentuoti Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme (toliau – PTŽSAĮ, Įstatymas).

Atsižvelgiant į diskusijas, kilusias dėl vaikų vakcinavimo tvarkos, buvo atkreiptas dėmesys, jog PTŽSAĮ nuostatos dėl vaiko paciento teisių (galimybės) spręsti dėl sveikatos priežiūros paslaugų nebuvo naujai reglamentuotos ar keičiamos, siekiant vykdyti vaikų vakcinaciją nuo COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos). PTŽSAĮ išskiriamos pacientų iki 16 metų ir nuo 16 metų amžiaus grupės, tačiau ši amžiaus riba yra sąlyginė. Įstatymų leidėjas įtvirtino atvejus, kai jaunesnis negu 16 metų pacientas gali (turi teisę) savarankiškai kreiptis ir spręsti dėl jam reikiamų sveikatos priežiūros paslaugų teikimo ir kai vyresniam negu 16 metų pacientui galimybė (teisė) spręsti dėl sveikatos priežiūros paslaugų gali būti apribota.

CK šeštosios knygoje, reglamentuojančioje asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimą, kaip ir Įstatyme, išskirta 16 metų amžiaus riba (sukakęs 16 metų, asmuo gali pats savo vardu sudaryti asmens sveikatos priežiūros paslaugų sutartį⁸⁰; iki 16 metų asmuo gali reikšti nuomonę dėl jo gydymo; kt.). Svarbu, jog CK nuostatos dėl asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo yra netaikomos paslaugoms, kurių išlaidos pagal įstatymus yra apmokamos (kompensuojamos) iš privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto, valstybės ar savivaldybių biudžetų lėšų, atitinkamai ir asmenų skiepijimui nuo COVID-19 ligos, kuris yra finansuojamas valstybės biudžeto lėšomis.

Svarstyta, jog Įstatymų leidėjas įtvirtindamas 16 metų amžiaus ribą ir numatydamas jaunesnio nei 16 metų asmens, kuris gali pats teisingai vertinti savo sveikatos būklę, galimybę savarankiškai kreiptis ir spręsti dėl sveikatos priežiūros paslaugų (išskyrus nustatytas išimtis), siekė PTŽSAĮ ir CK suderinamumo, nuoseklaus teisinio reglamentavimo. Įtvirtinta 16 metų amžiaus riba yra laikytina riba, kurią pasiekęs nepilnametis

⁷⁸ Jeigu „vaiko nuomonė dėl vakcinacijos nesutampa su tėvų (įtėvių), globėjų arba rūpintojų nuomone, jis gali kreiptis į šeimos gydytoją, kad šis dokumentuotų, jog asmuo gal teisingai įvertinti savo sveikatos būklę. Gavęs tokį dokumentą, vaikas gali savarankiškai registruotis skiepiui ir pats atvykti į vakcinacijos centrą“. Vėliau pranešimas buvo patikslintas: jeigu „vaiko nuomonė dėl vakcinacijos nesutampa su tėvų (įtėvių), globėjų arba rūpintojų nuomone, jis gali kreiptis į savo gydytoją, kuris kreipiasi į gydytojų konsiliumą, o šis priima sprendimą dėl vaiko vakcinacijos nuo COVID-19 ligos. Gavęs gydytojų konsiliumo pasirašytą dokumentą, vaikas gali savarankiškai registruotis skiepiui ir pats atvykti į vakcinacijos centrą“; žr. <https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/pasiskiepyti-nuo-koronaviruso-jau-gali-ir-vaikai-nuo-12-metu-amziaus-patikslinta>.

⁷⁹ Pažymėtina, jog vaiko teisių apsaugos kontrolieriui nėra suteikti įgaliojimai privalomai oficialiai aiškinti teisės aktus, todėl vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus teisinis vertinimas, nuomonė dėl vaikų vakcinacijos nuo COVID-19 ligos negali būti traktuojama kaip oficialus teisės aktų aiškinimas.

⁸⁰ „Asmens sveikatos priežiūros paslaugų sutartimi savo profesinės ar verslo veiklos dėka turintis teisę teikti sveikatos priežiūros paslaugas asmuo (sveikatos priežiūros paslaugų teikėjas) įsipareigoja teikti kitai šaliai (pacientui) sutartyje numatytas sveikatos priežiūros paslaugas, o pacientas įsipareigoja sumokėti sveikatos priežiūros paslaugų teikėjui sutartą kainą. <...> sąvoka „asmens sveikatos priežiūros paslaugos“ yra veikla, įskaitant tyrimus ir su asmeniu tiesiogiai susijusius patarimus, kuria stengiamasi asmenį išgydyti, apsaugoti nuo susirgimo ar įvertinti jo sveikatos būklę. Ši sąvoka taip pat apima paciento slaugą ir su ja susijusią priežiūrą bei tiesioginį paciento materialinį aprūpinimą, kuris yra reikalingas asmens sveikatos priežiūros veiklai vykdyti, išskyrus farmacinę veiklą.“ (Civilinio kodekso 6.725 straipsnio 1 ir 2 dalis).

pacientas įgyja savarankiškumą, teises iš esmės tapačias pilnamečio paciento teisėms, t. y. Įstatymų leidėjas nuo 16 metų suteikė civilinį teisinį veiksnumą nepilnamečiui naudojantis asmens sveikatos priežiūros paslaugomis.

Diskusijos, kilusios dėl vaikų vakcinavimo tvarkos, reakcijos į informaciją apie vaiko teisę (galimybę) spręsti dėl skiepijimo(si) nuo COVID-19 ligos ir kt., sudarė prielaidas manyti, jog PTŽSAĮ ir CK nuostatos nėra gerai žinomos visuomenei bei, visų pirma, tėvams ar kitiems vaikų atstovams pagal Įstatymą ir patiems vaikams, taip pat klausimų sprendime dalyvaujantiems specialistams, nors galioja ir praktikoje yra taikomos ne vienerius metus. Taip pat svarstyta, jog reakcijoms ir diskusijoms dėl vaikų teisių vakcinacijos procese turėjo įtakos teisinio reglamentavimo trūkumai: tiek Įstatyminiame, tiek poĮstatyminiame lygmenyje teisinis reglamentavimas nėra tinkamai suderintas, nuoseklus, aiškus, nedviprasmiškas bei išsamus; įvairios praktinio įgyvendinimo kliūtys, institucijų (specialistų) bendradarbiavimo trūkumas, nepakankamas dėmesys teisiniam švietimui, kokybiškam informavimui, dalyvavimo užtikrinimui ir pan.

Nekvestionuojant argumento dėl tėvų pirmumo teisių prieš kitus asmenis, dėl tėvams tenkančios atsakomybės už vaiko vystymąsi, priežiūrą, auklėjimą ir kt., pažymėta, jog PTŽSAĮ numato tėvų dalyvavimą klausimų, susijusių su vaiko sveikatos priežiūra, sprendime, tačiau jų dalyvavimo apimtis (galimybė spręsti ir pan.) keičiasi, priklausomai nuo vaiko amžiaus, brandumo, sveikatos priežiūros paslaugų pobūdžio ir kt.

Vaikai yra savarankiški teisių subjektai; visų žmogaus ir pagrindinių teisių turėtojai bei specialaus reglamentavimo subjektai dėl išskirtinių jiems būdingų bruožų, savybių. Lietuva yra įsipareigojusi gerbti ir garantuoti visas Vaiko teisių konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai, be jokios diskriminacijos, taip pat imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių Konvencijoje pripažintoms vaiko teisėms įgyvendinti.

Vaiko teisė į sveikatą⁸¹ susideda iš laisvių ir teisių rinkinio: laisvės – jų svarba vis didėja pagal didėjančius gebėjimus ir brandą, apima teisę kontroliuoti savo sveikatą ir kūną; teisės – apima įvairių infrastruktūrą, prekes, paslaugas ir sąlygas, kurios suteikia vienodas galimybes kiekvienam vaikui naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos apsaugos paslaugomis.

Valstybės raginamos taikyti vaikams palankius sveikatos priežiūros metodus skirtingais laikotarpiais; atsižvelgiant į didėjančius vaiko gebėjimus, suteikti galimybę pasinaudoti konfidencialiomis konsultacijomis ir patarimais be tėvų sutikimo, kai su vaiku dirbantys specialistai įvertina, kad tokie veiksmai geriausiai atitiks vaiko interesus; peržiūrėti ir apsvarstyti galimybę vaikams leisti duoti sutikimą dėl tam tikro medicininio gydymo ir intervencijų be tėvų leidimo. Vaikai turi gauti prieinamą, suprantamą, jų amžių bei išsilavinimo lygį atitinkančią informaciją ir būti ugdomi apie visus sveikatos aspektus, kad galėtų priimti informuotus sprendimus dėl savo gyvenimo būdo ir naudotimosi sveikatos paslaugomis; kad žinotų kaip ir kur galima pasinaudoti su sveikata susijusia informacija ir sveikatos sistemos paslaugomis; kt. Teisės aktai turėtų atlikti kelias papildomas funkcijas vaikų teisės į sveikatą įgyvendinimo srityje, t. y. apibrėžti teisės apimtį ir pripažinti vaikus teisių turėtojais, paaiškinti pareigų vykdytojų vaidmenis ir atsakomybes, paaiškinti, kokių paslaugų gali reikalauti vaikai, reglamentuoti paslaugas ir vaistus, siekiant užtikrinti, kad jie būtų geros kokybės ir nepavojingi, ir kt.

Atsižvelgiant į vaikus, dėl kurių vakcinavimo(si) nuo COVID-19 ligos kilo diskusijos, amžių, pažymėtina, kad JT Vaiko teisių komitetas⁸² išskiria paauglystės laikotarpį, kaip vaiko gyvenimo etapą, kurį apibūdina didėjančios galimybės, gebėjimai, siekiai, energija ir kūrybiškumas, staigūs fiziniai, pažintiniai ir socialiniai pokyčiai, seksualinis ir reprodukcinis brendimas, laipsniškai didėjantis gebėjimas perimti suaugusiųjų elgesį ir vaidmenis, susijusius su naujomis aplinkybėmis, kurioms reikia naujų žinių ir įgūdžių, taip pat didelis pažeidžiamumas, tačiau nesiekia paauglystę apibrėžti, nes vaikai subręsta, būdami skirtingo amžiaus, perėjimo iš vaikystės į pilnametystę procesą įtakoja kontekstas ir aplinka; kt. Komitetas akcentuoja žmogaus teisėmis paremto požiūrio, apimančio paauglių orumo ir atstovavimo pripažinimą ir pagarbą, svarbą; paauglių

⁸¹ Bendrasis komentaras Nr. 15 (2013) Dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis (24 str.), CRC/C/GC/15.

⁸² Bendrasis komentaras Nr. 20 (2016) Dėl vaiko teisių įgyvendinimo paauglystėje, CRC/C/GC/20.

įgalinimą, pilietiškumą ir aktyvų dalyvavimą savo pačių gyvenime, optimalios sveikatos, gerovės ir vystymosi skatinimą, taip pat įsipareigojimą remti, saugoti ir įgyvendinti jų žmogaus teises be jokios diskriminacijos.

JT Vaiko teisių komitetas nekvestionuoja tėvų ar kitų teisiškai už vaiką atsakingų asmenų teisių ir pareigų, atsakomybės, kurias jie turi rūpestingai įgyvendinti savo vaikams (paaugliams), tačiau pažymi⁸³, kad vaikas turi teisę į pakreipimą ir vadovavimą, kuris turėtų kompensuoti žinių, patirties ir supratimo stoką, ir kurį riboja paties vaiko didėjančios sugebėjimai. Kuo daugiau vaikas žino, patyrė ir supranta, tuo labiau tėvai ar kiti už vaiką atsakingi asmenys privalo keisti pakreipimą ir vadovavimą į priminimus ir patarimus, o vėliau pereiti prie bendravimo lygiomis teisėmis, sąlygomis. Šeimos aplinkos nariai turi pripažinti paauglius aktyviais teisių turėtojais, kurie gali tapti visateisiais ir atsakingais piliečiais, jeigu užtikrinamas tinkamas pakreipimas ir vadovavimas.

Vaiko teisė pasinaudoti didėjančiu atsakomybės lygiu neatleidžia valstybių nuo pareigos garantuoti apsaugą⁸⁴. Siekiant užtikrinti paaugliams galimybę laisvai reikšti savo pažiūras su jais susijusiais klausimais, saugiai ir tinkamai naudotis šia teise, valdžios institucijos, tėvai ir kiti suaugę su vaikais dirbantys asmenys privalo sukurti pasitikėjimu, dalijimusi informacija, gebėjimu išklausti ir tvirtu pakreipimu paremtą aplinką, kurioje paaugliai galėtų dalyvauti lygiomis teisėmis, taip pat ir sprendimų priėmimo procesuose.⁸⁵

Vaikų vakcinacijos kontekste pažymėta, kad vykdant su vaikų sveikata ir vystymusi susijusius įsipareigojimus – konkrečiu atveju sudarius galimybę vaikams nuo 12 metų skiepytis nuo COVID-19 ligos, labai svarbu užtikrinti, jog kiekvienas vaikas turėtų galimybę gauti tinkamą, jo amžių ir brandą atitinkančią informaciją, taip pat konsultavimo ir kitas paslaugas; jog kiekvienu konkrečiu atveju būtų tinkamai atsakyta į vaikui kylančius, jam aktualius ir (ar) jį neraminančius klausimus; jog yra sudaryta saugi aplinka ir sąlygos išreikšti vaikui nuomonę ir (ar) priimti sprendimą dėl skiepijimosi (nesiskiepijimo).

JT Vaiko teisių komitetas⁸⁶ palankiai vertina kai kurių šalių iniciatyvą nustatyti amžiaus ribą, kai teisė dėl sutikimo perduodama vaikui, taip pat rekomenduoja užtikrinti, kad, kai jaunesni vaikai (jaunesni nei nustatyta minimalaus amžiaus riba) gali pademonstruoti sugebėjimus reikšti pagrįstas pažiūras dėl savo gydymo, procedūrų ar kt., tokioms pažiūroms būtų skiriama daug dėmesio. Vaikai, įskaitant mažus vaikus, turėtų būti įtraukti į sprendimų priėmimo procesus, atsižvelgiant į didėjančius jų gebėjimus. Jie turėtų gauti pakankamą ir tinkamą informaciją apie siūlomą gydymą, procedūras ar pan., galimą poveikį ir rezultatą; kad galėtų suprasti situaciją ir visus svarbius su jų interesais susijusius aspektus, ir galimybę, jei įmanoma, duoti informuotą sutikimą.

FRA 2017 metų duomenimis, valstybės renkasi skirtingus kriterijus, remiantis kuriais vertinamas vaiko galėjimas teisingai vertinti savo sveikatos būklę, savarankiškai priimti sprendimus dėl sveikatos priežiūros paslaugų teikimo (amžius, brandumas, keletas kriterijų ir kt.).

Minimalus sutikimo gydytis amžius 28 ES valstybėse narėse skyrėsi, priklausomai nuo gydymo pobūdžio, medicinos personalui nustatytų įpareigojimų dėl tėvams teikiamos informacijos, sutikimo reikalingumo:

(1) Bulgarijoje, Kipre, Suomijoje, Prancūzijoje, Graikijoje, Vengrijoje, Italijoje, Maltoje, Rumunijoje, Slovakijoje vaikai iki pilnametystės neturi teisės savarankiškai priimti sprendimų dėl gydymo, t. y. tėvai visada turi duoti savo sutikimą. Kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, Prancūzijoje, tėvų galutinis sprendimas turi būti priimtas atsižvelgiant į vaiko nuomonę, jei vaikas gali išreikšti savo valią;

(2) Airijoje, Lietuvoje, Nyderlanduose, Lenkijoje, Portugalijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje minimalus amžius, nuo kurio vaikai gali duoti sutikimą gydytis be tėvų sutikimo, yra 16 metų. Kroatijoje minimalus amžius yra 16 metų, tačiau kai medicininė intervencija turi didelę neigiamų pasekmių vaiko vyresnio nei 16 metų fizinei ar psichologinei sveikatai riziką, be vaiko sutikimo būtinas raštiškas tėvų sutikimas;

⁸³ Bendrasis komentaras Nr. 12 (2009) Dėl vaiko teisės būti išklaustam, CRC/C/GC/12.

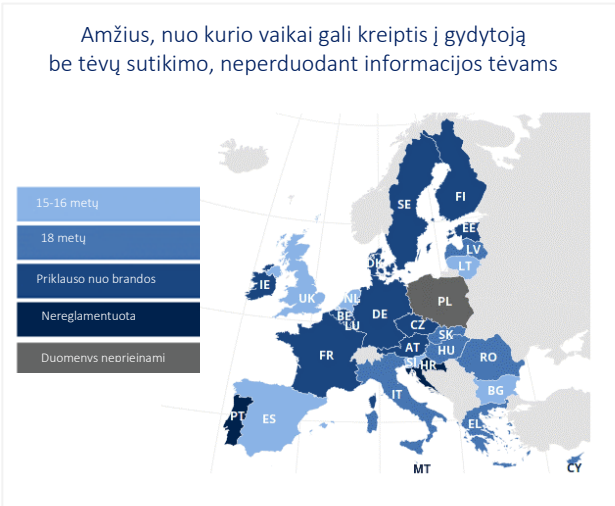
⁸⁴ Bendrasis komentaras Nr. 20 (2016) Dėl vaiko teisių įgyvendinimo paauglystėje, CRC/C/GC/20.

⁸⁵ Bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus (3 straipsnio 1 dalis), CRC/C/GC/14; Bendrasis komentaras Nr. 4 (2003) Dėl paauglių sveikatos ir vystymosi Vaiko teisių konvencijos kontekste, CRC/GC/2003/4.

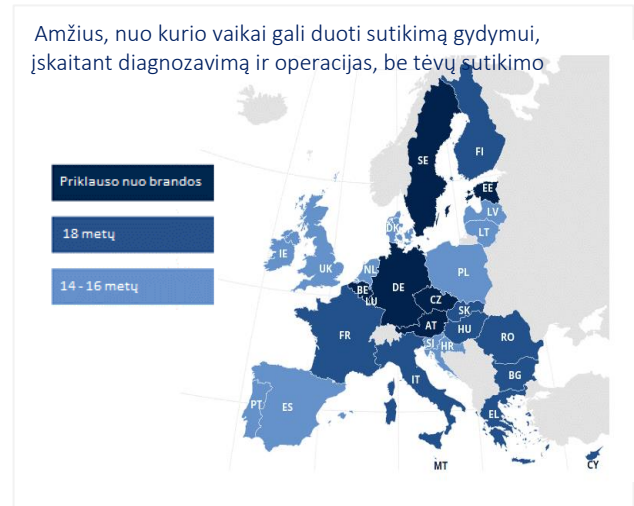
⁸⁶ Bendrasis komentaras Nr. 20 (2016) Dėl vaiko teisių įgyvendinimo paauglystėje, CRC/C/GC/20.

(3) Danijoje ir Slovėnijoje minimalus amžius 15 metų, tačiau Danijoje 15–17 metų pacientų galimybė sutikti su gydymu be tėvų sutikimo priklauso nuo jų brandos, vertinamos kiekvienu konkrečiu atveju. Latvijoje nustatytas mažiausias minimalus amžius Europos Sąjungoje vaikų savarankiškam sutikimui gydytis – 14 metų. Jungtinėje Karalystėje amžius gali būti mažesnis nei 16 metų, kai konkretus pacientas gali įvertinti gydymo ar diagnozės pobūdį ir pasekmes;

(4) Austrijoje, Belgijoje, Čekijoje, Estijoje, Vokietijoje, Liuksemburge ir Švedijoje nėra nustatyto minimalaus amžiaus reikalavimo sutikimui gydytis. Kiekviena situacija vertinama individualiai, atsižvelgiant į vaiko brandą.⁸⁷

15–16 metų (6 šalys): Bulgarija, Ispanija, Lietuva, Nyderlandai, Slovėnija, Jungtinė Karalystė.
 18 metų (8 šalys): Kipras, Graikija, Vengrija, Italija, Malta, Rumunija, Slovakija.
 Priklauso nuo brandos (11 šalių): Austrija, Belgija, Čekija, Vokietija, Danija, Estija, Suomija, Prancūzija, Airija, Liuksemburgas, Švedija.
 Nereguliuojama (2 šalys): Kroatija, Portugalija.

14–16 metų (11 šalių): Danija, Ispanija, Kroatija, Airija, Lietuva, Latvija, Nyderlandai, Lenkija, Portugalija, Slovėnija, Jungtinė Karalystė.
 18 metų (10 šalių): Bulgarija, Kipras, Graikija, Suomija, Prancūzija, Vengrija, Italija, Malta, Rumunija, Slovakija.
 Priklauso nuo brandos (7 šalys): Austrija, Belgija, Čekija, Vokietija, Estija, Liuksemburgas, Švedija.

JT Vaiko teisių komitetas⁸⁸ pripažįsta takoskyros tarp aplinkos, kurioje paaugliai gyvena (skaitmeninė era; globalizacija), ir aplinkos, kurioje užaugo jų tėvai, svarbą bei iššūkius pasiekti kartų tarpusavio supratimą bei ragina valstybes investuoti į tėvams, su paaugliais dirbantiems specialistams, politikos formuotojams ir sprendimus priimantiems asmenims skirtus mokymus ir sąmoningumo stiprinimą.

Nacionaliniai teisės aktai numato, kad sutikimą dėl sveikatos priežiūros paslaugų teikimo duoda (išreiškia) pats pacientas arba įstatymų nustatyta tvarka jo atstovas. Paciento sutikimas turi būti pagrįstas informacija ir tinkamas.

Svarbu, jog Seimas, siekdamas greitesnio ir saugesnio vakcinacijos nuo COVID-19 ligos proceso⁸⁹, 2021 m. balandžio mėn. priėmė PTŽASJ pakeitimus dėl sutikimo skiepytis nuo užkrečiamosios pandemiją sukėlusios ligos, dėl kurios yra paskelbta valstybės lygio ekstremalioji situacija ir (ar) karantinas, išreiškimo bei dėl paciento sutikimo rašytinės formos. Gyventojų skiepijimo valstybės biudžeto lėšomis įsigyjama COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos) vakcina organizavimo tvarkos apraše⁹⁰ (toliau – Aprašas) buvo įtvirtinti skiepijimo COVID-19 vakcina principai (savanoriškumo; teisėtumo; ekonomiškumo; racionalumo; atsakomybės; atskaitomybės; reglamentuota informacijos, susijusios su skiepijimu nuo COVID-19, paskelbimo tvarka ir kt. Tačiau SAM nepateikė informacijos, jog nuo vaikams, kurie turi teisę skiepytis nuo COVID-19 ligos,

⁸⁷ Prieiga internete: <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements/consent-medical-treatments>.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo Nr. I-1562 papildymo 16¹ straipsniu ir 17 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIV-267 aiškinamasis raštas.

⁹⁰ Gyventojų skiepijimo valstybės biudžeto lėšomis įsigyjama COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos) vakcina organizavimo tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2020 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr. V-2997.

ir (ar) jų atstovams pagal įstatymą, asmens sveikatos priežiūros įstaigoms (gydytojams, kitiems, skiepijimo vietose dirbantiems asmenims) yra parengta tikslinė informacija ar kita medžiaga dėl vaikų vakcinacijos proceso ir pan. Atsižvelgiant į tai, išsakyta nuomonė, jog, siekiant užtikrinti tinkamą kiekvieno vaiko, galinčio dalyvauti vakcinacijos procese, teisių užtikrinimą ir vaiko (paciento) teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų ir kitų dokumentų įgyvendinimą, būtina užtikrinti šiai tikslinei grupei skirtą informavimą (plačiąja prasme) bei tinkamą visų procedūrinių reikalavimų išpildymą (sutikimas turi būti gautas (arba pasinaudota atsisakymo teise) tinkamai įvykdžius visas informuoto paciento sutikimo sąlygas ir kt.).

Vaikai yra išskiriami kaip pažeidžiama bei papildomos apsaugos reikalaujanti gyventojų grupė. Tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko visapusišką vystymąsi ir gerovę, tėvai privalo rūpintis vaiko sveikata, jo ugdymu ir pagrindinis tėvų rūpestis turi būti geriausi vaiko interesai. Valstybė turi pareigą padėti tėvams ir imtis visų reikiamų priemonių, siekiant užtikrinti, jog tėvai tinkamai įgyvendintų savo teises ir pareigas, taip pat sveikatos srityje (užtikrinti vaiko teisę į sveikatą); jog vaikas jaustųsi gerbiamas bei saugus, galėtų naudotis savo teisėmis, būtų išklausomas ir į vaiko nuomonę būtų atsižvelgiama pagal jo amžių ir brandą.

Sprendimas dėl vaiko, galinčio skiepytis nuo COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos), kaip ir kiti vaiko sveikatos priežiūros ir su vaiku susiję klausimai, atsižvelgiant į vaiko amžių, brandą ir nuomonę, turėtų būti priimtas radus bendrą, visiems šio proceso dalyviams priimtina sprendimą, užtikrinant tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą ir jo interesų užtikrinimą. Tačiau vaiko sveikatos priežiūros klausimai, praktikoje neretai gali būti tėvų tarpusavio ginčų, tėvų (vieno iš tėvų) ir vaiko ginčų priežastimi.

Konkrečiu atveju, vaikų nuo 12 metų skiepijimas nuo COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos) nebuvo ir nėra vienareikšmiškai palankiai vertinamas, taip pat požiūriai į skiepijimą nuo šios ligos, kaip ir į vaikų skiepijimą visumoje (turint omenyje mažėjančias vaikų skiepijimo apimtis, imunoprofilaktikos atsisakymą), išsiskiria. Manytina, jog vakcinų sukūrimo ir registracijos sparta, žinių apie vaiko teises, ypač sveikatos priežiūros srityje, trūkumas, kitos objektyvios ir subjektyvios aplinkybės sudarė prielaidas kilti ginčams dėl vaikų vakcinacijos, taip pat situacijoms, kai svarstant vaiko skiepijimo galimybę ir priimant sprendimus, nebus užtikrintas tinkamas vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų ir kitų dokumentų nuostatų įgyvendinimas.

Tėvų tarpusavio, tėvų (vieno iš tėvų) ir vaiko nesutarimai, priešiški tarpusavio santykiai neigiamai veikia vaiką, sukelia neigiamus išgyvenimus, kelia grėsmę jo emocinei būklei ar pan. Šiame kontekste svarbu, kad sveikatos priežiūros sistema turi pareigą teikti informaciją atitinkamoms valdžios institucijoms dėl vaiko teisių pažeidimų, neteisingumo atvejų. Įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs sveikatos priežiūros įstaigų (specialistų) reagavimą į galimą netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą vaiko iki 16 metų atžvilgiu ir ginčų sprendimo būdus. Siekiant sumažinti galimų konfliktų žalą, numatyta, kad visų pirma visi klausimai, nesutarimai turėtų būti sprendžiami bendru sutarimu, nepavykus – pasinaudojant neteisminio taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) ar kitomis paslaugomis, pagalbos priemonėmis, tarp jų ir ad hoc globėjo institutu. Ginčo šalys, nepavykus rasti bendro, geriausiai vaiko interesus atitinkančio sprendimo, turėtų būti skatinamos, drąsinamos kreiptis (turėtų būti nukreipiamos) į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritorinio skyriaus specialistus, kurie tarpininkautų ginčo šalims ieškant bendro sprendimo, užtikrintų pagarbų požiūrį į kiekvienos iš šalių nuomonę, garantuotų jų teises bei užtikrintų, jog priimtu sprendimu bus įgyvendintos vaiko teisės ir užtikrinti jo geriausi interesai.

Tėvų teisės nėra absoliučios – jas riboja vaiko interesai, jų apimtis keičiasi (gali keistis) dėl vaiko amžiaus, brandos, kitų aplinkybių. Natūralu, kad tėvų (vieno iš tėvų) požiūriai į vaiko skiepijimą, tėvų ir vaiko požiūriai į skiepijimą gali nesutapti ir neginčytina, kad priimant sprendimą svarbu atsižvelgti į tėvų nuomonę, visgi, kiekvienu konkrečiu atveju turi būti įvertinta ir priimamas sprendimas, kuris yra geriausias konkrečiam vaikui, kuris geriausiai atitinka konkretaus vaiko interesus, kurio priėmimo metu, vaikui buvo suteikta visa informacija, sudarytos sąlygos laisvai reikšti savo nuomonę, ji buvo išklaudyta ir į ją buvo atsižvelgta (jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams); taip pat tinkamai įgyvendinti kiti tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų reikalavimai.

➔ *Kreipimasis į Sveikatos apsaugos ministeriją dėl vaikų vakcinacijos nuo Covid-19 ligos (koronaviruso infekcijos)*

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į surinktą informaciją dėl Seimo nario A. Gedvilo iškeltų klausimų ir išdėstytų pastebėjimų, atliktą informacijos ir teisinio reglamentavimo analizę, kilusias ir tebevykstančias diskusijas dėl vaikų skiepavimo tvarkos ir sąlygų, jaunėjančią galimą skiepyti vaikų amžių, kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją⁹¹.

Ministerija buvo informuota apie pateiktą nuomonę dėl vykdomos vaikų vakcinacijos nuo COVID-19 ligos, atkreipiant dėmesį į pastebėtus teisinio reglamentavimo bei praktinio įgyvendinimo spragas, spręstinus klausimus. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, kad reakcijų, komentarų bei aiškinimų dėl vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą teisių sveikatos priežiūros srityje įvairovė ir neretai prieštaravimas, sudaro prielaidas manyti, jog PTŽSAJ, CK ir kitų teisės aktų nuostatos, reglamentuojančios sveikatos priežiūros paslaugas vaikams, šių paslaugų organizavimo ir teikimo ypatumai, vaiko ir jo tėvų (kitų atstovų pagal įstatymą) teisių apimtys pokyčiai, susiję su vaiko amžiumi, branda ir kitomis aplinkybėmis, nėra gerai žinomos, suprantamos ne tik patiems tėvams ir vaikams (ypač paaugliams, kurių sutikimas yra būtinas sveikatos priežiūros paslaugų teikimui), bet ir sveikatos priežiūros bei kitų sričių specialistams, visuomenėms nariams; taip pat, jog teisės aktų įgyvendinimo praktika galimai nėra vienoda (nuosekli, neprieštaringa) ir neužtikrina tinkamos, stabilios vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos bei įgyvendinimo.

Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto; visų žmogaus ir pagrindinių teisių turėtojo; specialaus reglamentavimo subjekto dėl išskirtinių jam būdingų bruožų, savybių statusas yra įtvirtintas įvairiuose teisės aktuose ir dokumentuose, iš kurių vieni svarbiausių – Vaiko teisių konvencija, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Civilinis kodeksas.

Vaikų vakcinacijos procese didesnis dėmesys yra skiriamas vaiko teisei į sveikatą, teisei naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis, ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis, tačiau sprendimuose, susijusiuose su vaiko sveikata, yra svarbu garantuoti tinkamą keturių bendrųjų Konvencijos principų, t. y. apsauga nuo diskriminacijos, geriausių vaiko interesų užtikrinimas, teisės gyventi, išgyventi ir vystytis rėmimas, teisė būti išklausytam, įgyvendinimą bei skirti tinkamą dėmesį kitų Konvencijoje ir kituose teisės aktuose reglamentuotų vaiko teisių ir laisvių užtikrinimui.

JT Vaiko teisių komitetas ragina valstybes taikyti vaikams palankius sveikatos priežiūros metodus skirtingais laikotarpiais ir atkreipia dėmesį į vaikų teisių užtikrinimo aspektus paauglystės laikotarpyje⁹², argumentuodamas, kad būtina atsižvelgti į vaiko vystymąsi ir didėjančius gebėjimus; kad paauglių teisėms įgyvendinti pasitelkti metodai stipriai skiriasi nuo metodų, pasirinktų jaunesnių vaikų atžvilgiu; taip pat akcentuodamas žmogaus teisėmis paremtą požiūrį, apimančio paauglių orumo ir atstovavimo pripažinimą ir pagarbą, svarbą; paauglių įgalinimą, pilietiškumą ir aktyvų dalyvavimą savo pačių gyvenime, optimalios sveikatos, gerovės ir vystymosi skatinimą; įsipareigojimą remti, saugoti ir įgyvendinti jų žmogaus teises be jokios diskriminacijos.

Paaugliams turi būti užtikrinta galimybė gauti tinkamą ir jų amžių atitinkančią, jų sveikatai ir vystymuisi svarbią informaciją; dalyvauti su jų sveikata susijusių sprendimų priėmimo procese (duoti informuotą sutikimą; medicininis gydymas be tėvų sutikimo; privatumo ir konfidencialumo užtikrinimas; kt.); įgyti gyvenimo įgūdžius; taip pat turi būti užtikrinamas sveikatos sistemos įstaigų, prekių ir paslaugų, įskaitant konsultavimo ir sveikatos priežiūros paslaugas, prieinamumas visiems paaugliams, jų tinkama kokybė, jog yra atsižvelgiama į paaugliams nerimą keliančius klausimus; kt.

Sprendžiant vaiko sveikatos klausimus, siekiant skatinti sveiką vaiko vystymąsi ir gerovę yra itin svarbus tinkamas vaiko teisės būti išklausytam įgyvendinimas, kuris siejamas su išankstinėmis sąlygomis – vaiko teise laisvai reikšti savo nuomonę ir vaiko teise naudotis informacija.

Vaiko teisė būti išklausytam ir jo pažiūroms skirti daug dėmesio – tai unikali nuostata žmogaus teisių sutartyje, kuri sprendžia teisinio ir socialinio vaikų, kurie, viena vertus, neturi visiško suaugusiesiems būdingo savarankiškumo, tačiau, kita vertus, yra teisių subjektai, statuso klausimą. Vaikai, įskaitant mažus vaikus,

⁹¹ Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/siulymai>.

⁹² Bendrasis komentaras Nr. 20 (2016) Dėl vaiko teisių įgyvendinimo paauglystėje, CRC/C/GC/20. JT Vaiko teisių komitetas pripažįsta, kad paauglystę sunku apibrėžti, nes vaikai subręsta, būdami skirtingo amžiaus ir nepateikia paauglystės apibrėžimo, tačiau dėmesį skiria vaikystės laikotarpiui nuo 10 iki 18 metų amžiaus.

turėtų būti įtraukti į sprendimų priėmimo procesus, atsižvelgiant į didėjančius jų gebėjimus. Jie turėtų gauti pakankamą ir tinkamą, jų amžių atitinkančią informaciją apie siūlomą gydymą, procedūras ar pan., galimą poveikį ir rezultatai, kad galėtų suprasti situaciją ir visus svarbius su jų interesais susijusius aspektus, ir galimybę, jei įmanoma, duoti informuotą sutikimą.⁹³

Teisės aktai vaiko teisės į sveikatą įgyvendinimo srityje turėtų apibrėžti teisės apimtį ir pripažinti vaiką teisių turėtoju, paaiškinti pareigų vykdytojų vaidmenis ir atsakomybes, paaiškinti, kokių paslaugų gali reikalauti vaikas, reglamentuoti paslaugas ir vaistus, siekiant užtikrinti, kad jie būtų geros kokybės, nepavojingi, kt.

Vertindamas šeimos aplinkos svarbą, pripažindamas tėvų (kitų už vaiką atsakančių asmenų) atsakomybes, teises ir pareigas, JT Vaiko teisių komitetas akcentuoja, jog minėti asmenys turi rūpestingai įgyvendinti teisę ir pareigą pakreipti ir vadovauti savo paaugliams vaikams, jiems naudojantis savo teisėmis. Tėvų pareiga tinkamai pakreipti paauglius pagal didėjančius jų gebėjimus neturėtų trukdyti paauglių teisei laisvai reikšti nuomonę.⁹⁴

Vaiko išklausa, jo pažiūros ir nuomonė yra svarbūs, bet taip pat svarbu užtikrinti, kad bet kokiame veiksmo (veiksmų procese) vaiko atžvilgiu bus gerbiami vaiko interesai, į juos bus atsižvelgta⁹⁵. Komitetas, akcentuodamas bendruosius Konvencijos principus, atkreipia dėmesį ir į tai, jog dėl vaiko interesų sąvokos (sąvokos turinys turi būti nustatytas kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į konkrečią susijusio vaiko situaciją ir asmeninį kontekstą, aplinkybes ar poreikius) lankstumo kyla galimybė manipuliuoti, piktnaudžiauti ja, tiek valstybės ar kitoms institucijoms, specialistams, tiek tėvams ar kitiems už vaiką atsakingiems asmenims.⁹⁶

Kreipimesi į Ministeriją, Kontrolierė pažymėjo, jog pritaria vaikų vakcinacijai, tačiau yra itin svarbu, jog tiek vykdant vakcinacijos skatinimo kampaniją, tiek vaikų vakcinacijos metu būtų užtikrinta tinkama vaiko (paciento) teisių apsauga ir jų įgyvendinimas.

Vieši Sveikatos apsaugos ministerijos ir kitų institucijų (atstovų) pranešimai, komentarai dėl lėto, neskaitlingo vaikų vakcinacijos proceso, taip pat diskusijos viešojoje erdvėje, patvirtinta, kad vaikų skiepijimas nuo COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos) nėra ir nebus vienareikšmiškai palankiai vertinamas, kaip ir vaikų skiepijimas visumoje (turint omenyje mažėjančias vaikų skiepijimo apimtis, imunoprofilaktikos atsisakymą), tačiau, Kontrolierės nuomone, turi būti skiriamas didesnis dėmesys vaikams, jų dalyvavimui, teisių ir interesų užtikrinimui vakcinacijos (sveikatos priežiūros paslaugų) metu bei priemonėms, kurios padėtų išvengti galimo vaiko (paciento) teisių pažeidimo.

Apžvelgusi Ministerijos tinklapyje, interneto svetainėje <https://koronastop.lrv.lt>⁹⁷ ir kitose viešose erdvėse skelbiamą informaciją dėl vaikų galimybės skiepytis nuo COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos), jų skirstymą į dvi – 12–15 metų ir 16–17 metų, amžiaus grupes bei galimus išimtinius atvejus, kai galimybė skiepytis be atstovų pagal įstatymą bus suteikta vaikui iki 16 metų, Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, jog remiantis PTŽSAJ galimi atvejai, kai 16 metų ir vyresnis nepilnametis pacientas negalės būti laikomas gebančiu protingai vertinti savo interesų ir atitinkamai jam sveikatos priežiūros paslaugos galės būti teikiamos gavus atstovų pagal įstatymą sutikimą, tačiau viešai skelbiamoje informacijoje šie galimi atvejai nėra komentuojami, dėl jų nėra pateikiama išsamesnė informacija.

Įvertinus PTŽSAJ, ŽULPKJ, kitų teisės aktų nuostatas bei turint omenyje visuomenės reagavimą į Ministerijos skelbiamą informaciją, buvo išsakytos pagrįstos abejonės dėl teisinio reguliavimo dermės, nuoseklumo, aiškumo, dėl sklandaus praktinio įgyvendinimo, tinkamos vaiko (paciento) teisių ir interesų apsaugos ir įgyvendinimo; sveikatos priežiūros (ir kitų sričių) specialistų žinių dėl vaikų pacientų teisinės padėties, vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą teisių, pareigų ir atsakomybės, turint omenyje sveikatos priežiūros paslaugų, situacijų įvairovę ir pan. Pavyzdžiui, viešai buvo skelbta informacija, jog tėvai apie 16 metų ar vyresnio vaiko

⁹³ Bendrasis komentaras Nr. 12 (2009) Dėl vaiko teisės būti išklausytam, CRC/C/GC/12.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus (3 straipsnio 1 dalis), CRC/C/GC/14.

⁹⁷ Oficialus Lietuvos Respublikos Vyriausybės skelbiamos informacijos šaltinis apie situaciją Lietuvoje dėl COVID-19 (koronaviruso infekcijos).

sprendimą pasiskiepyti sužinojo prisijungę prie Elektroninės sveikatos paslaugų sistemos. Šio amžiaus pacientams turėtų būti garantuota teisė į konfidencialumą, privatumą, kt. (pagal PTŽSAĮ atstovai pagal įstatymą turi teisę susipažinti su nepilnamečio paciento iki 16 metų medicinos dokumentais). Kitas diskutuotinas aspektas – ar praktikoje vaikas iki 16 metų galėtų savarankiškai (be atstovų pagal įstatymą) kreiptis į sveikatos priežiūros įstaigą (specialistus), siekdamas, jog būtų įvertintas jo brandumas ir jis galėtų savarankiškai spręsti dėl sveikatos priežiūros paslaugų (dėl pasiskiepijimo ar kt.).

Atsižvelgiant į Vaiko teisių konvencijos nuostatas ir komentarus dėl jų įgyvendinimo, turint omenyje, jog vaikų iki ir nuo 16 metų teisių apimtis sveikatos priežiūros klausimais (konkrečiu atveju teisė priimti sprendimą dėl skiepėjimo(si) nuo COVID-19) skiriasi, atkreiptas dėmesys, jog skelbiama informacija apie vaikų vakcinaciją⁹⁸ yra minimali, formali bei iš esmės skirta suaugusiems asmenims, o ne vaikams, kurie yra tikslinė grupė; kurių nuomonė turi būti išklaudyta ir (ar), kurie savarankiškai (idealiu atveju, pasitarę su atstovais pagal įstatymą, kitais kompetentingais specialistais) priima sprendimą dėl skiepėjimosi. Todėl buvo išsakyta nuomonė, jog: (1) svarbu skirti didesnę dėmesį visų vaikų informavimui apie vakcinaciją nuo COVID-19 ligos (vakcinas, skiepų poveikį, galimas reakcijas, specialistus (kompetentingas institucijas), į kuriuos vaikas gali kreiptis kilus su vakcinacija susijusiems klausimams, nesutarimams su tėvais ar kitiems sunkumams, pan.); (2) garantuoti vaikams prieigą prie informacijos, parengtos aiškia ir suprantama kalba, atsižvelgiant į jų amžių ir brandą, kultūrinius, sveikatos, ugdymo(si) poreikius ir kitus aspektus; (3) užtikrinta vaikams ne tik plačią ir laisvą informacijos prieigą, bet ir galimybę gauti (asmeniškai) specialistų konsultacijas, atsakymus į vaikui jautrius, aktualių klausimus, aktualią informaciją iki vakcinacijos ir jos metu (vakcinacijos vietose specialistai turėtų skirti didesnę dėmesį paaugliams, įvertinant jų didesnę pažeidžiamumą, priklausomybę nuo suaugusiųjų, kt.). Taip pat buvo paminėta, jog, rengiant vaikams skirtą informaciją, tikslinga konsultuotis ir bendradarbiauti ne tik su kompetentingais specialistais bei kitomis vaiko teisių apsaugos srityje dirbančiomis institucijomis, tačiau ir pačiais vaikais (skirtingų amžiaus grupių), pasinaudoti užsienio valstybių praktika ir pan.

Siekiant kuo sklandesnio vaikų vakcinacijos proceso, pasiūlyta skirti dėmesį vaikų atstovų pagal įstatymą informavimui apie vaikų (pacientų) teises, jų teisinės padėties pokyčius, atsižvelgiant į vaiko amžių, brandą ir kt. aspektus; praktikoje galinčių kilti nesutarimų, ginčų sprendimo būdus (pvz., galimybė kreiptis į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą ar jos teritorinius padalinius, pasinaudoti mediacijos paslaugomis, ad hoc institutu ir kt.).

Tinkama vaiko teisių ir interesų apsauga ir įgyvendinimas bei teisės aktų reikalavimų vykdymas yra viena iš vaiko teisių ir interesų apsaugos garantijų, o jų nesilaikymas, sudaro prielaidas vaiko teisių ir interesų pažeidimui (teisės į sveikatą, į asmens neliečiamybę, orumą, privatumą ir kt.).

7.3. VEGETARINIO MAITINIMO ORGANIZAVIMO IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOSE GALIMYBĖS

Sparčiai visuomenėje populiarėjant vegetariniam mitybos būdai, šis klausimas tapo aktualus ir vaikų bendruomenėse. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje ne kartą buvo nagrinėti kreipimaisi dėl vegetarinio vaikų maitinimosi organizavimo galimybių ugdymo įstaigose: dėl metodikų, rekomendacijų, standartų ar aprašų, skirtų vegetarinio vaikų maitinimo organizavimui, trūkumo ar nebuvimu⁹⁹, dėl ikimokyklinio ugdymo įstaigų vengimo derinti vegetarinius valgiaraščius ir kt. Atsižvelgdama į Kontrolierės siūlymą, Sveikatos apsaugos ministerija parengė vegetarinių valgiaraščių sudarymo rekomendacijas, tačiau praktikoje kyla kiti su vegetarinius vaikų maitinimu susiję klausimai. Pažymėtina, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierė, teikdama nuomonę šiuo klausimu, nuosekliai laikosi pozicijos, kad vaikams vegetarinė mityba yra nepatartina bei nerekomenduotina, tačiau jeigu tokį mitybos būdą vaikams parenka tėvai, maistas turi būti gerai subalansuotas.

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėtas skundas dėl apribotos galimybės vaikui gauti vegetarinį maitinimą savivaldybės ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Pareiškėjas informavo, kad Kaune, ieškodamas ikimokyklinio

⁹⁸ Prieiga internete: <https://koronastop.lrv.lt/lt/duk/vakcinacija-nuo-covid-19/vakcinacija-nuo-12-metu-amziaus>.

⁹⁹ Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritys/veiklos-ataskaitos>

ugdymo įstaigos, apklausė nemažai darželių bei pradinėjų mokyklų ir gavo atsakymus, kad vegetarinį maitinimą tiekti vaikui nėra galimybių, todėl pareiškėjas buvo priverstas leisti vaiką į privačią ikimokyklinio ugdymo įstaigą.

Europos šalyse vegetarinio maitinimo galimybės ugdymo įstaigose įgyvendinamos skirtingai, organizuojant mišriu būdu, t. y. organizuojamas ir valstybinėse, ir privačiose ikimokyklinio ugdymo įstaigose arba sudaroma galimybė tėvams rinktis vegetarinį maitinimą tik privačiose ikimokyklinio ugdymo įstaigose, kuriose toks maitinimo būdas yra leidžiamas. Remiantis Vaikų maitinimo organizavimo tvarkos aprašu¹⁰⁰, vegetarinis maitinimas ikimokyklinio ugdymo įstaigose gali būti organizuojamas vaiko tėvams susitarus su ugdymo įstaiga, tačiau prievolės valstybinėms ugdymo įstaigoms organizuoti tokį maitinimą nėra įtvirtinta, todėl tėvai turi galimybę pasirinkti tik privačias ugdymo įstaigas, kuriose dažniausiai ir yra organizuojamas toks maitinimas.

Nagrindėdama skundą, Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog sprendžiant vegetarinio maitinimo ikimokyklinio ugdymo įstaigose įgyvendinimo klausimus, kai kurie maisto produktai, atsižvelgiant į etinius, religinius ar kultūrinius principus ir jeigu to reikalauja (prašo) tėvai, pagal įstaigos galimybes, galėtų būti keičiami kitais, tačiau užtikrinant paros energines ir maistines vertes, atitinkančias pilnavertės subalansuotos sveikos mitybos principus. Kauno miesto savivaldybėje naudojama ikimokyklinių ugdymo įstaigų maitinimo administravimo informacinė sistema „Valga“ sudaro galimybes kurti naujas technologines korteles, reikalingas sudaryti valgiaraščius. Todėl ikimokyklinio ugdymo įstaigos turi galimybę organizuoti tėvų pageidaujamą vegetarinį maitinimą vaikams, įstaigoje naudojamo valgiaraščio pagrindu, taip išsprendžiant valgiaraščio pritaikymo klausimą ir tuo pačiu užtikrinant vaikų maitinimą pagal tėvų įsitikinimus (pageidavimus). Atsižvelgdama į galimą įsitikimų įvairovę (etiniai, religiniai, kultūriniai ir kt.), Kontrolierė Kauno miesto savivaldybės administracijai siūlė svarstyti galimybę ikimokyklinio ugdymo įstaigose organizuoti tėvų pageidaujamą vegetarinį maitinimą vaikams. Kauno miesto savivaldybė, atsižvelgdama į Kontrolierės siūlymą, įpareigojo Kauno miesto savivaldybės visuomenės sveikatos biurą parengti 15 dienų vegetarinį valgiaraštį 4–7 metų vaikams, o Kauno ikimokyklinės ugdymo įstaigas, įvertinus savo galimybes ir pajėgumus, organizuojant vaikų maitinimą pagal tėvų (globėjų) prašymus, taikyti 15 dienų vegetarinį valgiaraštį minėtos amžiaus grupės vaikams.

7.4. ATNAUJINAMO KONTAKTINIO UGDYMO IŠŠŪKIAI

Siekiant atnaujinti kontaktinį ugdymą, pirmiausia – pradinėjų klasių moksleivių ugdymą, buvo siūlomas profilaktinis moksleivių ir pedagogų šeimų testavimas kaupinių tyrimo metodu. Reguliarus testavimo būdu buvo siekiama efektyvios viruso kontrolės mokyklose, t. y. neleisti virusui išplisti, o virusą aptikus, nedelsiant jį suvaldyti. Kontaktinis ugdymas, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, labiausiai atitinka vaiko interesus ir gali geriausiai užtikrinti vaiko teises į mokslą įgyvendinimą.

Įstaiga gavo tėvų, kitų suinteresuotų asmenų paklausimus, kreipimusis, kuriuose buvo reiškiamas nepritarimas numatomoms atnaujinimo priemonėms, taip pat nurodymui pertraukų metu pradinėjų klasių mokiniams dėvėti veido kaukes. Taip pat buvo teigiama, kad mokyklos „patiria spaudimą testuoti vaikus“, „tėvai yra spaudžiami, šantažuojami tai daryti“, „naudojamas psichologinis smurtas“ ir pan. Kai kurių tėvų Kontrolierėi pateikta nuomone, ugdymas turėjo būti atnaujinamas be reikalavimų, t. y. be testavimo ir vakcinavimo, o mokiniai, kurių tėvai neduoda sutikimo testotis, turėtų turėti galimybę lankyti mokyklą ir mokytis kontaktiniu būdu.

Reaguojant į susidariusią situaciją, ne kartą buvo atkreiptas dėmesys, jog dalyvavimas bandomajame profilaktiniame tyrime ugdymo įstaigose yra savanoriškas, todėl vaikai, kurių tėvai atsisako dalyvauti šiame tyrime ir nesutinka testotis, toliau tęsia nuotolinį ugdymą, ateityje tikintis, kad fiksuojami palankūs (teigiami) epidemiologiniai pokyčiai, sudarys daugiau galimybių svarstyti kitus galimus sprendimus, padėsiančius užtikrinti kuo spartesnį vaikų sugrąžinimą į mokyklas. Taip pat paminėta, kad dėl galimybės vaikams ugdytis

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. lapkričio 11 d. įsakymas Nr. V-964 „Dėl vaikų maitinimo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

kontaktiniu būdu, atitinkamus sprendimus (išskyrus įstatyme nustatytas išimtis) priima tėvai, būdami savo nepilnamečių vaikų atstovais pagal įstatymą, tačiau tėvai savo veiksmais turi siekti geriausio ir naudingiausio vaikui rezultato, t. y. atstovavimas visada yra siejamas su geriausių vaiko interesų ir poreikių tenkinimu.

Taip pat Kontrolierė, reaguodama į vaikų ir tėvų nusiskundimus dėl Galimybių paso atitinkamo amžiaus vaikams privalomumo, jo patikros (tikrintojų įgaliojimų, reikalauti pateikti ir tikrinti vaiko tapatybę patvirtinančius dokumentus, vaiko atsakomybę pateikus svetimo asmens dokumentą ir pan.), teikė informaciją bei nuomonę šiais klausimais, siekdama užtikrinti tinkamą vaikų teisių apsaugą.

7.5. DĖL VAIKŲ, AUGANČIŲ SU LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĘ ATLIEKANČIOMIS MOTINOMIS, APRŪPINIMO NORMŲ

Bausmių vykdymo kodekse numatyta, jog nuteistosioms, turinčioms vaikų iki trejų metų, gali būti sudaryta galimybė pačioms auginti ir prižiūrėti vaikus, kol jiems sueis treji metai, pataisos namų patalpose arba patalpose, esančiose ne pataisos namų teritorijoje. Šių vaikų aprūpinimo drabužiais, avalyne, patalyne ir higienos reikmenimis normos tvirtinamos teisingumo ministro įsakymu. Kalėjimų departamentas, atsižvelgdamas į Panevėžio pataisos namų siūlymus dėl Nuteistųjų motinų, kartu su vaikais apgyvendintų pataisos namų vaikų (kūdikių) namuose arba ne pataisos namų teritorijoje esančiose patalpose, materialinio buitinio aprūpinimo normų pakeitimo¹⁰¹, kreipėsi į kompetentingas institucijas dėl šių siūlymų (projekto) įvertinimo.

Vertinant projektą, atkreiptas dėmesys į valstybės įsipareigojimą gerbti ir garantuoti visas teises kiekvienam vaikui, be jokios diskriminacijos (ankstyvoje vaikystėje vaikai susiduria su dideliu pavojumi ar realia diskriminacija, nes jie yra beveik bejėgiai ir priklausomi nuo kitų asmenų; diskriminacija gali apimti blogesnę mitybą, netinkamą globą ir dėmesį; galimybę naudotis kokybiškais paslaugomis; kt.), vadovautis geriausiais vaiko interesais (tai apima tiesiogiai su vaikais susijusius veiksmus bei netiesioginį poveikį mažiems vaikams turinčius sprendimus), taip pat imtis visų priemonių vaiko teisėms įgyvendinti. Paminėta, kad pripažindama tėvų pirmenybės teises, pareigas ir atsakomybę vaikams, valstybė turi pareigą padėti tėvams įgyvendinti jų teises, prireikus teikti pagalbą ir paramą, reikalingą tinkamam jų teisių ir pareigų įgyvendinimui bei vaiko teisių užtikrinimui.

Vaikai, augantys kartu su įkalinimais motinomis, yra priskiriami labiau pažeidžiamų vaikų grupei ir jiems reikalinga speciali apsauga bei pagalba dėl jų gyvenimo aplinkybių, sąlygų ir fakto, kad dėl įkalinimo, motinystės įgūdžių, gerovės ir (ar) turimų išteklių motina negali savarankiškai užtikrinti vaikui galimybes naudotis visomis jam (kaip ir kitiems vaikams) garantuojamomis teisėmis, todėl valstybei (be jokio pa(si)teisinimo dėl motinos įkalinimo) tenka pareiga užtikrinti ir teikti reikalingą paramą, pagalbą ir taikyti kitas specialiąsias priemones ar priimti kitus įsipareigojimus vaikams ir jų įkalinimoms motinoms, kad sumažinti žalingus su vaiko globa įkalinimo įstaigoje susijusius trūkumus ar kitas grėsmes.

Susipažinus su projektu, kritiškai įvertintas siūlymas diferencijuoti ir įtvirtinti vaikų aprūpinimo sauskelnėmis normatyvus, teigiant, jog, aprūpinant vaikus sauskelnėmis pagal poreikį, motinos nėra suinteresuotos atsisakyti jų naudoti ir mokyti vaikus ankstyvame amžiuje naudotis tualetu. Daryta prielaida, jog motinų pasyvumas, minimas vengimas atpratinti vaikus nuo sauskelnių, gali būti susijęs su silpna motinų motyvacija, motinystės įgūdžių, žinių ir kitos pagalbos motinoms trūkumu, todėl išsakyta abejonė dėl iniciatyvos ir lūkesčio, kad tokiu būdu savaime išsprendžiamą problemą, kad iš esmės pasikeis motinų įgūdžiai ir elgesys, kt. Taip pat svarstyta, ar buvo bandoma nuosekliai ir aktyviai, esant poreikiui – individualizuotai, spręsti šią problemą, gausinant ir stiprinant įkalinimų motinų žinias, formuojant įgūdžius ir gebėjimus rūpintis mažo amžiaus vaikais; ar buvo svarstyti bei įgyvendinami kiti galimi alternatyvūs sprendimai; kt.

Iniciatoriai siūlė tik minimalius materialinio buitinio aprūpinimo normų pakeitimus, todėl buvo pateikti siūlymai papildyti projektą kitomis vaikams reikalingomis priemonėmis, kurios būtų skiriamos pagal konkretaus vaiko poreikius ir (ar) sveikatos priežiūros specialisto rekomendacijas. Taip pat buvo išsakytos

¹⁰¹ Laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų materialinio buitinio aprūpinimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. birželio 9 d. įsakymu Nr. 1R-139, 2 priedas.

abejonės dėl vaikų aprūpinimo drabužiais ir avalyne, dėl ilgų priemonių (ypač aprangos, avalynės, patalynės) naudojimo terminų, iškeltas klausimas dėl vaikų aprūpinimo žaislais, kitomis lavinimo ir ugdymo priemonėmis ir kt.

Siekiant tinkami užtikrinti vaikų, augančių su įkalintomis motinomis, teises ir poreikius, atsižvelgiant į vaiko amžių, lytį, sveikatos būklę, sezoniškumą ir kitas aplinkybes, tuo pačiu nekvestionuojant poreikio planuoti ir optimaliai panaudoti vaikų aprūpinimui skirtas lėšas, buvo pasiūlyta iš esmės, visų pirma iš vaiko perspektyvos, kritiškai peržiūrėti aprūpinimo normas bei svarstyti jų tobulinimo (keitimo) galimybę. Teisės aktų pakeitimus pasiūlyta aptarti su pačiomis nuteistosiomis, taip stiprinant jų atsakomybę už vaiko gerovę, atsakingą požiūrį į vaiko sveikatą, vystymąsi ir pan., išsiaiškinant pagalbos poreikį ir pobūdį, ir pan.

Atsižvelgiant į tai, kad nuteistoms motinoms gali būti leista gyventi ne pataisos namų teritorijoje kol vaikui sueis treji metai bei į tai, kad atsižvelgiant į vaiko interesus, Kalėjimų departamento direktoriaus nustatytais sąlygomis šis leidimas kasmet gali būti pratęsimas, bet ne ilgiau kol vaikas bus pradėtas ugdyti pagal pradinio ugdymo programą, buvo pasiūlyta apsvarstyti, ar galiojantis teisinis reglamentavimas sudaro sąlygas užtikrinti tinkamą vyresnių nei trejų metų vaikų materialinį buitinį aprūpinimą, jiems gyvenant kartu su laisvės atėmimo bausmę atliekančiomis motinomis.

7.6. DALYVAVIMAS VAIKŲ SVEIKATOS POLITIKOS GRUPĖJE

Įstaigos atstovas ataskaitiniais metais buvo pakviestas dalyvauti Sveikatos apsaugos ministerijos sudarytos Vaikų sveikatos politikos grupės veikloje. Šios grupės tikslas – sutelkti skirtingų sričių atstovus, dirbančius vaikų gerovės užtikrinimo srityje, nuosekliai svarstyti su vaikų sveikata kylančius iššūkius bei galimus jų sprendimo būdus. Planuojama, kad sudaryta grupė reguliariai sutartu intensyvumu organizuos susitikimus ir nagrinės aktualius vaikų ligų profilaktikos, medicinos pagalbos organizavimo, psichikos sveikatos stiprinimo ar kitus klausimus.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, jog svarstant vaikų sveikatos klausimus, svarbiausia užtikrinti teikiamų sveikatos priežiūros paslaugų vaikams prieinamumą, ypatingai skiriant dėmesį psichikos sveikatos priežiūros paslaugoms (kartu plečiant psichologines paslaugas vaikams), odontologijos paslaugų (taip pat profilaktinės burnos sveikatos priežiūros paslaugų) teikimo užtikrinimui valstybiniame sektoriuje, vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios rehabilitacijos paslaugų prieinamumui. Ne mažiau svarbu skirti dėmesį prieigai vaikams prie išsamios tikslinės informacijos apie teikiamas sveikatos priežiūros paslaugas (taip pat apie vykdomą vakcinaciją nuo Covid-19 ligos ir su tuo susijusią informaciją), parengtos aiškia ir suprantama kalba, atsižvelgiant į vaikų amžių ir brandumą, kultūrinius, sveikatos, ugdymo(si) poreikių ir kitus aspektus.

REKOMENDACIJOS:

✧ Siekiant tinkamo vaiko teisės į sveikatą įgyvendinimo, įvertinant diskusijas kilusias dėl vaiko teisės į sveikatą apimties ir jos įgyvendinimo, dalyvavimo klausimų, susijusių su sveikata sprendime, ir pan.:

- peržiūrėti ir tobulinti teisinį reglamentavimą dėl vaikų (pacientų), užtikrinant nuoseklų ir aiškų teisinį reguliavimą, sklandų įgyvendinimą bei vienodos praktikos formavimąsi;
- vykdyti vaikų ir jų atstovų pagal įstatymą, taip pat visuomenės informavimą, švietimą bei įvairių sričių specialistų kompetencijos stiprinimą dėl vaiko (paciento) teisių, jo teisinės padėties ypatumų ir pokyčių, priklausančių nuo amžiaus, brandos, reikalingų sveikatos priežiūros paslaugų ar pan. (vaiko informavimas, nuomonės išklausa ir įvertinimas; informuoto sutikimo gavimas; ginčytinų situacijų sprendimas; reagavimas į vaiko teisių pažeidimus ir kt.);

- stiprinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą (ypač sveikatos priežiūros, vaiko teisių apsaugos bei švietimo sričių specialistų), reaguojant į galimus vaiko teisės į sveikatą pažeidimus, sprendžiant praktikoje kylančius iššūkius.

VIII. VAIKO APSAUGA NUO SMURTO

8.1. VAIKŲ APSAUGA NUO SMURTO

2011 m. priėmus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu yra laikomas asmuo (ir vaikas), prieš kurį panaudotas smurtas, ir vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Po ilgamečių diskusijų, Seimas 2017 metais priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo ir Švietimo įstatymo pakeitimus ir įstatyminiame lygmenyje įtvirtino visų smurto prieš vaikus formų – fizinio (įskaitant fizines bausmes), psichologinio, seksualinio ir nepriežiūros draudimą, apibrėžė smurto formų sąvokas, nustatė reagavimo į smurto prieš vaikus atvejus mechanizmus. 2018 metais kai kurios suinteresuotos visuomenės grupės siekė susiaurinti smurto prieš vaikus sąvokas, diferencijuoti smurtą prieš vaikus pagal sukeliamų pasekmių sunkumą bei pagalbos šeimai ir vaikui teikimą, atsakomybės už smurtą prieš vaikus taikymą sieti tik su smurto sukeltų pasekmių vaikui sunkumu. Taip pat atsirado iniciatyvų pripažinti netekusiu galios naujos redakcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, kaip paneigiantį tėvų teisę pasirinkti auklėjimo būdus. Įstatymų leidėjas, įvertinęs kai kurių visuomenės grupių poziciją, 2019 metais pakoregavo Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatytų smurto formų sąvokų formuluotes, įvedė naujus vaiko teisių užtikrinimo institutus.

Nors stebimi tam tikri teigiami pokyčiai gerinant vaikų apsaugą nuo smurto, vis dar yra daugybė iššūkių, įvairiose srityse spręstinių problemų, siekiant užtikrinti kuo geresnę kiekvieno vaiko apsaugą nuo bet kokios smurto formos, tinkamai, laiku ir atsakingai reaguoti į smurto prieš vaiką atvejus, garantuoti kuo geresnės kokybės pagalbą kiekvienam nuo smurto nukentėjusiam vaikui (ir jo artimiesiems), laiku reaguoti į naujus rizikos faktorius bei spręsti įsisenėjusias smurto problemas.

Praktiniai pavyzdžiai (įstaigoje gaunami skundai, pranešimai, konsultacijos; informacija viešojoje erdvėje ir kt.) rodo, kad, deja, kiekvienas vaikas gali tapti smurto auka, kad vaikas nuo smurto gali nukentėti bet kokiame, taip pat ir artimoje, jam saugioje laikytina ir turinčia būti, aplinkoje ir smurtautoju gali būti tiek suaugęs asmuo, tiek vaikas, tiek vaikui nepažįstamas, tiek pažįstamas, artimas asmuo. Kalbant apie smurtą prieš vaikus, dažnai atkreipiamas dėmesys į patyčių paplitimą tarp Lietuvos mokinių, kuris yra vienas aukščiausių visoje Europoje ir šis rodiklis išlieka stabiliai aukštas jau daugiau nei dešimtmetį. Praktikoje susiduriama su kitomis smurto formomis mokyklose, taip pat ir su mokytojų smurtu prieš vaikus bei mokyklų administracijų vengimu griežtai vertinti tokius vaiko teisių pažeidimus, skiriant minimalias drausmines nuobaudas ir pan. Smurto prieš vaikus problema aktuali ir vaikų globos institucijose. Paradoksalu, tačiau globėjai ne visada tinkamai reaguoja į paaiškėjusius (galimo) smurto prieš vaiką atvejus. Pavyzdžiui, vienu iš nagrinėtų atvejų, globos įstaigos atstovas teigė, kad vaikai buvo nepagrįstai paimti iš globėjo, nors sprendimas paimti vaikus buvo priimtas Tarnybos teritoriniam skyriui, reaguojant į gautą pranešimą dėl (galimo) psichologinio ir fizinio smurto prieš globojamus vaikus, atlikus situacijos vertinimą, gavus teismo leidimą (teismui pakako įrodymų, kad vaikai patiria smurtą, globėjas negeba užtikrinti saugios aplinkos); policijos komisariate buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas.

Nors Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas buvo kelis kartus tobulintas, tačiau nepakankamai užtikrinta smurto artimoje aplinkoje aukų apsauga nuo pakartotinio smurto, praktikoje ne visais atvejais auka apsaugoma nuo tiesioginių kontaktų su smurtautoju sprendžiant su vaikais susijusius klausimus (pavyzdžiui, dėl bendravimo su vaiku, jo gyvenamosios vietos nustatymo). Dėl nekonstruktyvaus atvejo vadybininkų ir Specializuotų pagalbos centrų specialistų bendradarbiavimo, veiksmų koordinavimo ar jų trūkumo kartais susiduriama su perteklinės intervencijos į šeimą atvejais ir pagalbos priemonių dubliavimu. Nepakankama

informacinė sklaida apie vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, pertvarkytos vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos veikimo principus, naujas pagalbos šeimai ir vaikui teikimo formas ir tikslus, kartais sukelia priešpriešą tarp pagalbą vaikams ir pagalbą jų motinoms teikiančių (Specializuotos pagalbos centrų) specialistų.

Ataskaitiniais metais buvo parengtas ir svarstytas Seime naujos redakcijos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo projektas. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siūlė projektą papildyti nuostatomis, kad artima aplinka laikytini ne tik asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės, ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį, bet ir asmenys, siejami giminystės ryšiais. Siūlymas argumentuotas tuo, kad praktikoje gali būti situacijų, kai kartu gyvena tėvai ir jų suaugę vaikai, tačiau neveda bendro ūkio. Paminėta, kad iš pasiūlyto artimos aplinkos apibrėžimo nėra aišku, ar tėvų smurtas prieš nepilnamečius vaikus patenka į šio įstatymo reguliavimo sritį, nes pagal kai kurias projekto nuostatas vaikas laikomas patyrusiu smurtą artimoje aplinkoje tik tuo atveju, kai jis tampa smurto artimoje aplinkoje liudininku ir (ar) gyvena smurtinėje aplinkoje.

Siekiant teisinio reguliavimo aiškumo, siūlyta: papildyti projektą nuostatomis, apibrėžiančiomis smurtautojo, dėl smurto artimoje aplinkoje mirusio asmens šeimos nario ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos sąvokomis; įvertinti, kaip, įgyvendinant dalyvavimo principą prevencijoje ir paslaugų teikimo procese, koreliuos tarpusavyje konkretaus smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančio (smurtą patyrusio) asmens atstovai ir nevyriausybinės organizacijos, ginančios smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančio (smurtą patyrusio) asmens teises ir interesus; papildyti projektą, kad nevyriausybinės organizacijos, ginančios smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančio (patyrusio) asmens teises ir interesus dalyvauja asmens sutikimu.

Taip pat išdėstyta nuomonė, kad asmens, patiriančio smurto artimoje aplinkoje pavojų (patyrusio smurtą), teisė palaikyti ryšį su nepilnamečiais vaikais ar galimybės vykdyti teises ir pareigas vaikams (tėvų valdžia) nėra ir negali būti ribojamos dėl aplinkybių, susijusių su patirtu smurtu artimoje aplinkoje ar pavojumi jį patirti. Priešingai, apribojimai palaikyti ryšį su nepilnamečiais vaikais įstatymų nustatytais atvejais gali būti taikomi smurtautojui. Pasiūlyta tikslinti nuostatas dėl asmens duomenų apsaugos (priskyrimo konfidencialios informacijos kategorijai), įvertinant asmens duomenų apsaugos teisinį reglamentavimą bei išsakyta abejonė, ar asmens duomenys turėtų būti naudojami vykdant smurto artimoje aplinkoje prevenciją, kadangi projekte nėra prevencijos sąvokos, nėra aišku kokia prevencinė veikla turima omenyje (prevencija individualiu atveju, bendros prevencijos priemonės).

Išanalizavus projektą atkreiptas dėmesys, kad vaikai, gyvenantys aplinkoje, kurioje buvo sukeltas smurto artimoje aplinkoje pavojus, nelaikomi smurtą patyrusiu ar smurto pavojų patiriančiu asmeniu, todėl nustatant ribojimus bendrauti su vaikais turi būti suderintos projekto nuostatos. Taip pat svarstytas šios priemonės proporcingumas bei suderinamumas su Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo bei Civilinio kodekso normomis, reglamentuojančiomis vaiko teisę bendrauti su tėvais (vienu iš jų), tėvų valdžios įgyvendinimo aspektus.

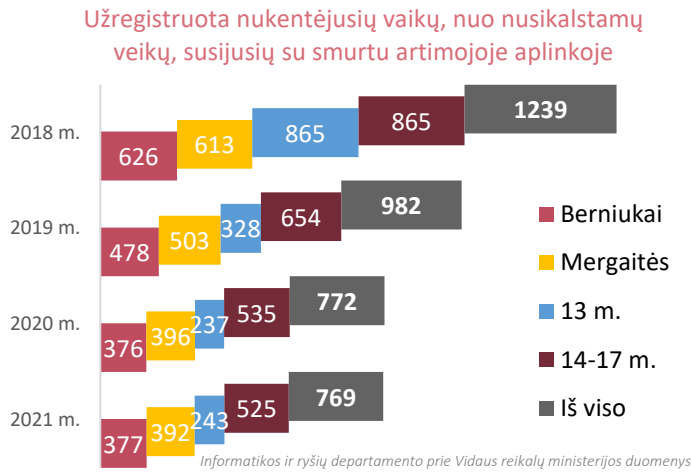
Taip pat siūlyta papildyti projektą įpareigojimu ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, skyrusiam įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam kardomąją priemonę (inicijavusiam jos skyrimą), apie jos pakeitimą arba panaikinimą nedelsiant, bet ne vėliau kaip kitą dieną, elektroninių ryšių priemonėmis ar raštu apie priimtus sprendimus informuoti ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą ar jos teritorinį skyrių, jei smurtą patyrė vaikas.

8.2. PAGALBA SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE PATIRIANTIEMS VAIKAMS IR JŲ ŠEIMOMS

Smurtas artimoje aplinkoje dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų, į kurį privaloma greitai reaguoti, taikyti smurtą patyrusio asmens apsaugos priemones, užtikrinti reikalingos ir efektyvios pagalbos teikimą. Siekiant pokyčių, labai svarbu ieškoti ir laiku įgyvendinti veiksmingas prevencijos priemones, taip pat efektyvias priemones teigiamiems smurtautojo elgesio pokyčiams.

Šeima yra geriausia terpė, kurioje vaikas gali sėkmingai augti, vystytis ir tobulėti, tačiau ši aplinka turi būti patikima, be smurto apraiškų ir apsauganti vaiką nuo galimų grėsmių. Smurtas gali pasireikšti įvairiose aplinkose, taip pat ir artimoje aplinkoje.

Smurtautojais taip pat gali būti įvairūs asmenys, tarp jų ir vaiko tėvai, globėjai ar kiti vaiko artimos aplinkos žmonės. Tiek vaiko patiriamas tiesioginis smurtas, tiek gyvenimas smurtinėje aplinkoje, buvimas smurto artimoje aplinkoje liudininku, turi įtakos vaiko sveikatai ir gerovei visą gyvenimą. Vaiko patirtas smurtas

ateityje gali lemti jo elgesio sutrikimus, jis taip pat gali smurtauti tiek prieš artimuosius, tiek prieš kitus asmenis.

Smurtas artimoje aplinkoje daugeliu atvejų būna slepiamas, pašalinių asmenų dažnai nepastebimas ar nenorimas pastebėti.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą dėl priežasčių, sąlygojančių savalaikės ir efektyvios pagalbos vaikams, smurto artimoje aplinkoje liudininkams, gyvenantiems aplinkoje, kurioje smurtaujama, ar tiesiogiai patiriantiems smurtą, nesuteikimo.

Tyrimo metu buvo atkreiptas institucijų dėmesys į ankstyvų smurto apraiškų fiksavimo, taip pat operatyvių ir efektyvių veiksmų bei sprendimų, šeimai patrauklių paslaugų svarbą, užkardant tolimesnį smurtą artimoje aplinkoje.

➔ Paslaugų vaikui (šeimai) prieinamumas

Paslaugų, skirtų tiesioginį ir netiesioginį smurtą patyrusiam vaikui (šeimai), tinklas savivaldybėse išvystytas labai nevienodai. Paslaugos dažniausiai teikiamos nemokamai, tačiau yra ir mokamų paslaugų, daugiausia – apgyvendinimo (apnakvindinimo) paslaugos, kurių apmokėjimas priklauso nuo asmens (šeimės) pajamų, taip pat psichologo paslaugos.

Galimybė paslaugas asmenims gauti operatyviai sudarytos beveik visose savivaldybėse bent vienoje paslaugas teikiančioje įstaigoje, tačiau išaugus paslaugų poreikiui, nukenčia paslaugų prieinamumas (operatyvumas).

Apibendrinus Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritorinių skyrių identifikotas paslaugų vaikui (šeimai) užtikrinimo ir jų teikimo problemas savivaldybėse, išskirtos šios, neatidėliotinai spręstinos *problemos*:

- Paslaugų pasiekiamumas atokiau nuo rajono centrų įsikūrusiems gyventojams.
- Mobilų paslaugų specialistams vykstant konsultuoti į vaikų (šeimoms) gyvenamąją vietą trūkumas.
- Psichologinės pagalbos (skubios, mobilios, taip pat karantino laikotarpiu), psichiatro, psichoterapijos paslaugų trūkumo ir prieinamumo.
- Platesnio paslaugų tinklo ir paslaugų tęstinumo (neapsiribojant tėvystės įgūdžių mokymu, psichologo konsultacijų teikimu) poreikis.
- Pozityvios tėvystė kursų pritaikymo tėvams pagal jų vaikų amžiaus grupes.
- Savitarpio pagalbos grupių vaikams (ir suaugusiems), kurie tapo smurto artimoje aplinkoje liudininkais, trūkumas.
- Šeimoms (vaikams ir tėvams) skirtų konsultacijų trūkumas.
- Nesprendžiama kompleksinės pagalbos teikimo problema (motyvas – specialistų trūkumas).
- Nevyriausybinių sektoriaus, kuris galėtų pasiūlyti kokybiškas paslaugas šeimai ir joje augančiam vaikui, regionuose trūkumas.
- Specializuotų paslaugų linkusiems smurtauti asmenims, platesnio paslaugų spektro ir tęstinumo smurtaujantiems asmenims (netinkamo elgesio koregavimo ilgalaikių programų, smurtinio elgesio keitimo programų) trūkumas.

- Programų asmenims, turintiems įvairias priklausomybes (alkoholio, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo) trūkumas.
- Specializuotų paslaugų paaugliams, specializuotų mokymų, savipagalbos grupių tėvams bendraujant su sudėtingo elgesio vaiku trūkumas.
- Neformalaus paauglių užimtumo paslaugų trūkumas.
- Pagalbos ir paslaugų negalią turintiems asmenims trūkumas (pozityvios tėvystės individualių mokymų, pritaikytų negalią turintiems tėvams, kt.).
- Paslaugų emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų elgesio korekcijai, vaikų, turinčių psichikos negalią, tinkamos pagalbos užtikrinimo problema.

➔ *Atvejo vadybos proceso metu kylantys sunkumai*

Aktualus ir svarbus visų vaiko gerovės srityje dirbančių specialistų atsakingas, pozityvus ir geranoriškas darbas, padedant atvejo vadybą koordinuojantiems specialistams spręsti vaiko (šeimos) problemas ir organizuoti reikiamą pagalbą.

Koordinuojant atvejo vadybos procesą ir organizuojant pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms kyla šios problemos:

- Neigimas šeimoje, siekis nusišalinti smurtines situacijas, tėvų nesuvokimas dėl smurto daromos žalos vaikams, baimė ir motyvacijos stoka ką nors keisti, šeimai siūlomos pagalbos nepriėmimas.
- Smurto auka su vaikais (ne smurtautojas) palieka gyvenamąją vietą (turi apsigyventi krizių centre, kuriame paslauga teikiama neilgai dėl vietų trūkumo).
- Paskirta kardomoji priemonė vykdoma netinkamai, dažnai pažeidžiama, nes smurtautojas ir auka dažnai lieka gyventi toje pačioje aplinkoje (manipuliuojama, kad neturi kitos gyvenamosios vietos, atsisako gyventi krizių centre).
- Specializuotų pagalbos centrų, specialistų, dirbančių su smurtą patyrusiais asmenimis, trūkumas. Nukentėję asmenys neretai dėl atstumo atsisako specializuotos kompleksinės pagalbos centro pagalbos. Nėra sukurtos tvarios,

➔ *Bendravimo su vaikais tobulinimo kursai*

Daugelyje savivaldybių pozityvios tėvystės, bendravimo su vaikais tobulinimo kursai, skirti (pasiūlyti) specialistų, dirbančių su šeima (socialinių darbuotojų, atvejo vadybininkų) ar Tarnybos, taip pat lankomi

- Mediacijos paslaugų, sprendžiant tėvų (globėjų) ginčus su vaiku; smurto atvejui nepasitvirtinus paimtą vaiką grąžinant į šeimą (santykių gerinimui tarp tėvų ir vaiko) ir pan., trūkumas.
- Kvalifikuotos nemokamos antrinės teisinės pagalbos nukentėjusiems nuo smurto asmenims trūkumas.
- Mokymų poreikis gebėjimų ir įgūdžių stiprinimui specialistams, dirbantiems su nemotyvuotais klientais.

Vaikų smurto artimoje aplinkoje liudininkų, gyvenančių aplinkoje, kurioje smurtaujama, patiriančių tiesioginį artimųjų smurtą, teisė gauti savalaikę, efektyvią, lengvai prieinamą, nuoseklią, individualią pagalbą nėra tinkamai užtikrinama.

išplėtos, specializuotos kompleksinės pagalbos infrastruktūros.

- Trūksta institucijų iniciatyvos ir atsakomybės prisiėmimo, todėl didėja socialinių darbuotojų, atvejo vadybininkų darbo krūviai, kurie turi įtakos darbo intensyvumui.
- Bendruomenės narių abejingumas, nenoras net anonimiškai informuoti kompetentingas institucijas apie smurtą šeimose; dar yra manančių, kad fizinės bausmės auklėjant vaikus yra gerai.
- Skirtingas institucijų asmens duomenų apsaugą reglamentuojančių teisės aktų interpretavimas dėl šeimos duomenų konfidencialumo apsunkina darbą socialines paslaugas teikiantiems specialistams rinkti duomenis apie šeimą, apsunkintas keitimasis informacija tarp institucijų.

Pagalbos vaikui (šeimai) efektyvumas priklauso nuo to, kaip organizuojamas atvejo vadybos procesas, kuris susijęs ne tik su paslaugų prieinamumu savivaldybėje, bet ir atvejo vadybą koordinuojančių specialistų kvalifikacijos, požiūrio į paslaugų gavėją, gebėjimo motyvuoti, rasti tinkamiausią pagalbos priemonę, suburti įvairių sričių specialistus bendram darbui sprendžiant iškilusias vaikui (šeimai) problemas.

---

tėvų prašymu, yra nemokami (keliose savivaldybėse apmokėjimas už kursus priklauso nuo asmens (šeimų) pajamų, tačiau yra sudarytos galimybės kitoje įstaigoje gauti nemokamą paslaugą). Mokėti už bendravimo su vaikais tobulinimo kursus reikia, kai jie paskiriami tėvams kaip administracinio poveikio priemonė.

Tik 19 savivaldybių kursai organizuojami operatyviai, pagal poreikį, likusiose savivaldybėse kursai organizuojami susidarius grupei. Kontrolierės nuomone, turėtų būti ieškoma sprendimų didinti patekimo į pozityvios tėvystės, bendravimo su vaikais tobulinimo kursus galimybes (gauti paslaugą operatyviai).

➔ *Smurtinio elgesio keitimas*

Daugumoje savivaldybių, teismui skyrus įpareigojimą asmeniui dalyvauti smurtinio elgesio keitimo programoje, jas vykdo probacijos tarnyba (jos teritoriniai skyriai), krizių centrai, psichikos sveikatos centrai ir kt. 6 savivaldybės smurtinio elgesio keitimo programų smurtinio elgesio šeimose atvejais (smurtauta prieš vaiką, vaikas nukentėjo nuo netiesioginio smurto) nevykdo.

Smurtinio elgesio keitimo programos vykdomos smurtinio elgesio šeimose atvejais (be teismo įpareigojimo): asmens ar artimųjų prašymu; rekomendavus Tarnybai, socialiniam darbuotojui, atvejo vadybininkui; gavus informaciją apie įsisenėjusį konfliktą, galimą smurtą; gavus policijos pranešimą; probacijos tarnybos nukreipimu. Tokiais atvejais smurtinio elgesio keitimo programas vykdo krizių centrai, socialinių paslaugų centrai, psichikos sveikatos centrai, visuomenės sveikatos biurai, bendruomeniniai šeimų namai ir kt.

Kontrolierė pažymi, kad darbas su smurtautojais labai svarbus veiksnys mažinant smurto artimoje aplinkoje riziką. Darbas su smurtauti linkusiu asmeniu turėtų būti pradedamas dirbti ankstyvoje stadijoje, gavus informacijos apie konfliktišką asmens elgesį. Priemonės (programos, kursai, kt.), skirtos smurtinio elgesio keitimui, turi būti nuolat tobulinamos, pritaikomos konkrečioms asmenų grupėms, pasiekiamos, prieinamos ir ilgalaikės. Smurtinio elgesio prevencijos priemonės labai svarbu pasiūlyti ir motyvuoti asmenis jomis pasinaudoti, kai tik gaunama informacija apie konfliktus šeimoje. Taip pat labai svarbu anksti nustatyti rizikingai besielgiančius asmenis, siekiant laiku užkardyti smurtą artimoje aplinkoje.

➔ *Prevencijos priemonės*

Prevencijos srityje pasigendama:

- Visuomenės švietimo smurto tema, mažinant asmenų pakantumą smurtui.
- Mokymų įvairių sričių specialistams, tobulinant jų profesinę kompetenciją.
- Savivaldybių planuojamų sprendimų kompleksinės pagalbos prieinamumo gerinimui smurto artimoje aplinkoje aukoms bei numatomų smurtinio elgesio keitimo programų smurtautojams.

Kontrolierės nuomone, siekiant ilgalaikių pozityvių pokyčių, didžiausias dėmesys turėtų būti skiriamas ilgalaikėms smurto prevencijos priemonėms.

➔ *Artimoje aplinkoje smurtaujantys nepilnamečiai*

Teikiant pagalbą artimoje aplinkoje smurtaujantiems nepilnamečiams, neatidėliotinai spręstinos šios problemos:

- Policija neperduoda informacijos atitinkamoms institucijoms, nesikreipia dėl poveikio priemonių į savivaldybės vaiko gerovės komisiją, neskiria poveikio priemonių smurtautojams (pavyzdžiui, įpareigojimas dalyvauti ankstyvosios intervencijos programoje, terapiniuose grupiniuose užsiėmimuose, lankytis pas specialistus ir pan.).
- Šeimos, nepilnamečiai atsisako aktyviai dalyvauti pagalbos teikimo procese, ignoruoja siūlomą pagalbą. Pagalbą teikiantiems specialistams trūksta noro, kompetencijos, pastangų motyvuoti nepilnamečius priimti pagalbą.
- Specializuotų paslaugų, prevencinių korekcinį programų, susijusių su pagalba smurtaujantiems nepilnamečiams, trūkumas; paslaugų prieinamumo arčiau vaiko gyvenamosios vietos, vaikų ir paauglių psichiatro konsultacijų pasiekiamumo, psichoterapinių paslaugų trūkumo; psichologų trūkumo ir jų mobilumo; paslaugų vaikams, turintiems psichikos ar proto negalią, trūkumas.

- Specializuotų paslaugų tėvams (globėjams), kurių vaikai turi polinkį smurtauti, kurios neapsiribotų pozityvios tėvystės įgūdžių kursais, psichologiniu konsultavimu trūkumas.
  - Specifinių paslaugų – nevyriausybinų organizacijų, dirbančių su jaunimu, organizuojančių jaunų žmonių užimtumą, siūlančių ir įtraukiančių jaunimą į aktualias veiklas; paslaugų smurtaujantiems, linkusiems nusikalsti vaikams, trūkumas.
  - Pasigendama programų, skirtų vaikų ir tėvų (globėjų) smurtinio elgesio keitimui;
- ➔ *Institucijų bendradarbiavimas.*

Institucijų bendradarbiavimo svarba akcentuotina tiek specialistams dirbant prevencinį darbą smurto mažinimo linkme, tiek gavus informaciją apie galimo smurto atvejį, tiek ir vertinant paslaugų poreikį, siūlant bei teikiant pagalbą smurto aukoms bei dirbant aktyvų darbą su smurtautoju.

Tyrimo metu išskirta *geroji* bendradarbiavimo *praktika*:

- Problemos sprendžiamos kompleksiskai, sprendimo procese dalyvauja visos atsakingos institucijos, keičiamasi informacija, vyksta bendri pasitarimai.
- Į smurto prieš vaiką atvejus reaguoja, apie jį praneša visų sričių, sektorių (ugdyimo įstaigos, nevyriausybines organizacijos, sveikatos priežiūros, kt.) specialistai.
- Operatyviai keičiamasi informacija apie vaiką ir šeimą iškilus problemai, bendraujama įvairiais būdais, aptariama situacija ir galimi veiksmai, pasirenkamas geriausias išdiskutuotas pagalbos modelis.
- Atvejo vadybos posėdžiuose į problemų sprendimą įtraukiami įvairių institucijų (sveikatos priežiūros, švietimo, policijos, probacijos, Tarnybos ir kt.) atstovai, derinamas paslaugų teikimo šeimai planas.

➔ *Atlikusi tyrimą Kontrolierė siūlė:*

- Savivaldybių administracijų direktoriams kartu su atvejo vadybą savivaldybėse koordinuojančiomis įstaigomis aptarti nustatytas problemas ir imtis priemonių dėl:
  - paslaugų pasiekiamumo atokiau nuo rajono centrų įsikūrusiems gyventojams didinimo, skubių, mobilių paslaugų užtikrinimo;
  - platesnio kompleksinių paslaugų tinklo plėtros; aktyvesnės nevyriausybinių sektoriaus, kuris galėtų pasiūlyti kokybiškas paslaugas vaikui (šeimai) paieškos;
  - specializuotų, tęstinių paslaugų linkusiems smurtauti asmenims, programų turintiems įvairias priklausomybes asmenims;
  - specializuotų paslaugų smurtaujantiems nepilnamečiams bei jų atstovams pagal įstatymą, užtikrinant jų tęstinumą;
  - ilgalaikių smurto prevencijos priemonių užtikrinimo;

kompleksiškai teikiamų paslaugų vaikui ir jo šeimos nariams (dažnai paslaugas tėvams ir vaikui teikia skirtingi specialistai, kurie nesikeičia informacija, nebendradarbiauja pagalbos teikimo procese arba apskritai dirbama tik su vaiku, tuo pačiu metu nedirbama su tėvais, šeima).

- Paslaugos būna epizodiškos, neužtikrinamas jų tęstinumas, nuoseklumas, sudėtingesnis paslaugų prieinamumas po darbo valandų šeimoms, kuriose tėvai dirba.

Tam, kad procesai vyktų sklandžiai, sprendimai būtų priimami operatyviai, efektyviai būtų užtikrinamos smurto aukų teisės bei teikiama individualiai asmeniui (šeimai) reikalinga pagalba, manytina, būtinas pozityvus, veiksmingas, koordinuotas, konstruktyvus bendradarbiavimas, kompetentingai, atsakingai ir jautriai institucijų specialistams vykdant jiems teisės aktų nustatytas pareigas bei naudojantis suteiktomis teisėmis.

- Organizuojami tarpinstituciniai pasitarimai, kuriuose sprendžiami vaikui reikalingos pagalbos masto, teikimo ir organizavimo klausimai, vertinamos priemonės, reikalingos vaiko saugumui užtikrinti; organizuojami tarpinstituciniai pasitarimai aptariant smurto artimoje aplinkoje mažinimo temas.

- paauglių užimtumo paslaugų plėtros;
- bendruomenių švietimo ir informavimo, skatinant netoleruoti smurto, didinti informacijos apie pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims sklaidos savivaldybėse;
- bendrų įvairių sričių specialistų ir kitų asmenų, dirbančių smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos srityje, mokymų, kvalifikacijos tobulinimo kursų; bendrų įvairių institucijų (specialistų) veiksmų aptarimo ir sklandaus veiksmų įgyvendinimo.
- Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai spręsti dėl specializuotos kompleksinės pagalbos tinklo plėtros.
- Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai imtis aktyvesnių veiksmų vaikų, ne tik patiriančių smurtą, bet ir gyvenančių smurtinėje aplinkoje, smurto artimoje aplinkoje liudininkų, identifikavimui ir apsaugai.
- Policijos departamentui atsižvelgti į bendradarbiavimo, reagavimo bei su teisiniu procesu susijusias problemas ir imtis priemonių smurto artimoje aplinkoje prevencijos didinimui, tarpinstitucinio bendradarbiavimo ir profesinės kompetencijos gerinimui.

REKOMENDACIJOS:

- ✘ Užtikrinti nuoseklios, tęstinės ir koordinuotos smurto prieš vaikus prevencijos vykdymą įvairiuose (valstybės, savivaldos, institucijų ir įstaigų) lygmenyse, vykdyti vaikų informavimą, stiprinant jų gebėjimus ir įgūdžius atpažinti smurtą bei reaguoti į jį.
- ✘ Plėtoti individualius poreikius atitinkančių paslaugų smurtą patyrusiems vaikams ir jų šeimoms tinklą, didinti emocinės paramos linijų teikiamų paslaugų prieinamumą bei spręsti psichikos sveikatos priežiūros paslaugų vaikams prieinamumo ir kokybės, tarp jų ir psichologų praktinės veiklos reglamentavimo, problemas.
- ✘ Įgyvendinti priemones, būtinas stiprinti vaikų apsaugą nuo seksualinio smurto, tarp jų veiksmingas intervencijos programas ar priemones, kuriomis galėtų pasinaudoti asmenys, siekdami įvertinti galimo nusikalstamo elgesio riziką, jos išvengti bei sumažinti šio elgesio, nusikalstamos veikos pasikartojimo pavojų; plėtoti pagalbos centrų, skirtų vaikams, seksualinio smurto aukoms, modelį, užtikrinti trumpalaikės ir ilgalaikės pagalbos teikimą.
- ✘ Spręsti dėl specializuotų, savalaikių, tęstinių paslaugų smurtaujantiems, linkusiems nusikalsti vaikams bei jų tėvams (globėjams) teikimo užtikrinimo.

IX. VAIKAS TEISINGUMO SISTEMOJE

9.1. POLICIJOS PAREIGŪNŲ VEIKSMAI IR SPRENDIMAI TAIKANT PROCESINĖS PRIEVARTOS PRIEMONES IR SPRENDŽIANT DĖL NEPILNAMEČIUI SAUGIOS APLINKOS

Nuosekliai, atliekant individualius tyrimus, susijusius su procesinių prievartos priemonių naudojimu, aptariant teisinį reglamentavimą bei praktines teisės aktų, kitų dokumentų įgyvendinimo problemas, taip pat aktualiausias iššūkius šioje srityje, vaiko teisių apsaugos kontrolierė siekia, kad praktikoje kompetentingos institucijos (jų pareigūnai, specialistai) atsakingai planuotų ir imtųsi visų (galimų) saugumo garantų, taikant procesinės prievartos priemones, kad asmuo nebūtų laikinai sulaikomas ar suimamas vaiko akivaizdoje, o jeigu to nebuvo (galima išvengti) neišvengta ir atitinkamos procesinės prievartos priemonės buvo taikytos vaiko akivaizdoje, apie šį įvykį nedelsiant informuotų Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą (jos teritorinį skyrių).

Nors stebimi teigiami pokyčiai, ataskaitiniais metais buvo nustatyti vaiko teisių pažeidimo atvejai dėl procesinių prievartos priemonių taikymo (vaiko atstovo pagal įstatymą sulaikymo, kratos atlikimo) vaiko akivaizdoje arba netinkamų veiksmų paties vaiko atžvilgiu, taikant minėtas priemones.

Pavyzdžiui, vienu iš tirtų atvejų buvo vertinami pareigūnų veiksmai asmens (vaiko atstovo pagal įstatymą) sulaikymo metu, kadangi kartu su sulaikomu asmeniu automobilyje buvo jo vaikas. Automobilį sustabdė Lietuvos policijos antiteroristinių operacijų rinktinės „Aras“ pareigūnai, vykdydami sulaikymo operaciją. Trylikametis vaikas, kaip ir jo tėvas, buvo išlaipintas iš automobilio ir paguldytas ant žemės. Paaiškinta, kad pareigūnas nematė kas sėdi keleivio vietoje, o kas vairuoja transporto priemonę (automobilio langai tamsinti). Atidarius automobilio duris, visas dėmesys buvo sutelktas į keleivio vietoje sėdinčio asmens rankas (stebėta ar asmuo neturi daikto, galinčio sukelti pavojų žmogaus sveikatai ir gyvybei). Po komandos asmuo pats išlipo iš automobilio ir atsigulė ant žemės. Kai gulintis asmuo nebekėlė pavojaus, pareigūnas pastebėjo, kad asmuo yra nepilnametis. Kontrolierė sutiko, jog sulaikymo metu pareigūnai, neturėdami informacijos, kad automobilyje yra (gali būti) vaikas, galėjo nepastebėti jo amžiaus, tačiau vėlesni pareigūno veiksmai – nurodymas gultis ant žemės, negebant atpažinti paaugliškos išvaizdos berniuko, jam lipant ir išlipus iš automobilio, nuo pilnamečio asmens, įvertinti kritiškai. Konstatuota, kad dėl tokių pareigūno veiksmų vaikas patyrė neigiamus psichologinius išgyvenimus, buvo sudarytos prielaidos vaiko teisių (į garbę, orumą ir laisvę) ir interesų pažeidimui. Svarbu, jog trylikametis buvo parvežtas į namus, kur tuo metu vyko krata. Pareigūnų teigimu, vaikas galėjo laisvai judėti namuose, jo akivaizdoje jokių procesinių veiksmų nebuvo atliekama. Tačiau į kratos vietą atvykęs Tarnybos specialistas vaiką rado sėdintį ant sofos, jis buvo išsigandęs ir sutrikęs, namuose buvo rinktinės „Aras“ pareigūnai (dėvėjo kaukes) ir policijos pareigūnai. Konstatuota, jog nebuvo imtasi priemonių, kad vaikas, jau patyręs trauminį įvykį dėl sulaikymo operacijos, nebūtų pakartotinai traumuojamas, nebūtų procesinių prievartos priemonių taikymo (kratos) liudininku (dalyviu).

Kontrolierė atkreipė Lietuvos kriminalinės policijos biuro ir Lietuvos policijos antiteroristinių operacijų rinktinės „Aras“ dėmesį dėl pareigūnų veiksmais pažeistų vaiko teisių ir interesų ir prašė imtis priemonių, kad taikant (pradedant taikyti, pritaikius) procesinės prievartos priemones pareigūnai atsakingai vertintų planuojamų veiksmų pasekmes vaikui.

Policija turėtų gerbti visų vaikų asmenines teises ir orumą ir atsižvelgti į vaikų pažeidžiamumą, t. y. į jų amžių, brandumą.

Kitame iš atliktų tyrimų, nustatytas vaiko teisių pažeidimas policijos pareigūno veiksmais (psichinės prievartos panaudojimas, netinkamas vaikui saugios aplinkos vertinimas). Nagrinėtu atveju, policijos pareigūnas, siekdamas užtikrinti, kad vaikas ir motina nesiartintų prie sulaikomo asmens, nukreipė į jų pusę elektroimpulsinį prietaisą „Taser“ ir įspėjo dėl jo panaudojimo. Kontrolierės vertinimu, policijos pareigūnas, panaudodamas psichinę prievartą, turėjo įvertinti ir suprasti, kad įspėdamas asmenis apie specialiosios priemonės panaudojimą, jie tai supras asmeniškai, kaip taikytiną jiems priemonę ir konstatavo, jog neprofesionaliais policijos pareigūno veiksmais buvo sudarytos prielaidos vaiko teisių ir interesų pažeidimui, vaikas patyrė neigiamus psichologinius išgyvenimus ne tik dėl panaudotos psichinės prievartos jo atžvilgiu, bet ir jo akivaizdoje prieš tėvą panaudotos fizinės prievartos.

Dėmesys į policijos pareigūnų veiksmus atkreiptas atliekant tyrimą, kurio metu nustatyta, kad policijos pareigūnai nesilaikė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų dėl reagavimo nustačius, jog vaikas yra nesaugioje aplinkoje. Nagrinėtu atveju policijos pareigūnai, kilus abejonių dėl moters blaivumo, išsivežė vieną vaiką (moters anūką) į policijos įstaigą, kitą vaiką (moters dukrą) paliko kartu su ja. Atkreiptas dėmesys, jog policijos pareigūnai privalėjo laikytis Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų ir nustatę (įtarę), jog vaikas yra nesaugioje aplinkoje, turėjo nedelsiant informuoti Tarnybos teritorinį skyrių, tačiau to nepadarė. Taip pat pastebėta, kad policijos pareigūnams kilus įtarimui dėl moters neblaivumo ir pastarajai teigiant, kad ji gali pasirūpinti vaiku, nebuvo tikrintas jos blaivumas. Kontrolierė atkreipė dėmesį į teisės aktais, jokiais motyvais bei logika nepagrįstą policijos pareigūnų sprendimą vieną vaiką paimti iš, policijos pareigūnų manymu, nesaugios aplinkos, o kitą vaiką paimti ir išsivežti į policijos įstaigą. Šis sprendimas sukėlė pagrįstą abejonių dėl policijos pareigūnų kompetencijos bei vaiko teisių apsaugos srities

teisės aktų, kurių privalo laikytis policijos pareigūnai, tinkamo taikymo. Kontrolierė atkreipė apskrities vyriausiojo policijos komisariato viršininko dėmesį į nustatytus pažeidimus bei prašė įvertinti policijos pareigūnų veiksmus dėl nustatytų pažeidimų. Taip pat pastarajam bei Lietuvos policijos generaliniam komisarui buvo pateikti siūlymai dėl policijos pareigūnų profesinės kompetencijos vaiko teisių apsaugos srityje tobulinimo ir kt.

9.2. POLICIJOS IR MOKYKLOS BENDRADARBIAVIMAS

Vienas iš vaiko teisių ir laisvių apsaugos įgyvendinimo principų – bendradarbiavimo principas, reiškiantis, kad valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, vykdydamos su vaiko teisių apsauga susijusias funkcijas, nuosekliai bendradarbiauja tarpusavyje ir teikia viena kitai reikalingą informaciją ir kitokią pagalbą. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė nekartą yra atkreipusi dėmesį bei akcentavusi institucijų bendradarbiavimo, sprendžiant su vaikais susijusius klausimus, svarbą.

Iš nagrinėtų situacijų, atkreiptas dėmesys į policijos komisariato kreipimąsi dėl mokyklos veiksmų (neveikimo), padedant nustatyti nepilnamečio, galimai padariusio teisės pažeidimą, asmens duomenis. Atlikdami administracinio nusižengimo dėl nedidelio viešosios tvarkos pažeidimo tyrimą ir siekdami nustatyti nepilnamečius asmenis, kurie galimai pasityčiojo iš mažamečio (vaikas nurodė, kad galimi pažeidėjai yra tos pačios mokyklos mokiniai, tačiau negalėjo nurodyti jų asmens duomenų) policijos pareigūnai kreipėsi į mokyklos administraciją. Mokykla, motyvuodama, kad teisės pažeidimas įvyko ne mokyklos teritorijoje, nurodė, jog ji ne tik negali imtis iniciatyvos (veiksmų) nustatyti galimai teisės pažeidimą įvykdžiusius vaikus, tačiau ir nežino kokius veiksmus turėtų atlikti, ypač, kai mokyklos veiksmai gali sudaryti prielaidas kitų mokinių teisių pažeidimui, bei atsisakė bendradarbiauti su policija. Mokykla informavo, kad nukentėjusiam mokiniui buvo pasiūlyta psichologinė pagalba ir kt. Šiuo atveju kilo diskusija, ar mokykla privalo imtis aktyvių veiksmų, siekiant identifikuoti teisės pažeidimą įvykdžius asmenį (mokinį, kuris dalyvavo patyčiose, tyčiojosi iš kito mokinio, tačiau incidentas įvyko ne mokykloje) bei teisėsaugos pareigūnams teikti informaciją apie mokinį ir jo atstovus pagal įstatymą.

Kontrolierė, teikdama nuomonę dėl mokyklos veiksmų, pažymėjo, kad kiekvienas vaiko teisių pažeidimas privalo būti įvertintas ir, esant įstatymuose nustatytiems pagrindams, taikoma bei tinkamai realizuojama nustatyta civilinė, administracinė ar baudžiamoji atsakomybė už vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimą. Vertinant nepilnamečio teisės pažeidėjo elgesį, taip pat turi būti imamasi priemonių, jog būtų suteikta pagalba tiek nukentėjusiam vaikui, tiek (galimam) kaltininkui. Vykdant teisės aktuose numatytą pareigą dėl pagalbos nukentėjusiam vaikui teikimo, svarbu, jog ji būtų vykdoma bendradarbiaujant visoms kompetentingoms institucijoms (policijai, mokyklai ir kt.), taip pat, jog pagal kompetenciją būtų imamasi visų priemonių, užtikrinančių vaiko gerovę.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta, kad: su teisę pažeidusiu vaiku visose teisinės atsakomybės taikymo proceso stadijose elgiamasi atidžiai, rūpestingai, sąžiningai ir pagarbiai, įvertinant jo amžių ir brandos lygį, ypatingą dėmesį skiriant vaiko poreikių įvertinimui, jo teisių ir teisėtų interesų apsaugai; procesinius veiksmus dėl teisę pažeidusių vaikų atlieka, pažeidimus tiria ir nagrinėja, teisinės atsakomybės priemonės taiko asmenys, turintys darbui su vaikais tinkamų gebėjimų, specialių žinių apie vaikų neteisėto elgesio ypatumus, išmanantys vaikų socialinės ir psichologinės brandos procesus, vaikams taikomų poveikio priemonių įtaką ir veiksmingumą.

Kontrolierė ne kartą yra išreiškusi nuomonę, kad policijos pareigūnų atvykimas į mokyklą ir bendravimas su vaiku (ar tai būtų informacijos tikslinimas, apklausa, paaiškinimų paėmimas ar kt.) konkrečiai su juo susijusiu klausimu, gali sukelti vaikui emocinę įtampą, bereikalingą kitų asmenų domėjimąsi situacija, taip pat turėti įtakos tolimesniam vaiko kontaktui su mokyklos aplinkos žmonėmis. Vaikas gali būti stigmatizuojamas („nusikaltėlio“ etiketės klijavimas), patirti patyčias, nepagrįstai apkaltintas, taip pat gali būti pažeidžiama nekaltumo prezumpcija. Vaikai itin jautriai reaguoja į neigiamą poveikį jų reputacijai. Manytina, kad mokykla imdamasi ne pagal savo kompetencija kokių nors „aktyvių veiksmų siekiant identifikuoti <...> asmenį“ gali sudaryti sąlygas vaikų teisių ir teisėtų interesų pažeidimui. Net ir turint omenyje teisės pažeidimų užkardymo, ištyrimo ir pan. svarbą, mokyklos veiksmai gali virsti nepilnamečių

„medžiokle“. Turint omenyje galiojantį teisinį reglamentavimą, nėra pagrindo teigti, jog mokykla turi pareigą imtis aktyvių veiksmų ir nustatyti asmenį galimai padariusį teisės pažeidimą ne mokykloje. Taip pat svarbu, jog teisės aktai nenurodo būdo ir (ar) neprocesinių priemonių, kurios galėtų būti taikomos mokykloje, siekiant išsiaiškinti galimą administracinės teisės pažeidimą ir (ar) kitas aplinkybes dėl įvykio, kuris įvyko ne mokykloje.

Kontrolierė teikdama nuomonę, tiek policijos pareigūnams, tiek mokyklai rekomendavo, atsižvelgiant į situaciją (tikėtina, kad vaikas gali pažinti pažeidėjus, tačiau negali nurodyti tikslų asmens duomenų) ir informuojant Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, bendrai aptarti situaciją, savitarpio pagalbos būdus ir numatyti (susitarti) galimas teisėtas priemones, kurių pagalba būtų galima pasiekti užsibrėžtų tikslų (identifikuoti teisės pažeidėją), nesudarant sąlygų vaiko (taip pat ir jo atstovų pagal įstatymą, pedagogų) teisių ir teisėtų interesų pažeidimams.

REKOMENDACIJOS:

✘ Skatinti policijos pareigūnų, mokyklų bendruomenių, vaiko teisių apsaugos ir gynimo institucijų bei visuomeninių organizacijų bendradarbiavimą, užtikrinant savitarpio pagalbą bei bendrų tikslų įgyvendinimo siekiant vaiko gerovės.

✘ Gerinti policijos pareigūnų profesinę kvalifikaciją vaiko teisių užtikrinimo aspektu, taikant policijai pagal kompetenciją leistiną taikyti prievartą (fizinę, psichinę) bei taikant (pradedant taikyti, pritaikius) procesinės prievartos priemones, o taip pat, taikant vaiko teisių apsaugos srities teisės aktų nuostatas, kurių privalu pagal kompetenciją laikytis policijos pareigūnams.

X. KITI VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KLAUSIMAI IR ĮSTAIGOS VEIKLOS ASPEKTAI

10.1. VAIKAI IR SKAITMENINĖS APLINKOS GRĖSMĖS

➔ *Vaiko teisė gauti ir skleisti informaciją*

Kiekvienais metais išlieka aktualios viešosios informacijos turinio, asmens atvaizdo panaudojimo, asmens privataus gyvenimo viešinimo, asmens duomenų naudojimo ir kitos problemos. Daugumoje atvejų asmenų kreipiasi, norėdami pasikonsultuoti, gauti nuomonę, informaciją dėl konkrečių (galimų) praktinių situacijų, taip pat pranešdami apie žalingo turinio informaciją, patalpintą viešosios informacijos priemonėse, socialiniuose tinkluose, kitus su vaiko privačiu gyvenimu, teisės į atvaizdą ir kt. pažeidimus.

Vaiko ir visuomenės informavimo priemonių bei kitų medijų santykis, kalbant apie vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimus, dažnai būna dvejopas: vaikas – viešosios informacijos objektas; vaikas – viešosios informacijos skleidėjas. Akivaizdu, kad internetas yra reikšminga vaiko socializacijos priemonė, tačiau virtualių socialinių erdvių grėsmės gali būti neįvertinamos arba kartais ir pervertinamos. Nuotolinis, distancinis bendravimas, mobilumas gali paskatinti kūrybiškumą, sudaryti praktiškai neribotas galimybes komunikacijai, tačiau gali būti neįvertinti, likti nepastebėti skaitmeninės aplinkos pavojai: elektroninės patyčios, melagienos, klaidinančios žinios ir kt.

Pavyzdžiui, vienas iš įstaigoje gautų pranešimų buvo apie socialiniame „YouTube“ tinkle transliuojamus pokalbius („stream'us“), kuriuose galimai buvo vartojami necenzūriniai žodžiai, viešai žeminami galimai nepilnamečiai, provokuojančiai buvo prašoma nusirengti, vartojamos seksualinio pobūdžio užuominos ir pan. Šiuo atveju, bendradarbiaujant su Ryšių reguliavimo tarnyba, vaizdo medžiaga buvo pašalinta. Taip pat vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į teisėsaugos institucijas. Konstatuota, jog nepakanka duomenų inkriminuoti veikai, numatyta Baudžiamojo kodekso 153 straipsnyje „Jaunesnio negu šešiolikos

metų asmens tvirkinimas“, tačiau buvo priimtas sprendimas „Youtube“ turinio kūrėjui taikyti administracinę atsakomybę.

Socialiniuose tinkluose reiškiamos įvairios nuomonės, kurios gali būti įvairiais aspektais susijusios su vaiko teisių klausimais, jų turiniu, įgyvendinimu ir pan. Pavyzdžiui, įstaigoje buvo gautas kreipimasis dėl galimo vaiko teisių pažeidimo socialinio tinklo „Facebook“ paskyroje, kurioje buvo diskutuojama seksualinių mažumų bei kitomis aktualiomis žmogaus teisių temomis. Į diskusiją įsitraukti buvo kviečiami vaikai, raginant aktyviau išreikšti nuomonę ir (ar) poziciją dėl seksualinių mažumų teisių įgyvendinimo. Tyrimo metu, bendradarbiaujant su Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, buvo nustatyta, kad socialiniame tinkle pateikta informacija nepriskirtina neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios informacijos kategorijai – neatitinka Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme numatytų kriterijų. Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad viešas nuomonės pateikimas bei kvietimas vaikams bei kitiems asmenims išreikšti savo nuomonę, poziciją ir paskatinti diskutuoti aktualiais žmogaus teisių klausimais savaime nėra teisės pažeidimas ir nėra pagrindo konstatuoti vaiko teisių pažeidimo.

➔ *Vaikų saviraiškos laisvė*

Socialiniai tinklai yra tapę neatsiejama labai dažno vaiko kasdienybės dalimi. Socialinių tinklų pagalba vaikai aktyviai komunikuoja, viešai reiškia savo nuomonę, patys kuria interneto turinį ir pan.

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą dėl galimo vaiko teisių pažeidimo, kai vaikams galimai buvo pagrasinta juos pašalinti iš gimnazijos dėl „Youtube“ kanale „Giljožinios“ paskelbtos vaizdo medžiagos „JAV imperializmas“. Tyrimo metu gimnazijos administracija neigė bet kokią galimą psichologinį spaudimą ir (ar) galimą ketinimą pašalinti mokinį iš gimnazijos, tačiau paauglys gimnazijos veiksmus vertino kaip savo teisės į nuomonės reiškimą pažeidimą ir kt. Gimnazija vertino mokinio paskleistą informaciją kaip „netinkamą mokinių vertybinių nuostatų raišką“. Paminėtina, kad konkretus atvejus sulaukė aktyvios visuomenės reakcijos, kilo daug diskusijų ir svarstymų ne tik apie istorinius faktus ir jų interpretaciją, bet ir apie pažiūrų „teisingumą“ ir „neteisingumą“, pilietiškumą, netinkamą vaikų auklėjimą, pažiūrų ydingumą, galimai propaguojamą radikalizmą, propagandą ir kt.

Pažymėtina, kad Vaiko teisių konvencija garantuoja vaiko teisę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokia pobūdžio informaciją ir idėjas nepaisant sienų žodine, rašytine arba spausdinta forma, meno kūriniais arba kitais vaiko pasirinktais būdais; ši teisė gali būti ribojama tik įstatymu bei kai būtina garantuoti pagarbą kitų asmenų teisėms ir reputacijai, būtina valstybės saugumui, viešajai tvarkai (ordre public), gyventojų sveikatai ar dorovei apsaugoti.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, konkrečiu atveju nekvestionuodama gimnazijos teisės kalbėti su mokiniais apie aktualias situacijas, diskutuoti su jais įvairiais klausimais, aptarti galimas problemas, mokinių elgesį, veiklą, pilietiškumą ir kt., turėdama omenyje, jog gimnazijos veiksmai buvo nukreipti į konkretų paauglį, jo veiklą (nuomonės reiškinys socialiniuose tinkluose ir kt.) už mokymo įstaigos ribų, atkreipė dėmesį, kad gimnazija privalėjo ypač atidžiai vertinti savo veiksmus bei galimas jų pasekmes, taip pat pirmiausia atsakyti į klausimą, ar tokiais gimnazijos veiksmais nebus sudaromos sąlygos vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui. Nors gimnazija, atsižvelgiant į jos paaiškinimus, siekė pozityvių tikslų, tačiau akivaizdu, kad ji neįvertino visų aplinkybių, o pasirinktos priemonės galėjo būti neproporcingos siekiamam tikslui.

Ugdymo įstaigos vaidmuo yra itin svarbus vaiko gyvenime, jo elgesio, nuomonės, vertybių formavimesi ir kt., tačiau tėvai turi pirmenybės teises ir pareigas savo vaikams, taip pat atsakomybę už savo vaikų auklėjimą ir vystymąsi, todėl gimnazija privalėjo apie mokinio elgesį, visų pirma, informuoti jo tėvus. Atsižvelgdama į tai, kad situacija buvo susijusi su galimai vaiko pažiūromis, įsitikinimais ir pan., Kontrolierė pažymėjo, jog privalu elgtis ypač atsakingai, įsitikinant, jog nebus pažeistos vaiko teisės (teisė reikšti savo nuomonę, teisė perduoti informaciją ir kt.), nebus sudarytos prielaidos vaiko (taip pat ir jo tėvų) diskriminavimui dėl įsitikinimų, pažiūrų ar kitų aplinkybių. Kontrolierės nuomone, būtina ypač atsakingai elgtis vertinant vaiko išsakytą nuomonę, jo pateiktą medžiagą ir pan. Tai nereiškia, jog negalima kritika, paaiškinimas ir diskusijos tokiais atvejais, tačiau būtina turėti omenyje, jog riba tarp teisėtumo ir neteisėtumo yra labai trapi. Nepagrįsti veiksmai ir bandymai riboti žodžio ir saviraiškos teisę demokratinėje

visuomenėje netoleruoti bei vertintini kaip vaiko teisių pažeidimas. Konkrečiu atveju buvo atkreiptas gimnazijos dėmesys į tai, kad vaiko teisės į žodžio laisvę, nuomonės reiškimą gali būti ribojama tik įstatymų nustatytais atvejais, priešingu atveju – bet kokie veiksmai, ribojantys vaiko teisę reikšti nuomonę ir pan., vertintini kaip vaiko teisės į žodžio laisvę ir saviraišką pažeidimas.

➔ *Socialinė reklama*

Socialinės reklamos tikslas – atkreipti visuomenės dėmesį į opias problemas, didinti visuomenės sąmoningumą, paveikti žmonių jausmus, kad jie susimąstytų bei keistųsi jų (tiek atskiro individo, tiek tam tikros socialinės grupės ir (ar) visos visuomenės) elgesys. Socialinė reklama yra efektyvi prevencinė šviečiamoji priemonė, todėl dažnai naudojama siekiant atkreipti dėmesį į aktualias problemas, susijusias su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga. Paminėtina, kad JT Vaiko teisių komitetas¹⁰² skatina imtis švietimo priemonių, kurios „turėtų spręsti požiūrių, tradicijų, papročių ir elgesio praktikų, kurios toleruoja ir skatina smurtą prieš vaikus klausimą“ bei nurodo, kad šiems tikslams pasiekti būtina imtis prevencinių, šviečiamųjų, sąmoningumo didinimo kampanijų ir kt.

Kilus diskusijai dėl socialinės reklamos „Kviečiame visuomenę smurtui pasakyti – Ne!“ („Nepriežiūra – taip pat smurtas“), Kontrolierė teikė nuomonę dėl šios reklamos ir atkreipė dėmesį į tai, kad prie sunkiai identifikuojamų smurto atvejų galima priskirti vieną iš smurto formų – vaiko nepriežiūrą, o esant smurto atpažinimo problemai, negalima tinkamai identifikuoti (atpažinti) vaiko teisių pažeidimo ir tuo pačiu suteikti pagalbą vaikui ir jo šeimai. Reklamos idėja buvo didinti vienos iš smurto rūšių (vaiko nepriežiūros) atpažinimą ir pati reklama (jos vaizdiniai) akcentavo ne paties vaiko teisių pažeidėjo lytį (vyras, moteris; tėvas, motina), o patį pažeidimo faktą ir jo turinį (vaiko nepriežiūra). Kontrolierė išsakė nuomonę, kad meninės išraiškos tikslais pasirinktos gyvenimiškos situacijos neakcentavo ir (ar) neišskyrė kurios nors lyties, šeiminių padėties ir nesiekė patiems vaikams formuoti kokį nors neigiamą požiūrį į vieną ar kitą lytį, todėl nėra pagrindo konstatuoti vaiko teisių pažeidimo. Taip pat buvo pažymėta, kad kai kurie reklamos vaizdiniai gali būti suprantami net kaip fizinio smurto elementai, todėl dalis visuomenės gali juos vertinti dviprasmiškai: vieni – kaip smurto prieš vaikus propagavimą, kiti – kaip aštrią, šokiruojančią socialinę reklamą, nors jos kontekstas visai kitas.

Kontrolierės nuomone, tiek kuriant, tiek skelbiant socialinę reklamą būtina įvertinti reklamos poveikį ne tik vaiko teisių užtikrinimo aspektu, bet ir visais kitais aspektais, pavyzdžiui, pasirinkti tokius būdus, kurie nesudarytų prielaidų netinkamam elgesiui (vaizduojamas smurtas suprantamas kaip paskata smurtauti ar kt.), negatyviam, stereotipiniam požiūriui ar pan. Svarbu ir tai, kad pasirenkant socialinės reklamos menines išraiškos priemones būtų atsižvelgiama ne tik į vaiko teisėtus interesus ir reklamos galimą neigiamą poveikį vaikui, bet ir į visuomenės požiūrį (galimą neigiamą reakciją, kt.), vaizdinių dviprasmiškumą (pavyzdžiui, siekiama atkreipti tėvų dėmesį į vaiko mokėjimo plaukti svarbą, tačiau reklama suprantama kaip galimas smurto vaizdavimas).

10.2. AZARTINIŲ LOŠIMŲ REKLAMA

Ataskaitiniais metais buvo atliko tyrimas dėl vaikams skirtų laidų metu rodomos azartinių lošimų reklamos. Pareiškėjas informavo, kad „kiekvieną penktadienį ir šeštadienį per TV3 bei LNK yra rodomi animaciniai filmukai. Juos žiūri vaikai. <...> transliuojama lažybų bendrovių reklama. Tai yra neigiamas poveikis vaikams bei visiškai prasilenkia su logika, kuomet vaikiško filmuko metu reklamuojami suaugusiems skirti dalykai, kurie netgi ir suaugusiems dažnai žalingi bei kartais lemiantys blogus padarinius“.

Psichologai teigia, jog vaikai dažniausiai mėgdžioja suaugusiųjų elgesį, todėl kartu su vyresniųjų patirtimi neretai perima ir nepageidaujamus žalingus įpročius. Turint omenyje, kad netgi suaugusieji priklausomybę azartiniams žaidimams vertina nevienareikšmiškai, vaikai gali susidaryti įspūdį, kad kai kurie žalingi įpročiai (pavyzdžiui, lošimai) yra nekenksmingi. Įvairios priklausomybės neretai gali prasidėti dar vaikystėje, todėl tėvų ir kitų suaugusiųjų, pareiga yra apsaugoti vaiką nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos. ESPAD 2019

¹⁰² Bendrasis komentaras Nr. 13 (2011) Dėl vaiko teisės būti apsaugotam nuo bet kokios formos smurto, CRC/C/GC/13.

m. tyrimo¹⁰³ duomenimis, nuo 2015 m. lošusių iš pinigų per paskutiniuosius 12 mėn. iki apklausos mokinių skaičius nepasikeitė – liko 12 proc., nežymiai (0,3 proc.) padaugėjo lošusių per šį laikotarpį merginų (3,7 proc.), vaikinių skaičius liko toks pats (20 proc.). Ši aplinkybė patvirtina, kad labai svarbu didinti visuomenės informuotumą apie probleminių azartinių lošimų daromą žalą vaikams bei imtis priemonių (teisinių, prevencinių, kt.) šio reiškinio užkardymui ir kt.

Tyrimo metu, bendradarbiaujant su Lošimų priežiūros tarnyba buvo nustatyta, kad televizijos programoje „LNK“ konkrečią dieną tarp animacinių filmų transliuotame anonsų intarpe buvo transliuotas LKL krepšinio rungtynių anonsas, kurio pradžioje ir pabaigoje buvo transliuoti rungtynių transliacijų rėmėjų – lažybų bendrovių „Top sport“ ir „Betsafe“ – pranešimai.

Visuomenės informavimo įstatyme nurodyta, kad visuomenės informavimo priemonėse draudžiama reklama ir komerciniai audiovizualiniai pranešimai, kuriuose reklamuojami azartiniai lošimai, kaip tai nustatyta Azartinių lošimų įstatyme. Pagal šį įstatymą, Lietuvos Respublikos teritorijoje draudžiama reklamuoti azartinius lošimus, išskyrus azartinius lošimus organizuojančių bendrovių pavadinimus, prekių ženklus ir organizuojamų lošimų rūšis. Draudžiama jaunesniems kaip 18 metų asmenims skirtose interneto svetainėse¹⁰⁴ skelbti bet kokią su azartiniais lošimais susijusią informaciją. Skelbiant nurodytą reklamą turi būti pateiktas įspėjamasis užrašas apie tai, kad dalyvaujant azartiniuose lošimuose gali atsirasti priklausomybė nuo azartinių lošimų ar patologinis potraukis lošti.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos įstatyme įtvirtinta, kad informacija, skatinanti lošti, raginanti, siūlanti dalyvauti azartiniuose lošimuose ir kituose žaidimuose, kuriuose sudaromas lengvas laimėjimo įspūdis, daro neigiamą poveikį nepilnamečiams, todėl yra ribojama. Įstatymo leidėjas šia norma siekia apsaugoti nepilnamečių psichinę sveikatą bei užkirsti kelią paauglių nepamatuotą veiklą skatinantiems žaidimams, kurią galima įvardyti kaip azartinį elgesį, kurio skatinimas ypač pavojingas nepilnamečiams, nes jie lengvai pasiduoda tokio pobūdžio informacijai, yra labiau pažeidžiami ir imlesni negatyviems reiškiniams¹⁰⁵.

Teisinio reglamentavimo analizė patvirtino, kad teisės aktai nedraudžia televizijoje skelbti azartinių lošimų reklamos. Svarbu paminėti, kad nors televizijoje nėra draudžiama reklamuoti azartinius lošimus, tačiau televizijoje galima skelbti tik azartinių lošimų bendrovių pavadinimus, prekių ženklus ir Azartinių lošimų įstatyme nurodomas organizuojamų lošimų rūšis. Sporto varžybų, vykstančių sporto arenoje ir (ar) transliuojamų per televiziją metu, skaitmeniniuose stenduose ir t. t. periodiškai skelbiamas licencijos turėtojo, lošimų veiklos vykdytojo teisės aktų nustatyta tvarka įregistruotas prekės ženklas, kai jis sutampa su licencijos turėtojo, lošimų veiklos vykdytojo teisės aktų nustatyta tvarka įregistruotu pavadinimu ir (ar) jam priklausančios lošimų organizavimo vietos pavadinimu, kurio eksponavimu siekiama informuoti apie rėmėją, nelaikytina draudžiama azartinių lošimų reklama.¹⁰⁶

Pažymėtina, kad buvo siekiama išsamiau reglamentuoti azartinių lošimų reklamą (t. y. įtvirtinti draudimą skleisti informaciją apie azartinius lošimus organizuojančios bendrovės bet kokio pobūdžio viešų renginių, veiklų, fizinių ir juridinių asmenų rėmimą), tačiau nebuvo pritarta teisės akto projekto nuostatoms dėl reklamos ribojimo priemonių. Nors buvo identifikuotas teisinio reglamentavimo tobulinimo poreikis, minėta Azartinių lošimų įstatymo norma lieka nepakitusi, išskyrus, jog įstatymų leidėjas įtvirtino draudimą skelbti bet kokią informaciją susijusią su azartiniais lošimais jaunesniems kaip 18 metų asmenims skirtose interneto svetainėse. Kontrolierės nuomone, analogiškas draudimas turėtų būti nustatytas ir televizijos laidose, t. y. vaikams skirtose televizijos laidose būtų draudžiama skelbti bet kokią informaciją susijusią su azartiniais lošimais.

¹⁰³ Alkoholio, tabako, narkotikų vartojimas ir interneto naudojimas Lietuvoje. Tyrimo ataskaita. ESPAD 2019. Prieiga internete: <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/ESPAD%202019%20tyrimo%20ataskaita%20LT.pdf>

¹⁰⁴ Jaunesniems kaip 18 metų asmenims skirta interneto svetainė yra laikytina interneto svetainė, kurioje ne mažiau kaip 4/5 turinio yra skirta vaikams ir paaugliams skirtų renginių bei reiškinų aprašymui, profesionaliam jų vertinimui, informavimui apie juos, vaikų ir paauglių meninės ir techninės kūrybos sklaidai.

¹⁰⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. rugpjūčio 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁶²-734/2010.

¹⁰⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys administracinėse bylose: 2010 m. vasario 5 d. Nr. N⁷⁵⁶-47/2010; 2010 m. vasario 20 d. Nr. N⁵⁰²-12/2010.

Kontrolierė atkreipė televizijos dėmesį į tai, jog siekiant užtikrinti vaikų gerovę ir jų apsaugą nuo galimo žalingo azartinių lošimų poveikio, būtina imtis visų priemonių, kad vaikams skirtų laidų metu nebūtų transliuojama informacija, susijusi su azartiniais lošimais. Taip pat Kontrolierės nuomone, būtina siekti teisinio reglamentavimo nuoseklumo bei dermės vaikų apsaugos nuo galimo žalingo azartinių lošimų poveikio srityje, nustatant aiškesnius reikalavimus, kuriais būtų užtikrinta, kad lošimų operatorių vykdoma rėmimo veikla neturėtų įtakos ar neigiamo poveikio vaikams, t. y. įtvirtinti ribojimus dėl azartinių lošimų reklamos televizijos laidose skirtose vaikams.

10.3. INICIATYVA DĖL GALIMYBĖS VADOVAUTI JAUNIMO NEVYRIAUSYBINEI ORGANIZACIJAI

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ataskaitiniais metais teikė nuomonę dėl Lietuvos jaunimo organizacijų tarybos (LiJOT) pozicijos dėl galimybės jaunimo nevyriausybinių organizacijų vadovais būti asmenims nuo 16 metų. Paminėtina, kad Kontrolierė pritaria iniciatyvoms, priemonėms bei sprendimams, kurie sudaro sąlygas prasmingam, aktyviam vaikų dalyvavimui, jų nuomonės išklauskimui ir įvertinimui priimant sprendimus, o tai yra vienas iš aktualiausių iššūkių ne tik nacionaliniu, tačiau ir Europos Sąjungos, tarptautiniu lygiu.

Kontrolierė iš esmės pritardama LiJOT pozicijai, jog vaikų (jaunimo) nevyriausybinių organizacijų vadovais galėtų būti asmenys nuo 16 metų, pažymėjo, jog dėl šios galimybės įtvirtinimo teisės aktuose yra reikalinga diskusija, siekiant itin nuosekliai ir išsamiai aptarti bei išsiaiškinti susiformavusią praktiką, galimų pokyčių teigiamus ir neigiamus aspektus, rizikas bei jų eliminavimo galimybes, taip pat platesnio rato suinteresuotų (susijusių) asmenų, specialistų nuomones.

Vaiko teisių konvencijos įtvirtinta vaiko teisė į asociacijų ir taikių susirinkimų laisvę. Šiai teisei įgyvendinti neturi būti jokių apribojimų, išskyrus tuos, kurie taikomi pagal įstatymą ir yra būtini demokratinėje visuomenėje valstybės ar visuomenės saugumo, viešosios tvarkos (*ordre public*), gyventojų sveikatos, dorovės arba kitų asmenų teisių ir laisvių apsaugai. JT Vaiko teisių komitetas, siūlo valstybėms skatinti ir remti vaikų ir jaunimo vadovaujamų ir jiems skirtų struktūrų bei organizacijų kūrimą¹⁰⁷; atskirai mini mokinių organizacijas mokyklose ir vaikų organizacijas vietos savivaldybėse; ragina „remti nepriklausomų mokinių organizacijų, kurios galėtų padėti vaikams, kompetentingai atlikdamos dalyvaujamuosius vaidmenis švietimo sistemoje, kūrimą; teigia, kad „vaikai turėtų būti remiami ir raginami formuoti vaikų vadovaujamas organizacijas ir iniciatyvas, kurios sukurs prasmingo dalyvavimo ir atstovavimo vietą“¹⁰⁸. Taip pat Komitetas yra pastebėjęs, jog, „įstatymai, reglamentuojantys sutarčių sudarymą ir organizacijų administravimą, iš esmės gali sukliudyti nepilnamečiams ar amžiaus, nuo kurio atsiranda veiksnumas, nesulaukusiems vaikams būti valstybinių asociacijų direktoriais arba patikėtiniais“¹⁰⁹.

Šiame kontekste svarbios Civilinio kodekso (toliau – CK) nuostatos, reglamentuojančios fizinio asmens (ypač nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų) civilinį veiksnumą. Taip pat Asociacijų įstatymo nuostatos, numatančios, kad: asociacijų, kurių veikla susijusi su vaikų ir jaunimo poreikiais, nariais gali būti ir jaunesni kaip 18 metų asmenys; už jaunesnius kaip 14 metų asmenis prašymus tapti asociacijos nariais asociacijos įstatuose nustatytam valdymo organui pateikia jų tėvai arba globėjai; jaunesni kaip 18 metų asmenys asociacijoje gali įgyti teises ir pareigas Civilinio kodekso nustatyta tvarka; jaunesni kaip 18 metų asmenys gali būti asociacijos nariais, tačiau negali būti asociacijos steigėjais.

Atsižvelgiant į esamą teisinį reglamentavimą bei LiJOT poziciją, svarstyta, ar svarstant teisinio aktų keitimo galimybes – suteikiant nepilnamečiui nuo 16 metų teisę (galimybę) tapti jaunimo nevyriausybines organizacijos vadovu, neturėtų būti diskutuojama ir dėl galimybės mažinti asociacijos, kurios veikla susijusi su vaikų ir jaunimo poreikiais (ar kt.), steigėjui nustatytą amžiaus ribą nuo 18 metų iki 16 metų. Taip pat daryta prielaida, kad pradėjus šias diskusijas, galėtų kilti diskusijos ir dėl galimybės nepilnamečiams (nuo 16 metų ar kito amžiaus, ar atitikimo kitiems kriterijams) būti ne tik asociacijos, bet ir kito juridinio asmens

¹⁰⁷ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF.

¹⁰⁸ Bendrasis komentaras Nr. 12 (2009) Dėl vaiko teisė būti išklauskiamam, CRC/C/GC/12.

¹⁰⁹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF.

(pavyzdžiui, viešosios įstaigos), kurio veiklos tikslas atitiktų Jaunimo politikos pagrindų įstatyme numatytą „jaunimo organizacijos“ sąvoką, steigėjais. Svarstyta ir tai, jog nepilnametis asmuo, turintis dalinį veiksnumą, galimai galėtų būti juridinio asmens steigėju ir (ar) vadovu bei atsakyti pagal prievolės Civiliniame kodekse nurodytų disponuojamų pajamų bei kito nurodyto turto ribose.

Vertinant iniciatyvą paminėta, kad galiojantys teisės aktai nenustato galimybės (nesuteikia teisės) nepilnamečiui būti juridinių asmenų steigėju ir tokių asmenų valdymo organų nariu (vienasmeniu vadovu), todėl svarstant sudaryti galimybę nepilnamečiui asmeniui, turinčiam dalinį veiksnumą, steigti juridinį asmenį ir būti jo vadovu, itin svarbu įvertinti galimas rizikas, tarp jų, jog tokiu atveju gali būti pasinaudojama, „prisidengiama“ nepilnamečiu neteisėtos veiklos vykdymui ir pan.

Dar vienas būtinas įvertinti aspektas – ar asmuo pagal savo amžių, fizinio ir dvasinio išsivystymo lygį, subrendimą ir kt. aplinkybes gali būti laikomas visiškai savarankišku ir tinkamai galės vykdyti bei įgyvendinti visas civilines teises ir pareigas. Pagal Asociacijų įstatymą, asociacijos valdymo organas turi teisę sudaryti sandorius, priimti į darbą ir iš jo atleisti darbuotojus, sudaryti su jais darbo sutartis ir kt. Nors asociacija yra ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, teisės aktuose nustatytais atvejais atsakomybė bei civilinės žalos atlyginimo klausimas gali kilti asociacijos vadovui (tiek faktiniam, tiek *de jure*).

Nurodytų aplinkybių kontekste išsakytos pagrįstos abejonės, ar kiekvienas nepilnametis asmuo galėtų prisiimti atsakomybę už juridinio asmens vadovo visų funkcijų, nustatytų Asociacijų įstatyme ir Civiliniame kodekse, įgyvendinimą, ypač susijusių su finansų valdymu, buhalterinės apskaitos organizavimu ir pan. Svarstant teisės aktų keitimą, manyta, kiltų pagrįstų abejonių, ar nevyriausybinės organizacijos vadovais tapę asmenys nuo 16 metų galėtų prisiimti visas kaip vadovo teises ir pareigas bei atsakomybę. Taip pat kiltų klausimas, ar nustačius specialią dalinę (ribotą) atsakomybę nepilnamečiui vadovui, kitas asmuo turėtų prisiimti kitas (taip pat kokias) teisės aktuose vadovui priskirtas pareigas bei atsakomybę ir kt.; ar tai galėtų būti nepilnamečio asmens įstatyminiai atstovai, ar koks nors kitas asmuo, kuris sutiktų prisiimti dalį teisių ir pareigų bei atsakomybę.

Kontrolierė, turėdama omenyje minėtas bei kitas aplinkybes dėl kurių praktikoje gali kilti įvairių konfliktinių situacijų dėl sandorių sudarymo bei prisiimtų teisių ir pareigų įgyvendinimo, funkcijų atidalinimo, interesų konfliktų ir kitų galimų rizikų (galimo nepilnamečių asmenų įtraukimo į neteisėtas veikas, piktnaudžiavimo ar kt., ir tokiu būdu kiltų neigiami padariniai ne tik nepilnamečiui, bet ir jo atstovams pagal įstatymą), iš esmės pritardama idėjai, pažymėjo, jog būtina daug platesnė diskusija šiuo klausimu, į kurią turėtų būti įtrauktos visi suinteresuoti asmenys; taip pat svarstant ir numatant teisinio reguliavimo pokyčius, privalu įvertinti visas galimas neigiamas pasekmes ir numatyti aiškų mechanizmą, kuris užkirstų kelią visoms prielaidoms vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimams.

10.4. EUROPOS VAIKŲ OMBUDSMENŲ TINKLO KASMETINIS RENGINYS

Kontrolierė ataskaitiniais metais dalyvavo Europos vaikų ombudsmenų tinklo (ENOC, European Network of Ombudspersons for Children) kasmetinėje konferencijoje bei Generalinėje Asamblėjoje. Šių metų susitikimo tema – „Covid-19 ir vaiko teisės: pamokos ateičiai“. Susitikimo metu šalys dalinosi gerąja vaiko teisių užtikrinimo praktika pandemijos kontekste, aptarė kylančius iššūkius bei galimus problemų sprendimo būdus. Nemažai dėmesio buvo skirta aptarti ir ombudsmenų patiriamus sunkumus, sietinus su pandemijos metu šalyse taikomais apribojimais, iš kurių buvo išskirti šie: ribotos „gyvo“ bendravimo ir bendradarbiavimo galimybės; poreikis iš naujo suplanuoti veiklas nuotoliniu būdu; išaugęs skundų ir konsultacijų poreikis el. paštu, telefonu ir pan.; apribotos galimybės visapusiškai padėties šalyje stebėsenai; ribotos galimybės įtraukti vaikus į veiklas ir kt. Apibendrinant, visi vaiko teisių gynėjai pripažino, kad pandemine situacija, jos metu taikomi įvairūs apribojimai neabejotinai turėjo neigiamos įtakos vaikams, ypač gyvenantiems skurdžiose šeimose ar šeimose, kuriose naudojamas smurtas, taip pat neįgaliams vaikams ir vaikams migrantams. Būtent todėl ENOC narių susitikimo metu buvo sutarta itin atidžiai stebėti padėtį ir nedelsiant reaguoti į poreikį ginti vaikų teises, užtikrinti jų teisėms visapusišką pagarbą.

10.5. NACIONALINIS ŽMOGAUS TEISIŲ FORUMAS

Tarptautinę žmogaus teisių dieną, gruodžio 10-ąją, nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir internetu įvyko ketvirtasis Nacionalinis žmogaus teisių forumas (NŽTF), kurio metu visuomenė buvo kviečiama į diskusijas apie esamą situaciją ir tai, ką galima padaryti, kad Lietuvoje būtų gera gyventi visų tautybių, rasių, tikėjimų, lyčių, socialinių padėčių, įsitikinimų ar pažiūrų žmonėms.

Prie NŽTF organizavimo daug prisidėjo ir Įstaiga – siūlydama diskusijų temas, kviesdama visuomenę ir atitinkamų sričių profesionalus į renginį, organizuodama aktualių Lietuvai problemų aptarimus bei pan. Didelio susidomėjimo sulaukė Įstaigos organizuota diskusija apie užkrečiamų ligų įveikimo galimybes ir teisinį reguliavimą „Kaip visuomenei įveikti užkrečiamas ligas: Vavrička prieš Čekiją EŽTT bylos pamokos“. Į ją pakviesti savo sričių ekspertai – prof. dr. E. Kūris (EŽTT teisėjas), prof. dr. T. Birmontienė (Viešosios teisės instituto profesorė), D. Razmuvienė (Nacionalinio visuomenės sveikatos centro gydytoja epidemiologė), L. Slušnys (Seimo Sveikatos reikalų komiteto narys) kartu su Kontroliere diskutavo apie valstybei tenkančią pareigą imtis prevencinių ir aktyvių priemonių užtikrinti realų ir efektyvų žmogaus teisės į sveikatą įgyvendinimą, taip pat kokiomis priemonėmis pasiekti reikiamą imunizacijos lygį, kaip išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp bendrųjų visuomenės interesų (ligų plitimo ribojimas / likvidavimas) ir individo interesų bei pan.

Be minėto, Kontrolierė dalyvavo ir NŽTF diskusijoje „Vaiko teisė į kokybišką švietimą: lytiškumo ugdymo iššūkiai“, kurioje pasidalino Įstaigos pastebimomis problemoms ir įžvalgomis, kokios priemonės galėtų prisidėti prie pozityvios pareigos suteikti kokybiškas, tinkamas ir pakankama apimtimi žinias vaikams ir jaunimui, ugdant pagarbą skirtumams.

10.6. VEIKLOS, SKIRTOS INFORMACIJOS APIE VAIKO TEISES SKLAIDAI

Siekiant teigiamų permainų vaiko teisių apsaugos srityje, svarbu skirti didelį dėmesį informacijos, susijusios su Konvencijos nuostatų įgyvendinimu ir, atitinkamai, vaiko gerovės užtikrinimo poreikiu, sklaidai. Dėl šios priežasties Kontrolierė ir (ar) Įstaigos atstovai ataskaitiniais metais buvo susitikę su Respublikos Prezidentu, aktyviai dalyvavo tiek Seimo komitetų ir komisijų posėdžiuose bei pasitarimuose, tiek susitikimuose su ministerijų (Švietimo, mokslo ir sporto, Vidaus reikalų, Socialinės apsaugos ir darbo, Sveikatos apsaugos, Teisingumo), įvairių įstaigų (Valstybės kontrolės, Vytauto Didžiojo Universiteto, Mykolo Romerio Universiteto, kt.), nevyriausybinių organizacijų („Lietaus vaikai“, „Paramos vaikams centras“, „Gelbėkit vaikus“, kt.) atstovais, kurių metų dalinasi Įstaigos surinkta informacija apie vaiko padėtį Lietuvoje, inicijavo įvairių vaiko gerovės užtikrinimo klausimų sprendimą, kartu su atsakingais asmenimis nagrinėjo problemas ir siūlė priemones joms spręsti. Pagrindiniai iškelti ir aptarti klausimai buvo šie: paslaugų vaikams, tarp jų – turintiems rados sutrikimų, prieinamumo didinimas; kontaktinio ugdymo vaikams užtikrinimas; vaikų skiepijimo skatinimas; pagalba skyrybas išgyvenantiems vaikams; migrantų vaikų visapusiškos gerovės užtikrinimas; vaikų globos problemos, kt. Iš viso ataskaitiniais metais įvyko apie 70 tokių pasitarimų ir susitikimų.

Be minėtų veiklų, ataskaitiniais metais buvo dalyvauta diskusijose ir konferencijose, kurių metu skaityti pranešimai taip pat prisidėjo prie informacijos apie vaiko teises sklaidos. Keletas iš paminėtų renginių: Seimo Savižudybių ir smurto prevencijos komisijos organizuota diskusija „Tėvų teisės ir pareigos skyrybų metu“, kurių metu skaitytas pranešimas apie valstybės pareigą padėti tėvams ir jų vaikams skyrybų proceso metu; Raseinių krizių centro organizuota konferencija „Smurtas prieš vaikus: pažinkime, atpažinkime, padėkime!“, kur skaitytas pranešimas „Kaip valstybė pasiruošusi padėti nuo smurto nukentėjusiems vaikams?“; Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės instituto organizuotų mokymų metu skaitytas pranešimas apie įtariamųjų ir kaltinamųjų nepilnamečių teisių užtikrinimą baudžiamajame procese; MRU ir Ukrainos universitetų rengtos konferencijos metu skaitytas pranešimas apie Ombudsmeno institucijos svarbą ir įgaliojimus; Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos organizuotoje konferencijoje „Ginčai dėl vaiko: paslaugų teikimas ir situacija Lietuvoje“ pristatyta Įstaigos atliktuose tyrimuose stebimi

institucijų veiklos trūkumai ir paslaugų šeimai, esančiai skyrybų procese, poreikis; Generalinės prokuratūros kartu su VšĮ „Paramos vaikams centras“ organizuotoje konferencijoje „Vaiko apsauga nuo smurto: teisinio proceso ir psichologinės pagalbos galimybės“ skaitytas pranešimas apie tai, kaip valstybė pasiruošusi padėti nuo smurto nukentėjusiems vaikams ir kt.

Taip pat, informuojant visuomenę apie Įstaigos veiklą, vaiko teisių apsaugos padėtį Lietuvoje, buvo pasitelktos visuomenės informavimo priemonės, interviu metu iškeliant tokias vaiko teisių užtikrinimo problemas, kaip paslaugų vaikams didinimo poreikis, kontaktinio ugdymo svarba, vaikų vakcinavimo iššūkiai, mokinių testavimo mokyklose užtikrinimas ir t.t.

Siekiant didinti visuomenės informuotumą apie Įstaigą, sukurtas video klipas, skatinantis kiekvieną asmenį (ypač vaikus) kreiptis į Vaiko teisių apsaugos kontrolierių visais klausimais, susijusiais su vaiko teisėmis, jų užtikrinimu ir apsauga. Video klipas transliuotas Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Utenos, Raseinių, Jonavos, Marijampolės ir Mažeikių viešojo transporto priemonių ekranuose.

Didinant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus Įstaigos išleistų leidinių (jų el. versijų) žinomumą ir prieinamumą visuomenei, išleista atvirlaiškių serija su citatomis ir iliustracijomis iš ankstesniais metais išleistų J. Korczako knygų "Vaiko teisė į pagarbą" ir "Kaip mylėti vaiką. Vaikas šeimoje", suteikiant prieigą prie Įstaigos leidinių (naudojant QR kodą).

Informacijos apie vaiko teises sklaidai yra reikšmingi ir atlikti naujausių JT Vaiko teisių komiteto komentary neoficialūs vertimai: Bendrasis komentaras Nr. 22 (2017) Dėl bendrųjų principų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste; Bendrasis komentaras Nr. 23 (2017) Dėl valstybių įsipareigojimų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste kilmės, tranzito, paskirties ir grįžimo šalyse, Bendrasis komentaras Nr. 24 (2019) Dėl vaikų teisių vaikų justicijos sistemoje, Bendrasis komentaras Nr. 25 (2021) Dėl vaikų teisių, susijusių su skaitmenine aplinka.

Laikantis ilgamečių tradicijų, Įstaiga organizavo du renginius, skirtus vaikams. Vienas iš jų – Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus Įstaigos kartu su Vilniaus mokytojų namais organizuojama tradicinė Atvelykio šventė–mugė „Angelų vaikai – su meile Jums“. Dėl pandeminės situacijos Lietuvoje vyko virtualus specialiųjų mokyklų, globos namų, ugdymo centrų vaikų iš visos Lietuvos renginys. Buvo surengta virtuali dalyvių darbų paroda, vaikai buvo pakviesti sudalyvauti nuotoliniu būdu vykusioje šventėje. Kitas renginys – tryliktą kartą Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus Įstaigos kartu su Nepriklausomybės akto signataru E. Bičkausku ir Plytinės kartodromu organizuotas Vaikų kartingo turnyrą. Reaguojant į šalyje esančią epidemiologinę situaciją, buvo atsisakyta didelio renginio, turnyro kvalifikaciniai važiavimai vyko atskiromis grupėmis, o į turnyro finalą buvo pakviestos geriausių kvalifikacinių važiavimų laiką parodžiusios komandos.

REKOMENDACIJOS:

- ✧ Skatinti ir remti visuomenės informavimo bei kitas priemones (socialinius tinklus), kitas iniciatyvas, užtikrinančias galimybę vaikams išreikšti nuomonę bei veiksmingai dalyvauti diskusijose visais aktualiais visuomenės gyvenimo klausimais. Imtis priemonių, skatinančių vaiko nuomonės reiškimą, saviraišką bei teisę reikšti nuomonę, poziciją ir diskutuoti visais aktualiais visuomenės gyvenimui, įskaitant aktualiais žmogaus teisių gynimo ir kt., klausimais, užkardant nepagrįstus veiksmus ir (ar) bandymus riboti vaiko žodžio ir saviraiškos teisę demokratinėse visuomenėse netoleruotinais veiksmais ir būdais.

- ✘ Siekiant užtikrinti vaikų gerovę ir jų apsaugą nuo žalingo azartinių lošimų poveikio, imtis visų priemonių, kad vaikams skirtų laidų metu nebūtų transliuojama informacija, susijusi su azartiniais lošimais;
- ✘ Siekti teisinio reglamentavimo nuoseklumo bei dermės vaikų apsaugos nuo galimo žalingo azartinių lošimų poveikio srityje, nustatant aiškesnius reikalavimus, kuriais būtų užtikrinta, kad lošimų operatorių vykdoma rėmimo veikla neturėtų įtakos ar neigiamo poveikio vaikams, t. y. įtvirtinti ribojimus dėl azartinių lošimų reklamos televizijos laidose skirtose vaikams.
- ✘ Skatinti vaikų skaitmeninį ir informacinį raštingumą, mokyti juos priimti informaciją pagrįstus ir tinkamus sprendimus ir vengti žalingo elgesio, suteikti informaciją, atsižvelgiant į jų amžių ir raidos ypatybes, apie su internetu susijusią riziką (dezinformacija, priekabiavimas ir asmens duomenų saugumas, klaidingos informacijos platinimas, melagingos naujienos ir kt.), pasitelkiant švietimą (formalųjį ir neformalųjį), kitus paslaugų teikėjus ir pan.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė

LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGA

Plačioji g. 10, 01308 Vilnius
Tel. (8 5) 210 7176

Linija vaikams 8 800 01230

EL. p.vtaki@vtaki.lt
<http://vtaki.lt>

